

10.13146/OR-ZSE.2019.001

DORTORI DISSZERTÁCIÓ

**A XVIII. SZÁZADI MAGYARORSZÁGI ZSIDÓ SÍRKÖVEK
ANALÍZIS ÉS ADATTÁR**

BALOGH ISTVÁN

OR-ZSE

Zsidó Vallástudományi Doktori Iskola

Témavezetők:

Dr. Bányai Viktória és Dr. Oláh János

BUDAPEST

2018

10.13146/OR-ZSE.2019.001

Tartalom

Előszó	5
1. Historiográfiai áttekintés	8
2. A kutatás keretei és módszerei	24
3. A XVIII. századi településtörténet	28
3.1. Dél-Dunántúl	29
3.2. Észak-Dunántúl	34
3.3. Közép-Magyarország	37
3.4. Északkelet-Magyarország	40
3.5. Az elválasztó övezet.....	43
4. A vizsgált temetők jellemzői.....	47
5. A XVIII. századi sírkövek.....	61
5.1. Anyag és állapot	63
5.2. Formavilág	73
5.3. Motívumkincs.....	84
5.4. Feliratok	92
5.5. Névényag.....	115
6. A XVIII. századi zsidó temetők helye a magyarországi funerális örökségben.....	119
7. A kutatás eredményei	138
Adattár	141
Dél-Dunántúl	143
Bonyhád	143
Csabrendek	150
Gyönk	150
Hógyész.....	150
Keszthely	154
Mágocs	159
Nagykanizsa	160
Paks	164
Tab.....	171
Zalaegerszeg.....	172
Zalaszentgrót	172
Észak-Dunántúl	175
Ács.....	175
Mór	178
Lovasberény	180

Pápa	190
Tata.....	195
Közép-Magyarország	217
Albertirsa.....	217
Apostag.....	218
Baja.....	225
Balassagyarmat.....	227
Budapest, Gránátos utcai ortodox temető előkertje	238
Pilisvörösvár.....	240
Szécsény	245
Északkelet-Magyarország	247
Abaújszántó	247
Bodrogkeresztúr	247
Mád.....	248
Miskolc.....	256
Sátoraljaújhely.....	257
Elvásztó övezet.....	257
Makó.....	257
Mellékletek.....	264
1. Térképek.....	264
2. Felülnézeti képek.....	276
3. Nevek jegyzéke	314
3.1. Férfi személynevek	314
3.2. Női személynevek	316
3.3. Családnevek és rangnevek	319
4. A sírfeliratokban található idézetek forráshelyei	320
5. A feliratokban található helységnevek	321
6. Védett zsidó temetők és funerális objektumok	324
7. A kutatott temetők adatai	327
Irodalomjegyzék.....	328

Előszó

„A rom az idő pusztító áldozata, de az idővel szembeni ellenállást is jelenti. A romok mediátori szerepet játszanak az idő érzékelése és a tér tapasztalata között” – írja Kopeczky Róna Ország Lili városképei kapcsán.¹ Ugyanezt az érzést tapasztalhatja meg a látogató a zsidó temetőkben járva. A judaizmusban a sírok fenntartása a messiási időkig, különösen nagy jelentőséggel bír, ezért a keresztény temetőkkel ellentétben tilos a sírok újraváltása, felszámolása. Ez a szabály hatást gyakorol mind a temetőképre, mind az egyes síremlékekre. A sírkertekben egymást követően, többé-kevésbé rendezett sorokban ott találjuk a közösség évszázadok során eltemetett halottait. A régebbi parcellákban ott pihennek a derék asszonyok, jámbor férfiak, a későbbi részekben a rabbik, kántorok és tanítók, utóbb pedig az ügyvédek, orvosok és nőegyleti elnökök. A sírkövek formavilágán, feliratain végigvonulnak a divatok, stílusok, asszimilációs és disszimilációs törekvések, és az egész aktuális korszellem, mégis, ezzel együtt, emberi léptékkal beláthatatlan időknek szólnak. Mára – az elpusztított hitközségi levéltárak, anyakönyvek és családi dokumentumok hiányában – a megsemmisített zsidó közösségek utolsó emlékeiként, történetének különleges forrásaiként tekinthetünk rájuk. Megismerésük és megértésük révén a temetők és síremlékeik egyrészt új kapukat nyithatnak a múlt felé, másrészt Magyarország épített örökségének megbecsült értékeivé válhatnak.

Disszertációmban a hazai, török kor utáni zsidó funerális kultúrának a legkorábbi, XVIII. századi korszakával foglalkozom. Iránymutatónak tekintetem a Bernhard Wachstein, Scheiber Sándor és Kormos Szilvia által használt módszereket. Scheiber a *Magyarországi zsidó feliratok* című művét² a török kor végével (1686) zárja le, kutatásomban az ezt követő időszakokkal foglalkozom, az 1799. év végéig. A területi határokat a mai Magyarország határai jelentik. Ezt a keretet két ok miatt határoztam meg: egyrészt a téma nagysága és szerteágazó jellege miatt, másrészt vizsgálatomban szeretnék rámutatni a fennmaradt emlékművek örökségvédelmi vonatkozásaira, amely az azonos jogszabályi környezetben releváns. A szakirodalom összegyűjtéséhez az Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem Könyvtárában, az ELTE Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék Könyvtárában, az Országos Széchényi Könyvtárban, a Tel Avivi Városi Könyvtárban és a Bét Hátfucot Könyvtárának a temetőkkel foglalkozó gyűjteményeiben kutattam. A szakirodalmat vizsgálva látható, hogy a téma feldolgozása erősen hiányos. A statisztikák azt mutatják, hogy a műemléki védelem időhatárának megfelelő temetők nagy része nincs védelem alatt. Örökségi értékük

¹ KOPECZKY 2016. 87.

² SCHEIBER 1960.

meghatározásához hebraisták és judaisták közreműködésére van szükség. A régebbi források, XIX–XX. századi helytörténeti munkák, valamint a Zsidó Lexikon adataival való összevetés során jellemzően kiderül, hogy azok a síremlékek, amelyek kilenc évtizeddel ezelőtt megtalálhatók voltak, azok mára vagy megsemmisültek vagy olvashatatlaná váltak. A pusztulás mértéke már az előzetes kutatások alapján is megdöbbentő, a leletmentésre rendelkezésre álló idő rohamosan fogy, sok esetben már bizonyosan elkésett minden erőfeszítés. Disszertációm célja tehát elsődlegesen az alap kutatás, az anyag rendszerezése, általános és regionális jellegzetességeinek bemutatása, új megfigyelések kiemelése, ezen keresztül a műemléki inventarizáció segítése.³

A feldolgozott emléanyag alapján azt vizsgáltam, hogy a betelepülő zsidóság származása mennyiben gyakorolt hatást a funerális kultúrájára, mennyiben láthatók magukkal hozott formák és epigráfiai jellegzetességek? Tapasztalhatók-e különbségek a nyugati és északnyugati irányból érkezett, német, osztrák, cseh és morva területekről, valamint a kelet felől, lengyel területekről származók síremlékei között? Milyen egyéb tényezők (egy tájegységre jellemző kőfajta anyagtulajdonsága, egy-egy markáns formavilágú kőfaragóiskola jelenléte stb.) befolyásolták még helyi vagy térségi szinten a síremlékek megformálását? Milyen a síremlékek irodalmi-stilisztikai megformálása? Milyen változatosságú és eredetű névanyag jelenik meg a XVIII. századi síremlékeken? Továbbá, van-e kimutatható kapcsolat a zsidó és nemzsidó temetők sírkőanyaga között? Végezetül, milyen helyet foglalnak el és milyen értéket képviselnek a XVIII. századi zsidó temetők a hazai épített örökségben? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolására részletes, településekre, és azon belül minden egyes sírkőre kiterjedő vizsgálatot végeztem.

A 2011 és 2018 között végzett kutatások során országszerte 44 zsidó temetőben kutattam, amelyek közül 29 temetőben összesen 421 síremléket találtam, további hatot pedig dokumentumokból ismerünk.⁴ Azonban a mintát tovább növeli, hogy a fennmaradt síremlékek közül kilencen dupla felirat olvasható, ezért a feliratok teljes száma 436.

A disszertációban található fényképek, táblázatok, rajzok és rajzolt térképek a saját munkáim, kivéve a lovasberényi és pilisvörösvári síremlékek fényképeit, amelyeket Kormos Szilviának köszönhetek,⁵ valamint a Google Earth-ről és a fentrol.hu-ról származó légifotószelvényeket.

³ ENTZ 2016. 134-145.

⁴ GOLDBERGER 1920. 53-66. Mivel a tatai feliratok Goldberger Izidor révén fennmaradtak, ezek mindegyikét közöltem, de az adatbázisban feltüntettem, mely sírfeliratokhoz nem tartozik kő.

⁵ KORMOS 2012., 2016.

Köszönettel tartozom konzulenseimnek, Dr. Bányai Viktória tanárnőnek és Dr. Oláh János tanár úrnak a kutatásaimban, valamint a disszertáció megírásában hosszú éveken keresztül nyújtott szakmai és emberi segítségéért és tanácsaiért. Sokat tanultam Tőlük az évek folyamán, nélkülük nem készülhetett volna el a dolgozat.

Köszönettel tartozom továbbá Kormos Szilviának, aki rendelkezésemre bocsájtotta az általa feldolgozott pilisvörösvári és lovasberényi anyagot, Mislovics Erzsébetnek, akitől megkaptam a tatai temető sírfeliratairól készített saját fordításait, Bauer Józsefnek a balassagyarmati temető legépelt sírfelirataiért és dokumentációjáért, nagynénémnek, Kaszás Istvánnénak, Katinak a szöveg stilisztikai lektorálásáért, valamint kollégáimnak a Scheiber Gimnáziumban, családomnak és a barátaimnak, akik támogattak az évek során.

1. Historiográfiai áttekintés

A zsidó temetőkutatás kezdetének a zsidó sírkövek feliratainak összegyűjtését és lejegyzését, majd publikálását tekinthetjük. Ennek legelső példáját Johann Caspar Ulrich⁶ zürichi református lelkésznek a svájci zsidóság történetéről írt, 1768-ban megjelent művében találjuk (*Sammlung Jüdischer Geschichten, welche sich mit diesem Volk in dem XIII. und folgenden Jahrhunderten bis auf MDCCLX. in der Schweiz von Zeit zu Zeit zugetragen*). A szerző a helyi zsidóság múltjának tárgyalása kapcsán hozza néhány régi síremlék héber nyelvű szövegeit, valamint ezek latin és német nyelvű fordításait.⁷ A zsidó funerális kultúra és epigráfia kutatásának alapvetései azonban csak mintegy fél évszázaddal későbbre tehetők.

A Wissenschaft des Judentums mozgalmának keretében kezdődő zsidó tudományos kutatások során a XIX. század első felében Európa-szerte kialakult az érdeklődés a régi zsidó sírkövek iránt. A sírfeliratok lejegyzése és vizsgálata bizonyosan már az 1830-as–40-es éveiben elkezdődött, hiszen az 1840-es évektől kezdődően sorra jelentek meg nyomtatásban a gyűjteményes kötetek. A sírfeliratok kutatásának jelentőségét jelzi, hogy a könyvek szerzői között a Wissenschaft des Judentums legkiemelkedőbb személyiségeinek neveivel is találkozhatunk.

A legrégebbi kiadott vonatkozó könyvek egyikét 1841-ben Giuseppe Almanzi⁸ olasz író és Samuel David Luzzatto⁹ olasz tudós Prágában, Moses Israel Landau¹⁰ könyvkiadójánál jelentette meg. A két szerző munkája által született kiadvány a toledói zsidó temetőben nyugvó 76 jeles személyiség sírfeliratát közli héber nyelven.¹¹

Carsten L. Wilke: *Medieval Hebrew Inscriptions: Towards a European Database* című tanulmányában hívja fel a figyelmet Leopold Zunz¹², a mai értelemben vett zsidó

⁶ Steinegg im Thurgau, 1705 – Zürich, 1768. Lásd bővebben: <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D10886.php> (utolsó megtekintés: 2018. június 17.)

⁷ ULRICH 1768. 39-44., 204-105.

⁸ Padova, 1801 – Trieszt, 1860. Olasz zsidó író, költő és bibliofil, héberül is írt, tekintélyes héber könyvtárat gyűjtött össze, Samuel David Luzzatto barátja volt. Lásd bővebben: DEUTSCH – GOTTHEIL, 1901. 429.

⁹ Trieszt, 1800 – Padova, 1865. Olasz zsidó tudós, költő, a padovai Rabbiszeminárium professzora, a Wissenschaft des Judentums mozgalom jelentős képviselője. Lásd bővebben: SELIGSOHN 1904. 224-226.

¹⁰ Prága, 1788 – Prága, 1852. Nyomdász, könyvkiadó, Ezekiel Landau unokája, prágai nyomdája a héber tipográfia történetének egyik meghatározó helye volt. Lásd bővebben: BAMBERGER 1904. (a) 608-609.

¹¹ LUZZATTO – ALMANZI 1841.

¹² Detmold, 1794 – Berlin, 1886. Német zsidó tudós, a modern zsidó tudományok megalapítója, a Verein für Cultur und Wissenschaft der Juden, azaz a Társaság a zsidók tudományának és kultúrájának létrehozója és a Zeitschrift für die Wissenschaft des Judenthums folyóirat szerkesztője. Lásd bővebben: HIRSCH 1906. 699-704.

tudományos kutatás megalapítójának *Das Gedächtnis der Gerechten* című 1845-ben megjelent tanulmányára,¹³ amelyet a modern epigráfiai kutatás nagyszabású indítóművének tekint. Zunz átfogó írásában 210 középkori héber sírfeliratot tanulmányozott, többségében másodlagos forrásokból, ő volt az első, aki felhívta a figyelmet a zsidó síremlékek történeti jelentőségére, héber irodalmi értékére és a zsidó-keresztény kapcsolatokat megvilágító szerepükre. Nem sokkal a zsidó tudományos érdeklődés kialakulását követően, több országban már állami szinten is vannak arra példák, hogy felismerik a középkori zsidó sírkövek és fragmentumok jelentőségét: míg a forradalmi időszakot megelőzően a bristoli Saint Elisabeth Hospital átépítése során előkerült sírköveket még építőanyagként hasznosították újra, addig az 1849-ben Párizsban előkerült hasonló leletek már a Cluny Múzeumba kerültek.¹⁴

A következő időszakban egyre több helyen kezdődik meg rabbik, tudósok és a zsidó hitközségek alkalmazottainak közreműködésével a régi sírkövek dokumentálása. 1851-ben Aharon Luzzatto¹⁵ a trieszti zsidó temető 88, 1752 és 1851 között állított jelentősebb síremlékének szövegét gyűjtötte össze, közli az elhalálozás dátumának átírását, a könyv végén pedig a tájékozódást segítő betűsoros jegyzéket is.¹⁶ Az első teljességre törekvő kötet, a bécsi Ludwig August Frankl von Hochwart¹⁷ a bécsi zsidó hitközség titkárának munkája, négy évvel később, 1855-ben jelent meg *Inschriften des Alten Jüdischen Friedhofs in Wien* címmel. A két oldalról számozott kötet héber oldalán a bécsi régi zsidó temető 704 sírkövének teljes olvasható felirata, az elhunyt nevének és a halálozás dátumának átírata található, amelyben a szerző pontozással jelöli az olvashatatlan szövegrészeket. A héber rész végén az elhunytak latin betűs névjegyzéke segíti a tájékozódást. A német oldalon rövid történeti bevezető, a temetőben nyugvó legfontosabb személyek életrajzi adatai következnek, a név mellett jelezve az elhunyt sírkövének sorszámát.¹⁸ Módszertani és tartalmi szempontból egyaránt Frankl kötete képezi a fél évszázaddal későbbi Bernard Wachstein kutatásainak és munkáinak előzményeit és

¹³ ZUNZ 1845. 314-458.

¹⁴ WILKE 2013. 152-154. Az optimistának ható irányok mellett Wilke a továbbiakban számtalan XIX. és XX. századi európai példát is felsorol az értékes leletekkel való felelőtlen és érzéketlen bánásmódra a hivatalos szervek részéről.

¹⁵ A Luzzatto tudóscsalád tagja, Triesztben élt, a XIX. században. Lásd:

<http://www.sephardicgen.com/databases/LuzzattoTriesteSrchFrm.html> (utolsó megtekintés: 2018. június 17.)

¹⁶ LUZZATTO 1851.

¹⁷ Chrast, 1810 – Bécs, 1894. Orvos, író és költő, a bécsi zsidó hitközség titkára majd elnöke. Lásd bővebben: MANNHEIMER 1903. 495-496.

¹⁸ FRANKL 1855.

alapvetését, azon keresztül pedig másodlagosan a modern magyarországi funerális kultúra kutatásának elméleti kezdőpontjának tekinthetjük.

Ugyancsak 1855-ben jelent meg Ludwig Lewysohn¹⁹ német rabbi és tudós könyve, amelyben a wormszi zsidó temető legősibb, valamint legkiemelkedőbb halottjainak síremlékeit mutatja be. A könyv közli 60 darab 905 és 1852 közötti síremlék szövegét, minden szöveg mellett az elhunyt nevének és a halálozás dátumának átíratát, a sírfeliratok részletes preparációját. Ahol tudható, az elhunytak személyéhez kötődő, sőt részletesebb rokonsági vonatkozású információkat is tartalmaz.²⁰

Egy évvel később, 1856-ban az Almanzi-Luzzatto-féle toledói kötetet is kiadó Moses Israel Landau nyomdájában készült el Lieben Koppelman²¹ a prágai Chevra Kadisa titkárának, a prágai régi zsidó temetőben nyugvó jeles személyek síremlékeit összegyűjtő munkája.²² A kötet a Frankl-féle bécsi kiadvány struktúráját követi: két oldalról számozódik. A könyv héber nyelvű felén a kiadó előszavát, a szerzőnek a feliratok szövegének sajátosságait elemző terjedelmes tanulmánya, majd a 170 sírfeliratnak a szövege követi – két korai felirat (941, 979) kivételével – folytonosan az 1439 és 1787 közötti időszakból. A könyv német nyelvű oldalán az előszó után betűrendes, majd dátumok szerinti mutatók következnek. A szerző előszavában hivatkozik Leopold Zunzra, mint a zsidó történettudomány atyjára, aki megfogalmazta a zsidó temetők és sírfelirataik jelentőségét, megőrzésük fontosságát, saját művét pedig beilleszti Luzzatto, Frankl és Lewysohn publikációinak sorába. A jelenkor tapasztalatainak birtokában különösen figyelemreméltó, hogy a temetőkutatás fontosságát azzal indokolja, hogy miután a wormszi zsidó közösség történeti dokumentumai az 1689-es háborús pusztítások során elpusztultak, a temető régi síremlékei maradtak a múlt egyedüli emlékei.²³

1860-ban Samuel Joseph Fuenn²⁴ a vilnai zsidó közösség és rabbijainak monográfiájában ugyancsak közli a vonatkozó sírfeliratokat.²⁵ Az ezt követő években, sorban megjelenő

¹⁹ Schwersenz, 1819 – Stockholm, 1901. Wormsi majd stockholmi rabbi. Lásd bővebben: BAMBERGER 1904. (b) 70.

²⁰ LEWYSOHN 1855.

²¹ Prága, 1812 – Prága, 1892. Prágai zsidó történész, lásd bővebben: http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1/L/Lieben_Koppelman_1812_1892.xml (utolsó megtekintés: 2018. június 17.)

²² KOPPELMANN 1856. III-IV. Az előszóból kiderül, hogy a szerző valójában apósának, Moses Wolf Jeitelesnek az 1828-ban megkezdett munkáját folytatta és fejezte be, tehát a prágai kutatások kezdetei ugyancsak visszanyúlnak az 1800-as évek első felére.

²³ KOPPELMANN 1856. III-IV.

²⁴ Vilna (Vilnius), 1819 – Vilna (Vilnius), 1891. Vilnai rabbi és tudós. Lásd bővebben: BROYDÉ 1903, 526.

²⁵ FUENN 1860.

újabb kötetek a korábbiak struktúráját követik, ilyen az 1863-1869-ben kiadott lebergi,²⁶ 1874-ben a krakkói,²⁷ 1881-ben a velencei,²⁸ 1882-ben a varsói²⁹. A fentiek alapján látható, hogy a fókusz a XIX. században jellemző módon egyrészt a legrégebbi európai zsidó síremlékek felkutatására és bemutatására, másrészt a temetőben nyugvó rabbik és tudósok köveinek textusaira irányult. A későbbiekben bár néhány történész további jelentősebb temető teljes dokumentációjának kidolgozására is vállalkozik, de a kutatások nem válnak kiterjedtebbé, a XVIII-XIX. századi síremlékekre – amennyiben nem jeles személyek sírjai – kevés figyelem irányul.³⁰

A zsidó funerális emlékek iránt kialakuló érdeklődés, és az első publikációk híre korán eljutott Magyarországra is. A pozsonyi születésű Max Emanuel Stern³¹ Bécsben már 1845-ben felhívást tett közzé az általa indított új *Bikure Haitim* (בכורי העתים) című folyóiratának első füzetében, amelyben kérte a hitközségeket, és rabbijaikat, hogy a régi, elporladó sírkövek feliratait mentsék meg az enyészettől és a feledéstől, mert – ahogy a vele egy időben publikáló Zunzhoz hasonlóan fogalmaz – ezekben a zsidóság „történetének fontos és megbízható kútforrásait” találhatjuk meg. Bécsben és Prágában a következő évtizedben elkészültek az első nagyszabású gyűjtemények, mindezek ellenére azonban a történeti Magyarországon az 1800-as évek második feléig a zsidóság nem mutatott érdeklődést elődeinek korábbi évszázadokból származó epigráfiai hagyatéka iránt.³² Az egyetlen különleges kivételt a nagykanizsai Chevra Kadisa nyomtatott alfabetikus temetői jegyzéke jelenti, amelyet gyakorlati okokból készítettet el a helyi hitközség, ugyanis a vasútépítkezés miatt a régi zsidó temető áthelyezésére kényszerültek. A könyv rövid előszavában ismerteti az átköltöztetés körülményeit, ezt követi az áthelyezett síremlékek alfabetikus jegyzéke héberül és latin betűs átírással, sírfeliratokat, a temetőben nyugvó személyekre vonatkozó információkat azonban nem tartalmaz.³³

²⁶ Gabriel Suchostaw: *Gedenkstein der Heiligkeit; Grabinschriften auf dem Friedhof von Lemberg mit biographischen und historischen Notizen*, Lemberg, 1863–1869. Idézi: KAUFMANN 1902. 634-642.

²⁷ I. M. Zunz: *Gesichte der Krakauer Rabbinate vom Anfange des sechzehnten Jahrhunderts bis auf die Gegenwart*. M. F. Poremba, 1874. Idézi: KAUFMANN 1902. 634-642.

²⁸ Abraham Berliner: *Hebraeische Grabschriften in Italien; erste Teil. Frankfurt am Main*, 1881. Idézi: KAUFMANN 1902. 634-642.

²⁹ 1882. שמואל יעוונין: ספר נחלת עולמים. יצחק גאלדמאן, ווארשא, 1882. Idézi: KAUFMANN 1902. 634-642.

³⁰ A kötetekről és a későbbi évtizedekben kiadott nemzetközi szinten is jelentős munkákról ír: KAUFMANN 1902. 634-642.

³¹ Pozsony, 1811 – Bécs, 1873. Író és tanár. Lásd bővebben: VENETIANER – STERN 1905. 551.

³² BACHER 1888. 300-302.

³³ *Alphabetischen-Geordnetes Namenverzeichniss der israelitischen Friedhoefe zu Gross Kanizsa, Chevra Kadischa*, Nagykanizsa, 1865.

Ugyanebben az időben a korszak hazai zsidóságának egyik legmeghatározóbb alakja, Löw Lipót³⁴ is több cikkében is ír az általa szerkesztett *Ben Chananjában* a temetőkről és a síremlékek feliratairól, kiemeli, hogy nagyobb figyelmet érdemelnének a régi zsidó temetők,³⁵ valamint foglalkozik a sírfeliratok nyelvének és szövegezésének aktuális kérdésével is.³⁶

Az országban először Deutsch Henrik³⁷ tanár, az Országos Izraelita Tanítóképző Intézet későbbi igazgatója foglalkozott a középkori zsidó sírfeliratokkal és tárta azokat a szélesebb érdeklődő közönség elé. 1866-ban ugyanis ő tette közzé az *Archaeológiai Közleményekben* az 1862-ben Nagyszombaton, a városfal bontásakor előkerült kilenc darab XIV. századi héber sírfeliratot és fordításait. A folyóirat szerkesztői a következő kommentárt fűzték a levélhez:

*„Adjuk ezen izraelita régiségeket annál inkább, mert egyáltalán (sic!) a legrégebbek közé tartoznak, melyeket hazánkban bírnak; mert honi izraelitáink eddig, mint látszik saját Archaeológiájukkal keveset törődnek; mert a külhoni Archaeológiai folyóiratok gyakran ilyeneket hoznak, és a saját földünkön egy ősrégi néptörzs történelméhez, habár csekély, de mégis becses világító pontokat nyújtanak.”*³⁸

Az ösztönző fogadtatás ellenére évtizedek teltek el a következő publikáció megjelenéséig. Míg az Európa más vidékein megkezdett dokumentációs és publikációs munkák célja a vallási élet nagy alakjai emlékének és munkásságának megőrzése, dicséréte, továbbadása, egyfajta „intellektuális kéver ávot (קבר אבות)” volt, addig Magyarországon a zsidó funerális emlékek iránti érdeklődés jóval később, más irányból kezdődött: a legkorábbi sírkövelek dokumentálását leginkább a magyar-zsidó történelmi együttélés igazolásának vágya motiválta. Deutsch Henrik után húsz évvel, 1887-ben Kohn Sámuel történész-főrabbi,³⁹ *A zsidók története Magyarországon* című könyv⁴⁰ szerzője írt a régi budai

³⁴ Černá Hora (Csehország) 1811 – Szeged, 1875. Német–cseh születésű magyar rabbi, tudós, a zsidóság egyenjogúsítási mozgalmának vezetője, 1858–1867 között a *Ben Chananja* szerkesztője. Lásd: UJVÁRI 1929. 543.

³⁵ LÖW 1858.

³⁶ LÖW 1866.

³⁷ Bán (ma Bánovce nad Bebravou, Szlovákia), 1822 – Budapest, 1889. Több jesívában tanult Talmudot és ezzel egy időben világi tárgyakból is képezte magát. Előbb Lovasberényben és Kecskeméten, majd 1859-től a Pesti Izraelita Hitközség Talmud Tóra iskoláiban tanított. 1868-tól az Országos Izraelita Tanítóképző Intézet igazgatója volt. Lásd: UJVÁRI 1929. 159.

³⁸ DEUTSCH 1866. 104-105.

³⁹ Baja, 1841 – Budapest, 1920. Főrabbi, történész, Pápán, majd külföldön, Boroszlón teológiai tanulmányokat folytatott és 1865-ben bölcsészdoktori oklevelet nyert. 1866-ban a pesti zsidó hitközség

fehérvári kapuba befalazott síremlékekről és a legkorábbi török kori sírkő-leletről. A szerző közli az eredeti véset szerkezetét is tükröző feliratot, a szöveg érdekességeit, a benne megjelenő rövidítéseket, valamint leírja a sírkő díszítőmotívumait is.⁴¹ 1888-ban jelent meg Bacher Simon⁴² felszólítása a *Magyar Zsidó Szemlében*, ahol a Szemle „*Kútfők*” című rovatában közölt nagyszámú okirat mellett javasolt figyelmet fordítani a régi „sírföliatok és egyéb héber nyelvű kútfők” felkutatására és publikálására is. Leírta, hogy a régi pesti zsidó temető sírfeliratainak összegyűjtésére már az 1870-es évek első felében előfizetést hirdetett, azonban nem kapott támogatást a terve. Külön kiemelte, hogy:

„Elszórva az ország különböző vidékein, a temetők porladozó kövein olvashatók kiváló rabbiknak, tudósoknak és más kitünő férfiaknak, felekezetünk diszeinek, méltó képviselőinek és munkatársainak, kiválóbb családainak, megalapítóinak és őseinek nevei és életök adatai.”

Ezek feldolgozására buzdítja a hitközségek „rabbijait, anyakönyvvezetőit, tanítóit, hebraistáit”.⁴³ Hat évvel később, 1894-ben, Kohn Sámuel, miután a középkori budai krisztinavárosi zsidó temető helyén sírköveket találnak, az *Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyvében* régészeti feltárásokat sürget:

„Ki tudja, mennyi archeológiai, történelmi és felekezeti tekintetben fontos kincs rejtőzik még ott a föld mélyében. Végeztessünk ásatásokat! Lehetséges, hogy ismét csak puszta évszámokra és közömbös nevekre akadunk, de lehetséges az is, hogy az egyik vagy másik név mellett azt találjuk bevésve, hogy a ki 6 vagy 700 éve előtt viselte, rabbi, vagy tudós, királyi hivatalnok, pénzverő, vagy a magyar zsidóság prefektusa volt, ha szerencsével járunk, tán még azt is, hogy a zsidó hitre tért kozárok nemzetiségéből való, tehát azok ivadéka, kik mint a magyarok szövetségesei részt vettek a honfoglalás nagy művében.”⁴⁴

meghívására megtartotta az első magyar hitszónoklatot a Dohány utcai zsinagógában. Ezek után a hitközség rabbijává választották. Lásd: UJVÁRI 1929. 494-495.

⁴⁰ Kohn Sámuel: *A zsidók története Magyarországon. A legrégebb időktől a mohácsi vészig*. Athenaeum, Budapest, 1884.

⁴¹ KOHN 1887. 377.

⁴² Liptószentmiklós, 1853. – Budapest, 1891. Magyar zsidó költő, író. Lásd: UJVÁRI 1929. 73.

⁴³ BACHER 1888. 300-302.

⁴⁴ KOHN 1896. 61-62.

A szerző soraiból egyértelműek az általa kiemeltnek tartott célok. A krisztinavárosi leleteket, köztük a máig legrégebbiként számon tartott 1278-as síremléket a héber feliratokkal, nagyméretű fényképekkel, fordításokkal és magyarázatokkal Kaufmann Dávid⁴⁵ is közzéteszi az *Archaeológiai Értesítőben*, ezáltal szélesebb szakmai közönség számára is bemutatva a magyar zsidóság korai epigráfiai emlékeit.⁴⁶ Bár az újra és újra megjelenő felhívásoknak nem túl sok motiváló ereje van, az 1800-as évek végétől sorban előkerülő középkori és török kori fragmentumok mégis ismételten figyelmet keltenek. A következő években főleg Weisz Miksa,⁴⁷ Krausz Sámuel,⁴⁸ később pedig Büchler Sándor,⁴⁹ Grünvald Fülöp⁵⁰ és Munkácsi Ernő⁵¹ tudósít ezekről.⁵² Toronyi Zsuzsanna a magyarországi zsidó értékek megőrzését célzó törekvések XX. századi kezdeteit tárgyalva hívja fel a figyelmet arra, hogy a kialakult zsidó tudományos intézményrendszer érdektelensége a zsidó kultúra materiális és vizuális elemei iránt a beágyazott szövegek központú megközelítéssel, és az egyre inkább anikonikusnak tekintett hagyomány nézőpontjával magyarázható. Ez indokolhatja azt is, hogy a síremlékek szövege iránti – legalábbis mérhető – fogékonyság, érdeklődés kialakult, de maguknak a köveknek a motívumaival, díszítéseivel elemző módon csak a XX. század végén kezdtek el foglalkozni.⁵³ Az előbbi megállapítást támasztja alá, hogy a korábban említett külföldi példák mellett a XX. század eleji Magyarországon is találkozunk – elsődlegesen az ortodox közösségekben – a nagy rabbik sírfelirata iránti érdeklődéssel. A nagyszombati

⁴⁵Kojetein (ma Kojetín, Csehország), 1852 - Karlsbad, 1899. Vallásbölcselet és történész, Teológiai tanulmányait a boroszlói rabbiszemináriumban, világi tanulmányait a boroszlói és a lipcei egyetemen végezte. 1877-ben az akkor megnyitott budapesti Országos Rabbiképző Intézet tanárává nevezték ki, ahol haláláig a zsidó vallásbölcseletet és történelmet oktatta. Értékes héber kéziratokból és könyvekből álló gyűjteményét családja az MTA-nak adományozta. Lásd: UJVÁRI 1929. 456. és <http://kaufmann.mtak.hu/hu/study01.htm> (utolsó megnézés: 2018. március 20.)

⁴⁶KAUFMAN 1895. 219-223.

⁴⁷Pest, 1872 – Budapest, 1931. Rabb, író, vallástörténész, 1917-től az Országos Rabbiképző Intézet tanára. A Kaufmann-könyvtár katalógusának összeállítója. Lásd bővebben: TORONYI 2016. 172.

⁴⁸Ukk, 1866 – Cambridge, 1948. Tanár, történész, nyelvész, hebraista, 1894-től az Országos Izraelita Tanítóképző Intézet, 1906-tól a bécsi Jüdisch-Theologische Lehranstalt tanára, majd 1932 és 1937 között igazgatója volt, 1938-ban Angliába emigrált. Fő műve: *Das Leben Jesu nach jüdischen Quellen*. Berlin, 1902. Lásd bővebben: UJVÁRI 1929. 514 és MARKÓ 2002. 1211.

⁴⁹Fülek, 1870 – Auschwitz-Birkenau, 1944. Keszthelyi rabbi, történész, a bp.-i tudományegyetem, ill. a Pázmány Péter Tudományegyetem magántanára, a magyarországi zsidóság történetének kutatója. Fő műve: *A zsidók története Budapesten a legrégebbi időkől 1867-ig*. Bp., 1901. Lásd bővebben: MARKÓ 2001. 987.

⁵⁰Sopron, 1887 – Budapest, 1964. Tanár, történész, 1913-tól a pesti zsidó hitközség polgári iskolájában, majd 1919-től gimnáziumában tanított. 1948 után a Gimnázium igazgatója, 1959-től az Országos Rabbiképző Intézet tanára volt. A Zsidó Múzeum munkatársaként a nagy múltú magyarországi hitközségeket (Oroszvár, Rajka, Rohonc, Kőszeg, Keszthely, Zsámbék) járta végig, felmérte és begyűjtötte a megmaradt zsidó régiségeket a múzeum számára. Lásd bővebben: TORONYI 2016. 164-165.

⁵¹Páncélcseh, 1896 – Balatonfüred, 1950. Ügyvéd, amatőr művészeti író, a Pesti Izraelita Hitközség főügyésze, emellett részt vett a Zsidó Múzeum munkájában is. Lásd bővebben: TORONYI 2016. 167-168.

⁵²SCHEIBER 1960. 14-311.

⁵³TORONYI 2010. 8-9.

rabbi, Stein Mayer Miksa⁵⁴ által 1905 és 1908 között szerkesztett és kiadott *Magyar Rabbik* című folyóiratban rendszeresen közölték a bemutatott jeles személyiségek sírfeliratát is, amelyeket életrajzi forrásként és történeti dokumentumként tartottak számon.⁵⁵

Mindeközben Bécsben Bernhard Wachstein⁵⁶ történész, a zsidó hitközség könyvtárának vezetője, folytatva elődjének, Ludwig August Frankl-nak fél évszázaddal korábban megkezdett alapvetését, 1912-1917-ben két kötetben megjelentette a *Die Inschriften des Alten Judenfriedhofes in Wien* című monumentális munkáját. Bernhard Wachstein a bécsi régi zsidó temető 1540 és 1783 között állított síremlékeit dolgozta fel összesen 270 fényképpel, 39 rajzzal és a temető alaprajzával kiegészítve. Az első kötet elején olvasható bevezető tanulmányában áttekinti a síremlékeken megjelenő eulógiaformákat, titulusokat, a kezdő- és záróformulákat, rövidítéseket, a dátumozás példáit, foglalkozik a köveken megjelenő nyelvekkel, és a síremlékek formai jellemzőivel.⁵⁷ A könyvek törzsét a sírkőleírások oldalai alkotják. Az egyes oldalak a következő rendszer szerint épülnek fel: első egység, a lap tetején: a sírkő száma (egyben jelzi a sírkő helyét a mellékelt térképen is), az elhunyt neve a héber feliratban szereplő módon fonetikus átírásban (pl. Samuel b. Josef Bezalel Nör[d]ling[en]), a sírkövön szereplő héber dátum és ennek átszámítása, vagy a polgári időszámítás szerint felírt dátum, a sírkő anyaga, a sírkő pontos méretei (cm-ben), a szöveg mérete. Második egység, a lap közepén: a sírkő fényképe és mellette a szöveg pontos leírása, a szavak és betűk formában, méretben és elhelyezésben is megfeleltek a sírkövön látható eredetinek. Harmadik egység, a lap alsó részén: életrajzi szócikk, az elhunyt személyről ismert információk és a nevekből, dátumokból következtethető, a temető más sírjaiban nyugvó rokonok feltüntetése következik, végül a lap alján a héber sírfelirat soronkénti magyarázataival, a szövegben megjelenő idézetek hivatkozásaival

⁵⁴ Törökszentmiklós, 1865 – Nagyszombat (Trnava, Szlovákia) 1933. 1896-tól nagyszombati rabbi, jesivát vezetett és jelentős irodalmi tevékenységet fejtett ki. Az első világháború után a szlovákiai hagyományhű rabbik egyesületének elnöke és a szlovenszkói hitközségek szövetségének egyházi feje. Lásd: UJVÁRI 1929. 805. és <http://nzt.trnava.sk/?q=node/2542> (utolsó megtekintés: 2018. március 29.)

⁵⁵ *Magyar Rabbik*. Havi folyóirat. Szerkeszti és kiadja Stein Mayer Miksa főrabbi. Nagyszombat, 1905–1909. Kiadja a szerkesztőség.

⁵⁶ Tluste, Galícia (ma Тлусте, Ukrajna) 1868 – Bécs, 1935. Történész, könyvtáros, genealógus. Bécsben végezte a Rabbiképzőt és az Egyetemet, majd a bécsi zsidó hitközség könyvtárának vezetőjeként Európa egyik leggazdagabb zsidó könyvtárát alakította ki. Legjelentősebb munkája, a *Die Inschriften des Alten Judenfriedhofs in Wien* mellett összeállította a *Die Grabschriften des Alten Judenfriedhofs in Eisenstadt* című könyvet (1922), amely hasonló feldolgozása a kismartoni régi zsidó temetőnek. Lásd: https://kehilalinks.jewishgen.org/Suchostaw/sl_tlustetolstoye_wachstein.htm (utolsó megtekintés: 2018. március 21.)

⁵⁷ WACHSTEIN 1912. XI-LXIV.

zárul. A könyvben található egy részletes, többlépcsős héber nyelvű rövidítésjegyzék is. A héber feliratok számtalan rövidítést tartalmaznak, sok közülük kevésbé ismert, illetve vannak helyi specialitások is. Bernhard Wachstein egy olyan összeállítást közöl, amely alapján sok további rövidítés feloldható, illetve irányt mutat az értelmezéshez.⁵⁸ Bernhard Wachstein könyve száz évvel megjelenése után is módszertanilag példamutató formáját képviseli a zsidó síremlékek dokumentálásának, munkája azonban Magyarországon sem kortársai között, sem a későbbiekben, évtizedekig nem talált követőkre.⁵⁹

A magyarországi zsidóság múltjával behatóbban és tudományos szinten az 1877-ben megnyílt Országos Rabbiképző Intézetben kezdtek foglalkozni Kaufmann Dávid professzor útmutatása mellett. A Kaufmann-tanítványok írták meg az első magyarországi zsidó helytörténeti publikációkat, amelyek a XIX. század utolsó évtizedétől kezdve jelentek meg. Ezek közé tartozik például Pollák Miksa,⁶⁰ aki a bécsújhelyi és a soproni,⁶¹ Büchler Sándor, aki a pesti, budai és óbudai,⁶² Kecskeméti Ármin⁶³ a Csanád megyei, azon belül az egyik legrégebbi alföldi zsidó központ, a makói,⁶⁴ Bernstein Béla⁶⁵ pedig a Vas megyei zsidók történetét dolgozta fel.⁶⁶ Ugyanebben az időszakban írta meg Herzog Emil⁶⁷ a liptószentmiklósi hitközség történetét is.⁶⁸ A könyveket áttekintve látható, hogy a *Magyar–Zsidó Szemlében* és az *IMIT-évkönyvben* megjelenő kortárs tanulmányok és felhívások nem gyakoroltak nagy hatást a történetírásra vállalkozó rabbikra. Mindössze egyetlen temető korai sírfeliratainak összegyűjtésére és publikálására került sor, ezért is

⁵⁸ WACHSTEIN 1912. 242-243., 367., 383.

⁵⁹ Wachstein módszertanát legközelebb a holokauszt után Otto Muneles, a prágai Állami Zsidó Múzeum (a mai Prágai Zsidó Múzeum) könyvtárának vezetője követte a feleségével közösen írt könyvében: MUNELLES – VILÍMKOVÁ 1955. 13-99.

⁶⁰ Beled, 1868 – Auschwitz, 1944. Rabbí, történettudós, 1894-től 50 éven át a soproni hitközség főrabbija volt. Pap Károly író édesapja volt. Lásd bővebben: MARKÓ 2004. 415.

⁶¹ Pollák Miksa: *A zsidók Bécsújhelyen*. Budapest, 1892 és *A zsidók története Sopronban a legrégebbi időktől a mai napig*. Budapest, 1896.

⁶² Büchler Sándor: *A zsidók története Budapesten a legrégebbi időktől 1867-ig*. Budapest, 1901.

⁶³ Kecskeméti, 1874 – Strasshof, 1944. Rabbí, irodalomtörténész, történész. 1898-tól makói főrabbi, 1929-től a szegedi egyetem magántanára. Főbb művei: *A zsidó irodalom története* (I–II. Bp., 1908–09) és *A zsidók egyetemes története* (I–II. Bp., 1927). Lásd bővebben: MARKÓ 2002. 818-819.

⁶⁴ Kecskeméti Ármin: *A csanádmegyei zsidók története*. Makó, 1929.

⁶⁵ Várpalota, 1868 – Auschwitz, 1944. Főrabbi, történész. 1890-ben Lipcsében avatták filozófiai doktorrá, szombathelyi, majd 1909-től nyíregyházi főrabbi. Magyarra fordította Mózes öt könyvét, emellett jelentős történetírói munkássága is. Főbb művei: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc és a zsidók* (Bp., 1898) és *Zsidó honvédek a szabadságharcban* (Bp., 1925). Lásd bővebben: MARKÓ 2001. 688.

⁶⁶ Bernstein Béla: *A zsidók története Vas megyében*. Szombathely, 1912.

⁶⁷ Liptószentmiklós, 1850 – Budapest, 1908. Polgári-iskolai okleveles tanár és Budapest székesfőváros községi tanítója. Lásd bővebben: OLÁH 2016.

⁶⁸ Herzog Emil: *A zsidók története Liptó-Szt. Miklóson*. Liptószentmiklós, 1894.

érdemel kiemelt figyelmet Goldberger Izidor tatai rabbi⁶⁹ helyenként rövid magyarázatokkal, javításokkal ellátott gyűjteménye, amelyben a tatai zsidó temetőben a maga idejében még fellelhető XVIII. századi és XIX. század eleji sírfeliratokat jegyezte fel.⁷⁰

Goldberger Izidor egyedülálló gyűjtésétől eltekintve jellemző, hogy a létező hitközségi keretek között az akkor még meglévő helyi felekezeti levéltári, irattári anyag mellett a zsidó temetőkkel csak érintőlegesen foglalkoztak, a hangsúly az élő közösség bemutatásán volt. Továbbá, minthogy a hitközség helyben élő és elszármazott tagjai valamint a zsidó értelmiség volt az elsődleges olvasóközönségük, akik értették a héber nyelvű betoldásokat, a fonetikus magyarázatokat, ezért nem volt szükség a jelképek, szimbólumok, szokások leírására sem. A későbbiekben a nagyobbak mintáját követve, a hitközség-történeti monográfiák kiadásába bekapcsolódtak a kisebb vidéki közösségek is, a holokauszt pusztítása után ezek a helyi rabbik és tanítók által írt szerény kötetek maradtak a néhány éve még eleven közösségek utolsó emlékei.⁷¹

A holokauszt után a hatalmas vérveszteség miatt a vidéki zsidó hitközségek százai szűntek meg azonnal, vagy néhány év, esetleg évtized múlva. A központosított hitközségi szervezet évtizedeken át fokozatosan adta el a közösségek nélkül maradt zsinagógákat és más ingatlanokat, melyek többségére a bontás várt.⁷² A temetők azonban, a vallási szabályok miatt nem felszámolhatók, nem eladhatók. Egy 1960-as központi helyzetjelentés 822 olyan zsidó temetőről ír, amelyek fenntartó közössége megszűnt, így többségük évtizedekre elhagyatva, elfeledve, gazdátlanul, a sírkőtolvajok és vandálok pusztításának kitéve maradt a települések határában. A jelentés lezárása a korszakra

⁶⁹ Bátorkeszi (ma Bátorove Kosihy, Szlovákia), 1876 – Auschwitz–Birkenau, 1944. 1903-tól sátoraljaújhelyi, 1912-től 1944-ig tatai rabbi. Jelentősebb művei: *Durán polémiája az iszlám ellen* (Budapest, 1901), *Midras Jiszróel. Midrásszemelvények a Tanchumából* (Szinórváralja, 1907), *Zemplén vármegyei zsidó családfők az 1811–12. években és szereplésük a Napóleon elleni nemesi felkelésben* (Sátoraljaújhely, 1910), *Zsidó-anyag Tata monographiájához* (Tata, 1914). Cikkei és tanulmányai többek között az IMIT évkönyvekben, a *Magyar Zsidó Szemlében*, a *Magyar Izraelben*, az *Egyenlőségben*, a *Múlt és Jövőben* és a *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentumsban* is megjelentek. Lásd: UJVÁRI 1929. 318. és <http://emlekhely.btk.elte.hu/profile/dr-goldberger-izidor/> (utolsó megtekintés: 2018. március 29.)

⁷⁰ GOLDBERGER 1922. 53-66.

⁷¹ A kevés kivétel egyike a sarkadi hitközség emlékkönyve, amely bár részletesebb leíró részben nem tárgyalja, fényképeken bemutatja a helyi, még karban tartott, látogatott zsidó temető régi síremlékeit, ezzel is igazolva a hitközség évszázados múltját a településen. Forrás: GROSZ 1937. képmelléklet.

⁷² TORONYI 2010. 12-15.

jellemző hozzáállás összegzése: „*A történelem arra tanít bennünket – ahogy az élet rendjéhez tartozik a halál – a halál rendjéhez tartozik a temetők pusztulása is.*”⁷³

Az egyetlen ismert jelentősebb kísérlet a korszakban a zsidó temetőket is érintő dokumentálásra a Löwinger István és Schmelzer Kornél⁷⁴ által Scheiber Sándor⁷⁵ kérésére 1955 nyarán készített beszámoló a közép- és dél-dunántúli zsidó közösségekről, amelyben leírták többek között a helyi temető állapotát és a legrégebbi leolvasható síremlékek évszámait is közölték.⁷⁶

Zsidó helytörténeti munkák mintegy másfél évtizeden keresztül nem jelentek meg Magyarországon, külföldön, különösen Izraelben, azonban jelentős irodalma született az egykori magyarországi zsidó közösségeknek, amelyek többsége inkább személyes hangvételű emlékkönyv, ezekben szintén csak röviden írnak a temetőkről.⁷⁷ E kiadványok szerzői nagyon érintőlegesen foglalkoztak a településeken megmaradt épített emlékekkel, a zsidó temetőkkel pedig ezen túl is csak ritka esetekben esett szó. Az első Magyarországon kiadott, tudományos igényvel megírt zsidó helytörténeti könyveket a MIOK, a Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete jelentette meg. Az 1960-as évek második felétől kezdve 1982-ig összesen 11 kötet jelent meg.⁷⁸ Ezek a kiadványok a zsidó hitközségek történetével foglalkoztak, lényegében nem esik szó a temetőkről.

A korszakban egyedülálló Scheiber Sándor: *Magyarországi zsidó feliratok a III. századtól 1686-ig* című munkája, amelyet 1960-ban ugyancsak a MIOK adott ki. Scheiber könyvében összegyűjtötte mindazokat a tárgyi emlékeket, amelyeken a római kortól a

⁷³ TORONYI 2010. 116-118.

⁷⁴ Ma Menachem Schmelzer, a new yorki Jewish Theological Seminary professzor emeritusa. Forrás: <http://www.jtsa.edu/menahem-schmelzer> (Utolsó megtekintés: 2018. június 1.)

⁷⁵ Budapest, 1913 – Budapest, 1985. Rabbí, nyelvész, irodalomtörténész, a nyelvtudományok doktora, 1950 – 1985 között az Országos Rabbiképző Intézet rektora. Publikációinak száma mintegy 1600. Fő műve a *Geniza Studies* (Hildesheim, 1981). Kiadta a Magyar-zsidó oklevéltár köteteit (1959–63, Grünwald Fülöppel, 1965-től egyedül), a Magyarországi zsidó hitközségek monográfiáit, rendszeresen bemutatta az előkerült hazai héber feliratos emlékeket, sírköveket, majd összegyűjtve publikálta a Magyarországi zsidó feliratok c. művében (Bp., 1960). Lásd továbbá: MARKÓ 2004. 993-994.

⁷⁶ TORONYI 2010. 93-113.

⁷⁷ Például: Blaszyk Jenő: *A mi régi Fehérgyarmatunk*. k. n., Bnei Brak, 1965., Löwinger Abraham Albert: *A vasi zsidók emlékére*. Az Izraelben Élő Vas Megyei Zsidók Emlékbizottsága, h. n., 1974., Szilágyi-Windt László: *Az újpesti zsidóság története*. Tel Aviv, 1975., Aharoni (Duschinszky) Ráchel: *A rákospalotai zsidó hitközség története*. Rákospalotai Emlékbizottság, Tel-Aviv, 1978., Nescher David-Gerő Zsuzsa: *Berettyóújfalu és környéke zsidóságának emlékkönyve*. Az Izraelben Élő Berettyóújfaluai Egyesülete, Haifa, 2001.

⁷⁸ A MIOK sorozatában jelent meg: Schweitzer József: *A pécsi izraelita hitközség története*. Budapest, 1966., Harsányi László: *A szentesi izraelita hitközség története*. Budapest, 1970. és *A kőszegi zsidók*. Budapest, 1974., Domán István: *A győri izraelita hitközség története 1930–1947*. Budapest, 1979., Schweitzer József – Szilágyi Mihály: *A Tolna megyei zsidók története*. Budapest, 1982.

török kor végéig terjedő másfél évezredből héber, vagy zsidó vonatkozású felirat maradt fenn, de az anyag törzsrészét a – többnyire töredékes – sírkövek jelentik. A síremlékek leírásának módszereiben felsejlik Wachstein rendszere: megtalálható az egyes sírfeliratok szerkezetileg vésethű leírása, legtöbbször fényképmelléklettel együtt, a szöveg fordítása, a pontos méret megadása, a kapcsolódó történeti adatok, valamint – tekintve hogy szinte kivétel nélkül ásatási, bontási leletek formájában kerültek elő – a megtalálás helye, a korábbi közlések irodalmi adatai, valamint a szöveg soronkénti jegyzetei az idézetek hivatkozásaival.⁷⁹

Az 1970-1980-as években készültek el a magyarországi temetőkről szóló alapvető, etnográfiai megközelítésű könyvek. A téma két legkiemelkedőbb szakembere Balassa Iván⁸⁰ és Kunt Ernő⁸¹ volt, akiknek kutatási területe elsősorban a falusi temetők népművészetére, az eltűnő, hagyományos fafaragású sírjelekre terjedt ki. Ennek megfelelően a témában megjelenő további publikációk is jellemző módon a megmaradt falusi népi sírjeleket, valamint a különleges formavilágú, egy-egy tájra jellemző sírkőtípusokat mutatták be. Csak néhány összefoglaló jellegű műben, de ott is érintőlegesen említették a zsidó sírkerteket, ugyanígy kimaradtak a kutatók érdeklődéséből a kitelepítések, lakosságcserek, az elköltözés és az asszimiláció miatt gazdátlanul maradt sváb, szerb és más nemzetiségi temetők.⁸²

Erdélyi Lajos *Régi zsidó temetők művészete* című 1980-ban Bukarestben megjelent, tudományszerűsítő bevezető fejezetekkel ellátott albuma volt az első szélesebb közönséghez szóló munka, amely a fotós szemével mutatta be a többnyire elhagyatott, vidéki zsidó temetők különleges történeti és művészeti szempontból értékes emlékeit.⁸³ Ennek nyomán született meg a 1985-ben Wirth Péter: *Itt van elrejtve* című albuma, amelyhez Scheiber Sándor írt utószót. A fotókon keresztül kirajzolódik Magyarország

⁷⁹ SCHEIBER 1960. 81-85.

⁸⁰ Báránd, 1917 – Budapest, 2002. Etnográfus, a történelemtudományok (néprajz) doktora. A témához kapcsolódó főbb műve: *A magyar falvak temetői*. Corvina, Budapest, 1989. Lásd: VIGA 2013. 40-44.

⁸¹ Budapest, 1948 – Miskolc, 1994. Néprajzkutató, a kulturális antropológia egyik hazai mestere, fotóművész, egyetemi oktató. A témához kapcsolódó főbb művei: *Temetők az Aggteleki karszt falvaiban*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 1978. és *Temetők népművészete*. Corvina Könyvkiadó, Budapest, 1980. Lásd: <http://www.uni-miskolc.hu/~btkvat/kunterno.php> (utolsó megtekintés: 2018. március 21.)

⁸² A magyarországi temetők részletes bibliográfiáját Gecséné Tar Imola közli *Történeti temetők Magyarországon* című doktori disszertációjának mellékleteként: GECSÉNÉ 2012. 102-110.

⁸³ ERDÉLYI 1980. 5-29. 34-98.

északkeleti részének zsidó funerális kultúrája.⁸⁴ A vizuálisan befogadható értékek felőli közelítés a zsidó sírkövekhez pont ellentétes az egy évszázaddal korábbi nézőponthoz képest. Erdélyi és Wirth fotói érdeklődést ébresztettek hazai épített örökség különleges, a pusztulás szélén álló szegmense iránt. A rendszerváltás időszakában országszerte egyre több helyen kezdődött meg az egykori zsidó közösségek történetének a kutatása,⁸⁵ az akkortól megjelenő kötetekben már intenzívebb érdeklődéssel foglalkoznak a temetőkkel is. Az első megközelítésben a képanyagban érzékelhető a szemléletváltás. Bár Kereskényi Miklósné gyulai zsidóságról összeállított forrásgyűjteményében, Szegő Ágnes tiszaföldvári, illetve Horváth László gyöngyösi zsidóságról szóló könyvében nem szentel külön fejezetet a temetők történetének, de a bemutatott képanyag érzékelteti, hogy a szerzők a köteteik szerves és fontos részének tartják a temető bemutatását is.⁸⁶

A helytörténet-kutatók egyre nagyobb figyelmet szentelnek a temetőknek, a sírkövekre már, mint történeti információk forrására tekintenek. Somodi Henrietta *Zsidók Bács-Kiskun megyében* című könyvében településenként dolgozta fel a mai Bács-Kiskun megye területén egykor élt zsidó közösségeket. Minthogy a kisebb hitközségekről kevés dokumentumot sikerült felkutatnia, hangsúlyosabbak a temetőleírások.⁸⁷ Tóthné Unghy Ilona a simontornyai zsidóság történetéről szóló kétkötetes munkájában az egyes családok leírásánál közli az eltemetett családtag sírkövének képét is.⁸⁸ Matyikó Sebestyén József és Haraszi László a siófoki zsidó temetőről szóló kötetében a közösség- és temetéstörténeti bevezető után közli minden egyes sírkő fényképét az ott nyugvók neveivel és a dátumokkal, külön mutatóban a temető halottait valamint a temető részletes térképét.⁸⁹

Jellemző, hogy a kutatók többsége a sírköveken látható jelképekkel és motívumokkal csak általánosságban foglalkozik, emellett héber nyelvtudás hiányában rengeteg információ rejtve marad. Az utóbbi évek e téren is változásokat hoztak. Ábrahám Vera nevéhez fűződik az első megyei szintű, zsidó temetőket bemutató kötet. A Somogy megyei zsidó

⁸⁴ WIRTH 1985. Nem sokkal később ugyancsak magyar alkotók művészi fotóalbuma mutatta be a közép-európai zsidó temetőket: Sáros László – Váli Dezső: *tanú ez a kőhalom*. Új Mandátum, Budapest, 1993.

⁸⁵ Az első teljességre törekvő bibliográfiát Haraszi György állította össze: Haraszi György: *Hágár országában. Hitközség-történeti monográfiák, (nagyobb) helytörténeti tanulmányok és leírások a történeti Magyarország zsidó közösségeiről*. Magyar–Zsidó Szemle Füzetek 1. MTA–OR-ZSE Zsidó Kultúratudományi Kutatócsoportja – OR-ZSE, Budapest, 2008.

⁸⁶ KERESKÉNYINÉ 1994. 55-60., ORBÁNNÉ 1995. 159-160. HORVÁTH 1999. 14., 17., 19., 65.

⁸⁷ SOMODI 2001. 30-34., 40-41., 63-70.

⁸⁸ TÓTHNÉ 2005. 125., 145., 148., 162. és 188. valamint 172., ahol a szerző egy Izraelben elhunyt elszármazott simontornyai túlélő síremlékének képét is közli, ezáltal a virtuális közösség továbbélésének történetéhez szolgáltat adalékot.

⁸⁹ MATYIKÓ – HARASZI 2008. 13-25., 26-39., 40-46., 47.

temetőkkel foglalkozó könyvében kitér a temetők területi beosztásának jellegzetességeire, a sírfeliratok elemzésére saját szempontrendszerrel dolgoz ki, vizsgálja a szimbólumokat és díszítőelemeket.⁹⁰ A lengyeltóti temetőről szóló könyvében elsőként közöl teljes feliratorfordításokat, leírja a megjelenő szimbólumokat, motívumokat, a halotti anyakönyvek adatait és az utolsó oldalon megtaláljuk a temető térképét. A könyvben azonban nem találhatóak héber nyelvű eredeti feliratok.⁹¹ 2008-ban jelent meg Balázs Edit szerkesztésében *Zsidó emlékhelyek a Nyugat-Pannon EuRégióban* címmel az első olyan kétnyelvű (magyar-német) kötet, amely a mai határokon átnyúlóan mutatja be egy régió zsidó emlékeit és településenként külön címszó foglalkozik a helyi zsidó temetővel, kiemelve jelentőségét az épített zsidó örökségben.⁹²

A hazai szakirodalmat áttekintve látható, hogy bár egyre több figyelem fordult a temetők felé, a 2000-es évekig a zsidó temetők egyikének sem publikálták feliratait és azok fordítását, elemzését. A modern zsidó temetőkutatást Magyarországon a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Történelem Tanszékén kezdték meg. Szántóné dr. Balázs Edit tevékenységéhez kötődnek az ott született szakdolgozatok, amelyek temetőket dolgoznak fel. Ezt a munkát folytatta az ELTE rendszerváltás után induló Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszéke. Az MTA Judaisztikai Kutatócsoport kiadásában 2010-ben jelent meg Kormos Szilvia könyve a váci zsidó temetőkről. A kötet az első olyan magyarországi tudományos publikáció, amely közli egy adott település összes zsidó sírkövének teljes feliratát. Emellett tartalmazza a feliratokból kivonatolt adattárat és a fontosabb szövegek fordításait is. Nem tartalmaz a kövek méreteire, formájára, állapotára, szimbólumaira vonatkozó adatokat és a feliratokhoz nem csatol magyarázatokat, valamint teljes körű fotódokumentációt sem.⁹³ Kormos Szilvia következő munkája *A lovasberényi zsidó temető* című kötet, amelyet Bányai Viktória közreműködésével 2012-ben adott ki az MTA Judaisztikai Kutatócsoport. A váci temetők feldolgozásához képest új módszerekkel és szempontokkal bővült a kötet. A temető elemzéséről szóló részben informatív statisztikákat közöl, összegyűjti és bemutatja a megjelenő kőforma-típusokat, valamint közli a temető térképét, megkülönböztetve rajta a férfi, női és gyerek-sírokat. Az Adattár az előző kötethez képest bővült, a feliratokra vonatkozó információk, az anyakönyvi adatok mellett foglalkozik a sírkő jellemzőivel, méretével, formavilágával és

⁹⁰ ÁBRAHÁM 2006. 19-26., 27-36., 37-41., 42-88., 89-114.

⁹¹ ÁBRAHÁM 2008. 89-105, 107-178., 197-200., 208.

⁹² BALÁZS 2008. 73-76. 84-87. 90-102.

⁹³ KORMOS 2010. 5., 24-38., 41., 289.

motívumaival. Egymás után közli az adott kő feliratát és a táblázatba szerkesztett adatait ezzel segítve az átláthatóságot. A könyvben a tudományos értekezés mellett helyet kapnak a tudományos ismeretterjesztés műfajának fejezetei is. A szerző egyre jobban körvonalazott célja, hogy minél szélesebb közönséghez juttassa el mondanivalóját. Ezt szolgálja a hitközség-történeti séta címet viselő fejezet, amelyben a közösség egykori jeles személyiségeinek portréja is kirajzolódik a szakirodalmi források és sírfeliratok alapján. A séta útvonalát temetőtérkép mutatja be. A szerző nem csak összekapcsolja a helytörténettel, hanem belehelyezi a zsidó közösség történetét a helyi közösség történetébe és meggyőzően érzékelteti ennek elválaszthatatlanságát. Innovatív szemléletével segíteni próbálja a temető szélesebb kör számára való bemutatását, mélyebb megismerését és ezáltal örökségi értékének tudatosítását. Ezzel a módszerrel sikeresen segíthető, hogy a helyi közösségek is megismerjék és megértsék a településükön lévő értékek jelentőségét, magukénak érezhessék azt, és fontosnak érezhessék annak megőrzését.⁹⁴ A kutató legújabb kötete 2016-ban jelent meg, a pilisvörösvári zsidó temetőt dolgozta fel, a már ismertetett módszerek alapján. Az általános áttekintés, a megjelenő motívumok ismertetése után bemutatja és ábrákkal szemlélteti a temetőben fennmaradt kőformákat, vizsgálja a feliratok jellemzőit, nyelveit, az életútra vonatkozó adatokat, a feliratok formuláit, a használt rövidítéseket. Külön fejezet foglalkozik a temetőben nyugvó jelesebb hitközségi tagok köveivel, életrajzi, közösségtörténeti vonatkozású adalékokat közöl, valamint a feliratok teljes fordítását. Ezt követi a statisztika, valamint a szövegek közlés adattár, amelyek struktúrája változatlan. A könyv végén adattárak, mutatók és színes térkép segíti a tájékozódást a terjedelmes anyagban.

2012-ben készült el az első hazai műemlék zsidó temető, a balassagyarmati ortodox temető mintegy 3500 sírkövének névkatasztere. A nagyrészt héber, kisebb részben magyar, német és jiddis nyelvű sírfelirat listája fonetikus átírásban ABC sorrendben az elhunytak személy ill. családnevét, a születési, halálozási időpontokat és a sír számát tartalmazza.⁹⁵

Végezetül meg kell említeni a főként Izraelbe, az Egyesült Államokba és Kanadába elszármazott magyarországi gyökerű ortodox zsidóság érdeklődését és kötődését az egykori – sok esetben külföldön is továbbélő – közösségek régi, itthon eltemetett rabbijainak síremlékei és sírfeliratai iránt. A rendszerváltás után újjáéledő és egyre jelentősebb mértékű zarándoklatok mellett a nemzetközi örökségvédelmi alapítványok

⁹⁴ KORMOS 2012. 5., 9-35., 37-51., 61.

⁹⁵ MAJDÁN 2012.

munkájának köszönhetően sok ortodox temető sírfeliratainak rögzítésére, a temetők, és a nagy rabbik sírjainak felújítására került sor, továbbá az egykor élt vallási tekintélyek életét bemutató kiadványokban is helyet kapnak a sírfeliratok és a síremlékek fényképei is.⁹⁶

A hazai nem zsidó temetőkre vonatkozó kutatások eredményeit áttekintve kevés modernszemléletű, átfogó művel találkozhatunk. Míg a zsidó temetők feldolgozását segíti az a körülmény is, hogy többségükben, lényegében mintegy 1400 temető esetében lezárt, végleges egységről van szó, így a kutatási keretek egyértelműek, mindegyik temető, történeti temetőnek tekinthető, amelynek többségében hetven éve nem történt temetés, exhumálás is csak néhány kivételes esetben. A rongálások, lopások miatt sajnos többségük nem maradt meg eredeti állapotában, sőt, sok közülük részlegesen, vagy teljes egészében elpusztult, csak a területe határozható meg, de néhány esetben még az sem pontosan. A nem zsidó temetők közül ez csak a lezárt, és fel nem számolt, védelem alá helyezett temetőkre érvényes, illetve néhány eltűnt közösség, többek között a svábok és szerbek temetőire, amennyiben nem számolták fel őket. E körülmények is magyarázzák, miért találunk kevés, Kormos Szilvia könyveihez hasonló példát a nem zsidó temetőkről. A ritka kivételek egyike a Dobrossy István által szerkesztett, teljességre törekvő kötet, amely a miskolci avasi református temető sírfeliratait és adattárát közli.⁹⁷ A sírok elhelyezkedését térképen ábrázolja, bemutatja a temető történetét és a sírkertben nyugvó jeles személyek sírjait, de a minta nagysága miatt nincs lehetősége olyan részletekbe menő dokumentálásra, amit Kormos Szilvia a lovasberényi és a pilisvörösvári temetők feldolgozása során megvalósított. E kötetek tehát módszertani mintául szolgálhatnak a jövőbeni zsidó és nem zsidó temetők feldolgozásához. Fontos azonban, hogy minden sírkőről készüljön jó felbontású fénykép, amely legalábbis digitális formában publikálható, mert a síremlékek pusztulása évtizedek, sőt évek alatt is jelentős mértékű.

⁹⁶ RASKIN 2010.

⁹⁷ DOBROSSY 2003. 25-66. 67-84. 89-90.

2. A kutatás keretei és módszerei

Dolgozatomban a mai Magyarország területén fennmaradt XVIII. századi zsidó sírköveket gyűjtöttem össze és elemzem. Annak ellenére, hogy a mai országterület funerális kultúrája elválaszthatatlan a történeti Magyarország egészétől, a vizsgálat szűkített területi határait két körülmény is indokolja: egyrészt a teljes történeti területre kiterjesztve a kutatási minta mennyiségileg szétfeszítené a disszertáció kereteit, másrészt ennek a hatalmas anyagnak a teljes körű felmérése évtizednyi kutatásokat, vagy nemzetközi együttműködést igénylő feladat. Továbbá a vizsgálataim egyik kiemelt célja, a korai hazai zsidó funerális kultúra elhelyezése a magyar épített örökség egészében, és ehhez a viszonyítási rendszer, az azonos jogszabályi háttér csak az ország területén belül adott.

Az időbeli határokat elsődlegesen a minta számbeli keretei indokolták. A vizsgált temetőket áttekintve elmondható, hogy többségüket az 1700-as évek második felének évtizedei során nyitották meg. A műemlékvédelmi irányelvek szerint a sírkövek vonatkozásában a műemlékké nyilvánítás időhatára 1830,⁹⁸ ennek nyomán indokolható lenne a további temetők vizsgálata is. Azonban míg 1700 és 1800 között körülbelül 50, addig 1830-ig további mintegy 150 zsidó temetőt hoztak létre. Örökségvédelmi szempontból különösen fontos lenne megvizsgálni, hogy közülük melyeknek indokolható a felterjesztése helyi vagy műemléki védelemre. Az itt található, a XIX. század első évtizedeiből származó síremlékek formavilágukat és felirataikat tekintve is a korábbi évszázadban készültekhez hasonlóak, a változás és az átmenet lassú, az 1800–1830 közötti hazai zsidó sírkövek száma azonban meghaladhatja a több ezret is, ilyen módon elemzésükre csak áttekintő jellegű vizsgálat keretében lenne lehetőség.

A feldolgozandó temetők körének meghatározásához alapvető szakirodalomként használtam fel Grünvald Fülöp és Scheiber Sándor: *Adalékok a magyar zsidóság településtörténetéhez a XVIII. század első felében* című bevezető tanulmányát,⁹⁹ a *Magyar–Zsidó Oklevéltár* köteteiben megjelent XVIII. századi összeírásokat, valamint az 1828-as lélekszám-adatokat közlő Gazda Anikó¹⁰⁰ *Zsinagógák és zsidó községek*

⁹⁸ GECSÉNÉ 2012. 96.

⁹⁹ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963.

¹⁰⁰ Budapest, 1933 – Budapest, 1990. Építézmérnök, 1963-tól a VÁTI (Városépítési Tudományos és Tervező Intézet) munkatársa volt. 1980 és 1987 között dokumentálta a hazai zsinagógákat, imaházakat és a zsidó építészeti örökség további megmaradt elemeit. Fő műve: a posztumusz megjelent *Zsinagógák és zsidó közösségek Magyarországon – térképek, rajzok, adatok* című kötete (Bp., 1991.) alapmű a téma kutatásához. Lásd bővebben: <http://www.icomos.hu/gazda-aniko/> (utolsó megtekintés: 2018. június 18.)

Magyarországon című átfogó munkáját.¹⁰¹ A lélekszám adatok mellett a temető létét jelző, vagy feltételező további információkkal próbáltam árnyalni a mintát, ennek érdekében összegyűjtöttem a temető, a chevra kadisa, vagy valamely más intézmény megalapításának, az első zsinagóga felépítésének közölt dátumát, illetve néhány forrásban szerepelt a maga korában ismert legrégebbi sírkő évszáma. Ehhez felhasználtam Gazda Anikó említett művén kívül a *Pinkász hákehilot* (פנקס הקהילות) magyarországi kötetét,¹⁰² a Randolph L. Braham által szerkesztett *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiájában* található közösségtörténeti vonatkozású részeket,¹⁰³ a már említett *Zsidó emlékhelyek a Nyugat-Pannon EuRégióban* című kötetet, a *Zsidó Lexikont*, a Schmelzer–Löwinger-féle 1955-ös dunántúli beszámolóban a temetőkre és legrégebbi sírkövekre vonatkozóan közölt értékes adatokat¹⁰⁴ valamint az egyes településekre és zsidó közösségekre, temetőkre vonatkozó helytörténeti publikációkat. A különböző forrásokból származó adatok összegyűjtése különösen fontos volt a helyi kutatásokat megelőzően, mert a ténylegesen érintett XVIII. századi eredetű zsidó temetők köre szűkebb a szakirodalomban szereplő adatoknál. Ennek egyik oka, hogy a *Zsidó Lexikonban* szereplő források több esetben túlzóak vagy hibásak. Ezek egy része elírásból adódhat, máskor helyi legendákat, hagyományokat tényként közvetítettek a szócikkek írói. Az utóbbi három évtized szerzői közül sokan ezeket az információkat ellenőrzés nélkül vették át, így megjelennek a legfrissebb hazai szakirodalomban is.¹⁰⁵

A síremlékek vizsgálatához módszertani szempontból mérvadónak tekintettem Scheiber Sándor már említett *Magyarországi zsidó feliratok a III. századtól 1686-ig* című kötetét, amely lényegében teljes képet ad a római kortól a törökök kiűzéséig terjedő közel másfél évezred magyarországi zsidó epigráfiai, és azon belül a funerális hagyatékról is. A könyvében szereplő síremlékek azonban – néhány nem a mai országterületen fennmaradt példa kivételével¹⁰⁶ – mind ásatások és bontások során kerültek elő, így ma már nem értelmezhetők eredeti térbeli kontextusukban.

¹⁰¹ GAZDA 1991.

¹⁰² LAVI 1975.

¹⁰³ BRAHAM 2010.

¹⁰⁴ TORONYI 2010. 93-113.

¹⁰⁵ Például Apostagon 1650-es évekből származó sírkövekről ír a lexikon, miközben az összeírások szerint a XVIII. század közepéig a településen nem élt egy zsidó lakos sem. Forrás: GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 775. és UJVÁRI 1929. 53. Balassagyarmaton 500 éves hitközséget említ, holott az első zsidók csak a XVIII. század elején jelentek meg. Lásd: GRÜNVALD – SCHEIBER 1963.17–18. és UJVÁRI 1929. 78.

¹⁰⁶ SCHEIBER 1960. 301-311.

Amellett, hogy a nyugati határok mentén, Burgenlandban néhány községben megmaradt egy szerény lélekszámú zsidó közösség – akiknek jelenléte némi folytonosságot jelentett – a XVIII. század első évtizedeiben lassan, a nyugati, északnyugati és északkeleti határok mentén elkezdődött az újonnan érkező zsidók betelepülése. Az új, már a XVIII. században kialakult zsidó közösségek és az általuk létrehozott korai temetők legkorábbi és legnagyobb része azonban már nem a mai Magyarországon található. Ennek ellenére a XVIII. század második felére már a mai országterületen is létrejött mintegy félszáz olyan zsidó közösség, amelyeknek már ugyanabban az évszázadban bizonyíthatóan volt temetője. Kutatásaim során a célom az volt, hogy ezeknek a temetőknek a lényegét tekintve eredeti állapotában fennmaradt XVIII. századi síremlékeit dokumentáljam és elemezzem. Az egyes síremlékeken túl az eredeti helyükön, eredeti környezetükben fennmaradt síremlékek, sírkő-együttesek további információkat is szolgáltatnak. A topográfiai vizsgálat révén értékes következtetések vonhatók le a saját korukról, a temetőt használó egykori zsidó közösségről, a zsidó-nem zsidó lakosság viszonyáról, valamint örökségvédelmi szempontból is különös értéket jelent a nagyobb egységben fennmaradt, egy adott időszakból származó egységes képet mutató temetőrész, ezért ezek meglétét fontos leírni. Scheiber Sándor könyvéhez képest ez egy újabb alkalmazható kutatás-módszertani szempont.

A dolgozatom alapját képező minta elemzéséhez a legújabb módszertani példákat Kormos Szilvia könyvei jelentik, amelyek modern szemlélettel ötvözik Bernhard Wachstein és Scheiber Sándor könyveinek vizsgálati szempontjait. A sírkövek dokumentálása és az adatbázis létrehozása során lényegében Kormos Szilvia módszertani rendszerét követem, azzal a különbséggel, hogy ő a struktúrát egy-egy temetőre alkalmazta, ezzel szemben én a vizsgált 44 temető közül 29-ben talált 421 sírkövet és 436 sírfeliratot dolgozok fel az általa is használt szempontok és rendszer szerint. Így természetesen nem kapunk képet az egyes temetők egészéről, lehetőség van azonban egyrészt az adott temető legrégebbi rétegének vizsgálatára, másrészt ennek országos szintű összehasonlítására, illetve a különböző területi sajátosságok bemutatására, egyes kőfaragó iskolák határainak felvázolására. Mód nyílik továbbá a különböző irányokból érkező zsidó közösségek funerális kultúrájának jellegzetességeinek bemutatására. Mindezekre eddig országos szintű felmérés hiányában nem volt lehetőség. Az országos áttekintés révén olyan új következtetések vonhatók le, amelyek segíthetik a magyarországi zsidó funerális örökség sokszínűségének és sajátos értékeinek szemléltetését, az egyes sírkövek, temetők,

temetőcsoportok helyének meghatározását a nagyobb rendszeren belül, fontos adalékokat szolgáltathatnak a jövőbeni örökségvédelmi vizsgálatok és történeti kutatások számára. A nemzetközi minták és a magyarországi zsidóság nagyobb hányadának származása miatt használtam továbbá Jan Herman: *Jewish Cemeteries in Bohemia and Moravia* című munkáját, amelynek tipológiai rendszere amellet, hogy hasznos viszonyítási kereteket adott, felhívta a figyelmemet arra, milyen nagymértékű, közvetlen hatást gyakorolt a cseh-morva eredetű zsidóság sírkölkultúrája a XVIII. század hazai zsidó síremlékeire.¹⁰⁷

A sírkövek és temetők elemzéséhez a fentiek mellett felhasználtam a hazai temetőkultúrával és sírkőfaragással foglalkozó alapvető szakirodalmat is, amelynek egyik legjelentősebb szerzője Kunt Ernő volt.¹⁰⁸ A temetők topográfiájához és a sírkövek szakszerű leírásához Lövei Pál: *Temetők. Szempontok a topográfiai leírás rendszeréhez* című munkája¹⁰⁹ és a Kormos Szilvia által összeállított mintajegyzék¹¹⁰ adott útmutatást. Az örökségvédelmi vonatkozások leírásához kiindulópontot jelentett Magyar Mária és Péter Annamária: *Az építészeti örökség védelme*¹¹¹ és Román András: *487 bekezdés és 617 kép a műemlékvédelemről* című könyve,¹¹² valamint a György Péter, Kiss Barbara és Monok István által szerkesztett *Kulturális örökség – társadalmi képzelet* című tanulmánygyűjtemény.¹¹³ Ezek mellett fontos volt számomra Gecséné Tar Imola doktori disszertációja a magyarországi történeti temetőkről, mert dolgozatomban is szeretném megindokolni ennek relevanciáját a zsidó temetőkkel kapcsolatos örökségvédelmi megközelítésben.¹¹⁴

¹⁰⁷ HERMAN 1983. 30-31.

¹⁰⁸ KUNT 1983. 19-58., KUNT 1990. 88-97. JUHÁSZ 1991. 620-637.

¹⁰⁹ LŐVEI 2015.

¹¹⁰ KORMOS 2012. 46-48. és KORMOS 2016. 21-23.

¹¹¹ MAGYAR – PÉTER 2003.

¹¹² ROMÁN 2004.

¹¹³ GYÖRGY – KISS – MONOK 2005.

¹¹⁴ GECSÉNÉ 2012.

3. A XVIII. századi településtörténet

A XVIII. századi magyarországi zsidóság sírkölkultúrájának analizéséhez megkerülhetetlen áttekinteni a török kor után újból egységessé váló Magyar Királyság területére érkező zsidóság bevándorlásának, letelepedésének és az első közösségek kialakulásának történetét.¹¹⁵

Az egyes betelepülési irányokat részletesebben megvizsgálva látható, hogy a korszakra nézve három meghatározó irány különíthető el egymástól. A zsidóság nagyobbik csoportja két irányból érkezett: egyrészt nyugat felől, Alsó-Ausztriából, Bécs környékéről, valamint az ezzel szomszédos már korábban kialakult határmenti magyarországi zsidó közösségekből, másrészt északnyugat felől, cseh és morva területekről. A kisebb hányad kelet felől, lengyel területekről származott. A dolgozatomban szempontjából fontos, hogy a XIX. század közepéig e két migrációs zóna két eltérő kulturális hatásként jelent meg Magyarországon. A befelé vándorlás a határ menti területekről keleten és nyugaton egymástól független folyamatként zajlott le, kelet felől a nyugati ország részbe, és fordítva csak kevés betelepülő jutott el. A belső keveredés csak a XIX. század második harmadától, nagyobb mértékben pedig a második felétől kezdődött meg. Ennek oka, hogy az ország középső részén észak-déli irányban valóságos, megyényi szélességű választóvonal keletkezett a zsidóság számára, amelyen keresztül hosszú ideig nem volt jelentősebb mértékű átjárás. A Magyar–Zsidó Oklevéltár VII. kötetének bevezető tanulmányában Scheiber Sándor és Grünvald Fülöp elválasztó övezetnek nevezi azt a területet, amely északról a bányavárosok térségétől, az ország középső részén, a jász, kun

¹¹⁵ A következő, 1780 és 1918 közötti, Közép-Európát érintő, zsidó migrációs hullámokat írja le tanulmányában Kecskeméti Károly: 1., Cseh- és Morvaországból Magyarország felé a 18. sz. elejétől az 1810-es évekig; 2., Cseh- és Morvaországból, valamint a török birodalomból Bécs és (jóval szerényebb mértékben) Linz, Graz és Trieszt felé 1850 után; 3., Orosz-Lengyelországból és az orosz „letelepedési zónából” Galícia felé az 1820-as, Amerika felé az 1880-as évektől kezdve; 4., Lengyelországból (majd Galiciából és Bukovinából) Magyarország felé a 18. sz. elejétől kezdve. Az északkeleti „haszid” vidékre (Unterland) a bevándorlás a Monarchia összeomlásáig folytatódott. Az utolsó menekülthullám az I. világháború alatt érkezett Magyarországra; 5., Galiciából és Bukovinából Bécs (és néhány más osztrák város) felé az 1850-es évektől kezdve; 6., Porosz-Lengyelországból Berlin, Breslau, Frankfurt és más német városok felé 1815-től kezdve; 7., Oroszországból Romániába a 19. sz. második felében; 8., Galiciából, Bukovinából és Magyarországról (és kisebb mértékben Bécsből, Cseh- és Morvaországból) Amerikába az 1880-as évektől; 9., Belső migráció a Kárpát-medencében: a nyugati (Oberland) és keleti (Unterland) peremvidékről Belső-Magyarországra; III. Károly és Mária Terézia korában lassú és szerény méretű, II. József uralkodásától kezdve a migráció felgyorsul és arányaiban megnő; a falvakból Budapest és a nagyobb közép- és dél-magyarországi városok felé; 1840-ig nem túl jelentős, attól kezdve lendületes; Magyarországról Erdélybe 1850-től; és végül 10., Belső migráció Romániában Bukarest és a többi város felé 1920 után. A dolgozatomban leírt folyamatok előzményként illeszkednek a Szerző rendszeréhez. Lásd bővebben: KECSKEMÉTI 2006. 120-132.

és hajdúsági autonómiát élvező területeken át a letelepedési kérvényeket hosszabb időn keresztül elutasító Békés, Csongrád és Csanád megyéig tartott. Ennek nyomán alakult ki a nyugati térségben az oberlandi, azaz „felföldi”, és a keleti térségben az unterlandi, azaz „alföldi” zsidóság. Az elnevezés elsősorban kulturális, gazdasági különbségek alapján kialakult kategóriákat jelöl, de az egyes települések korabeli zsidó síremlékeit megvizsgálva látható, hogy a különbség a funerális kultúrában is megnyilvánul.¹¹⁶

Mivel a kutatásaim eredményei azt támasztják alá, hogy a Scheiber Sándor és Grünvald Fülöp által meghatározott topográfiai egységek segítik a hazai XVIII. századi funerális emlékanyag regionális szintű csoportosítását és áttekintését, ezért az alábbiakban, valamint az adattár struktúrájában is az ő rendszerüket követem.¹¹⁷ (Lásd: I. térkép)

3.1. Dél-Dunántúl

A Magyar királyság nyugati határánál már a török kor óta folyamatosan léteztek zsidó közösségek, amelyek eredete részint középkori magyarországi, részint német gyökerű. A kismartoni (Eisenstadt) hitközség fennállását 1623-ból, a nagymártoniét (Mattersburg) 1639-ből származó dokumentum igazolja. Az 1670-1671-es bécsi kiűzetés után az itteni zsidó közösségek lélekszáma emelkedett, ekkoriban szilárdult meg az Esterházy-birtokokon a Sevá Kehilot (שבוע קהילות), azaz a Hét Község¹¹⁸ valamint a Batthyány-birtokon a rohonci (Rechnitz) zsidó közösség, amelynek 1687-es datálású védlevele (Schutzpunkte) az egyik legkorábbi ilyen dokumentum. A zsidó közösségek földesúri védelem alatt jöttek létre, a letelepedők védlevelet kaptak, ezért cserébe meghatározott összeget fizettek. Az itt kialakuló közösségek tagjai elsősorban a földbirtokos szolgálatában álltak, bérleteik voltak és a termények értékesítésével foglalkoztak. A XVIII. század első felében, Vas megyében 179 (1725), Sopron megyében 338 (1725), Moson megyében pedig 165 (1727) zsidó családot írtak össze, ekkorra ezek a közösségek már állandó magyarországi zsidó hitközségeket alkottak, tagjaik többsége már helyben született.¹¹⁹

¹¹⁶ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 17-18., 28.

¹¹⁷ A mai megyei felosztás alapján egyetlen feldolgozott település nem illeszkedik a kialakított struktúrába, Csabrendek, amely ma Veszprém megyéhez tartozik, ennek ellenére sírkölkultúrája alapján Dél-Dunántúl fejezetében kerül bemutatásra.

¹¹⁸ Kismarton, Nagymárton, Kabold, Lakompak, Köpcsény, Boldogasszony és Németkeresztúr.

¹¹⁹ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 6-12.

A nyugat- észak- és dél-dunántúli területek benépesítése lassú hullámokban történt a nagyobb zsidó lakossággal rendelkező határ menti községekből, így a Hét Községből, de első sorban Rohoncról. Itt 1725-ben 59 házban 152 zsidó család lakott. A közösség megnövekedett lélekszáma miatt egyre többen kényszerültek arra, hogy távolabb keressenek megélhetést, így jutottak el időszakosan vándorkereskedőként a nyugatabbra fekvő vármegyék településeire, ahol később már családotól telepedtek le. Így Rohonc nem csak a Vas, Zala, Veszprém és Somogy megyei zsidóság kibocsátó helye, hanem meghatározó szellemi központja is lett. A Dél-Dunántúlra jellemző, hogy a közösségek többsége csak a XVIII. század második felére ért el akkora lélekszámot, hogy hitközséggé szerveződhessen, lassan alakultak ki központi szerepet betöltő közösségek. A Zala vármegyében 1728-ban hét községen (Keszthely, Zalaszentgrót, Sümeg, Tapolca, Nagyanizsa, Zalaegerszeg és Alsólendva) 19 családfő élt, de az összeírás megjegyzi, hogy családjuk nagyrészt még Rohoncon él. Az évszázad közepére jól látható az intenzív növekedés, ekkor már Zalaegerszegen, Keszthelyen és Zalaszentgróton kilenc-kilenc, Sümegen nyolc, Nagykanizsán és Tapolcán hét-hét család élt. A betelepülők neve alapján a nagy többség rohongi származású, de néhány morvaországi eredetű személy is feltűnik.¹²⁰

Zalaszentgrót az egyik legkorábbi szervezett zsidó közösség a térségben. 1735-ben 25 zsidó lakója volt, akik gyülekezetet alkottak, nyersbőrrel, posztóval és szövettel kereskedtek. Az első sírkő a temetőben 1757-es, így ez a legkorábbi fennmaradt síremlék a térségben. A zsinagóga épülete még a hódoltság alatt készült, később magtárnak használták, 1796-ban alakították át zsinagógává.¹²¹

A nagykanizsai zsidó község és a chevra kadisa megalapításának idejét a Zsidó Lexikon 1700 körülre teszi,¹²² a XVIII. század első harmadában azonban még csak szórványos letelepedésre került sor, a közösséggé fejlődés csak az évszázad közepére ment végbe a Batthyány-fennhatóság korában. 1745-ben épült fel az ún. Kis Sörház, itt alakították ki az első imaházat.¹²³ A temető létét bizonyítja az 1782-ből származó halott-nyilvántartás.¹²⁴ A XVIII. század második felében Kanizsa teljes lakossága, és azon belül a zsidó közösség is növekedett: 1778-ban már 3128 katolikus, 17 görög keleti és 208 zsidó lakott a

¹²⁰ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 29-31.

¹²¹ BRAHAM 2010. 1369-1371.

¹²² UJVÁRI 1929. 628-630.

¹²³ BARBARITS 1929. 251-252.

¹²⁴ BARBARITS 251. A Zsidó Lexikon ugyanezt 1772-re teszi, ez valószínűleg elírás lehet. Lásd: UJVÁRI 1929. 628-630.

településen.¹²⁵ A régi temetőre vonatkozó az első információ 1784-ből maradt fenn, amikor a hitközség temetőtelket akart vásárolni, mivel a korábbi temető megtelt: „*ut existens Judaeorum Coemeterium plenum esset, alter commodus locus designaretur*”.¹²⁶ Az új és a régi temetőt azonban a Déli Vasút 1859-ben kezdődő építkezései idején felszámolták és az újonnan kialakított, mai temető északkeleti részébe helyezték.¹²⁷ Itt található ma a legrégebbi nagykanizsai síremlék 1770-ből.

Keszthelyen, a Festetics grófi, majd hercegi uradalmak központjaként folyamatosan fejlődő, polgárosodó városban 1766-ban alapították meg a hitközséget, 1769-től már a térképek is jelzik az imaházat és a temetőt. Ennek ellenére a legrégebbi sírkövet 1759-ből tartották számon,¹²⁸ ez azonban ma már nem található meg. Ma a legrégebbi sírkő leolvasható dátuma 1771-es. 1785-ben már 24 családban 134-en laktak a város külső utcáin.¹²⁹

Zalaegerszegen 1735-ben 16-an, 1785-ben 103-an éltek, a zsidó községet 1750 körül alapították. Ehhez hasonlóak a trendek Zalalövőn is, ahol 1746-ban három zsidó lakott, 1778-ban 87. A zsinagógát legkorábban az 1782-es összeírás említi.¹³⁰ A közösség régi eredetének ellenére a temetőben nem maradtak fenn 1800 előtti síremlékek.

A vas megyei Jánosházán 1746. évi összeírás idején egyetlen zsidó család lakott hat fővel, a nagyobb arányú letelepedés csak az évszázad végére tehető. A mezővárosban élő zsidók temetővel – a legkorábbi sírkövet 1782-re datálták –, rabbival és metszővel is rendelkeztek.¹³¹ Az 1800 előtti síremlékek nem maradtak fenn, de a XIX. század első feléből származók is őrzik a rohonci-burgenlandi eredetre utaló formákat.

Somogy vármegyében 1737-ben még nem volt állandó zsidó lakos, azonban az összeírásban megjegyzik, hogy Rohoncról érkeznek kereskedők. Az évszázad második felében kezdődik látványos növekedés: 1746-ban 38 községben 60, 1754-ben 58 településén 82 zsidó háztartást írtak össze. Az 1778-as összeírásban 310 családfő szerepelt. Az 1780-as évek végéig Tabon és a Kaposvár melletti Toponáron alakult ki

¹²⁵ BARBARITS 1929. 242.

¹²⁶ BARBARITS 1929. 251-252.

¹²⁷ DÉNES 1974. 3., 12.

¹²⁸ GOLDSCHMIED 2011. 9., 17.

¹²⁹ BRAHAM 2010. 1331-1336.

¹³⁰ BRAHAM 2010. 1358-1359.

¹³¹ BRAHAM 2010. 1254-1258.

jelentősebb közösségük,¹³² Tabon a legrégebbi síremlék 1771-ből származik. A régi kisebb temetőt az évszázad végén nagyméretű területtel bővítették.

A zsidók baranyai betelepülésének kezdete csak a XVIII. század utolsó harmadára tehető. Az 1775-ös összeírás a megyében 32, türelmi adót fizető háztartásfőt tüntetett fel, akik főként a Batthyány, az Esterházy és a Habsburg család birtokain éltek. Zsidó szempontból akkoriban a két legnépesebb település Dárda (15 család, 70 fő) és Baksa (7 család, 27 fő) volt. Az 1784-ben készült népszámláláskor már több mint 70 helységben, 124 családban, 584 személyt regisztráltak. Mágocson alakult meg Baranya megye egyik legrégebbi zsidó közössége. A mágoctsi egyházi uradalomban 1778-ban egy család, 1785-ben nyolc személy élt.¹³³ A temető legrégebbi sírköve 1795-ből való. A régi, elmállott követ ugyan a XX. század első felében új sírkövel pótolták, de rajta valószínűleg az eredeti felirat olvasható.¹³⁴

A rohonci – valamint Rohonc környéki, így például szalónaki (Városszalónak, Stadtschlaining) – zsidók vetették meg a tolna megyei zsidó közösségek alapjait is, ahol a betelepülés csak a XVIII. század második évtizedében indult meg.¹³⁵ Hőgyészen a Mercy grófok, Pincehelyen és Ozorán Eszterházy Antal Pál herceg elsők között engedték a német telepesek mellett a rohonci és a morvaországi eredetű zsidók befogadását.¹³⁶ A legnagyobb zsidó közösségek a XVIII. század végén, Pakson, Bonyhádon, Hőgyészen, Pincehelyen és Gyöngön éltek.

Legkorábban, Pincehelyen 1718-ban a helyi malmot Ábrahám Sámuel rohonci zsidó bérelte. Az 1735-ös összeíráskor három zsidó család tartózkodott a községben. 1778-ban már saktert alkalmaztak.¹³⁷ Temetőjükben a legrégebbi síremlékek 1775-ből és 1776-ból származtak, 1955-ben még legalább négy 1800 előtti síremléket tudtak leolvasni, ma már egyiket sem sikerült megtalálni.¹³⁸

Pakson az első családok 1720-ban, az itt élő nemesek (Daróczi és Száraz család) birtokain telepedtek le. Az első 13 család Morvaországból érkezett. Az 1735-ben összeírt 20 család

¹³² BRAHAM 2010. 891.

¹³³ RADNÓTI 1995. 135-142.

¹³⁴ A sírkő részletes történetét leírta: RADNÓTI 1999. 184-185.

¹³⁵ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 31.

¹³⁶ SCHWEITZER – SZILÁGYI 17.

¹³⁷ BRAHAM 2010. 1137-1138., a temetőről és a közösségről: <http://regmult.blogspot.hu/2017/08/a-pincehely-gorboi-zsido-temeto.html> (utolsó megtekintés: 2018. április 1.)

¹³⁸ TORONYI 2010. 101.

(80 fő) már szervezett közösségben élt, rabbit és tanítót is alkalmazott.¹³⁹ 1760-ban 39 család élt Pakson.¹⁴⁰ 1781-ben, amikor a közösségnek már 436 tagja volt,¹⁴¹ öt helyi földesúr privilégiumlevelet adott a zsidóknak, amelyben rögzítették az „örök tulajdonukat képező” temető, zsinagóga, kórház és rituális fürdő telkéhez fűződő jogait.¹⁴² A régi zsidó temető az 1700-as évek közepétől bizonyosan létezett. Elhanyagolt területén 1955-ben még hat sírkő állt, három leolvasható dátuma 1753, 1757 és 1776 volt,¹⁴³ a temető területét azóta beépítették, az újabb temető legrégebbi síremlékei az 1770–80-as évekből származnak.

Bonyhádon az első adóösszeírás, amelyben zsidók szerepelnek, 1741-ből való, ezt követően viszont gyorsan emelkedett a számuk. A betelepülők többsége morva és cseh eredetű, továbbá kevés lengyel.¹⁴⁴ 1754-ben megalakult a chevra kadisa. 1760-ban 47 családot írtak össze, akiknek 1764-ben már imaháza volt. Az 1781-ben 382 főt számláló zsidó község 1794-ben új zsinagógát épített. Bár a temető megalapítását 1768-ra teszik, 1955-ben még 1751-es és 1765-ös síremlékeket is találtak a régi részben. Ma a legkorábbi leolvasható dátumok az 1768-as évvel kezdődnek nagy számban, de a legkorábbi kövek nagy része mára már alig olvasható.

Högyészen, a Mercy grófok birtokán az 1735-ös összeírásakor egyetlen zsidó családot találtak. 1759-ben 11 család élt a községben, akiknek saját bírója is volt. 1760-ban már létezett az imaházuk az egykori sörház udvarán, mert az uradalmi adójegyzékek szerint adót fizettek utána. 1778-ban az 1212 fős községnek 120 zsidó lakosa volt, többségükben morva, cseh és kisebb arányban lengyel származásúak. A források tudnak egy korábbi temetőről, de ennek helye bizonytalan. A ma meglévő temetőt először egy 1786-os térkép tünteti fel,¹⁴⁵ de a legkorábbi sírkövek az 1760-70-es évekből származnak.

Gyönkön, a Magyary család birtokán az 1735-ös összeírásakor csak két, morvaországi származású zsidó család élt.¹⁴⁶ 1754-ben négy család már iskolamestert is foglalkoztatott, a további lélekszám növekedés nyomán 1760-ban 10 családot írtak össze. A közösség

¹³⁹ BRAHAM 2010. 1135-1137 és SCHWEITZER – SZILÁGYI 255-256.

¹⁴⁰ SCHWEITZER – SZILÁGYI 40.

¹⁴¹ SCHWEITZER – SZILÁGYI 255-256.

¹⁴² LAUFER 1886. 502-503. (A paksi zsidók szabadalomlevele a múlt századból)

¹⁴³ TORONYI 2010. 93-94.

¹⁴⁴ SCHWEITZER – SZILÁGYI 145.

¹⁴⁵ STEFÁN 2011. 73-74.

¹⁴⁶ A Zsidó Lexikon 1730-ra teszi a hitközség megalapítását, ami az összeírások fényében téves adat. Lásd: UJVÁRI 1929. 332.

megegerősödésének jele, hogy 1778-tól saktert, 1789-től rabbit alkalmaztak.¹⁴⁷ Ekkoriban temetőjük is volt, mert a régebbi zsidó temetőben a források szerint 1780-tól kezdődően voltak sírkövek, ezek azonban nem maradtak meg.

3. 2. Észak-Dunántúl

Az északnyugati Pozsony, Nyitra és Trencsén vármegyékbe első sorban a cseh és morva településekről vándoroltak át az első zsidók az 1600-as évek elejétől kezdődően. Az 1700-as évek elejéig nem sok nagyobb közösség alakult ki a vidéken, egy-egy községben általában csak néhány család telepedett le, akik még hosszú ideig szoros rokoni és gazdasági kapcsolatban maradtak a határ másik oldalán lévő származási helyükkel. Nagyobb közösség csak Pozsonyban (1728-ban 111 család) alakult ki. Pozsony vármegyében 244 (1728), Nyitra vármegyében 433 (1736), Trencsén vármegyében 145 (1735) családot írtak össze.¹⁴⁸ A cseh- és morvaországi bevándorlást fokozta, hogy III. Károly 1726-ban minden örökös tartományban, így Csehország és Morvaország területén, olyan korlátozást vezetett be, hogy családonként csak egy házasodó fiúnak adott lakhatási jogot.¹⁴⁹

A Dunántúl északi részében a XVIII. század első felében Veszprém vármegyében 44 (1736), Fejér vármegyében 33 (1736), Győr és Esztergom vármegyében 12-12 (1735) családot írtak össze. Az országrészre jellemző, hogy a főúri védelem alatt már ekkoriban kialakult minden megyében az első jelentős zsidó közösség, amely az évszázad során centrális szerepet töltött be a térségben. Az összeírások alapján látható, hogy a betelepülők egyrészt az országon belülről, a nyugatra és északnyugatra fekvő, Sopron vármegyei Esterházy és a Pozsony vármegyei Pálffy birtokokról származtak, másrészt nagy számban morva eredetűek. Ezt jól szemléltetik Veszprém vármegye 1736-os adatai, amikor 15 településen 44 család lakott, akik közül 17 nyugatról és északról szomszédos

¹⁴⁷ SZILÁGYI 2000. 119-126.

¹⁴⁸ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 12-17.

¹⁴⁹ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 12. A Szerzők azonban rámutatnak arra, hogy a köztudattal ellentétben már korábban is erős volt a nyugati bevándorlás, tehát nem a III. Károly-féle törvény indította ezt meg.

vármegyékből, 19 Morvaországból, kettő Csehországból és öt ismeretlen helyről érkezett.¹⁵⁰

A mai északnyugati országrész legjelentősebb zsidó közössége Pápán alakult ki. Egy 1698-ból származó irat említi a kismartoni származású, Pápán élő Jacob Hirschlt, aki pálinkát szállított Sopronba. Az 1736-ban készített összeírásban 11, 1745-ben pedig 19 zsidó család szerepel. A közösség lélekszáma ekkor 100-120 fős lehetett, amelynek rabbija és saktere is volt. 1748-ban gróf Esterházy Ferenc oltalomlevelet adott a pápai zsidóknak, akik ekkor alapították meg a községüket.¹⁵¹ Ugyanettől az évtől fizetnek adót a temetőhely használatáért is, ami a legkorábbi írott jele a temető meglétének.¹⁵² Az első sírkertet a Kálvária-temető közelében jelölték ki, ennek beteltét követően a hitközség a város déli határában, a mai Veszprémi úton vásárolt egy nagyméretű földterületet, a Kálvárián eltemetetteket kihantolták és áthozták ide.¹⁵³ Itt a legkorábbi sírkő 1750-ből származik, ezt követően több további, 1750-60-as évekbeli sírkövet is találunk. Azt, hogy melyek származnak a régi temetőből, és melyek találhatóak eredeti helyükön nem lehet behatározni. Az uradalmi számadások először 1742-ben említik az imaházat (oratorium hebraei), 1780-ban a mikvét, 1781-től pedig a kóser mézsárszéket.¹⁵⁴ 1785-ben már 460 zsidó élt Pápán, a század végére pedig számuk meghaladta a 600 főt.¹⁵⁵

Fejér vármegyében 1736-ban tíz községben 33 családot írtak össze, akik közül 29-nek ismerjük a származását: 24 család morva, négy magyar, egy pedig lengyel. A legtöbben közülük, 20 család 95 fővel, Lovasberényben éltek. Míg 1725-ben csak két család élt Lovasberényben, 1727 és 1736 között további hét család érkezett Morvaországból.¹⁵⁶ Betelepítésüket Franz Anselm Fleischmann báró udvari haditanácsos kezdeményezte a helyi kereskedelem és kézművesipar fellendítése érdekében, az öt 1730-ban követő

¹⁵⁰ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 28-36.

¹⁵¹ JAKAB 2013. 38-40. és NEUMANN 1885. 623-624. *A pápai zsidó község védlevele.*

¹⁵² JAKAB 2013. 68., 75. A pápai temető létrehozását megelőzően a közeli Adásztevel (akkoriban Német-Tevel) zsidó temetőjébe temetkeztek. Forrás: HERMANN 1993. 23–26. Az adászteveli zsidó temető mára lényegében megsemmisült, a sírhelyek is beazonosíthatatlanok. Löwinger István és Schmelzer Kornél feljegyzése szerint 1944–45-ben a németek az országútra hordták a sírköveket és tankfogónak használták. 1955-ben még négy egész és két töredék maradt a területen, amit már akkor is szántónak használtak. Lásd: TORONYI 2010. 111.

¹⁵³ HERMANN 1993. 23-26.

¹⁵⁴ JAKAB 2013. 91-93.

¹⁵⁵ JAKAB 2013. 43-44.

¹⁵⁶ A morvaországi eredet erőteljes hagyományát tanúsítja az a legenda, amelyet a közösség történetírója örökített meg: eszerint a morvaországi Lundenburg (ma Břeclav, Csehország) egész közössége „felkerekedett előljáróságával – rabbijával egyetemben – és zászlók alatt átköltöztek Magyarországra.” In: NEUMANN 1912. 9-11.

birtokos, Cziráky József gróf pedig folytatta ezt a politikát. Ennek nyomán itt alakult ki a vármegye legrégebbi hitközsége. Bár a jogállásukat és az adóterheiket keretbe foglaló első szerződés csak 1775-ből származik,¹⁵⁷ már az évszázad első felének végén rendelkezniük kellett privilégiumlevéllel, hiszen a helyi zsidó temetőt már legkésőbb 1740 körül megalapították. A legelső lovasberényi, és egyben a török kor utáni korszakból a mai Magyarország területén fennmaradt legrégebbi síremlék 1742-ből származik.¹⁵⁸ 1753-ban már bizonyosan állt a zsinagógájuk, temetőjüket pedig a környék falvaiban élő zsidók is használták. 1768-ban már 34 zsidó családfőt tartottak számon, fele kereskedelemmel foglalkozott, a többiek iparosok voltak valamint a hitközségi feladatokat látták el (rabbi, sakter, tanító). Az évszázad végén, 1798-ban 272 zsidó lakója volt a községnek.¹⁵⁹

Lovasberény után a vármegye második legjelentősebb zsidó közössége a XVIII. század második felére a móri lett. 1736-ban még csak négy morvaországi származású családot írtak össze, tíz évvel később 1746-ban pedig már nyolc családot 41 fővel, akik kereskedelemmel és iparral foglalkoztak.¹⁶⁰ A *Zsidó Lexikon* szerint a hitközség 1750-ben alakult.¹⁶¹ A temetőben csak az 1770-es évektől találunk sírköveket.

Komárom vármegyének a mai Magyarországhoz tartozó részében Tatán alakult ki a legrégebbi és legnagyobb zsidó közösség. Az 1725. évi összeírás szerint 19 családot írtak össze, akik közül az első lakos 13 évvel korábban Stomfáról (ma Stupava, Szlovákia) érkezett. A többség az 1720-as években telepedett le: hatan a nyugat-magyarországi hitközségekből (Köpcsény, Rohonc, Raja, Oroszvár, Stomfa), négyen Csehországból, hatan Morvaországból, a többiek pedig Elzászból, ahonnan Tata lakóinak egy része is származott. Az összeírásból kiderül, hogy a közösség megalapítóinak fele cseh-morva eredetű volt. A birtokot 1727-ben az Esterházyak vették meg, akik szorgalmazták a zsidók letelepedését. Az 1740-es évekre megalakult a hitközségük is, amit a tatai temető legrégebbi, 1740-ből származó másodlagos, és 1743-as eredeti sírköve is megerősít (ez egyben Magyarország legrégebbi török kor utáni zsidó sírkövei közé tartozik). Az okiratok szerint az imaház 1749-ben, amikor Esterházy gróf a hitközség alapszabályát

¹⁵⁷ FLEISCHMANN 1887. 386-390.

¹⁵⁸ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 33-34. és KORMOS 2012. 9-11.

¹⁵⁹ NEUMANN 1912. 13-16., 17-28. és KORMOS 2012. 11.

¹⁶⁰ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 270-271. és 742.

¹⁶¹ UJVÁRI 1929 613.

jóváhagyta, már régen állt. A chevra kadisa 1760 körül alakult, tíz év múlva, 1770-ben Tatán 310, Tóvárosban 70 zsidó lakott.¹⁶²

3. 3. Közép-Magyarország

Az ország belsőbb, középső részében az elválasztó övezet vármegyéitől nyugatra a XVIII. század második évtizedében már több fontos zsidó közösség (többek között Óbuda, Zsámbék és Aszód)alapjait megvetették a nagyrészt morvaországi eredetű betelepülők. Pest vármegyében, az országos piacközpontok vonzáskörzetében 1727-ben 53 család lakott nyolc községben, ettől délre a lassan újranépesülő, kereskedelmi szempontból kevés lehetőséget nyújtó vidékekre azonban kevesen jutottak el. Bácskában, Baján 1727-ben mindössze két család élt.¹⁶³

Mivel a szabad királyi városok, így Buda sem engedélyezték a zsidóság beköltözését, az ország középső részének legnagyobb közössége a közeli Óbudán, a Zichy grófi család birtokán jött létre. Az első zsidó lakos 1712-ben telepedett le, a közösség lélekszáma a 20-as évektől gyorsan növekedett: 1727-ben már 22, 1737-ben pedig 43 családot írtak össze, akik közül egy család régi budainak vallotta magát, heten nyugat-magyarországi községekből származtak, a külföldről érkezők többsége morvaországi, öt család csehországi, négy pedig lengyelországi származású. A közösség ebben az évben már hitközségként szerepel a földbirtokossal kötött szerződésben, aki ennek értelmében adja nekik bérbe a zsinagóga és a temető helyét. A hitközségnek öt alkalmazottját is megemlíti az okirat, ami komoly hitközségi infrastruktúra kialakulását jelzi. 1740 és 1752 között Morvaországból bevándorolt 339 család közül 18-an telepedtek le Óbudán,¹⁶⁴ így a század végére itt jött létre a mai Magyarország legnagyobb községe, amelynek lélekszáma mintegy 2000 fő lehetett. Első temetőjük 1737 óta létezett, a mai városközponttól északra a Laktanya és a Kő utca sarkán, azonban ezt az 1870-es években lezárták. A többi kisebb, betelt, régi, óbudai temetővel együtt ennek sírjait is exhumálták és az újonnan megnyitott óbudai sírkertbe vitték át a maradványokat, a régi sírkövek azonban nem maradtak fenn.¹⁶⁵

¹⁶² GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 32 és UJVÁRI 884.

¹⁶³ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 36-39.

¹⁶⁴ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 36-39.

¹⁶⁵ FROJIMOVICS – KOMORÓCZY – PUSZTAI – STRBIK 1995. 62-68., 86-91.

Ezen kívül néhány XVIII. századi síremlék a Gránátos utcai ortodox temető előkertjében került felállításra, amelyek minden bizonnyal ugyancsak Óbudáról származnak.

Zsámbék, a térség másik történelmi zsidó közössége az egyedüli, amelynek alapítói valószínűleg csoportosan érkeztek a Zichy grófok birtokára. 1727-ben 16 családot írtak össze, 1737-ben pedig 22-t. A letelepedők többsége cseh- és morva községekből érkezett, többen rokonságban voltak egymással, hatan ugyanakkor a morva földbirtokosnak a birtokáról származtak.¹⁶⁶ A század közepén imaházat létesítettek, 1790-ben zsinagóga épült.¹⁶⁷ Két temetőjük területét ismerjük, miután az első megtelt, újabbat nyitottak, azonban az egykori sírköveknek csak a töredéke található meg, 1800 előtti nincs közöttük.

Ugyancsak a budai oldalon, Pilisvörösváron alakult ki egy korai zsidó közösség. Az 1725-ös összeírásban három család szerepel, és 1746-ban is csak két családot írtak össze 13 fővel.¹⁶⁸ Ezt követően azonban fokozatosan emelkedett a közösség lélekszáma, a temetőjüket az 1750-es években alapíthatták, ugyanis a legkorábbi síremlékek 1757-ből és 1763-ból maradtak fenn. 1779-től már saját rabbija is volt a hitközségnek a balassagyarmati rabbi, Jehuda Léb Engel fia, a balassagyarmati születésű Mose Engel személyében.¹⁶⁹

A pesti oldalon több közösség alapítói is megjelentek az 1720-as évektől. Aszódon 1727-ben hat családot írtak össze, akik főleg Morvaországból érkeztek. Miután Mária Terézia 1746-ban kitiltotta Budáról a zsidókat, a száműzöttek közül sokan Aszódra költöztek, így a település zsidó népessége 1746 és 1784 között 60-ról 395-re nőtt.¹⁷⁰ 1745-től ismert a rabbi neve, 1757-ben pedig felépült az első zsinagóga.¹⁷¹ A temető alapítása is a század közepére tehető, de nem maradtak fenn 1800 előtti sírkövek.

A mai Albertirsa irsai részében 1746-ban még csak 13 zsidót írtak össze,¹⁷² számuk azonban gyorsan növekedhetett, mert az irsai temetőben az 1750-es évekből egymást követően három síremléket is találunk (1753, 1756, 1758), amelyek egyben a Dunától keletre eső országrész legrégebbi zsidó síremlékei. A zsidó hitközség megalapítása is erre

¹⁶⁶ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 36-39.

¹⁶⁷ GAZDA 1991. 31.

¹⁶⁸ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 36-37., 772.

¹⁶⁹ KORMOS 2016. 26., 42.

¹⁷⁰ BRAHAM 2010. 815.

¹⁷¹ UJVÁRI 1929. 66.

¹⁷² GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 775

az időszakra tehető, ugyanis a legközelebbi összeírás idején, 1767-ben már 22 családban 83 fő élt Irsán, akiknek saját saktere is volt.¹⁷³

A korai alapításúak közé tartozik a Duna-Tisza közében, a Duna menti Apostag zsidó közössége is, bár az 1746-os összeírás még nem talált itt zsidókat. A legkorábbi letelepedők az 1750-es években érkezhettek, de valószínűleg nem észak felől, a főváros vonzáskörzetéből, hanem a Dunán keresztül. 1767-ben már jelentékeny hitközség képe rajzolódik ki: 24 zsidó család élt itt 97 fővel.¹⁷⁴ Első zsinagógájukat 1768-ban építették fel,¹⁷⁵ a temetőben pedig az 1760-as évektől kezdődően nagy számban találunk sírköveket, amelyek formavilágukat tekintve morva származásra utalnak, azon belül elsődlegesen a Duna túlszárnyán, 30 kilométerre, délre fekvő Paks sírköveivel mutatnak közeli rokonságot.

Apostagtól délebbre csak Baján alakult ki közösség a XVIII. század közepén. Az első évtizedekben megtelepedő bajai zsidók is a Dunán keresztül érkezhettek, ezt megerősítik azok a korai síremlékek is, amelyek a bonyhádiakkal mutatnak rokonságot. 1736-ban hat családban 34 személy élt, akik közül három a rohonci Batthyány-birtokról, három pedig morva uradalomból érkezett. A temető legkorábbi síremléke 1765-ből származik. A zsinagóga 1768-ban épült, a hitközség pedig hivatalosan 1773-tól vált önállóvá. 1779-ben 20 család alkotta a közösséget, amely az évszázad végére a bácskai zsidóság központjává vált.¹⁷⁶

A Duna-Tisza köze vidékének zsidóságával együtt említhetők az első Nógrád vármegyei központok, amelyeknek kialakulása összefüggésben van a zsidóság kitiltásával a bányavárosokból. I. Lipót császár 1693. évi rendelete egyes felvidéki bányavárosok hét mérföldes (kb. 50 kilométer) körzetében tiltotta meg a zsidók letelepedését és iparúzását.¹⁷⁷ 1748-ban Mária Terézia a rendeletet megismétli és szigorú büntetés kiszabását rendeli el az ezt megszegők esetében.¹⁷⁸ Így alakult ki a szécsényi zsidó közösség, ahol Forgács János Ádám gróf kilenc, főként a környező felvidéki vármegyékből, Nyitrából és Hontból, valamint Korpona szabad királyi városból érkezett családot fogadott be. 1746-ban hat családot írtak össze.¹⁷⁹ A század második felében gyarapodásuk felgyorsult, 1785-ben 389 zsidó lakosa volt a településnek, akik ekkor már

¹⁷³ SCHEIBER 1974. 150.

¹⁷⁴ SCHEIBER 1974. 156-157.

¹⁷⁵ GAZDA 1991. 17.

¹⁷⁶ RAPCSÁNYI 1934. 234. és ÚJVÁRI 1929. 75.

¹⁷⁷ MANDL 1937. 233-234.

¹⁷⁸ SCHEIBER 1970. 188-189.

¹⁷⁹ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 17-18.

saját zsinagógával rendelkeztek.¹⁸⁰ A temető legkorábbi része lényegében üres, sírkövei valószínűleg elmállottak, így a legrégebbi leolvasható dátum: 1782.

A közeli Balassagyarmaton is a bányavárosokra vonatkozó tiltás érvénybe léptetése után telepedtek le nagyobb számban zsidók. 1725-ben még csak egy családot írtak össze, 1746-ban már 19 családban 78 főt, akiknek tanítója is volt.¹⁸¹ A megyében, ebben az időben 152 zsidó lakott, ennek tehát a fele Balassagyarmaton élt. Az első zsinagógát 1766-ban építették, temetőjükben a XVIII. század második feléből származó síremlékek egyértelműen cseh-morva eredetet mutatnak. 1785-ben Nógrádban 1752 főt írtak össze, akik közül 529 balassagyarmati volt, így a század végére a település a vármegye zsidóságának központjává vált.¹⁸²

3. 4. Északkelet-Magyarország

A keleti országrészbe a zsidóság bevándorlása lassabban folyt, közösségeik később alakultak ki, a területen a fejlődési ív eltolódott a nyugati vidékhez képest.¹⁸³ Az északkeleti Kárpátok vidékére, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg és Máramaros vármegyékbe az első borkereskedésbe bekapcsolódó zsidók a XVII. század elejétől kezdve érkeztek, majd a század második felétől már megtaláljuk őket egyes uradalmakban is árendátorként, Homonna, Munkács, Ungvár környékén. Általában községenként egy-egy család telepedett csak le, ugyanis a szegénység miatt nem sok lehetőségük volt a megélhetésre a vidéken. A letelepedők származására nézve értékes forrás a magyar királyi helytartótanács 1736-os összeírása, amelyben megyénként és városonként felsorolja azoknak a zsidó családfőknek a nevét, akik még az idegen főuraktól nem tudták magukat függetleníteni. Ebből kiderül, hogy az északkeleti országrészbe bevándorlók többsége lengyel területekről érkezett. Szórványosan ugyan néhányan eljutottak közülük Óbuda térségébe is, de a XVIII. században elsődlegesen Borsod, Zemplén és Szabolcs megye nyugati határáig telepedtek le. A morvaországi bevándorlók kelet felé legmesszebb Abaúj és Zemplén megyéig jutottak el, Borsod megyében a XVIII. század közepén a letelepedettek több mint fele morva származású volt, akik egyrészt észak felől érkezhettek még mielőtt

¹⁸⁰ BRAHAM 2010. 779-780.

¹⁸¹ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963.17-18.

¹⁸² BRAHAM 2010. 770-773.

¹⁸³ A vonatkozó szemléltető népszámlálási adatokat lásd: KECSKEMÉTI 2006. 123.

az átmeneti területeken meghozták volna a zsidók letelepedését korlátozó intézkedéseket, másrészt észak-északnyugat felől kerülhették meg a bányavárosok vidékét.¹⁸⁴ Sáros, Zemplén, Ung, Bereg és Máramaros vármegyék területén 1735–38-ban 240 községben összesen 340 családot írtak össze 1623 fővel.¹⁸⁵ Jellemző módon egy községben csak egy-két család élt, egyetlen kivétel Nagykároly, ahol a földesúr engedélyével és ösztönzésére alakult ki közösség,¹⁸⁶ ennek nyomán Szatmár vármegyében 1746-ban 105 család élt. A többi megyében jóval kevesebb: Abaúj vármegyében 28 községben 42 (1738), Borsod vármegyében 19 községben 36 (1736), Ugocsa vármegyében 16 községben 25 (1735), Szabolcs vármegyében pedig 44 községben 60 (1746) családot írtak össze.¹⁸⁷

Borsod megyében 1727-ben még csak néhány család élt, közülük hárman Miskolcon, (egyikük lengyel, ketten morva területről érkeztek). Tíz évvel később, 1736-ban kilenc, a közeli Hejőcsabán pedig négy családot talált az összeíró. Többségük morva, körülbelül ötödük lengyel eredetű, kereskedelemmel, iparral, a falvakban pedig elszórtan pálinkafőzéssel és italméréssel foglalkoztak.¹⁸⁸ Az 1760-as években alakult meg a hitközség, imaházat építettek és rabbit választottak.¹⁸⁹ A temetőt a város feletti domboldalon 1758-ban már jelölték a térképek, de a ma megtalálható legrégebbi síremlék csak 1782-ből származik. Ide telepítették át 1972-ben a felszámolt hejőcsabai temetőt is, ahol a XVIII. század végén nagy közösség jött létre, de 1800 előtti síremlékeiket nem sikerült azonosítani.¹⁹⁰

Abaúj megyében a XVIII. század utolsó harmadáig jellemzően falvanként egy-két család élt, akiknek többsége lengyel származású. A vármegye legrégebbi hitközsége Abaújszántón az 1760-as években alakult meg. 1765-ben templomot építettek és ugyanebben az időben temetőt alapítottak, ahol a legrégebbi síremlék azonban csak 1791-ből maradt fenn, a régebbi kövek elmállottak, vagy nem olvashatók.¹⁹¹

Szabolcs vármegyében 1785-ben 106 településen 293 család lakott, ami a legtöbb településen néhány család jelenlétét jelzi. A korai közösségek egyike Tiszabercel, ahol

¹⁸⁴ SCHEIBER 1977. 225-267.

¹⁸⁵ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 19-23.

¹⁸⁶ UJVÁRI 1929. 630-631.

¹⁸⁷ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 24-28.

¹⁸⁸ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 24-28.

¹⁸⁹ BRAHAM 2010. 351., UJVÁRI 1929. 606

¹⁹⁰ DOBROSSY 2011. 71-73.

¹⁹¹ SCHEIBER 1982. 177 és UJVÁRI 1929. 1. Az egyes források egymást követően hibásan idézik a helyi földbirtokos Bretzenheim család nevét, mint a zsidók befogadó földbirtokosát, ők azonban csak 1783-ban szereztek birtokot Abaújszántón, amikor a közösség már létezett. Lásd: LAMBERT – GOCS 2010. 10.

1784–1785-ben 38 izraelita személy élt. A zsinagóga a 18. század végén épült, a temető legrégebbi sírköveit az írásos források 1780-tól tartották számon, ezek azonban nem maradtak fenn. A meglévő XIX. századi síremlékek erőteljes lengyel hatást mutatnak.¹⁹²

Zemplén vármegyében a betelepülők nagy része lengyel származású, csak a megye déli részében, Hegyalja környékén (Tállya, Mád, Bodrogkeresztúr és Sátoraljaújhely) telepedett le néhány morva származású család. Az 1730-as évekbeli összeírások alapján csak néhány településen élt egy-kettőnél több család: Tolcsván 14, Mádon kilenc és Sátoraljaújhelyen hat.¹⁹³ Sátoraljaújhely a XVIII. században Zemplén vármegye közigazgatási, valamint gazdasági, forgalmi centrumává vált, ez is ösztönözte a zsidóság letelepedését. Az 1770-es években alakult meg a hitközség, régi temetőjében azonban a síremlékek szinte kivétel nélkül teljesen elmállottak.

Mádon 1736-ban nyolc, 1744-ben 13 családot írtak össze, az évszázad közepén tehát már bizonyosan működött a hitközség, a lélekszám növekedése azonban lassú. A kialakuló közösség tagjai a Lengyelország felé tartó borkereskedelemről élnek, temetőjük is a lengyelországi bevándorlás hatását tükrözi. Az 1770-es évektől egyre nagyobb számban maradtak fenn a XVIII. századi síremlékek. 1795-ben itt épült fel a vidék első jelentős zsinagógája, a mellette létrejövő jesivája és virágzó hitélete országosan is ismertté tette.¹⁹⁴

Tokajon, egész Hegyalja központjában a XVIII. század közepén kezdődött a zsidóság közösséggé alakulása. 1744-ben kilenc családot írtak össze, akik Lengyelországból érkeztek. 1755-ben számuk 24 fő, akik ugyanebben az időben zsinagógát, temetőt és chevra kadisát alapítottak. A letelepedők a szőlő és bortermeles, valamint a Lengyelország felé valóértékesítés lehetőségeit kihasználva néhány évtized alatt népes, foglalkozási szerkezetét és vagyoni helyzetét tekintve is sokoldalú közösséggé alakultak.¹⁹⁵ A régi, bodrogzugi temetőben nem sikerült XVIII. századi követ beazonosítani, a XIX. század elejétől származó síremlékei nagyrészt lengyel hatást mutatnak.

Bodrogkeresztúron az első zsidók letelepedésére vonatkozó adat 1726-ból származik, ekkor hét családot írtak össze, akik Lengyelországból érkeztek. Mellettük Cseh- és Morvaországból származó családok is letelepedtek, akik bekapcsolódtak a bor- és szőlőkereskedelembé. 1767-ben zsinagógát építettek és chevra kadisát alapítottak. Az első

¹⁹² BRAHAM 2010. 986-987.

¹⁹³ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 19-23.

¹⁹⁴ SCHEIBER 1982. 178. és GAZDA 1991. 20.

¹⁹⁵ SCHEIBER 1982. 178-179. és MOSOLYGÓ 1930. 84-88.

rabbit 1780-ban választották meg Eliezer London személyében, aki Ezékiel Landau prágai rabbival is folytatott levelezést. A hitközség a haszid irányzathoz csatlakozott és jelentős központtá nőtte ki magát a XIX. században.¹⁹⁶ Temetőjük is lengyel hatásokat tükröz, a legrégebbi síremlék 1771-ből származik.

3. 5. Az elválasztó övezet

A zsidóság szabad költözését korlátozó időszakban Tiszabő volt a Jászkun kerület és Szolnok gazdasági vonzáskörzetében élő zsidóság egyik korai átmenő központja. A hitközség léteire vonatkozó első dokumentumok 1765-ből származtak. Tiszabő a XVIII-XIX. század fordulóján az Alföld keleti részein letelepedő zsidók egyik kibocsátóhelyévé vált. Régi temetője mára teljesen elpusztult, csak a területe azonosítható be.¹⁹⁷

A Tiszántúl déli részén az 1740-es években még csak egy-egy zsidó család élt. 1748-ban Békés vármegyében mindösszesen 17 zsidó lakott, a Békés vármegyei Váriban 5, Csanád vármegyében pedig Földeákon 12.¹⁹⁸ A vidéken a legkorábbi hitközség Makón létesült, első tagjai valószínűleg a XVIII. század közepétől kezdődően érkeztek. A síremlékek formavilága és a nevek alapján a letelepedők morvaországi származásúak voltak. A legelső sírkövek 1778-ból és 1779-ből származnak. 1773-ban 50 családban 158 zsidó lakott Makón, ekkor már zsinagógájuk is létezett. A közösség lélekszáma a folyamatos betelepülésnek köszönhetően gyorsan emelkedett, az 1786-os népszámlálásban 458 zsidó lakos szerepelt.¹⁹⁹ Az évszázad végére Makó a környék zsidóságának központjává vált, ahonnan a XIX. században Békés, Csanád és Csongrád megye vidéki közösségeinek alapítói kirajzottak.

*

Az ország területén a fennmaradt összeírások alapján maximum 15-18.000 zsidó lakhatott az 1730-1740-es évek fordulóján.²⁰⁰ A mintegy 2640 összeírt családfő közel 40%-a volt morva és csehországi eredetű, mintegy 15%-a pedig lengyel eredetű. A többiek a régebbi

¹⁹⁶ SCHEIBER 1982. 177-178. és GAZDA 19.

¹⁹⁷ BRAHAM 2010. 580-581. és UJVÁRI 897.

¹⁹⁸ GRÜNVALD – SCHEIBER 1963. 73-75.

¹⁹⁹ BRAHAM 2010. 374. és UJVÁRI 177.

²⁰⁰ Gyurgyák János Acsády Ignác becsléseihez képest (12-13000) magasabb létszámot feltételez. Lásd: GYURGYÁK 2001. 26-29.

múltú magyarországi, nyugati vármegyék zsidó közösségeihez tartoztak, és többségükben ausztriai gyökerekkel rendelkeztek. Az összeírás szerint a teljes zsidó népesség 85%-a élt az 1730-as években a határ menti vármegyékben, ekkoriban a belső területek felé még kisebb méretű és lassabb migrációs hullámok vezettek, amelyek inkább az évszázad közepétől vettek lendületet.²⁰¹

Az 1700-as évek első felében készült összeírásokból kiderül, hogy a letelepedő zsidóság nagyrészt még községi szervezet nélküli kisebb szórványokban élt, a földesúr fennhatósága alatt az uradalmakban, falvakban és mezővárosokban. Kisebb számban a várak és városok környékén is megtelepedtek a jobb kereskedelmi lehetőségek miatt.²⁰² Miután 1749-ben Mária Terézia bevezette a türelmiadót (tolerantialis taxa),²⁰³ az állam alattvalóivá váltak. II. József 1783. március 31-én kiadott türelmi rendelete²⁰⁴ pedig lehetővé tette, hogy a szabad királyi városokba is beköltözessenek. II. József engedélyezte számukra az addig általában tiltott tevékenységeket, ezek között a földvásárlást, földművelést és iparüzést is, a világi oktatás bevezetését, a német nyelv használatát továbbá egy 1787-ben kiadott rendeletében²⁰⁵ előírta részükre a német családnevek felvételét.

A XVIII. század második felében az ország nyugati részében átmenetileg nem jellemző a bevándorlás, hanem a túlnépesedett községekből megindul a továbkköltözés a korábban zsidók által még nem, vagy ritkán lakott belső vármegyékbe. Ennek határt csak az elválasztó övezet szab a XIX. század első feléig. A keleti országrészben a bevándorlás folyamatos maradt egészen a dualizmus koráig, és a migrációs hullámok révén az új eszmék, irányzatok, a keleti zsidó tömb kulturális sajátosságai folyamatosan hatást gyakorolnak a térség zsidóságára. Az immigrációval párhuzamosan folyt a befelé vándorlás a fokozatosan enyhülő korlátozások közepette az ország erdélyi és tiszántúli területeire.

²⁰¹ VARGA 1992. 76.

²⁰² A szabad királyi városok többsége elzárkózott a zsidóság befogadásától. 1735-ben mindössze néhány városban találunk zsidó lakost, így Bártfán, Budán, Kőszegen, Modorban, Szatmáron, Pozsonyszentgyörgyön és Trencsénben. Lásd: GYURGYÁK 2001. 35.

²⁰³ SCHEIBER 1970. 190-192.

²⁰⁴ SCHEIBER 1980. 345-353.

²⁰⁵ GESEZE UND VERFASSUNGEN IM JUSTIZFACHE 1791. 130-132. Magyarul: BERGL 1879. 72-74.

Kecskeméti Károly tanulmányában²⁰⁶ az alábbi táblázatban az ország zsidó össznépségén belüli százalékos megoszlással szemlélteti a Magyarországon belüli zsidó migrációs folyamatokat:

Terület	1735	1786	1835	1880	1910
Oberland	61	33	24	15	10
Unterland	15	22	22	22	23
Az ország középső és déli része	23	43	46	56	58
ebből a mai Budapest	-	2	5	11	22
Erdély	-	1,8	6,8	4,7	6,9
Horvátország	-	-	0,7	1,7	2,4

1. A magyarországi zsidóság területenkénti százalékos eloszlása (1735-1910)

Az adatok ábrázolják azokat a változásokat, amelyek jelentős hatást gyakorolnak a sírkölkultúrára is. Az összeírások konkrét adatai mellett a zsidó népesség százalékos változása is igazolja, hogy az ország középső területeit benépesítő zsidó családok többsége az oberlandi zsidóságból került ki. Emellett megjelenik az erdélyi, valamint a budai és pesti zsidóság, illetőleg a XVIII. század végétől új mezővárosi és városi zsidó közösségek jöttek létre a Dunántúlon, az Alföldön és a Tiszántúlon egyaránt. Ezek a zsidó közösségek már belső migrációeredményei, tagjai közül sokan több generáció óta Magyarországon élő családokból származtak.

Az évszázad végétől a felvilágosodás vallási és világi hatásai, majd a magyarosodás, az emancipációs törekvések is befolyást gyakoroltak a hazai zsidóságra egyéni és közösségi szinten egyaránt. Az ország középső részében a XIX. század elejétől kezdve kialakuló új zsidó közösségek kiléptek a korábbi földbirtokosi alárendeltség alól, tagjaik kereskedőként és iparosként nyilvános üzletet nyitottak, ingatlant és földbirtokot vásároltak, új zsinagógáikat és iskoláikat egyre reprezentatívabb külsővel, a települések központjában építették fel.

Az 1700-as évek végétől új zsidó közösségmodell született, amelynek helye már nem az uradalom, és a városok környéki községek, hanem maga a gazdasági megélhetést és

²⁰⁶ A táblázat forrása: KECSKEMÉTI 2006. 123.

társadalmi felemelkedést nyújtó településközpont.²⁰⁷ A közösség tagjai pedig egyre jelentékenyebb szerepet vállaltak a lakóhelyük gazdasági, majd közéletében is. 1830 körül 202.876 fő (2,3%) tartozott a zsidó hitfelekezethez.²⁰⁸ Az 1840. évi XXIX. törvénycikk a bányavárosok kivételével minden településen lehetővé tette a Magyarországon született vagy engedéllyel rendelkező izraeliták részére a letelepedést, amennyiben erkölcsi magaviseletük nem volt kifogásolható.²⁰⁹ Ez a törvény szüntette meg az utolsó korlátot, amely az ország egyes részeiben, az alföldi vármegyékben, a jász, kun és hajdúsági területeken még akadályozta a zsidóság letelepedését. Ekkor újabb belső migrációs hullám indult el, amikor az utolsó még zsidók által nem lakott községekben, Békés, Csanád, Bihar, Csongrád, Heves és Külső-Szolnok vármegyék területén is kialakultak a zsidó közösségek. Így 1880-ra a Magyar Királyság területén fekvő 12.560 községből 10.156-ban már laktak zsidók.²¹⁰

²⁰⁷ Gazda Anikó a *Zsinagógák és zsidó községek Magyarországon* című munkájában részletesen, térképekkel és konkrét példákkal illusztrálva bemutatja ezeket a XVIII–XIX. századi változásokat. Lásd: GAZDA 1991. 4-17.

²⁰⁸ UJVÁRI 1929. 1002-1012.

²⁰⁹ MÁRKUS 1896. 175-176.

²¹⁰ KECSKEMÉTI 2006. 123.

4. A vizsgált temetők jellemzői

2012 és 2018 májusa között jártam végig a rendelkezésre álló források és dokumentációk alapján meghatározott 44 temetőt (lásd 7. sz. melléklet). A helyi kutatások során ezek közül 29-ben találtam az egyértelműen azonosítható dátumok alapján XVIII. századból származó sírköveket. (Lásd II. térkép) A fennmaradt legrégebbi síremlékeken szereplő évszámok és a szakirodalmi adatok alapján az első újkori magyarországi zsidó temetők – a mai országterületen - az 1730-as évektől kezdve már léteztek.

1750-ig országszerte bizonyíthatóan 14 helyen hoztak létre temetőt. Ebből 11 ma is az alapítási helyén található. Ezek a mai Magyarország legrégebbi, eredeti helyükön fennmaradt zsidó temetői. Közülük négy településen, Tatán (hat db: 1740 – egy másodlagos kő, 1743 – egy, 1747 – kettő, 1748 – egy, 1749 – kettő), Lovasberényben (hat db: 1742 - egy, 1745 - egy, 1747 - egy, 1748 - kettő, 1749 - egy), Balassagyarmaton (egy db: 1744) és Csabrendeken (egy db: 1745 – valószínűleg másodlagos kő) maradt fent 1750 előtti sírkő. További nyolc helyen találtam későbbi, de ugyancsak XVIII. századi sírköveket.

A következő időszakban, 1750 és 1775 között további 22 temetőben kezdődött meg a temetés, ezek közül kilenc temetőben maradtak fenn ugyanebből az időszakból, további négy helyen a XVIII. század későbbi évtizedeiből származó síremlékek, valamint egy helyen egy másodlagos, később faragott síremlék található. Az utolsó 25 évben még nyolc temető jöhetett létre, amelyek közül egyben található korabeli sírkő, két helyen pedig a XVIII. században elhunyt személy sírján utólag állított kő. (Lásd III-IV. térkép)

Időszak	Település
-1750	Albertirsa, Balassagyarmat, Bonyhád, Budapest (Óbuda), Csabrendek, Lovasberény, Makó, Paks, Pápa, Pilisvörösvár, Tata, Zalaszentgrót
1750-1775	Abaújszántó, Ács, Apostag, Baja, Bodrogkeresztúr, Hőgyész, Keszthely, Mád, Miskolc, Mór, Nagykanizsa, Sátoraljaiújhegy Szécsény, Tab,
1775-1800	Gyöngyös, Mágocs, Zalaegerszeg

2. A ma létező magyarországi zsidó temetők, amelyekben XVIII. századi sírkövek találhatóak. Dőlt betűvel szerepelnek azok a települések, ahol a megtalált egyetlen XVIII. századi síron álló kő bizonyosan vagy valószínűleg későbbi korból származik.

A fenti 29 temetőben összesen 427 XVIII. századi síremléket sikerült dokumentálnom. A ténylegesen XVIII. századból származó, még meglévő kövek száma bizonyosan nagyobb lehet. Több helyen is megbecsülhető a további 1800 előtti sírkövek mennyisége elhelyezkedésük, formai jellemzőik, véseteik alapján, azonban ezek vagy töredékesen maradtak fenn, vagy a dátum teljesen olvashatatlanná vált napjainkra. Egyes településeken a látványosan rusztikus formavilág is megtévesztő: nem feltétlenül bizonyíték a korai származásra, máshol a XVIII. századi kövek annyira elszórtan helyezkednek el a temető területén, hogy a közöttük lévő olvashatatlan sírkövek kora megközelítőleg sem meghatározható. Emellett fontos megjegyezni, hogy néhány esetben – egy-egy rosszabb állapotú, elhanyagolt temető felújítása során – egyes ledőlt kövek felállításával, megemelésével előkerülhet még XVIII. századi síremlék, de a felméréseim alapján a disszertáció eredményeit ezek már nem befolyásolhatják jelentős arányban.

A következtetések levonását néhány temető vonatkozásában bonyolultabbá teszi, hogy a fennmaradt XVIII. századi sírköveknek nem mindegyike található az eredeti helyén, ezek az áttelepített kövek vagy temetőrészek azonban csak kivételes esetben azonosíthatók be ténylegesen. Az azonban kiemelendő tény, hogy a 29 település temetői közül, ahol a mai napig megtalálható XVIII. századi síremlékek, 27-et már ugyanebben az évszázadban a jelenlegi helyén hoztak létre. Ezek közül három településen, Hőgyészen, Pakson és Pápán a források említenek korábbi, felszámolt temetőket, ahonnan a sírokat utóbb az újonnan

megnyitott temetőbe vitték át.²¹¹ Emellett egy helyen, Nagykanizsán még a XIX. században történt meg a korábbi temetők egészének áttelepítése – ez volt a dokumentált zsidó temető-exhumálások ismert ritka példája Magyarországon.²¹² Egy további esetben pedig a két világháború között, a felszámolt régi óbudai temetőkből került néhány XVIII. századi sírkő a Gránátos utcai ortodox temető előkertjébe.

Figyelemre méltó, hogy több településen már a letelepedést követően néhány évtizeddel beteltek a legkorábbi temetők, és a XVIII. század végén, vagy a következő évszázad elején új temető nyitására (Makó, Sátoraljaújhely, Nagykanizsa, Hőgyész, Paks), vagy – amennyiben az elhelyezkedés lehetővé tette – a régi temetőterület nagyarányú bővítésére került sor (Balassagyarmat, Tab, Tata, Nagykanizsa). Azokon a településeken, ahol fennmaradt a korábbi temető (Makó, Sátoraljaújhely), vagy készült róla leírás (Paks), kiderül, hogy a korábbi temetők területe jellemzően meglehetősen kisméretű az újonnan megnyitott temetőhöz képest (2. sz. melléklet, 8. c., 27. c. és 28. c. kép). A temető elhelyezkedését és méretét több tényező is befolyásolhatta:

1. A legtöbb településen csak Mária Terézia 1775-ös rendelete²¹³ után alakítják ki a templomoktól elkülönült, település széli, városfalon kívüli temetőket,²¹⁴ ebből következően a temetőterületet eladó helyi keresztény birtokosnak, a lakosságnak és az egyházaknak sem volt még tapasztalata a temetőterületek méretét illetően, valamint arra sem volt rálátásuk, hogy a zsidó temetőkben a használat eltérő jellege miatt (nincs lehetőség a régi sírhelyekre való rátemetésre) is más a „megtelés” tempója.
2. A mezővárosokban a földbirtokosok mellett sok telek és ingatlan a városi lakosok tulajdonában állt. A zsidóság letelepedését erősen befolyásolta, hogy a földbirtokos támogatta őket, míg a városi lakosok egy része konkurenciát látott bennük, tehát olyan telkeken tudtak bérlőként megjelenni, amely a földbirtokosé volt.²¹⁵ Ugyanez korlátozhatta a temetőterületre vonatkozó lehetőségeket is.
3. A közösség a halottai számára biztonságos (víztől védett, magasabb fekvésű), és lehetőleg hosszútávon fenntartható területet igyekezett megvásárolni, ez pedig a fentiekén túl további kompromisszumok megkötését tette szükségessé.

²¹¹ HERMANN 1993. 23-26.

²¹² Alphabetischen-Geordnetes Namenverzeichnis der israelitischen Friedhoefe zu Gross Kanizsa, Chevra Kadischa, Nagykanizsa, 1865.

²¹³ A rendelet ténylegesen 1777-ben jelent meg. Lásd bővebben: KODOLÁNYI 1959. 244. A rendelet datálásának anomáliáiról ír GECSÉNÉ 2012. 25. 125. lábjegyzetében.

²¹⁴ GECSÉNÉ 2012. 25-26.

²¹⁵ Erre példa a nagykanizsai zsidóság földesúri telkeken való koncentrációja: TAMÁS 2017.

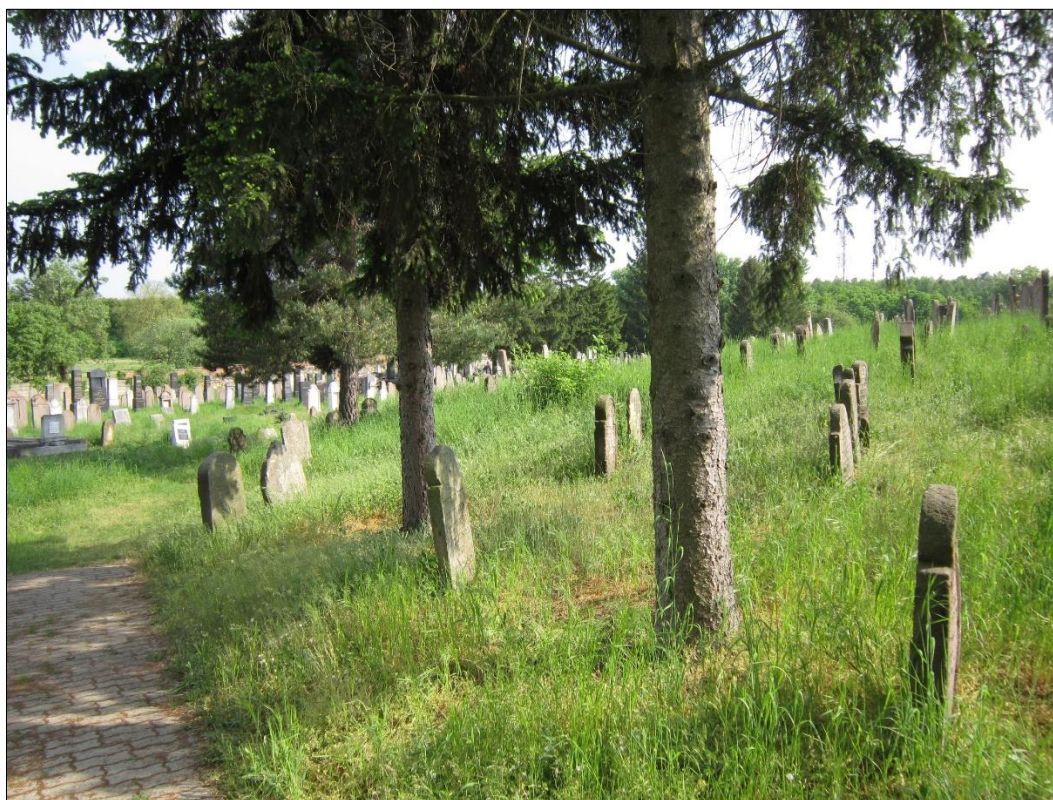
A 29 általam dokumentált temető közül 18 a környezetéhez képest magasabb, víztől védett területen található. Ezek között 14 esetben a temető területén belül is jelentősebb szintkülönbségek tapasztalhatók. A felmérések során kiderült, hogy az előbbiekből 10 temetőben a temetést a magasabb részen kezdték el és csak a további bővülés során vették használatba az alacsonyabban fekvő részeket. A makói és a gyönki temető kifejezetten alacsony, belvizes területen fekszik, a csekély belső szintkülönbség mellett is látható, hogy – amíg a lehetőségek engedték – a magasabb részre igyekeztek temetni.

S.sz.	Régió	Település	1.	2.	3.
1.	Dél-Dunántúl	Bonyhád	•	•	•
2.	Dél-Dunántúl	Csabrendek	•	•	
3.	Dél-Dunántúl	Gyönk			
4.	Dél-Dunántúl	Hőgyész	•		
5.	Dél-Dunántúl	Keszthely	•		
6.	Dél-Dunántúl	Mágocs	•		
7.	Dél-Dunántúl	Nagykanizsa			
8.	Dél-Dunántúl	Paks	•		
9.	Dél-Dunántúl	Tab	•	•	•
10.	Dél-Dunántúl	Zalaegerszeg			
11.	Dél-Dunántúl	Zalaszentgrót			
12.	Észak-Dunántúl	Ács	•	•	•
13.	Észak-Dunántúl	Mór			
14.	Észak-Dunántúl	Lovasberény	•	•	
15.	Észak-Dunántúl	Pápa			
16.	Észak-Dunántúl	Tata	•	•	•
17.	Közép-Magyarország	Albertirsa			
18.	Közép-Magyarország	Apostag			
19.	Közép-Magyarország	Baja	•	•	•
20.	Közép-Magyarország	Balassagyarmat	•	•	•
21.	Közép-Magyarország	Budapest (Gránátos u.)	XX. századi áthelyezés		
22.	Közép-Magyarország	Pilisvörösvár			
23.	Közép-Magyarország	Szécsény	•	•	•

24.	Északkelet-Magyarország	Abaújszántó	•	•	
25.	Északkelet-Magyarország	Bodrogkeresztúr	•	•	•
26.	Északkelet-Magyarország	Mád	•	•	•
27.	Északkelet-Magyarország	Miskolc	•	•	
28.	Északkelet-Magyarország	Sátoraljaújhely	•	•	•
29.	Elválasztó övezet	Makó			

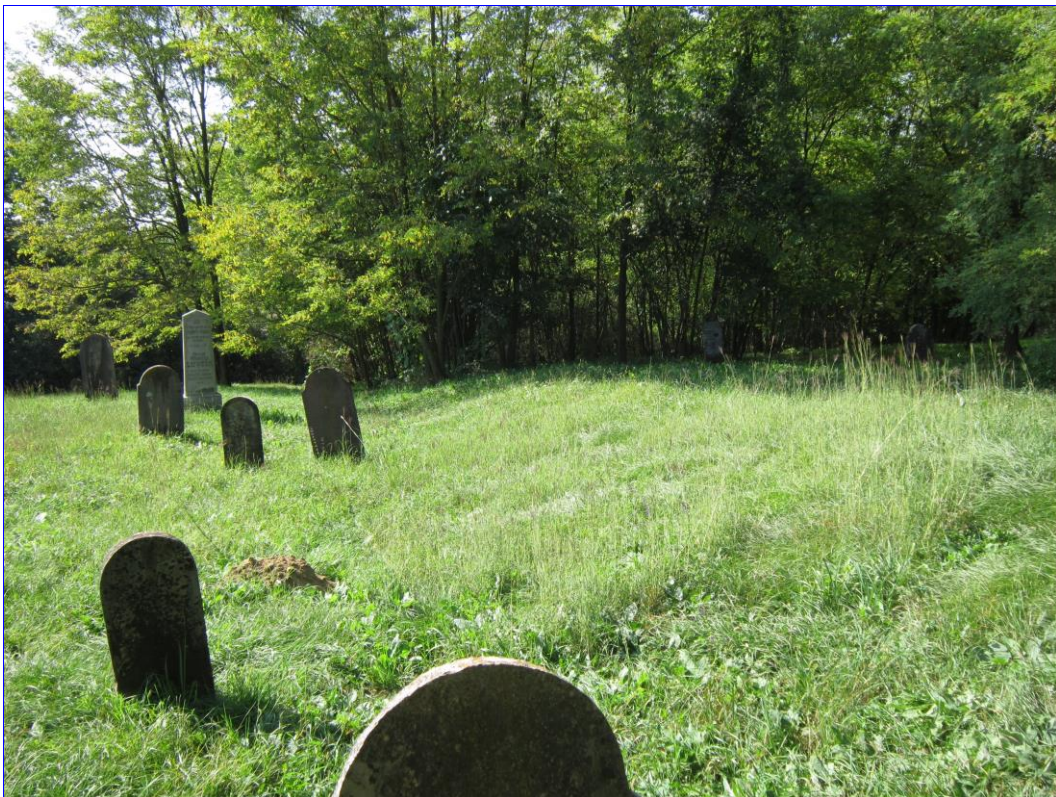
3. A temetők elhelyezkedésének vizsgálata. Jelölések: 1.: A temető a környezetéhez képest magasabb helyen található, 2.: A temetőn belül szintkülönbség látható, 3.: A magasabban fekvő részen kezdenek temetni. (vö. 2. sz. melléklet)

Az utólag toldalékterületekkel bővített temetőekben a különböző korokból származó parcellákat több esetben kirajzolják az egyes részekben található eltérő korú sírkövek (4-5. kép és 2. sz. melléklet, 20. a-b-c képek) emellett Tabon a mai napig megfigyelhető a két rész közötti szintkülönbség és a régi, kisebb temetőterületet egykoron határoló, később elegyengetett árok helye (6. kép és 2. sz. melléklet, 9. a-b képek).

4-5. Jól kirajzolódik a balassagyarmati temető legrégebbi részének dombja, amely ma már a temető területének közepén található

6. A régi és új temetőrész közötti határon máig látható a szintkülönbség és a betemetett árok helye

7. A mádi zsidó temető a domboldalban a faluval szemben található

8. A csabrendeki zsidó temetőt a településtől távolabb, a Nemesek erdeje oldalában hozták létre

Az elhelyezkedés vizsgálatából kiderül, hogy a temetők nagy részét (18) a XVIII. században a településről kivezető fontosabb utak mellett, vagy azok közvetlen közelében hozták létre, de többségük mára már körbeépült a települések terjeszkedése nyomán. (Lásd: 2. sz. melléklet, 28. c kép) Apostag temetője érdekes kivétel: ritkán fordul elő, hogy a temető és a zsinagóga egymás mellett található, ugyanis szemben a keresztény hagyománnyal, a zsinagóga épülete és környéke sosem szolgált temetkezésre. Apostagon a temető a zsinagógától és a hitközségi udvartól mindössze száz méterre a kis település központjának peremén kerül el, ilyen módon a hitközségi intézmények egy térben csoportosulnak. (Lásd 2. sz. melléklet, 18. a-b képek)

A környezetvizsgálatokból az derül ki, hogy a XVIII. századi zsidó temetők felét még önálló temetőként, gyakran minden más temetőtől távol (Bodrogkeresztúr, Gyöng, Nagykanizsa, Pilisvörösvár), gyakran a település ellentétes oldalán (Ács, Apostag, Csabrendek, Keszthely, Mád, Mágocs, Mór, Szécsény) alakították ki. Hat temetőt közvetlenül a keresztény temető szomszédságában, másik ötöt a közelében hozták létre. (Meg kell jegyezni, hogy néhány temető esetében korábban a közelében létezett keresztény temető, amelyet azóta felszámoltak.) A XIX. századtól kezdődően alapított zsidó temetők többségét már az újonnan kialakított községi temető mellett, vagy annak közelében jelölték ki. A temetők helyének változása is tükrözi a zsidóság makropozíciójának változását.²¹⁶

S.sz.	Régió	Település	1.	2.	3.
1.	Dél-Dunántúl	Bonyhád		•	
2.	Dél-Dunántúl	Csabrendek	•		
3.	Dél-Dunántúl	Gyöng	•		
4.	Dél-Dunántúl	Hőgyész			•
5.	Dél-Dunántúl	Keszthely			
6.	Dél-Dunántúl	Mágocs	•		
7.	Dél-Dunántúl	Nagykanizsa			
8.	Dél-Dunántúl	Paks	•	•	
9.	Dél-Dunántúl	Tab	•	•	
10.	Dél-Dunántúl	Zalaegerszeg	•		•

²¹⁶ GAZDA 1991. 59-62.

11.	Dél-Dunántúl	Zalaszentgrót	•	•	
12.	Észak-Dunántúl	Ács			
13.	Észak-Dunántúl	Mór	•		
14.	Észak-Dunántúl	Lovasberény	•	•	
15.	Észak-Dunántúl	Pápa	•		•
16.	Észak-Dunántúl	Tata			
17.	Közép-Magyarország	Albertirsa			
18.	Közép-Magyarország	Apostag			
19.	Közép-Magyarország	Baja	•		
20.	Közép-Magyarország	Balassagyarmat	•	•	
21.	Közép-Magyarország	Budapest (Gránátos u.)	XX. századi áthelyezés		
22.	Közép-Magyarország	Pilisvörösvár	•		
23.	Közép-Magyarország	Szécsény			
24.	Északkelet-Magyarország	Abaújszántó	•		•
25.	Északkelet-Magyarország	Bodrogkeresztúr			
26.	Északkelet-Magyarország	Mád	•		
27.	Északkelet-Magyarország	Miskolc	•		•
28.	Északkelet-Magyarország	Sátoraljaújhely	•		
29.	Elválasztó övezet	Makó	•		

9. A temető elhelyezkedésének vizsgálata. Jelölések: 1.: Településről kivezető út mellett található, 2.: Keresztény temető mellett található, 3.: Keresztény temető közelében található. (vö: 2. sz. melléklet)

A zsidó temetőkre kertészeti szempontból általában a kopárság jellemző, ennek oka alapvetően vallási jellegű, ugyanis a zsidóságban a temetőben csak a halottakkal kapcsolatos tevékenységek folytathatók, valamint tilos a temető területén termő növények, gyümölcsök hasznosítása.²¹⁷ A kertészeti, kertépítészeti tevékenység keresztény hatásra a XIX. század második felétől jelent meg, de inkább a nagyobb, neológ hitközségek által használt temetők képét befolyásolta látványosan. A falusi közösségek temetőit, és különösen a temetők XVIII-XIX. századi részét ez nem érintette. Az utóbbi évtizedek helyreállításai során praktikus okokból az egykori, elburjánzott növények kiirtására is sor kerülhetett, de a döntően XVIII-XIX. századi származású temetők esetében a haszon- és dísznövények nélküli temetőkép az autentikus állapotot idézi. (10-11. kép)

²¹⁷ Lásd: Tb Szanhedrin 46b és Sulhán áruh, Jore deá 368. fejezet.

A temetőben a sírok többsége nagyjából sorokba rendezetten helyezkedik el, egységesen tájolva, jellemzően kelet felé. Azonban tüzetesebb vizsgálat során megállapítható, hogy több helyen, egymás közelében álló kövek esetén is nagy, néhány évtizednyi, helyenként fél évszázadnyi eltérés tapasztalható a sorokon és parcellákon belül. Kormos Szilvia teljes körű felmérései során mind Pilisvörösváron, mind Lovasberényben a XVIII. századi sírkövek több, csak megközelítőleg körvonalazható tömbben való elhelyezkedését állapította meg.²¹⁸ A sírkövek elhelyezkedése alapján a női és férfi elkülönítés a XVIII. századi kövek esetében kevés helyen tapasztalható, vagy nem egészen egyértelmű. Néhány helyen, így Pakson és Tatán a nagyobb minta alapján látható, hogy kezdetben törekedtek a férfiak és nők külön sorokban való temetésére, de az évszázad második felében nem minden esetben maradt meg az elkülönülés. Makó az egyetlen település, amelynek már a régi temetőjében látható, hogy a női és férfi sírok a kezdetektől fogva látványosan elkülönülnek, a terület keleti illetve a nyugati részében. A bizonytalanságot több helyen fokozza, hogy a XIX. század második feléig a sírkövek nem rendelkeztek alapozással, így például belső szintkülönbség, esetén számolni kell a sírkövek elmozdulásával és azzal, hogy az esetleges felújítások, temetőrendezés során nem feltétlenül az eredeti helyén állították fel a kidőlt síremlékek mindegyikét.²¹⁹

A temetői őrházak, szertartási épületek jellemzően a hitközségek megerősödését követően épültek fel, ezek között XVIII. századi eredetűt nem sikerült beazonosítani. A temető területét körülvevő kőfalak csak néhány helyen (Balassagyarmat, Csabrendek, Mór és Pilisvörösvár) maradtak fenn (12. és 13. kép), megőrizve a temető eredeti határait, egyben maguk is a funerális örökség értékes részét képezik. Több helyen a temető fala az utóbbi évtizedekben épült fel (Abaújszántó, Apostag, Bodrogkeresztúr, Gyöng, Hőgyész, Mád, Makó, Paks, Sátorlajújhely, Zalaegerszeg) – sajnálatosan több helyütt jellegtelen és oda nem illő betonelemekből – és ezek nem minden esetben követik a korábbi temetőterület határvonalát. Az is előfordult, hogy az új kőfalnak köszönhetően a temető korábban, a szomszédos telkek lakói által művelésbe fogott része is visszakerült a temető egészéhez (14. kép).

²¹⁸ KORMOS 2012, 39-40., 49-51., és 2016, 12.

²¹⁹ KORMOS 2012. 39-40.

10. A bonyhádi régi temető XVIII. századi részének egységes képe. A könnyen málló, mecseknádasdi homokkő anyaga miatt a rendezett, de foghíjas sorok között rengeteg felirat ma már alig olvasható.

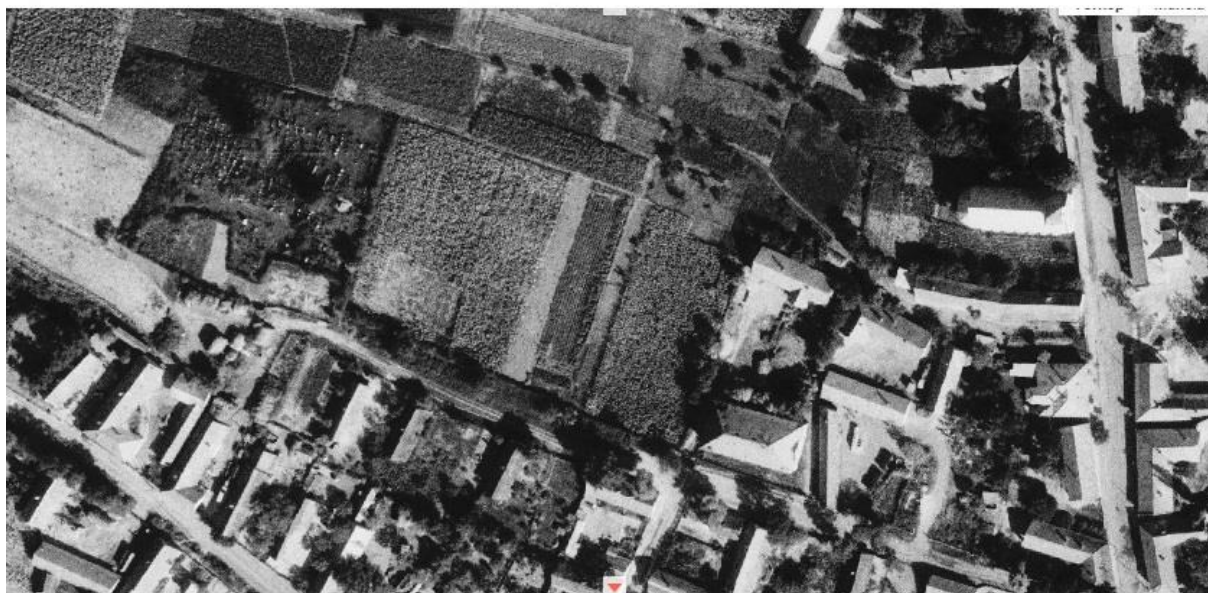
11. A paksi temető XVIII. századi részének képe, a dísznövények, termő fák nélküli terület, az azonos méretű és formavilágú sírkövek rendezett sorai az eredeti állapotot idézhetik.

12. A balassagyarmati temető régi kőfala tetején a XX. század végén történt magasítással.

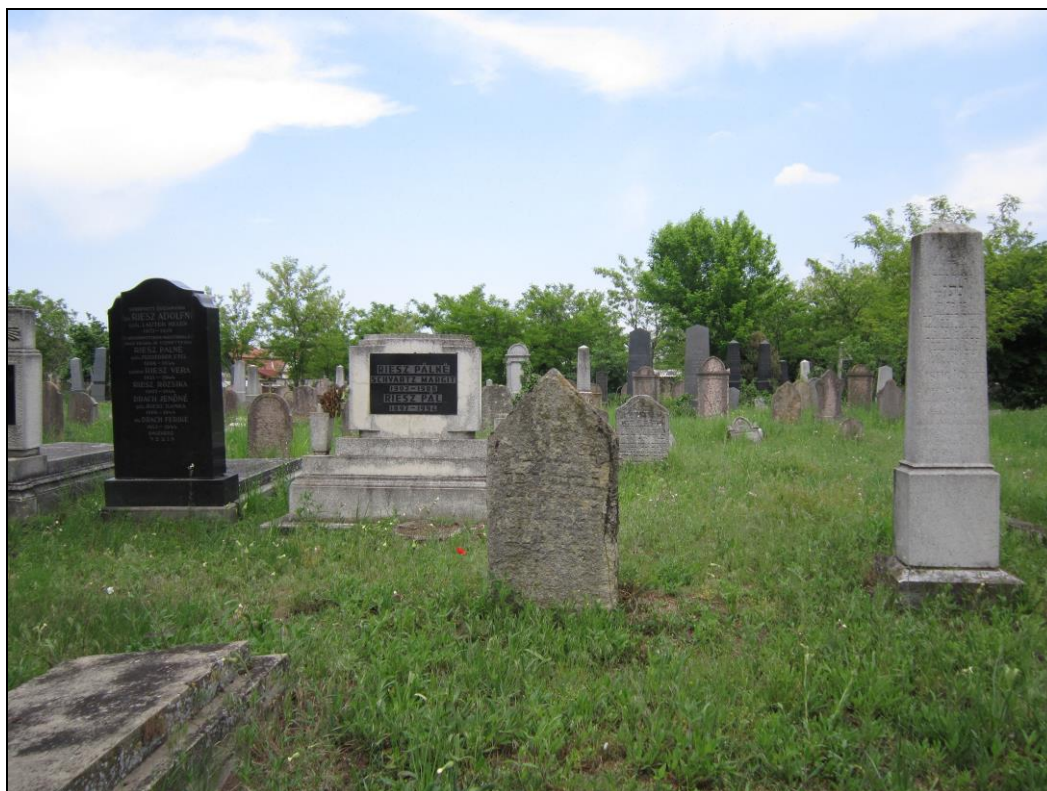

13. A tatabányai temető kőfala, a bejárat a lebontott ravatalozó helyén utólag került kialakításra.

14. Az apostagi temető légifelvételei 2017-ből (Google Earth) és 1964-ből (fentrol.hu). Látható, hogy az új kőfal felállításával olyan részek is visszakérültek a temetőhöz, amelyeket az 1960-as években más célokra hasznosítottak a szomszédos telkeken lakók.

Az 1964-es felvételen megfigyelhető és rekonstruálható az egykori hitközségi udvar egységes telekszerkezete és környezete is. Mára a telkek egybenyitása miatt a terület arculata nagy mértékben megváltozott.

15. Az albertirsai temetőben vegyesen helyezkednek el a XVIII., XIX. és XX. századi kövek, ezt a korai időszakra jellemző – Pilisvörösvárhoz hasonlóan – sírcsoportokba való temetés magyarázhatja. A modern ipari sírkövek között jól kirajzolódnak a cseh-morva típusú síremlékek csoportjai.

5. A XVIII. századi sírkövek

Az ország 29 településén megtalált 421 sírkő többsége a dunántúli megyékben csoportosul, emellett a Duna mentén fekvő Baja és Apostag temetőinek síremlékei ugyancsak közvetlen dunántúli, általában bonyhádi és paksi mintára készültek. A Dunától keletre csak Balassagyarmaton és Szécsényben, valamint az Alföldön, pontoszerűen Albertirsán és Makón található a korai időszakból sírkövek. Külön csoportot képeznek az északkeleti országrészben, nagyrészt, az évszázad második felében északkelet felől, lengyel területekről érkezett letelepedők síremlékei. (Lásd VI. térkép)

Az olvasható, azonosítható kövek többsége néhány jelentősebb központban maradt fenn. A teljes emlékanyag több mint egyharmada három temetőben található. Messze kiemelkedik a tatai temető, ahol az összes dokumentált sírkő közel 16%-át találjuk meg (421-ből 67 követ), a balassagyarmati temetőben a 10%-a (43 sírkő), a lovasberényi temetőben pedig a 9%-a (38 sírkő) található.²²⁰ További nyolc temetőben láthatjuk a XVIII. századi síremlékek közel felét, a temetők másik felében jellemzően csak néhány 1800 előtti kő található, melyek együttesen a teljes minta egyötödét képezik. A fennmaradt síremlékek száma nincs arányban az egykor létezett síremlékek számával és településenkénti megoszlásával, azonban az eltérő kezelés és a síremlékek vidékenként különböző mértékben időtálló anyaga miatt olyan településen, mint Bonyhád, ahol máig körvonalazható több mint 100 XVIII. századi síremlék, csak kéttucatnyi feliratot tudtam leolvasni. Ehhez képest Tatán Goldberger Izidor 1922-es leírásával²²¹ való összevetésből az derül ki, hogy a száz évvel ezelőtt ismert minta szinte hiánytalanul maradt fenn a mai napig, mindössze hat XVIII. századi síremléket nem sikerült megtalálnom. A teljes dokumentált anyag ezekkel együtt 427.

Külön kell szólni azokról a kövekről, amelyekről bizonyosan megállapítható, hogy, bár a XVIII. században elhunyt személy sírfeliratát viselik, de maguk a síremlékek másodlagosan állított kövek. Ezek a sírjelek örökségvédelmi szempontból nem azonos értékűek az eredeti síremlékekkel, de egyrészt bizonyítják az adott temetőben a korai temetkezést, másrészt azt, a láthatóan országszerte, évszázadok óta nyomon követhető közösségi, illetve családi igényt, hogy a fontos személyek, ősök sírhelye ne tűnjön el

²²⁰ Fontos megjegyezni, hogy a legnagyobb emlékanyagot tartalmazó temetők esetében korábbi összeírások, feldolgozások is segítették a dokumentálást: Balassagyarmat: MAJDÁN 2012., Lovasberény: KORMOS 2012. és Tata: GOLDBERGER 1922.

²²¹ GOLDBERGER 1922. 53-66.

nyomtalanul, emléküik ne merüljön feledésbe. Bonyhádon (2., 1768. Jichak Zekl Spitz ha-levi) és Sátoraljaújhelyen (403. 1796., Weil Sámuel) két rabbi régi, elmállott köve helyére faragtak új síremléket, utóbbi esetben valószínűleg a felirat sem követi az eredetit. Bodrogkeresztúron az elhunyt tudós régi sírkövét is megtartották, mögötte került felállításra az új sírjel, hátoldalán terjedelmes XX. századvégi felirattal (367. 1781.). Más településeken egy-egy család számára fontos ősök sírjára faragtattak új sírkövet a régebbi elpusztulását követően: Tatán egy 1740-ban (179.) és egy 1766-ban (199.) elhunyt személy sírjele a feliratok terjedelme és a kő formája alapján a térség XVIII. század végi és XIX. század eleji sírköveivel mutat rokonságot (123-124.). A legkorábbi mágocsi zsidó sírkő felirata röviden utal arra, hogy az elhunytat saját kérésére temették el az adott helyen, ugyanis a hagyomány szerint apja mártírhalála miatt kapott temetkezési engedélyt a településen. A régi sírjel helyére a XX. század első felében új követ állítottak a leszármazottak, ennek héber nyelvű oldalán valószínűleg az eredeti felirat olvasható.²²² Gyönkön az egyetlen XVIII. századi dátummal rendelkező kövön a síremlék felállítója a feliratban közli a keletkezés körülményeit: egy 1786-ban vízbe fulladt apának és fiának 1843-ban az elszármazott, Feketicsen²²³ élő fia állított síremléket (29.). A legrégebbi csabrendeki feliratot őrző sírkő kora kérdéses, ugyanis egyik oldalán 1835-ös, másik oldalán 1740-es dátumú sírfelirat található. Azonban a környezet síremlékei alapján a régebbi felirat utólagos felvétele valószínűsíthető az újabb kőre (28.).

A mágocsi, gyönki, csabrendeki és sátoraljaújhelyi, utólag állított sírkövek nélkül négygyel kevesebb, 25 temető esetében beszélhetünk ténylegesen fennmaradt XVIII. századi sírkövekről.

Terület	Sírkövek száma
Dél-Dunántúl	110
Bonyhád	27
Csabrendek	1
Gyönk	1
Hőgyész	10
Keszthely	18

²²² Lásd bővebben, a sírkő feliratának fordításával a Feliratok c. fejezetben. RADNÓTI 1999. 184-185. Radnóti Ilona a követ eredetinek véli, amelyet az 1980-as években újíttak fel.

²²³ Később Bácsfeketehegy, ma Szerbiában található. www.feketics.com (utolsó megtekintés: 2018. június 2.)

Mágocs	1
Nagykanizsa	12
Paks	27
Tab	3
Zalaegerszeg	1
Zalaszentgrót	9
Észak-Dunántúl	141
Ács	8
Lovasberény	38
Mór	6
Pápa	16
Tata	73
Közép-Magyarország	112
Albertirsa	6
Apostag	26
Baja	7
Balassagyarmat	43
Budapest	6
Pilisvörösvár	20
Szécsény	4
Északkelet-Magyarország	40
Abaújszántó	1
Bodrogkeresztúr	7
Mád	28
Miskolc	3
Sátoraljaújhely	1
Elvlasztó övezet	24
Makó	24
Összesen	427

16. A dokumentált XVIII. századi sírkövek száma településenként

5. 1. Anyag és állapot

A történelmi Magyarországon többnyire homokkő, mészkő, különböző vulkáni és üledékes eredetű kőzetek kitermelése folyt sírkövek céljára.²²⁴ A nagy múltú kőfejtő és kőfaragó központok az egyházi és világi építészet centrumai közelében alakultak ki:

²²⁴ JUHÁSZ 1991. 622-623.

Esztergom–Visegrád–Buda körzetében, Eger környékén és a Balaton-felvidéken. A kőfaragók termékei közül a sírkövek és az útszéli keresztek jutottak el legtávolabbra. Minden kőfaragónak általában 100 km-es körzetben volt öt-hat települése, ahová ő készített sírköveket. A sírjelek általában vörös mészkőből az úgynevezett piszkei vörösmárványból, fehér mészkőből vagy homokkőből készültek.²²⁵ A kutatásaim során dokumentált kövek több, mint fele különböző eredetű homokkő, egyharmada vörös valamint fehérmészkő, emellett előfordulási helyének környezetében nagyobb arányban, de a teljes mintához képest kisebb számban található vulkanikus eredetűek is. (Lásd VII. térkép)

A sírkövek állapota nagymértékben függ az anyaguktól, attól, hogy mennyire képesek ellenállni az időjárás hatásainak, de a szándékos rongálás, az elhanyagoltság, vagy a konzerváló-értékmentő beavatkozás is befolyásolja. Az egységes értékeléshez az alábbi 1-től 5-ig számozott skálát határoztam meg:

- 1 - teljes kő és felirat ép,
- 2 – teljes kő ép, felirat legalább 50%-a olvasható,
- 3 – teljes vagy töredékes kő, felirat 50-25%-a olvasható,
- 4 – teljes kő, felirat kevesebb, mint 25%-a olvasható,
- 5 – töredékes kő, felirat kevesebb, mint 25%-a olvasható. (Lásd 17. táblázat)

A legnagyobb területen elterjedt kőtípus a gercsei mészkő-bányákból származó tömött sárgásfehér és vörös mészkő, amelyeket első sorban a tardosi és süttöi kőfaragó központokban munkáltak meg, valamint kisebb darabokra vágva szállították távolabbi vidékekre.²²⁶ A XVIII. századból országszerte 100 vörös mészkőből készült síremléket dokumentáltam, többségük a korszakban jelentős kőfaragó központban, Tatán és környékén, tehát a származási helyük körzetében található, de eljutottak Veszprém, Fejér, Nógrád, Pest, Somogy, Tolna, Baranya, Bács-Kiskun és Csongrád megyékbe is. A vörös mészkőből készült síremlékek a XIX. századtól a történelmi Magyarország középső részében a zsidó temetők meghatározó kőanyagává váltak, és megjelentek a nem zsidó temetőkben is. Figyelemre méltó azonban, hogy míg például egész Veszprém megye legrégebbi, keresztény temetőjében lévő vörös mészkőből faragott síremlék 1793-ból,

²²⁵ ORTUTAY 1987. 452-459.

²²⁶ HÁLA 1987. 97-103. és 110.

Tótvázsonyból származik,²²⁷ addig az ugyancsak Veszprém megyei pápai zsidó temetőben 1788-ból (173.), a kő származási helyéhez közeli Tatán már 1743-tól folyamatosan (180.) a távolabbi Tabon 1771-től (98.), a tiszántúli Makón pedig 1778-tól (404.) találunk vörös mészkőből készült sírköveket. A vörös mészkő síremlékek nagy számát a XVIII. század korai évtizedeiből származó anyagban az is magyarázza, hogy a tömött mészkő kevésbé sérülékeny, mint a puhább mészkövek és a homokkő. A kis porozitás miatt a fagynak jól ellenállnak, a savas eső ugyan megtámadhatja a felszínét, de pusztulásuk így is viszonylag lassú, és ez csak az iparosítás után jelentkező környezetkárosító hatás.²²⁸ A fennmaradt vörös mészkőből készült síremlékek szinte kivétel nélkül máig jól olvashatók, felirataik egésze leírható, aprólékosan megmunkált motívumkincsük eredeti formájukban maradt fenn. A XVIII. századi kövek állapota az ismertetett értékelés alapján átlagolva a nagyrészt vörös mészkő síremlékeket tartalmazó ácsi temetőben 1,00, Tatán 1,04, Móron 1,33. (18-19-20. kép)

A XVIII. századi zsidó síremlékek másik, kisebb számban fennmaradt, de jól körülhatárolható csoportja a Keszthelyi-hegység sárgás vagy szürkés, néha eltérő mértékben vasoxiddal szennyezett homokkőéből készült,²²⁹ amelyet a környék kőfaragó műhelyeiben munkáltak meg, többek között a keszthelyi Zitterbart-műhelyben. A keszthelyi kőfaragó iskola hatókörében készült XVIII. századi sírköveket a „keszthelyi típus” elnevezéssel különböztettem meg. Innen származik a legtöbb Zala megyei zsidó temető, többek között a keszthelyi, nagykanizsai és a zalaszentgróti sírkert korai köveinek többsége.²³⁰ A XVIII. századi, Keszthely-környéki homokkőből készült sírkövek felirata, nagyrészt jól olvasható, a részleges mállás ellenére láthatók a szimbólumok, motívumok. A kövek állapota gyakran jobb, mint az utóbbi másfél évszázadban ugyanitt készülteké. Ezt a korábbi fejtési rétegek kimerülése, és a megnövekedett kereslet miatt, a könnyen megmunkálható, kevésbé ellenálló anyagok felhasználása is okozhatta.²³¹ A kövek állapota a nagyrészt keszthelyi homokkőből készült síremlékeket tartalmazó keszthelyi temetőben 1,72; Zalaszentgróton 1,78; Nagykanizsán 2,00. (21-22-23. kép)

²²⁷ LŐVEI 2015. 21.

²²⁸ HORVÁTH 1998. 12-14.

²²⁹ LŐVEI 2015. 22.

²³⁰ BARDOLY – HARIS 2006. (b) 73.

²³¹ LŐVEI 2015. 22.

A Dél-Dunántúl másik meghatározó kőfaragó régiója a mecseknádasdi kőfejtők térségében alakult ki.²³² Az innét származó sárgás árnyalatú homokkőből készült sírkövek legnagyobb, a temetőképet meghatározó csoportja Bonyhádon található, ennek nyomán a környéken található, a vidékre jellemző kőfaragó iskola területéről származó sírköveket „bonyhádi típusként” jelöltem meg. A mecseknádasdi homokkő a XVIII. században elsődlegesen a tolna megyei, bonyhádi, hógyészi és paksi, valamint a szomszédos megyékben a bajai és tabi zsidó temetőben található meg. Az időjárás viszontagságainak kevésbé ellenálló, puhább homokkőből készült síremlékek nagy része az utóbbi két évszázadban részben, vagy egészen olvashatatlanná vált. Csak Bonyhádon mintegy kétszáz sírkő található a temető legrégebbi fertályában, amelyeknek mindössze 10%-a olvasható legalább részben, első sorban a köveknek az alsó, korábban növények, esetleg a süllyedés miatt védett része. Ennek nyomán a bonyhádi típusú síremlékeket tartalmazó temetőkben a kövek állapota rosszabb, mint a többi kőfajta esetében: Hógyész 1,67; Bonyhád 2,59. Ezen túlmenően pedig a kövek rövid időn belül bekövetkező, további, jelentős mértékű pusztulásával is számolni kell.

Az északkeleti országrészben, Mádon és környékén a XVIII. századból származó köveket vizsgálva a vulkanikus eredetű tufából²³³ készült sírköveket találunk nagyobb számban, amelyek többsége máig jól olvasható, a mádi kövek állapota: 1,43; Miskolcon: 1,00. Ugyanez tapasztalható a Balassagyarmaton (1,19) és térségében található, többnyire slírből²³⁴ készült síremlékek esetében.

A 16. számú táblázat alapján országos és regionális áttekintésben látható, hogy a XVIII. századból származó kövek többsége részben vagy egészben, viszonylag jól olvasható, néhány egyedi esettől eltekintve. A bonyhádi példa, a Schmelzer-Löwinger-féle leírásokkal való összevetés (XX. sz. táblázat – elől az örökségvédelmi részben) mellett azonban több temető régi részének vizsgálata is azt igazolja, hogy eredetileg sokkal több XVIII. századi síremlék állt az adott temetőrészben, de a kevésbé időtálló kövek többsége már több évtizede elmállott, elpusztult, sok esetben nyomuk sem maradt. Mára ezek a területek nagyrészt üresek, vagy csak egy-két, elszórtan elhelyezkedő síremlék található

²³² SCHRAUB 1997. 9-23.

²³³ A tufa olyan lazább összeállású, néha likacsos törmelékkelet, melynek anyaga mint vulkáni hamu került vulkáni kitérések alkalmával a földfelszínre, és vagy megkeményedett, összeálló állapotban került eredeti fekvőhelyén, vagy pedig a víz hordta össze és rétegekben lerakta.

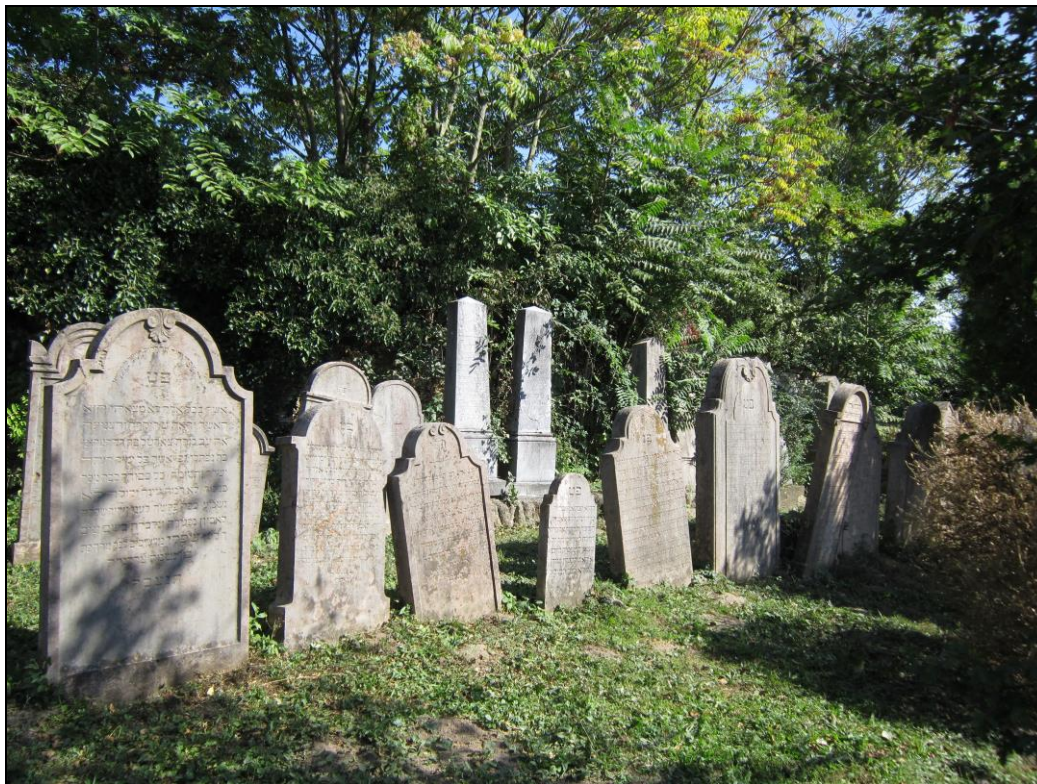
²³⁴ A slír egy sekélytengeri, gyakran glaukonitos homokkő, amely a miocén korú Pannon-tenger üledékgyűjtőiben kiüledő, közötté alakult homokos agyagok és agyagos homokok összefoglaló neve.

rajtuk. Ezt tapasztalhatjuk a tabi régi temető részben, a bajai régi temető korai fertályában, Makón, Abaújszántón, Gyönkön, Szécsényben, Ácson és Hőgyészen is. (24-25. kép) Így a vizsgálat leginkább azoknak a kőfajtáknak az időtállóságát tudta igazolni, amelyeknek felirata megőrizte XVIII. századi eredetét, valamint összevetési lehetőséget kínál az egyes kőfajták között.

Régió/település	Sírkövek száma	Állapot érték összesen	Állapot érték átlag
Dél-Dunántúl	110	200	1,82
Bonyhád	27	70	2,59
Csabrendek	1	1	1,00
Gyönk	1	1	1,00
Hőgyész	9	15	1,67
Keszthely	18	31	1,72
Mágocs	1	1	1,00
Nagykanizsa	12	24	2,00
Paks	27	35	1,30
Tab	4	5	1,25
Zalaegerszeg	1	1	1,00
Zalaszentgrót	9	16	1,78
Elválasztó övezet	24	36	1,50
Makó	24	36	1,50
Észak-Dunántúl	135	162	1,20
Ács	8	8	1,00
Lovasberény	38	55	1,45
Mór	6	8	1,33
Pápa	16	21	1,31
Tata	67	70	1,04
Északkelet-Magyarország	40	68	1,70
Abaújszántó	1	1	1,00
Bodrogkeresztúr	7	21	3,00
Mád	28	40	1,43
Miskolc	3	3	1,00
Sátoraljaújhely	1	3	3,00
Közép-Magyarország	113	140	1,24
Albertirsa	6	12	2,00
Apostag	26	34	1,31
Baja	7	10	1,43
Balassagyarmat	43	51	1,19
Budapest	6	8	1,33

Pilisvörösvár	21	21	1,00
Szécsény	4	4	1,00
Végösszeg	422	606	1,44

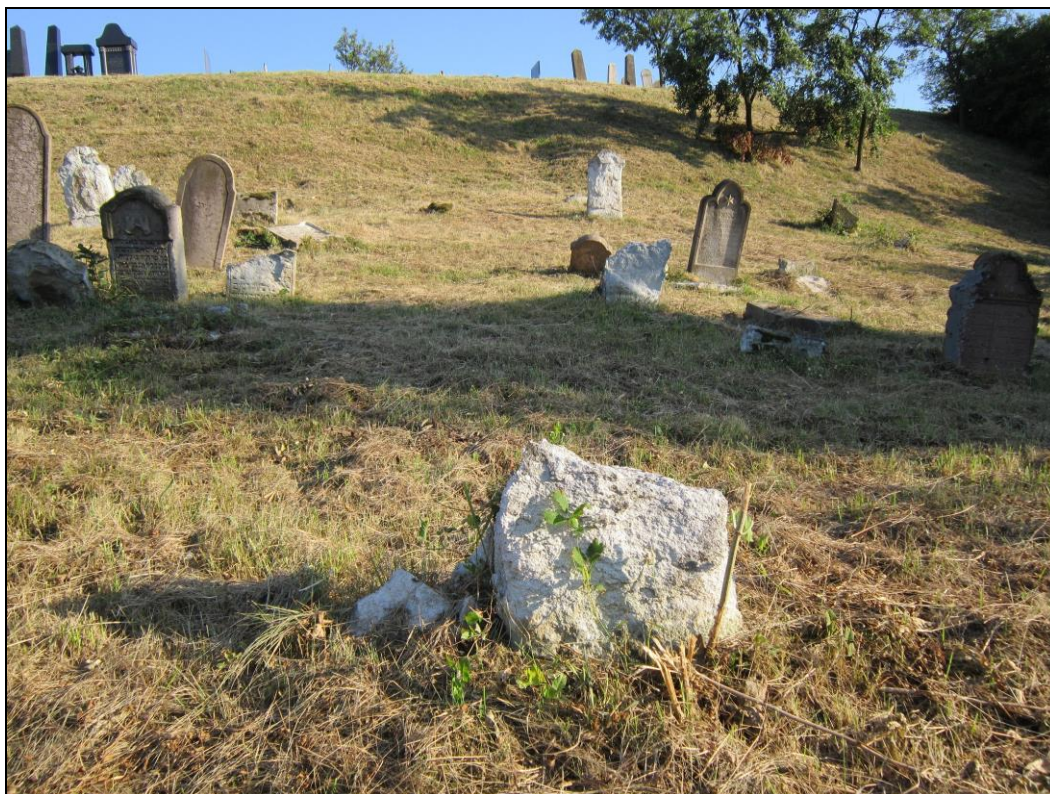
17. A XVIII. századi temetőben lévő síremlékek állapotának adatai

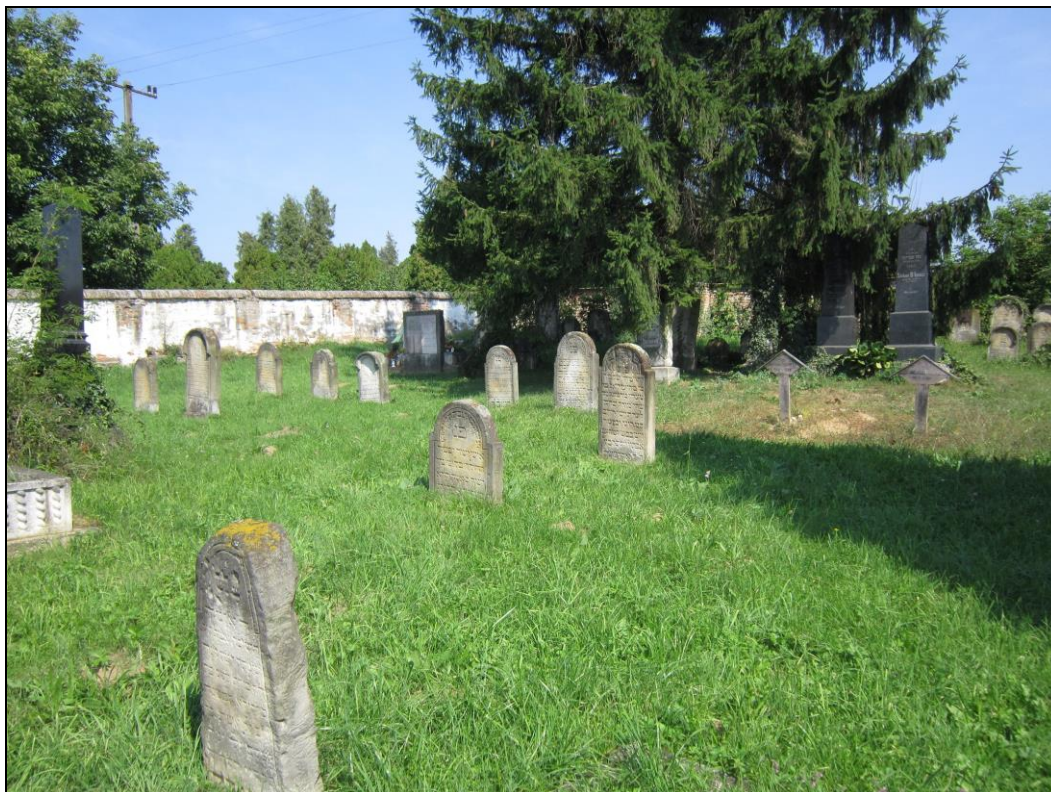
18. A gerecsei vörös mészkőből készült XVIII-XIX. századi síremlékek Mórban máig eredeti állapotukban maradtak fenn, szövegük hibátlanul olvasható

19. Abaujszántó, a temető régi része – a XIX. század elejétől Abaujszántóra is nagy arányban jutott el a gerecsei vörös mészkő, ezeknek a köveknek az állapota máig jó

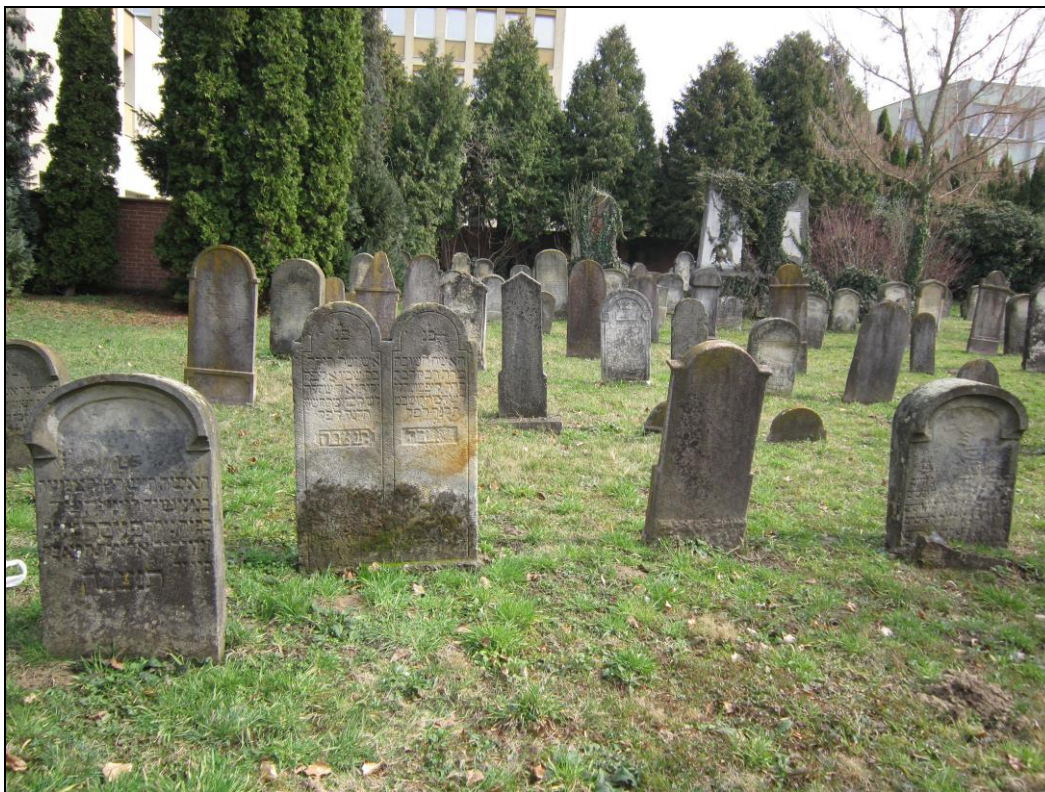
20. Abaujszántó, a temető régi része – a XVIII-XIX. századi környékbeli homokkőből készült sírmlékeknek mára csak a csonkjai maradtak meg

21. Zalaszentgrót temetőjének XVIII. századi része egészes képet mutat, de a kövek mára már hiányosak

22. A keszhelyi típusú kövek jellemző formái (1. Nagykanizsa, 2. Zalaszentgrót, 3. Keszthely, 4. Zalaegerszeg).

23. A zalaegerszegi temető XVIII-XIX. századi részén jól látható, hogy a vidékre jellemző formavilág folytonosan tovább él.

24. Szécsény, a régi részben csak néhány XVIII. századi sírkő maradt meg, a XIX. századi sírok a nyugati részben kezdődnek, ez is jelzi, hogy nem temettek rá a betelt részekre (!)

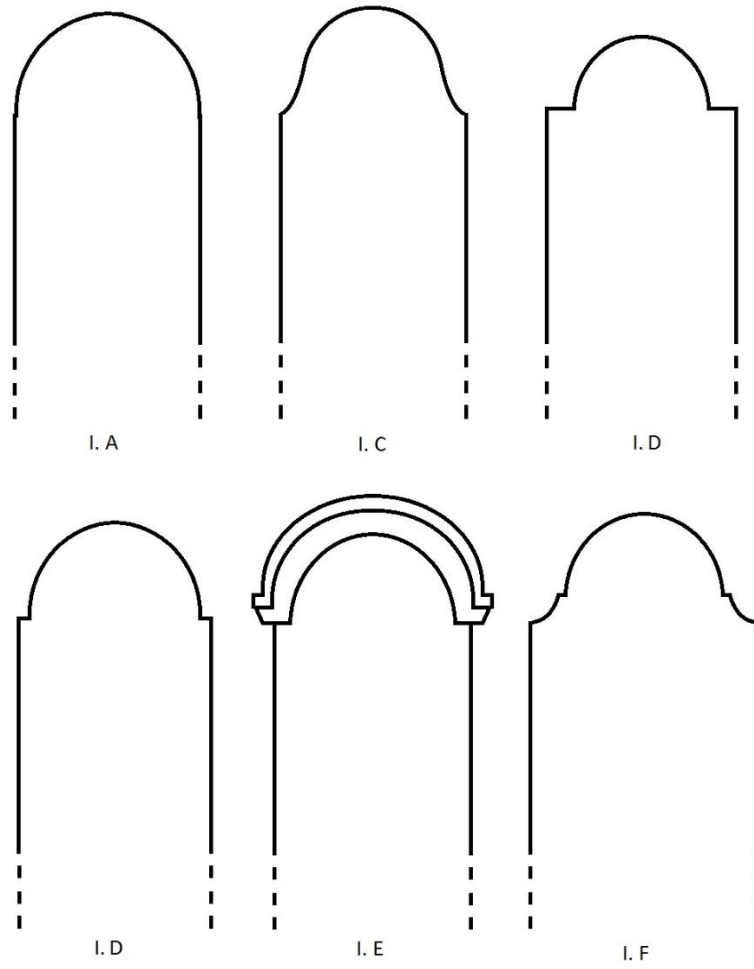
5. 2. Formavilág

A törökök kiűzését megelőző időkből ránk maradt síremlékek kisméretűek, nagyrészt dísztelenek, szögletes lezárásúak, a szövegtükör néhány épebb állapotban megmaradt sírkő alapján esetenként trapéz-formában záródik.²³⁵ A XVIII. században érkező zsidó bevándorlók a korábbiaktól eltérő formavilágot hoztak magukkal, aminek a kivitelezése aztán a helyi lehetőségekhez mérten történt. A három irányból, Alsó-Ausztriából, Bécs környékéről, valamint az ezzel szomszédos, már korábban kialakult határmenti magyarországi zsidó közösségekből (Hét község), másrészt északnyugat felől, cseh és morva területekről, kisebb hányadban pedig kelet felől, lengyel területekről érkezők által alapított temetőekben megfigyelhető a korábbi lakóhelyükről származó, kiforrott, a korvilági stílusa alapján létrejött formavilág egyes elemeinek továbbörökítése.

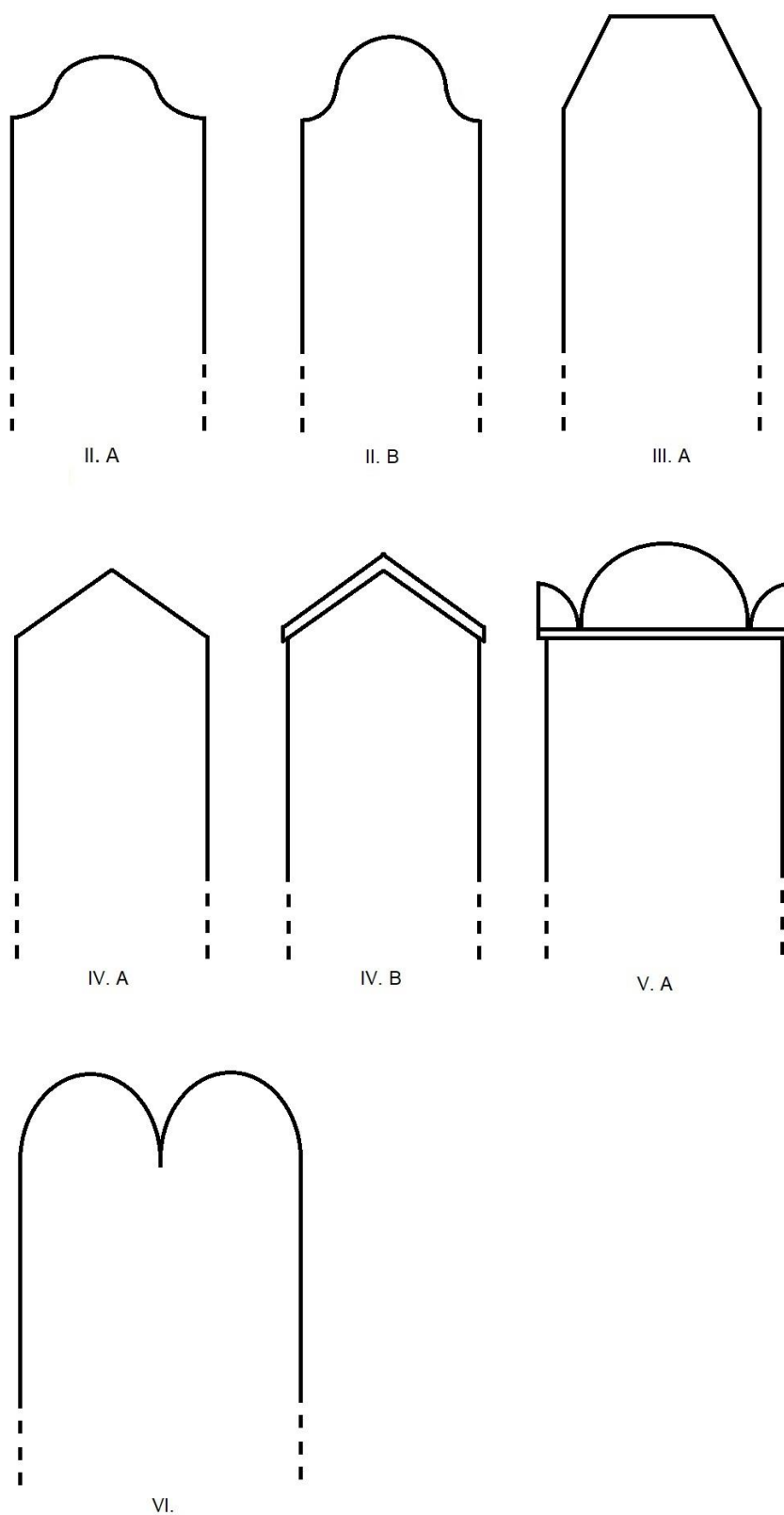
Az újonnan létrejött zsidó temetők korai síremlékei többségének közös vonása a félköríves és hullámíves lezárású, keretes, vagy keret nélküli forma. Schöner Alfréd tanulmányában kiemeli, hogy az úgynevezett tabernákulum-forma előzményei a közép-európai, azon belül a hazai zsidóság egyik legfontosabb korai bázisában, Prágában a XVI. században tűntek fel.²³⁶ A dokumentált sírkövek közel egyharmada a Kormos Szilvia kötetei által használt kategóriák alapján a félköríves lezárású kövek közé tartozik, amelyeknek függőleges oldala az összeillesztésnél kis vízszintes átkötéssel, vagy hangsúlyos vállakkal rendelkezik (I. C. és ritkán I. D.). Ezt követi a síremlékek egyötödére jellemző, általam cseh-morva-típusnak nevezett forma (VII.). Jelentős számban, több mint 10%-ban található a temetőkben, a félkörív és a függőleges oldalak között egy vízszintes és egy homorú íves szakasszal rendelkező félköríves lezárású sírkövek (I. F.), továbbá meredekebb és enyhébb hullámíves (II. A. és II. B.) és egyszerű félköríves síremlékek (I. A.). Emellett a teljes minta hátralévő ötödében hat további formát, az előbbieket variációit és egyedi formai megoldásokat találunk. (25-26-27. tábla)

²³⁵ SCHEIBER 1960. 145-147.

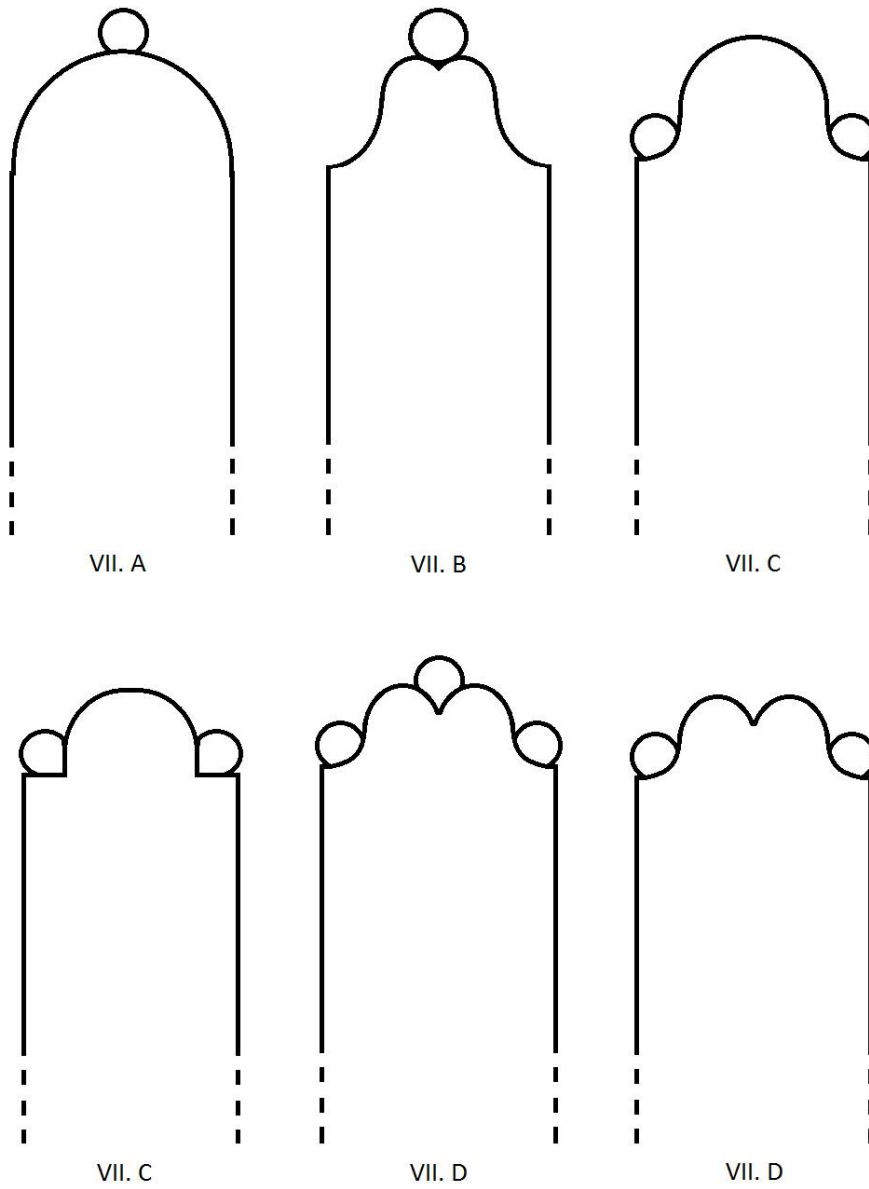
²³⁶ SCHÖNER 2008. 15.

25. A félköríves lezárású sírkövek típusai (I.)

26. A hullámíves, trapéz, háromszög, akrotérionos lezárású sírkövek, valamint a kettős kőtáblák típusai (II-III-IV-V-VI.)

27. A cseh-morva (gömbdíszes) kövek típusai (VII.)

I. FÉLKÖRÍVES LEZÁRÁSÚ KÖVEK

I.A – Félköríves lezárású, keretes vagy keret nélküli

I.C –A félkörív és a függőleges oldalak összeillesztésénél kis vízszintes átkötés

I.D – A téglalap formára kisebb félkörívet illesztettek, hangsúlyos vízszintes „vállak”

I.E – A félköríven kiülő profílozott keretezés

I.F – A félkörív és a függőleges oldalak között egy vízszintes és egy homorú íves átkötő szakasz, barokk hatás

II. HULLÁMÍVES LEZÁRÁSÚ KÖVEK

II.A – Enyhe ív

II.B – Meredekebb ív

III. TRAPÉZ LEZÁRÁSÚ KÖVEK

III. A – Egyszerű trapéz lezárású

IV. HÁROMSZÖG LEZÁRÁSÚ KÖVEK

IV.A – Egyszerű háromszög lezárású tábla

IV.B – Háromszögben törő párkánnyal lezárt tábla

V. AKROTÉRIONOS KÖVEK

V.A – Félköríves oromzat, a párkány sarkain akrotérionokkal

VI. KETTŐS KŐTÁBLA (TÖBBSÉGÉBEN KETTŐS SÍROK)

VII. CSEH-MORVA (GÖMBDÍSZES) KÖVEK

VII.A - Félköríves lezárású kő a tetején gömbdíszsel

VII.B - Volutában záródó hullámíves kő, a tetején egy gömbdíszsel

VII.C–Félköríves vagy hullámíves kő a vállain egy-egy gömbdíszsel

VII.D–Félkörívvel vagy hullámívvel lezárt, esetenként közepén volutában végződő tábla, a vállakon és a lezárás közepén gömbdíszekkel

Míg az I. C., I. D., II. A és II. B. lényegében a közép-európai zsidó síremlékek alapformátumaként értelmezhető, az ezek további variációiból megszülető, részletesebb

kidolgozású síremlékek körét vizsgálva, sajátos formaviláguk, és az adott kőfaragó iskola térségében jellemző módon felhasznált anyagok alapján meghatározható néhány regionálisan jellemző típus is. Ezek közül Magyarországon a XVIII. században legelterjedtebb a betelepülő zsidóság legnagyobb csoportja által meghonosított cseh-morva típus. Kormos Szilvia Pilisvörösváron a XVIII. századi kövek között nagyobb számban találkozott ebbe a kategóriába tartozó síremlékekkel, de az országos szintű áttekintés hiányában ezeket különleges, egyedi, barokk formaként határozza meg.²³⁷ Ennek hazai eredete azért is valószínűtlen, mert a falusi építészetben és sírkőfaragásban Magyarországon a barokk elemek csak az 1700-as évek végétől jelentek meg,²³⁸ a zsidó temetők első máig fennmaradt barokk síremlékei ennél korábbiak (258. Apostag, 1761., 342. Pilisvörösvár, 1765., 169. Lovasberény, 1769.).

A mai Csehország területén a XVI. század közepén már 3000 zsidó élt, közülük 1000 Prágában.²³⁹ A sok helyen már a középkortól kezdve folyamatosan létező közösségek évszázadok alatt kialakult sírkőkultúrájának tipológiáját Jan Hermann dolgozta ki. A középkorra jellemző, XIV. és XV. századi gótikus és reneszánsz formák (A.) után a XVII. századtól jelennek meg nagy számban a barokk hatásokat tükröző típusok. Ezek legkorábbi és legalapvetőbb kategóriáját (B.) prágai-típusnak nevezi, amely a XVII-XVIII. század során elterjedt a cseh és morva területeken, megkülönbözteti ennek rusztikus verzióját (C.), külön csoportként említi az „egyszerű rusztikus, népies” csehországi köveket (D.), valamint további, egyes cseh és morva vidékekre jellemző csoportokat (E-L.).²⁴⁰ A Magyarországra betelepülő, különböző vidékekről származó cseh-morva eredetű zsidóság mindezeknek egyfajta szintézisét hozta magával. A hazai temetőket vizsgálva a cseh-morva eredetű közösségek korai síremlékei leginkább a délmorvaországi (J.) kövekkel mutatnak rokonságot, amelyeket a prágai típushoz képest egyszerűbb formavilág és kevésbé részletgazdag díszítés jellemzi. (28. kép)

A fennmaradt, cseh-morva hatásokat mutató síremlékek méretben meglehetősen változatosak. Országos áttekintésben a korszak magasabb, keskenyebb kövei közé tartoznak 80 cm magas és 40 cm széles átlagos méretükkel, de amíg Balassagyarmaton és Apostagon érzékelhető a kövek méretének átlagosan 100x50 cm-re való növekedése az

²³⁷ KORMOS 2016. 21–23., 112-113.

²³⁸ DÁN 1993. 97-110.

²³⁹ HERMAN 1983. 6.

²⁴⁰ HERMAN 1983. 9-30.

évszázad vége felé, Makón és Pakson inkább mindkét méret váltakozó jelenléte tapasztalható.

Az alapformátumot a leggyakoribb, félköríves lezárású, hangsúlyos vállakkal rendelkező, vagy hullámíves lezárású kövek képezik (I. C., I. D., II. A, II. B.), ahol a félkörív, vagy a volutában záródó hullámív tetejét egy (VII. A és B.), vagy a vállakat két erőteljes gömb díszíti (VII. C.). Ennek a variációi a hullámívvvel lezárt, közepén volutákban végződő tábla, a vállakon, illetve néhány esetben a lezárás közepén is erőteljes gömbdíszekkel rendelkező kövek (VII. D). Bár egyes vidékeken megfelelő szaktudás vagy kőanyag hiányában mindez csak vonalmintaként jelenik meg a síremlékeken, de kifejeződik a megrendelő igénye a hagyományainak megfelelő forma iránt. A csehországi mintával való összevetésből kiderül, hogy bár az egy, két, vagy három gömbdíszes forma egyértelműen onnan származik, a hazai zsidó temetők vizsgált korszakában arányuk sokkal magasabb, mint a cseh-morva temetőkben látható. Ennek lehetséges magyarázata, hogy Magyarországon (a cseh-morva kulturális viszonyítási ponthoz képest végeken) nem a barokk épített környezet adta a forrást, hanem a magukkal hozott forma sematizálódott a betelepülés évtizedei alatt.²⁴¹

A cseh-morva típus elsődlegesen az ország középső részében, a Duna-mentén terjedt el, legnagyobb számban Apostagon, Pakson, Makón, Balassagyarmaton és Pilisvörösváron, elszórtan Szécsényben, Baján, Hőgyészen, Óbudán és Lovasberényben találjuk meg (lásd VIII. térkép). Az óbudai temetők felszámolása miatt épp a legkorábbi és legnagyobb XVIII. századi emlékanyag tűnt el, archív fényképek alapján kiderül, hogy mind az itteni, mind az Aréna úti pesti temetőben álló cseh-morva típusú síremlékek a pilisvörösvári és a balassagyarmati kövekkel mutattak legközelebbi rokonságot.²⁴²

A topográfiai vizsgálatból több figyelemre méltó információ is kiderül. Egyrészt a cseh-morva kőtípus az északkeleti országrészből, a nagyrészt Galícia felől érkezők által benépesített közösségek temetőiből éppúgy teljes mértékben hiányzik, mint a rohonciak és alsó-ausztriaiak által alapított Vas és Zala megyei temetőkből. Emellett nem található meg a tatai, tágabban nézve a gercsei vörösmész-kő-faragó centrumok szűkebb hatókörében sem, és előfordulása szórványos a mecseknádasdi eredetű bonyhádi-típus belső körzetében is – habár itt tapasztalható némi átfedés. Úgy tűnik, hogy a cseh-morva kőtípus azokon a vidékeken vált dominánssá, és maradt fenn évtizedeken keresztül, gyakran a XIX. század

²⁴¹ Bányai Viktória felvetése.

²⁴² FROJIMOVICS – KOMORÓCZY – PUSZTAI – STRBIK 1995. 86-91.

első harmadáig is, ahol helyben és a közvetlen környéken nem alakult ki markáns, a zsidóság által bevett helyi típus (lásd VII. térkép). Ez a forma őrzi leghívebben a cseh-morva eredetű zsidóság kötődését korábbi hagyományaihoz és származási helyéhez. A XIX. században fokozatosan tűnik el, helyét leggyakrabban az országszerte elterjedő, egyre részletgazdagabb, finomabban megmunkált, jellemzően klasszicista formavilágú vörös mészkő síremlékek veszik át. (29. kép)

A keszthely-környéki kőbányákra alapozott keszthelyi kőfaragó iskola hatókörében, Zala és Vas megyék területének zsidó temetőiben terjedt el a keszthelyi típusnak nevezett forma. A nagyobb számban Keszthelyen, Nagykanizsán, Zalaszentgróton és Zalaegerszegen megjelenő típusnak szinte minden egyes fennmaradt emléke a félköríves lezárású, vonalkerettel határolt táblák közé tartozik, amelyeknek függőleges oldala az összeillesztésnél kis vízszintes átkötéssel rendelkezik (I. C.). A dátum szerint is bizonyíthatóan XVIII. századból fennmaradt sírkövek formaviláguk alapján nem vezetnek messzebb a közvetlen térségi kapcsolataiknál, de tágabb – a XIX. század első harmadáig terjedő – periódust tekintve a nagykanizsai síremlékek a kibocsájtó burgenlandi községekhez kötődnek. A keszthelyi típus jellemzője a többi típushoz képest nagyobb méret (átlagosan 100 cm magas, 60 cm széles), az egyszerű íves lezárás mellett a finom és jellegzetes formájú véset, az országos viszonylatban is változatos növényi és állatmotívumok, a domborított és vésett kartusok, a terjedelmes, szerkezetileg és tartalmilag magas színvonalú, idézetekkel, akrosztikonokkal és rímekkel gazdagított feliratok, valamint a dátum ívmezőben való elhelyezkedése. A mai országterületet tekintve a feldolgozott kövek többségének kidolgozása művészi igényű, minőségi szempontból a XVIII. századi magyarországi zsidó sírkölkultúra felső-középső részéhez tartoznak.

A mecseknádasdi homokkőre épülő kőfaragás alakította ki a bonyhádi típust, amelynek központi előfordulási helye Bonyhád és Högyész, de eljutott a megye többi temetőjébe is, és megtalálható Tabon és Baján is. A kövek közös jellemzője, hogy a puhább sárgás-barnás mecseknádasdi kőből a keszthelyihez képest keskenyebb, alacsonyabb, átlagosan 60 cm magas, 40 cm széles síremlékek készültek. A kövek többsége két kőformába sorolható be: egy részükre a félköríven kiülő profilozott keretezés (I. E.), a többire pedig a félkörív és a függőleges oldalak közötti vízszintes és homorú íves szakasszal rendelkező félköríves lezárás (I. F.) a jellemző. A feliratok formailag és tartalmilag egységes mintát követnek, rövidek, lényegre törőek, idézeteket nem tartalmaznak. A szöveget vonalkeret

szegélyezi, a kövek dísztelenek, egyetlen rendszeresen előforduló változatosság a kezdő- és záróformula nagyobb betűmérettel való kiemelése.

A lengyel területeken, ahonnan az északkeleti országrész korai zsidó községeit megalapítók érkeztek, gazdag és sajátos formavilággal, motívumkinccsel rendelkező funerális kultúra alakult ki a XVI-XVIII században. Ebből azonban nagyon keveset érzékelhetünk a hazai letelepedés korai időszakában. A származási hely hagyományait követő néhány fennmaradt, részletgazdag, áttört jellegű díszítéssel, domborított betűkkel rendelkező síremlék a táj kőfaragásának különlegességeként jelenik meg a XVIII. században. Mádon és környékén főleg riolittufából készült síremlékeket találunk, amelyek nagy része azonos kőfaragó iskolához köthető. A kövek az országos átlaghoz képest a legkisebb méretűek közé tartoznak, feltűnően keskenyek (60x30cm). A leggyakoribb jellemző forma az enyhébb és meredekebb hullámíves fejezet, amely néhány esetben volutában záródik (II.A és B.) A véset finom, többségében egységes sémára épülő, lényegre törő feliratokat tartalmaznak.

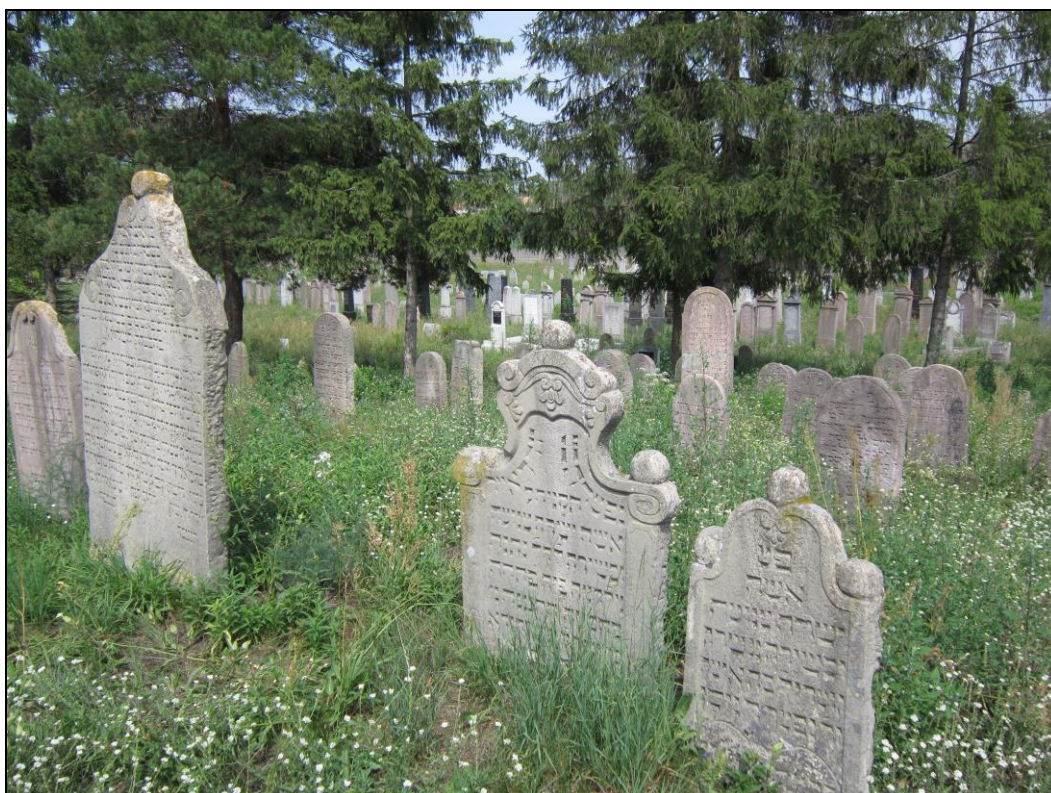
Végezetül meg kell említeni a balassagyarmati temetőben az 1770-es évek végétől egyre növekvő számban fennmaradt vöröses és sárgás színű homokkőből készült ívelt fejezetű rusztikus hatású síremlékeket, amelyek vésete héber írásban gyakorlatlan vésőt mutat, a feliratok tömörek, a rövidítéseket gyakran stilizált virágmotívum jelzi, a dátum pedig több esetben a sírkő fejezetében, az ívmezőben található. Az egyedül a balassagyarmati temetőben megjelenő forma évtizedeken át változatlanul él tovább egészen a XIX. század első harmadáig.

28. A cseh-morva kőtípus változatainak összehasonlítása (1. Prága, 2. Balassagyarmat, 3. Paks, 4. Makó)

29. A makói régi temető XVIII. századi részének női fertályának egységes cseh-morva típusú sírkövei

30. A balassagyarmati temető XVIII. századi részének cseh-morva típusú sírkövei

5. 3. Motívumkincs

A zsidóságnak a képi megformáláshoz, díszítőművészetekhez való évezredek viszonyát Klein Rudolf képsemlegességnek nevezi.²⁴³ Ennek ellenére, ha csak egyetlen esetben is, de a török kori magyarországi sírkövek között, egy előkelő úrnő 1672-ből származó kövén is láthatunk néhány dekoratív faragott rozettát.²⁴⁴ A XVIII. században letelepedő újkori közösségek síremlékein már a legkorábbi időktől kezdve előfordulnak egyszerűbb díszítések, majd az időben előre haladva egyre több motívumot találunk, ezek azonban messze elmaradnak a formavilágnak és motívumkincsnek attól a gazdagságától, amely ugyanebben az időszakban tőlünk északnyugatra a prágai, északkeletre pedig a krakkói és lemergi centrumok vonzáskörzetét jellemzi. Az évszázad teljes sírkőanyagát áttekintve kiderül, hogy a fennmaradt kövek 20%-án látható valamilyen díszítőelem. Régióként a legtöbb motívum a dél-dunántúli (32%), valamint az északkeleti (30%) térségben található (lásd XII. térkép).

A teljes mintát tekintve ezen a két területen találjuk a leggazdagabb és legváltozatosabb motívumokat. Ezt követi a közép-magyarországi régió (16%), majd az elválasztó övezetben Makó (13%) végül Észak-Dunántúl (9%). A települések közül kiemelkedik az állati és növényi motívumokban, szimbólumokban egyaránt bővelkedő Balassagyarmat, Keszthely, Mád, Zalaszentgrót és Paks. Megformálásuknak a kő anyaga és a kőfaragó tehetsége mellett a bevett formavilág keretei szabtak határt: míg a növényi motívumokban nagyobb a formai szabadság, addig az állatábrázolásoknál egy jellegzetes, a rituális tárgyakon megszokott motívumbázisból válogatnak.²⁴⁵

Minőségi szempontból vidékenként nagy különbségek láthatók: az elenyésző számban fennmaradt óbudai, valamint a kicsit nagyobb mintát kínáló keszthelyi típus és a mádi síremlékek motívumai képezik a legfelső szintet.

A XVIII. századi hazai zsidó síremlékeken található motívumok legnagyobb része, mintegy kétharmada stilizált növényi és állati motívum, amelyeknek nincs funkcionális jelentősége, ellenben tanúsítja a megrendelő magasabb igényeit, illetve a kőfaragó díszítőkedvét. A növényi motívumok nem zsidó vallási vonatkozásúak, közös jellemzőjük, hogy szinte minden esetben a kövek tetején, az ívmezőben jelennek meg. Legkorábban 1750-

²⁴³ KLEIN 2011. 17-18.

²⁴⁴ SCHEIBER 1960. 205-209.

²⁴⁵ TÍMÁR – MATTYASOVSKY 1997. és <http://collections.milev.hu/exhibits/show/icon> (2018. június 21.)

ben Pápán (163.) 1761-ben Apostagon (258.), 1769-ben Pilisvörösváron (344.) található virágmotívum a kő fejrészében, az ezt követő évtizedekben országszerte egyre gyakrabban jelennek meg. A növényi motívumok megjelenése többnyire meglehetősen szerény. Gyakori, hogy a פ'נ' rövidítés aposztrófja válik apró, nem is mindig egyértelműen kirajzolódó, stilizált virágmintává (legkorábban 186. Tata, 1753.) később Keszthelyen és környékén sokszor megfigyelhető (40., 43., 44., 51., 108.). A látványosabb díszítőelemek aránya kisebb, többségük az említett néhány település temetőiben található. A legkorábbi, magas színvonalú, volutákkal, növényi motívumokkal, domborított virágokkal díszített síremlékek Óbudáról származnak 1752-ből és 1757-ből (334. és 335.). A megformálás profi kőfaragót jelez, aki vallási tartalom nélküli, a korszak városias épületdíszítéseihez hasonló dekoratív, barokk elemeket használt.

A keszthelyi típusú kövek motívumai közül kiemelkedik a Nagykanizsán látható domborított szalagos babérkoszorú (63., 1791. – 31. kép), a gazdag ornamentikájú, magyar népi jellegű virágos váza (70., 1796. – 32. kép), valamint a zalaszentgróti közösség tiszteletnek örvendő vezetőjének szalagos virágfüzérrel díszített síremléke (110. 1896/1897.).

A nyugat-magyarországiaknál jóval kisebb méretű mádi síremlékeken is látható néhány domborított koszorú motívum, amelyek ugyanazt a kőfaragót valószínűsítik (384., 391. és 399.)²⁴⁶

Az esztétikai célú díszítés látványos mértékben hiányzik a pizkei kőfaragás szűkebb hatókörében, az észak-dunántúli települések többségében, köztük Lovasberényben és Pápán, valamint a bonyhádi típus régiójában. Pápán a kevés díszített kő egyike a környezetében fennmaradt azonos korú kövekhez képest szokatlanul gazdagon kidolgozott, ennek magyarázata, hogy egy vallási tudományokban járatos, nagytiszteletű halott sírját jelzi. Az áttört jellegű növényi ornamentikával díszített ívmező további különlegességét képezi a főszöveg vésett betűtípusához képest a dátum domborított technikával való megformálása (172.).

A motívumok mellett több esetben maguk a betűk válnak az esztétikum forrásává, díszítőelemmé. Ennek régióktól függetlenül leggyakoribb formája a kezdő- (פ'נ') és záróformula (ת'נ'צ'ב'ה) nagyobb betűméretű vésete. A keszthelyi típus jellemzője a kezdő vagy záróformula szögletes vagy ovális kartusban, domborított betűkkel való kiemelése. Erre korai példát Keszthelyen láthatunk 1771-ből (65.) az évszázad végére pedig általánosan az egész térségben bevetté vált (pl. Nagykanizsa, 1792., 101. Zalaegerszeg,

²⁴⁶ A 384. számú sírkő képét Wirth Péter is közölte Tokaj–Hegyalja temetőit bemutató kötetében: WIRTH 1985. 116. kép

1793., 109. Zalaszentgrót, 1795/6.). Ehhez hasonló szokásra utal az északkeleti régióban a három fennmaradt 1780-90-es évekből származó miskolci sírkő, amelyek ívmezőjében domborított betűkkel jelölik a kezdőformulát (400-402.) Néhány esetben pedig a teljes szövegtükörben domborított betűs szöveg olvasható. Ezek közé tartozik két nagykanizsai sírkő (64., 1791., 68., 1796. – 34. kép), valamint az egyik XVIII. századi mádi rabbi lányának sírköve (378. 1780. – 33. kép). Az északkeleti területek zsidóságának származási vidékén, a lengyel területeken a domborított betűk használata alapvető jellemzője a funerális kultúrának, így a mádi sírkő megformálása ehhez a hagyományhoz való kötődést tükröz.²⁴⁷

Az állati motívumok száma elenyésző: a Dél-Dunántúlon, Zalaszentgróton, egy-egy síremléken látható a zsinagógai díszítőművészetben is alkalmazott, heraldikai formában ábrázolt oroszlánpár (104.) valamint egy koronás kígyópár (107.).²⁴⁸ Emellett egy példát találunk az évszázad végéről szimbolikus jelentőségű, az elhunyt nevéhez kötődő állatmotívumra (Jehuda Leib – oroszlán, 54. Keszthely, 1898.).

Az északkeleti országrészben számszerűen kevés, de a fennmaradt mintához képest jelentős a motívumok és ábrázolások száma. Az itt található ábrázolások azonban látványosan eltérnek dunántúliaktól, aprólékosabb és finomabb kőfaragó munka eredményei. A növényi arabeszkbe ágyazott sas, oroszlán és griff motívumokat is tartalmazó összetett ábrázolások lengyel és ukrán területekről érkeztek az északkeleti országrészbe (35-36. kép). Boris Khaimovich a XVI-XVIII. századi Lengyel Királyság keleti tartományának területén fennmaradt zsidó síremlékek ikonográfiáját vizsgálta, megállapította, hogy a XVII. század elejétől általánosan elterjedté vált a kezdőformula főszövegtől elválasztott, két oroszlánnal, sassal vagy griffel keretezett megjelenítése.²⁴⁹ Ugyanezt láthatjuk Mádon egy 1772-ből (373.) és egy 1782-ből (379.) származó síremléken. Előbbin jól kivehető egy ágon ülő madár alakja is, amelyet Khaimovich a XVIII. századi síremlékek kapcsán emel ki, ezek azonban még csak az előfutárai a XIX. században a szomszédos lengyel területekről érkező hatásoknak.²⁵⁰

A funkcionális díszítések közé sorolhatók a kohanita és levita férfiak síremlékein látható kezek és kancsók. Bár nem következetesen, minden esetben, de a legtöbb levita és kohanita sírkövén megtaláljuk a származásához kötődő szimbólumokat már a legkorábbi

²⁴⁷ KHAIMOVICH 2005. Lásd: Cat I. 47. ábra

²⁴⁸ TÍMÁR – MATTYASOVSKY 1997. és <http://collections.milev.hu/exhibits/show/icon> (2018. június 21.)

²⁴⁹ KHAIMOVICH 2005. 73.

²⁵⁰ KHAIMOVICH 2005. 81.

évektől kezdődően (187. Tata, 1757.). A koraiak közé tartozik egy egyedi formájú, asszimmetrikus bodrogkeresztúri sírkő, amelyen a kőfaragó valószínűleg a kő formai lehetőségeit kreatívan kihasználva helyezte el a kezeket (365.). A későbbiekben gyakran domborítással teszik hangsúlyossá a motívumokat, amelyeknek megformálása a helyi kőfaragói tehetség függvénye (72. Paks, 1780., 402. Miskolc, 1797. – 37. kép, 38. Hőgyész, 1797., 339. Budapest, 1799.). A korszakból származó finomabban megformáltak közé tartozik az egyik legkorábbi levita korsó ábrázolás, amely Keszthelyen látható: a karcsú, dekoratív kancsó alatt finoman megmunkált tál is szerepel (42., 1779.). Sematikus kancsó-formát képvisel a vésett móri levita szimbólum (121., 1778.), a legkorábbi tatai ábrázolás azonban kifejezetten helyi forma, lényegében a korabeli fedeles ivókupát idézi. Ettől kezdődően ugyanezt a formát vésték a tatai sírkőfaragók a XIX. század első felében készülő későbbi helyi levita síremlékekre is (224., 1783. – 38. kép).

A XIX. század közepétől már országszerte elterjedt szimbólumrendszernek és motívumkincsnek a XVIII. században még csak töredékével találkozhatunk a pizkei kő hatókörében és az északkeleti országrészben. Ezt egyrészt a kőmegmunkálás technikájának fejlődése, másrészt északkeleten valószínűleg a lengyel területek felől érkező újabb hatások is befolyásolják. Bár látványos tórákoronákra, szomorúfüzekre és törött virágokra nem találtam példát, a XVIII. századi motívumkincs egyes vidékeken – így a keszthelyi térségben – sokkal gazdagabb, mint azt a korábbi kutatások feltételezték. Északkelet-Magyarországon viszont lényegesen szerényebb, csak nyomaiban sejteti a Wirth Péter fényképei révén közismertté vált, és Scheiber által analizált XIX. századi vizuális gazdagságot, amely meghatározza a térség temetőinek képét.

31. Domborított szalagos babérkoszorú Nagykanizsán, a keszhelyi típus térségében

32. Gazdag ornamentikájú, magyar népi jellegű virágos váza képe a nagykanizsai temetőben

33. Rivka, Jehuda rabbi lányának domborított betűs, növényi motívumokkal díszített síremléke Mádon

34. Domborított betűs nagykanizsai síremlék, amelynek sorvégei közös rímben záródnak

35-36. A XVIII. századból fennmaradt kevés, lengyel hatásokat mutató növényi arabeszkekkel és állati motívumokkal díszített síremlékek legszebb példái Mádon (1772 és 1782.)²⁵¹

²⁵¹ Ezek egyikének (379.) képét Wirth Péter is közölte a Tokaj–Hegyalja temetőit bemutató kötetében: WIRTH 1985. 110-112. kép

37. Kohanita szimbólum a miskolci temető XVIII. századi részében. A domborított forma mellett figyelemre méltó a rendhagyó záróformula is (תוללה)

38. Különleges levita kancsó-ábrázolás a tatai temetőben. A forma a korabeli ivókupákat idézi.

5. 4. Feliratok

Scheiber Sándor a *Magyarországi zsidó feliratok a III. századtól 1686-ig* című kötetének előszavában megállapítja, hogy a feliratok formulája minden korszakban rokonságot mutat a maga korának meghatározó zsidó szellemi és kulturális központjaival. A középkori magyarországi feliratokra a Rajna-vidéki, dél-németországi és cseh-morva, a hódoltságiakra az osztrák-német zsidóság hatott. A változatos, önálló fogalmazásra törekvő középkori textusokhoz képest a török koriak többségénél sematizálódást lát.²⁵² Konklúzióit igazolják Carsten L. Wilke vizsgálatai is.²⁵³ Magyarországon a török kor vége és az újranevelés időszaka több évtizedes törést okozott a zsidó közösség újrászerveződésében, ezalatt Prágában megmaradt a folytonosság. A prágai zsidó temető síremlékeik a XV. század első harmadának végétől lényegében összefüggő csoportot alkotnak, az ottani síremlékeket vizsgálva látható azoknak a változásoknak a folyamata, amelyek Magyarországon csak évtizedes időtávlatokban egymásmellé helyezhető fragmentumokból rajzolódni ki. Miközben itthon a török korban a sírfeliratok rövid, tömör és egységes sémát követtek, a XVII. századtól Prágában mind a kő, mind a szövegfelület mérete növekedni kezd, megjelenik a domborítás technikája, eltűnnek a korábbi évszázadok bevett fordulatai.²⁵⁴ A különféle változásokat pedig magukkal hozzák az újonnan érkező, cseh-morva vidékekről betelepülők és a nyugati határvidék községeinek kirajzó tagjai.

Magyarországon a XVIII. században kialakuló közösségek síremlékeinek mindegyike héber nyelvű – néhány arámi nyelvű talmudi idézet betoldásától eltekintve. A feliratok biztos nyelvtudást tanúsítanak – néhány ritka hiba kivételével (270. és 291.). A szövegek tartalmára és formájára azonban különböző tényezők hatottak:

- egyes vidékeken az elérhető kő nehezebben formálható anyaga szűkszáviságra szorította a megrendelőt,
- a szövegek irodalmi megformáltsága függött attól is, hogy volt-e hagyománya helyben a sémáktól való eltérésnek, a nagyobb terjedelmű, szövegeknek,
- volt-e helyben olyan műveltséggel rendelkező személy (rabbi, tanító), aki ezeket a nyelvi-stiliztikai értelemben díszesebb feliratokat megszóvegezhette.

²⁵² SCHEIBER 1960. 8-9.

²⁵³ WILKE 2013. 165-170.

²⁵⁴ MUNELÉS – VILÍMKOVÁ 1955.

A korábbi tapasztalatok alapján az a kép alakult ki a kutatókban, hogy az újratelepüléstől kezdődően a XIX. század középső harmadáig tartó időszak sírfeliratai a korábbi időszakokhoz hasonlóan rövidek és tömörek.²⁵⁵ A XVIII. század tekintetében a teljes mai országterületre kiterjedő vizsgálat ezt a képet nagymértékben árnyalja. Megállapítható, hogy a dokumentált temetők kétharmadában nagyrészt rövid, sematikus sírfeliratok olvashatók, de a temetők utolsó harmadában nagy számban találunk terjedelmes, magas színvonalú, idézetekben bővelkedő, akrosztikonokkal és rímekkel díszített feliratokat is. Bár alapvetően az egyszerűbb és sematikusabb formákhoz való ragaszkodás az egész évszázad során látható – még az ideális kőanyaggal és nagy kőfaragó hagyománnyal rendelkező Tatán is –, mégis elmondható, hogy a terjedelmes, változatos szövegek általánosan jellemzőek a keszthelyi-típusú valamint a tatai és környékbeli sírkövekre, amelyek tapasztalt és igényes szövegírók feltételeznek. Emellett jelentősebb arányban találunk különleges feliratokat Balassagyarmaton, Pápán, Miskolcon és az Óbudáról áttelepített sírköveken. A többi településen inkább rendhagyó jelleggel, egy-egy jelentős személyiség, rabbi sírján szerepel egyéni szövegezésű, irodalmi igényű sírfelirat.

A korszak sematikus sírfeliratai a kezdő és záróformulák által keretbe foglalt átlagosan hat sorban és alig 15 szóban, szinte minden esetben tartalmazzák a következő információkat: rövid méltatás, elhunyt neve, az apa neve és az elhalálozás dátuma. A későbbi, XIX. századi sírkövekhez képest több feltűnő különbséget is tapasztalhatunk: az anya neve csak néhány síremléken található meg. A teljes minta vizsgálata alapján kijelenthető, hogy a XVIII. században ez az információ még nem volt a sírfeliratok szerves része. Ezzel megmagyarázható az a feltűnő XIX. századi jelenség is, hogy miért szerepel az anya nevét tartalmazó mondat jellemzően a főszövegtől szerkezetileg elkülönülve. Emellett a – szövegből kikövetkeztethetően felnőtt, férjezett – nők esetében is nagyon kevés alkalommal (mindössze 13 sírkövön) szerepel a férj neve.

A korszak kezdőformulái nagyrészt az ekkoriban már bevetté vált „itt van eltemetve” (פה נקבר\פה נקברת) illetve az „itt van elrejtve” (פה נטמן\פה נטמנת) vagy (פה טמון\פה טמונה) kifejezések rövidítései: פ'נ' és פ'ט'.²⁵⁶ Emellett elszórtan, néhány esetben középkori sírkövekről ismert kifejezésekkel is találkozhatunk, amelyek az évszázados hagyományokhoz való kötődés és az egyediség igényének kifejezését is tükrözhetik:

²⁵⁵ BÁNYAI 2011. 30., KORMOS 2012. 40., 2016. 12-13.

²⁵⁶ MUNELLES – VILMÍKOVÁ 1955. 101-110., 113., 119., 123-124. és SCHEIBER 1960. 106-107. Magyarországon és a térségben a XIV. század óta ismert, majd egyre gyakrabban használt formula.

A legrégebbi apostagi síremlék, egy két részre osztott cseh-morva típusú sírjel, egy időben egymáshoz közel elhunyt házaspár sírfelirata a kő alatt nyugvók kapcsolatát, a kő sajátos formáját indokolja:

„זה | שני הלוחות | אבנים יהי למצב' | האשה ובעלה,
 „Ez a két kőtábla legyen a sírköve az asszonynak és férjének”
 (258. Apostag, 1761/1762.)

A középkorban széles körben használt formulák hagyományát idézi az alábbi indítás.²⁵⁷ Ugyanezt olvashatjuk több, országszerte előkerült XV. századi magyarországi sírkövön is (Budapest, Sopron, Nagyszombat).²⁵⁸

„האבן הזאת | אשר שמתן | למצבה”
 „Ez a kő, amely sírkőnek állítatott”
 (133. Lovasberény, 1769.)

További két esetben, Pakson pedig az – amúgy egyszerű és rövid – sírfeliratot teszik személyessé, valamint a sorok végén rímet képeznek a rendhagyó indítóformák. Utóbbinál pedig a kezdő szakaszba beépítik a פ'נ' rövidítést is.

„זאת | מקום כבוד ומנוחה | קברת האשה יקרה,
 „Ez a hely a tisztelet és pihenés helye, a kedves nő sírja”
 (73. Paks, 1780.)

„פה | נסתרה תחת אבן יקרה | אשה טובה כשרה,
 „Itt van elrejtve a kedves kő alatt a jó és becsületes nő”
 (79. Paks, 1783.)

A nevek előtt következik egy-egy rövid méltatás, néhány jelző, amellyel az elhunyt személyét dicsérik, itt tüntetik fel a fontosnak tartott foglalkozást – főleg, ha az a zsidó közösséget szolgálta, továbbá a fiatal, vagy idős kort. Ezek a formulák nem kifejezetten személyesek, állandó fordulatokat láthatunk viszont az azonos nemű, korú, státuszú személyek síremlékein panelek formájában variálva. A férfiak és a nők sírfeliratai kidolgozottság és terjedelem tekintetében megegyezőek, azonban tartalmuk eltérő: férfiak esetében az istenfélelmet, jámborságot, becsületességet, míg a nőknél a kedvességet,

²⁵⁷ WILKE 2013. 166-167.

²⁵⁸ SCHEIBER 1960. 91-93., 111-112., 127-128.

szerénységet és a jótékonytágot hangsúlyozzák. Bár ezeknek a fordulatoknak a gyakorisága sablonossá teszi a szövegeket, feltüntetésük mégis tükrözi a közösség értékrendjének, normáinak való megfelelést. A leggyakoribb formulák állandóságuk és a maguk korában még a közösség tagjai közötti ismertségük miatt, illetve praktikus okokból (helytakarékoság) részben, vagy egészében rövidítve szerepelnek a síremlékeken.²⁵⁹

Ezek a dicsérő fordulatok sok esetben visszavezethetők egy-egy közismert szentírási forrásra. A XVIII. században a férfiak esetében leggyakrabban a Jób 1,1-ből származó dicsérő szavakat olvashatunk²⁶⁰:

„איש תם וישר”

„*Gáncstalan és egyenes ember*”

(31. Hőgyész, 1773.)

„איש חשוב וירא אלקים”

„*Fontos és istenfélő ember*”

(67. Nagykanizsa, 1793.)

A nők feliratainak bevezető formuláihoz a legalapvetőbb forrás a Példabeszédek könyvének 31,10-31. mondatai, amely a zsidó közösségekben ismert, bensőséges tartalmú szöveg. Az itt található „אשת חיל” kifejezés összesen 32 síremléken olvasható. Ugyaninnen származik több, további dicsérő formula is:

„אשת חיל”

„*Derék asszony*”

(28. Csabrendek, 1745.)

„לדל נתנה מלחמה”

„*Kenyeréből adott a szegénynek*”

„פיה פתחה בחכמ’”

„*Száját fölnyitotta bölcsességgel*”

(303. Balassagyarmat, 1784.)

„כפה פרשה לעני”

²⁵⁹ BÁNYAI 2011. 29.

²⁶⁰ Az idézetek fordításához az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat (IMIT) által kiadott Bibliát használtam.

„Tenyerét megnyitotta a szegénynek”

(66. Nagykanizsa, 1793.)

„וידִי לֵאבִיוֹן שְׁלַחָה,

„és kezeit kinyújtotta a szűkölködőknek”

(37. Hőgyész, 1787.)

A fentiekhez hasonló, állandó formulává vált idézeteket nem jelölöm külön. Ezeken túlmenően 63 különböző, szó szerinti, vagy kis mértékben átfogalmazott idézetet azonosítottam be, közte 55 tanakhi és hét talmudi szövegrész, valamint egy helyen Juda Halévi: Jom sábaton kezdetű versét (362. Szécsény, 1785.). A Tanakból származó idézetek közel fele, 23 a Tórából (azon belül 13: 1Móz, 1: 2Móz, 4: 4Móz, 5: 5Móz), 11 a Prófétákból, 21 pedig a Szentiratokból (hat: Zsoltárok, négy: Példabeszédek, három: Prédikátor, három: Énekek éneke) származik. Ezek közül a leggyakrabban idézett helyek: Zsoltárok 45,14 (ötször), 1Móz 32,2 (háromszor), 1Móz 25,27 (kétszer), 5Móz 11,21 (kétszer), Zsoltárok 112,9 (kétszer), és Prédikátor 7,1 (kétszer). Az, hogy ezek nagy része a zsinagógai felolvasásokban (hetiszakaszok, ünnepi olvasmányok) is szereplő szövegekből származik, jelzi, hogy korszak közösségi szintű bibliaismerete alapvetően ezekre épült. Az idézett rabbinikus szövegek között megtaláljuk a Pirké avotot, amely ugyancsak a legismertebb közülük.

A terjedelmesebb feliratokban több, különböző helyről származó idézettel is gazdagította a szöveget az írója, így összesen 56, nagyrészt a dunántúli régiókban található síremléken azonosítottam be idézeteket. Látható, hogy közülük messze a legtöbb a tatai és környékbeli (24) köveken olvasható, emellett kevesebb, de arányaiban jelentős a keszthelyi típusú (13), valamint kiemelkedik még a balassagyarmati (öt) kövek száma. A többi településen csak néhány síremlékre kerültek idézetek, az összes temető közel felében nem jellemző a megjelenésük, különösen igaz ez az északkeleti országrészre, a bonyhádi típus településeire, valamint a cseh-morva típusú sírkövekre.

Település	Kövek száma
Dél-Dunántúl	17
Bonyhád	1
Csabrendek	1
Hőgyész	1
Keszthely	7
Nagykanizsa	4
Tab	1
Zalaszentgrót	2
Elválasztó övezet	1
Makó	1
Észak-Dunántúl	29
Lovasberény	2
Mór	2
Pápa	3
Tata	22
Közép-Magyarország	9
Albertirsa	1
Balassagyarmat	5
Budapest	1
Szécsény	2
Összesen	56

39. A beazonosított idézeteket tartalmazó síremlékek száma településenként és régióként

Az idézett szövegek mintegy ötödének esetében az elhunyt tanakhi eredetű neve jelenti a kapcsolatot. Az ilyen típusú idézeteket jellemzően a felirat kezdetébe építi be a szövegíró. Az azonos tanakhi szereplőre való utalással az elhunyt iránti tiszteletet fejezik ki a gyászolók, kimondatlanul a vele való azonosítást jelenti, a biblikus és liturgikus fordulatok által előhívott közismert kontextus pedig fokozza mondanivalójuk súlyát.²⁶¹

Erre a következő példákat találjuk:

„שובי שובי השלמית,”

„Térj vissza, térj vissza Sulammit”

(28. Csabrendek, 1745. – Énekek éneke 7,1)

²⁶¹ BÁNYAI 2011. 30-31.

„ותסגר מרים”

„*És elzáratott Mirjám*”

(184. Tata, 1749. – 4Móz.12,15)

ורחל | ... | מבכה על בניה

„*Ráchel sír a gyermekei miatt*”

(200. Tata, 1767. – Jeremiás 31,14)

„איש יהודא גבר באחי”

„*Jehúda a leghatalmasabb volt testvérei közt*”

(54. Keszthely, 1798. – 1Krón 5,2)

„ויהי דוד לכל | דרכיו משכיל”

„*És Dávid szerencsés volt mind az útjain*”

(106. Zalaszentgrót, 1785. – 1Sám 18,14)

„ומרדכי ידע”

„*Mordekháj megtudta*”

(150. Lovasberény, 1791. – Eszter 4,1)

„יהודה סר משבטו”

„*Nem távozik a jogar Júdából*”

(257. Albertirsa, 1798. – 1Móz 49,10)

„יעקב איש תם”

„*Jákob jámbor ember*”

(298. Balassagyarmat, 1782. és 315. Balassagyarmat, 1791. – 1Móz 25,27)

„היא מצבת קבורת רחל”

„*az Ráchel sírjának oszlopa*”

(363. Szécsény, 1796. – 1Móz 35,20)

A következő idézet a gyakori név, és a tartalom átvitt értelmű asszociációja miatt három síremléken is megtalálható:

„ויעקוב הלך לדרכו| דרכו דרח”

„*Jákob pedig ment az útjára*”

(179. Tata, 1740., 172. Pápa, 1785. és 61. Nagykanizsa, 1787.,– 1Móz 32,2)

Az alábbi esetben a teljes tórai mondatot idézte a szöveg írója, amelyben a név és a tartalom is illeszkedik az új kontextusba:

„ויתהלך חנוך את| האלהים ואיננו כי| לקח אתו אלהים”

„*És járt Chánóch Istennel és nem volt többé, mert magához vette őt Isten.*”

(59. Nagykanizsa, 1780. – 1Móz 5,24)

Ritkán idéznek negatív tartalmú szöveget a névhez kapcsolódva, erre egy ellenpélda az alábbi:

„ארי' במסתרים”

„*Oroszlán a rejtekben*”

(40. Keszthely, 1771. – Siralmak 3,10)

A névasszociáció alapján idézett szövegek különleges példája az alábbi, ahol nem a szövegben szereplő név, hanem az elhunyt neve, Jozséf (יוסף) és a „gyarapít” (יוסף) ige hangalakjának hasonlósága a párhuzam alapja.

„דעת יוסף מכאוב יוסף”

„*aki tudást gyarapít, fájdalmat gyarapít*”

(32. Hőgyész, 1783. – Prédikátor 1,18)

A további, leggyakoribb idézetek a dicsérő formulákat biblikus fordulatokkal gazdagítják, elsődlegesen a közismertebb szakaszokból, a Tórából, a Zsoltárok könyvéből és a bölcséleti irodalomból merítve:

„כל כבודה בת מלך פנימה”

„*Merő dicsőség a királyleány ott benn*”

(98. Tab, 1771., 296. Balassagyarmat, 1779., 108. Zalaszentgrót, 1793., 220. Tata, 1782. és 249. Tata, 1798. – Zsoltárok 45,14.)

„למען ירבו ימיו על האדמה”

„*Hogy sokasodjanak napjaid a földön*”

(202. Tata, 1768. és 212. Tata, 1776. – 5Móz 11,21)

„צדקתו עומדת לעד”

„*örökké megáll az igazsága*”

(199. Tata, 1766. és 40. Keszthely, 1771.–Zsoltárok 112,9)

„טוב משמן טוב שמה”

„*Jobb a neve a jó olajnál*”

(194. Tata, 1762., 46. Keszthely, 1789. és 62. Nagykanizsa, 1790. – Prédikátor 7,1)

Az elhunytak élettörténetéről, egyéni sorsáról még a terjedelmesebb feliratokból is keveset lehet megtudni, a síremlékeknek csak kisebb része tartalmaz néhány személyes vonatkozású részletet. Ezek jellemzően a vallástudományi jártasságot, a fiatal korban, vagy az agg korban történt halálozást emelik ki, emellett egy-egy feliratban olvashatunk az özvegységben végzett áldozatos gyermeknevelésről, a gyermekek vallásos életre való tanításáról, valamint néhány ritka esetben tragikus halálesetekről (mártírhalál, vízbefúlás) is.

פ"נ

איש נדיב והלך בתמים

מעשיו היו באמונה

שלמים מלחמו משביע

לרעבים ומלגימה שלו קירב

בחוקים וקבורים על ממנו לא

חס מלהוציא על בניו לגדלם

לתלמוד תורה ולהדריכם בדרך

... ישרה

Itt nyugszik

a nagylelkű férfi, járta az igazak útját,

tettei teljes hittel teliek voltak,

kenyeréből jóllakatta az éhezőket és italából

áldozatot hozott a törvény szerint,

nem tévővázott a fiaira költeni,

hogy a Talmud Tórára nevelje őket, és hogy

megismertesse velük az egyenes utat ...²⁶²

(190. Tata, 1757.)

... האשה צנועה במעשיה

גדלה בניה עת גלמור' מבעלה

ז'ל להוליכם בדרכי ישרה

... az asszony, aki szerény cselekedeteiben

férjének, legyen áldott az emléke, elvesztése után nevelte fel fiait

az egyenes úton járásra

(65. Nagykanizsa 1792.)

... אם מעל בנים

Anya, aki felnevelte fiait ...

(169. Pápa, 1771.)

²⁶² Mislovics Erzsébet fordítása alapján

איש זה אליהו זקן

ושבע ימים פרנס ומנהיג ...

Ez a férfi az idős Elijahu,

beteltek napjai, közösségvezető és irányító volt ...

(60. Nagykanizsa, 1786.)

מבליגות

על יגון ואנחה

על האי אשה

אשר יראת ה'

היא תתהלל ולא

הגיה לך"ו שנים

ובלע בעפרא ה"ה

הא"ח הצנועה ...

Eltűnik

*a fájdalom és a sóhaj*²⁶³

az asszony, aki félté és dicsérte az Urat,

nem érte meg a 26. évet,

*e szépség veszendőbe ment,*²⁶⁴

*széreny derék asszony volt ...*²⁶⁵

(204. Tata, 1769.)

בחור כארזים יניק וחכים

חבל על איבוד שנותי' הרכים

נפשו יתעדן מזיו מציץ מן

החרכים ה'ה' הבחור הנחמד

²⁶³ Jesája 35,10

²⁶⁴ Tb Berakhot 5b

²⁶⁵ Mislovics Erzsébet fordítása

למטה ו[אהוב] למעלה

Fiatalember, olyan mint a cédrusfák,²⁶⁶ fiatal, mégis bölcs,

Kár, hogy ilyen ifjan elveszett,

lelkét a fény beragyogja, bepillant a rácson át,²⁶⁷

a kedves fiatalember a lentieknek,

és szeretett odafenn

(42. Keszthely, 1779.)

משה עלה לשמים

בחור כארזים עלי מים

ושבק לן ולכל ישראל חיים

Mózes felment az égbe,

Olyan fiatalember volt, mint cédrusfák a vizek mellett,²⁶⁸

És elhagyott minket, és az egész élő Izraelt

(48. Keszthely, 1790.)

... הבחור החשוב ה

המשכיל ...

A fontos és művelt fiatalember

(34. Hőgyész, 1785.)

פנ

האלוף ה' אברהם בן ה' שמעון כץ

מחולש ובנו הבה' חיים ז'ל שנטבעו במים

ביום אחד ביום ו' כא אייר תקמ'ו לפק

²⁶⁶ 4Móz 24,6 alapján

²⁶⁷ Énekek éneke 2,9 alapján

²⁶⁸ 4Móz 24,6 alapján

ת'נ'צ'ב'ה'

Itt nyugszik

A kiemelkedő Ábrahám úr, Simon K'C úr fia

és fia a fiatalember, Hájjim, emléke legyen áldott, akik belefúlladtak a vízbe egy napon

a pénteken, ijjár 21-én a kis időszámítás szerint 546-ban.

Legyen a lelke belekötve az élet kötelékébe.

(29. Gyönk, 1786.)

A makói régi temetőben a legrégebbi fennmaradt sírkő a mártírhalált halt Hercz Dávid emlékét őrzi. A helyi chevra kadisa dokumentumaiból vált ismerté a története: „Megörökítettük még ama vértanú emlékét is, aki 1779-ben mind több zsidó házaló társaságában fuvarosokkal találkozott, az azok által megkezdett verekedésben egy fuvaros megöletett. A többi hitsorsosát megmentendően, magára vette a gyilkosságot és a szájhagyomány szerint a halotti szertartások elvégzése után nyugodtan hajtá fejét a pallos alá. Sírja a Sóház utcai temetőben található.” A fennmaradt hagyomány szerint néhány hónap múlva egy hasonló bűntény kapcsán kézre került Babály Gyurka betyár és bandája, akik az eljárás során bevallották, hogy a fenti rablógyilkosságot is ők követték el.²⁶⁹ A sírhely fölé a 2000-es években ohelt építettek az elszármazott zsidók és részévé vált a makói zarándoklatok helyszíneinek.²⁷⁰

פנ

איש קדוש

שה'י מסור נפשו

על קדוש השם

ה'ה' דוד ב'ה'

נפתלי זל נפט יו

ב יב מרחשון

תקל"ט ל תנצבה

Itt nyugszik

²⁶⁹ TÓTH 1996. 37-38.

²⁷⁰ http://www.delmagyar.hu/mako_hirek/igy_uzennek_a_tulvilagra/2467132/ (utolsó megtekintés: 2018. június 22.) A makói zarándoklatokról lásd bővebben: GLÄSSER 2011.

*A szent ember
Aki feláldozta lelkét
Az Örökkévaló nevének megszentelésére
A tisztelt úr Dávid
Naftali úr fia, legyen áldott az emléke, meghalt
a hétfőn, marhesván 12-én,
a kis időszámítás szerint 539-ben. Legyen a lelke belekötve az élet kötelékébe.
(404. Makó, 1778.)*

Hasonló hagyomány fűződik a dunántúli, mágocsi zsidó temető legkorábbi sírjához, amelyet a család őrzött meg. A térségben élt, kiterjedt Hónig család őse, Hónig József azért kapott földet és temetkezési engedélyt a településen, mert apját, Rabbi Majst a földesúri bíróság koholt vádak alapján máglyahalálra ítélte. Amikor kiderült, hogy nem a rabbi követte el a templom kifosztását, a földesúr földet adományozott a családnak és hozzájárult ahhoz, hogy leszármazottaik mindig idetemetkezessenek, ezt igazolja a temető első sorában a Hónig család romos kriptája és több, nagyméretű feketegránit obeliszkje is. Hónig József régi sírjének helyére a XX. század első felében új követ állítottak a leszármazottak.²⁷¹ A sírkő héber nyelvű oldalán olvasható – valószínűleg eredeti – felirat röviden, két ponton utal az előtörténetére: egyrészt az apa neve mellett szereplők „קדושי” – „a szent” formulával, amely a makói síremléken található „על קדוש השם” – „az Örökkévaló nevének megszentelésére” terminológiával rokon, másrészt az egyéni lezárással, miszerint saját kérésére temették el az adott helyen.

פ'נ

איש תם וישר

הרר

יוסף

ב'ה קדושי הרר משה

וצוה קודם מותו לקברו במקום הזה

Itt nyugszik

a gáncstlan és egyenes ember

²⁷¹ Lásd bővebben: RADNÓTI 1999. 184-185.

az úr, Jozsef rabbi

a szent úr, Mose rabbi fia

aki halála előtt megparancsolta, hogy ezen a helyen temessék el.

(58. Mágocs, 1795.)

... ועבודת הקודש נשא

גבאי צדקה ומקיים

אדם כי ימות באוהל

לא מש מתוך אוהל²⁷² של

תורה יומם ולילה ...

*... szent jótékony feladatot végzett,
mint jótékonyági előjáró,²⁷³ és megtartotta
az ember, aki a sátorban halt meg,
mivel nem mozdult a Tóra sátrából
sem éjjel, sem nappal ...²⁷⁴*

(191. Tata, 1757.)

פ"נ

כהן לאל עליון ה"ה

המרומם הח"ר חיים כ"ץ

Itt nyugszik,

a Magasságos Isten papja²⁷⁵

az istenfélő tanítónk Hajjim K'C úr.

(187. Tata, 1754.)

A korszak több nagy rabbijának síremléke is fennmaradt és megtalálható a dokumentált kövek között: 2. Bonyhád, 1768., 202. Tata, 1768., 403. Sátoraljaújhely, 1796. és 124. Mór, 1798.,

²⁷² 2Móz 33,11 alapján

²⁷³ Mislovics Erzsébet: gabbaj cadka (sic!). Az a tisztviselő, aki könyveli az adományokat, utólag begyűjti a szombati felajánlásokat.

²⁷⁴ Mislovics Erzsébet fordítása.

²⁷⁵ 1Móz 14,18

továbbá a feliratok szövege szerint az elhunytak között voltak jeles vallástudósok is: 171. Pápa, 1783., 172. Pápa, 1785., 318., Balassagyarmat, 1792., 402. Miskolc, 1797., 178., Pápa, 1798., 332. Balassagyarmat, 1799. A vallási vezetők, valamint a tanítók (104. Zalaszentgrót, 1768.), kántorok és előimádkozók (304. Balassagyarmat, 1784., 313. Balassagyarmat, 1789.) és a közösség világi vezetőinek (110. Zalaszentgrót, 1796/1797.) sírfeliratai a környezetük síremlékeihez képest mindenhol terjedelmesebbek és irodalmilag igényesen megformáltak, gyakran szerepelnek bennük talmudi idézetek. Országszerte látható, hogy a rabbik és tudósok feleségeinek és lányainak síremlékei ugyancsak díszesebbek. Az 1776-ban elhunyt tatai Hendel asszony, a rabbi feleségének sírfelirata tanakhi és talmudi idézeteket tartalmaz (212.), a nagy tiszteletnek örvendő móri Csorna asszony, a XVIII. századi hazai zsidóság egyik meghatározó alakjának, Rosenthal Naftali feleségének síremlékén pedig a leghosszabb ismert, XVIII. századi női sírfelirat olvasható (123).²⁷⁶ A mádi Rivka, Jehuda rabbi lányának síremléke eltérő formájával és gazdag, domborított növényi ornamentikájával tűnik ki a temető jellemző síremlékei közül (378. Mád, 1780).

התו' מהו' שלמה
בן מהו' עזריאל ש
טערין מהמעלניק
שהי מורה צדק
לעדת ישורון ב
סנגרוט

A tóratudós tanító Slomo,

a tudós Azriel Sterin fia

Hamelnikből

Aki a szentgróti zsidó közösség

szent iránymutatója volt

(104. Zalaszentgrót, 1768.)

אתם הדור ראו ותמהו

[על האי]

שופרא דעפרא בלעהו

²⁷⁶http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Rosenthal_Family (Utolsó megtekintés: 2018. június 14.)

בישיבה עליונה נח.דהו

ויצא יצחק בשבת קודש

ט' אב בקכ"ח לפ"ק ה'ה

מורינו ורבינו זכותו יגן עלינו

הרב מ' יצחק זעקל שפיץ ז"ל

*Nemzedék ti, lássátok*²⁷⁷

*e szépség veszendőbe ment,*²⁷⁸

a felső (égi) jesívában pihen

eltávozott Jichák szent szombaton

a kis időszámítás szerint 528. év 9-én

tanítónk és rabbink az ő érdeme megvéd minket

az úr Jichák Zekl Spitz rabbi legyen áldott az emléke.

(2. Bonyhád, 1768.)

... ה"ה הישיש

הרר קאפל בהור ענזיל

מנ"ש שהלך לעלמו במש"ק

בשלשה ימים לחודש

כסליו תקכ"ט ל' איש דרחים

רבנים דהוה ליה התני

רבנים ובשכר זה תהא

נשמתו צרורה בצרור

החיים עם נשמת

אברהם יצחק ויעקב

ושאר צדיקים וצדיקיות

שבג"ע אמן סלה

*... az idős úr*²⁷⁹ *Kopel rabbi*

*fia az úrnak,*²⁸⁰ *Ansel rabbinak Nikolsburgból,*

²⁷⁷ Jer 2,31

²⁷⁸ Tb. Berakhot 5b.

²⁷⁹ Mislovics Erzsébet: harav ravi

*aki elhunyt szent szombat kimenetelekor
kiszlév hó harmadik napján a kis időszámítás szerinti 529. évben
férfi, a rabbik malomköve, rabbik közé való volt
és ezért fizetsége legyen, hogy lelke legyen belekötve az élet kötelékébe Ávrahám, Jichák és
Jákov és más igazak lelkével az Édenben. Ámen. Szela.*²⁸¹

(202. Tata, 1768.)

Carsten L. Wilke szerint a rövidebb, néhány soros rímes sírversek és akrosztikonok a középkor végétől váltak gyakoribbá az askenázi zsidó kultúrkörben.²⁸² Az akrosztikonos feliratok eredete a zsidó sírköveken nem dokumentált, Bányai Viktória véleménye szerint a szokás arra a hagyományra vezethető vissza, amely szerint súlyos betegek gyógyulása érdekében tartott közös zsoltármondások során a 119-es alfabetikus zsoltár egyes soraiból kirakták a beteg nevét. A korábban ismert minta arra utalt, hogy az akrosztikonos sírfeliratok csak a XIX. század középső harmadától váltak jellemzővé.²⁸³ A kutatásom során azonban kiderült, hogy Magyarországon, ha kis számban is, de országszerte több helyen már a XVIII. században megjelentek az idézetek mellett a nyelvi-stilisztikai szempontból jellemző díszítő, kompozíciószervező elemek is. A mai országterületen, hat településen 12 olyan síremléket tudtam dokumentálni, amelyeken akrosztikon és/vagy rímek szerepelnek. Ezek közül egy akrosztikonos és telesztikonos, valamint hét akrosztikonos, öt egyben rímes sírfelirat, három további rímes, egy esetben pedig a sorok elején álló szavakból kiolvasható a halott neve (68. Nagykanizsa, 1796.). A legkorábbi közülük egyben, szövegét tekintve a legkomplexebb kivitelezésű, 1773-as zalaszentgróti sírkő, amelyen az akrosztikon és telesztikon keretet képez, a sorok elején az elhunyt, a sorok végén az apa neve olvasható egybe (105.). Ezt követi az 1784-es akrosztikonos (304), majd az 1786-os rímes (311.) balassagyarmati sírfelirat, a továbbiak pedig, érezhetően növekvő számban már az 1790-es évekből maradtak fenn. A 12 stilisztikailag díszített sírfelirat közül hét a keszthelyi típusú kövekhez tartozik (öt Nagykanizsa, kettő Zalaszentgrót), a továbbiak elszórta maradtak fenn: kettő Balassagyarmaton, egy-egy Szécsényben, Budapesten és Albertirsán található. (Lásd X. térkép)

²⁸⁰ Mislovics Erzsébet: harav ravi

²⁸¹ Mislovics Erzsébet fordítása

²⁸² WILKE 2013. 162-163.

²⁸³ BÁNYAI 2011. 30.

A minta kivitelezését tekintve is érdekes, a maga korának úttörő eleme a két, 1796-ból származó nagykanizsai síremlék, amelyek különlegességét az adja, hogy a sorvégi rímeket a sírkő készítője az egyes sorvégeknek egy közös záróalakhoz húzásával oldotta meg (69., 70.).

A XVIII. századi síremlékek irodalmi és művészettörténeti forrásjellegükön túl történeti forrásként is kezelhetők.²⁸⁴ A kövek 10%-án, 44 esetben, a név mellett vagy a sírfelirat záró részében találunk származási helyre vonatkozó információkat is, ami egyrészt az újkori bevándorlás történetéhez, másrészt genealógiai kutatásokhoz nyújthat – az anyakönyvek hiányában különösen értékes – adatokat (lásd XI. térkép).

A származási hely az északkeleti régió kivételével országszerte mindenhol előfordul, legnagyobb számban Tatán, ahol a síremlékek több mint negyedén szerepel. Bár ennek jelölése az egész évszázad során jellemző, mégis számuk láthatóan csökken a XIX. század felé közeledve. A településnevek a síremlékeken egyrészt tükrözték a közösség, jellemzően első generációs tagjainak kötődését a származási helyükhöz, másrészt ragadványnévként a beazonosítást segítették az öröklődő családneveket megelőző korszakban.

A 27, legalább az országra nézve beazonosítható megnevezések adalékul szolgálhatnak a zsidóság XVIII. századi országok közti és belső migrációjához. A feltüntetett helyek közül a legtöbb, 18 cseh- és morvaországi, két lengyelországi, két németországi és öt a történelmi Magyarországon belüli, már a maga korában is jelentős zsidó községgel bíró települést jelöl (Buda: kettő, Rohonc, Paks, Nagykároly). Emellett 15 síremléken szerepel a halálozási helynek a zsidó közösség által használt neve is, gyarapítva ezáltal a már a XVIII. században használatos hazai héber település-elnevezések tárát (lásd XI. térkép). Bár előfordulásuk országszerte jellemző, általában az adott településeken, a vizsgált időszakban még csak egy-egy síremléken találjuk meg. (40. kép) Fontos adalékok azonban, mert a héber helységnevek ekkoriban még csak kialakulóban vannak (ezt igazolja, hogy Tatán például többféle alak is szerepel a síremlékeken), és ez többek között halakhikus bonyodalmakat is okozott a getekben.²⁸⁵

A halál és temetés terminológiai közül a leggyakoribb a נפטר ונקבר (elhunyt és eltemették) egyszerű kifejezése, amelynek rövidítése (ניו) különösen a kisebb méretű, rövidebb feliratokat

²⁸⁴ BALÁZS 2011. 20-23.

²⁸⁵ RICHTMANN 1905. 117-119. Dr. Richtmann Mózes tanulmányában Mád és Bonyhád írásmódjának példáját említi, amelynek kérdésében még Ezékiel Landau prágai rabbi véleményét is kikérték az 1780-as években.

tartalmazó síremlékeken, valamint következetesen a keszthelyi kőtípusnál az ívmező feliratában jellemző (pl. 69. Nagykanizsa, 1796.). Országszerte szinte minden temetőben, változó arányban megtalálhatók azonban a felirat terjedelmétől függetlenül ennek variációi, amelyek költőiséget, változatosságra való törekvést jeleznek: ויצא נשמתו (eltávozott a lelke, pl. 4. Bonyhád, 1771.), הלך לעולמו (az örökkévalóságba távozott, pl. 119. Mór, 1773., 394. Mád, 1798.). Ezek a kifejezések a נפטר ונקבר mellett párhuzamosan léteztek, és ismertek már a középkortól kezdve, megtaláljuk őket a XIII–XIV. századi budai és nagyszombati sírfeliratokban is.²⁸⁶ A וישכב עם אבתיו (megpihent atyáinál, pl. 104. Zalaszentgrót, 1768.), נאסף לעמו (hozzágyűjtetett népéhez, pl. 292. Balassagyarmat, 1760.) kifejezései pedig a halál bekövetkeztének leírása mellett, a Tóra nagy alakjai halálának leírását idézve,²⁸⁷ az elhunyt halálát is az ősök sorához kapcsolják.²⁸⁸

A dátum jelölése a XVIII. században az egész országban azonos (pl. „ביום ו' כ"א אייר תקמ"ו, „a hatodik napon = pénteken, ijjár 21-én, a kis idősámítás szerint 546-ban”). Néhány terjedelmesebb, irodalmi szempontból is komplexebb felíratra jellemző az egyes idézett szövegrészek pontozása, ahol a betűk számértéke adja meg a halálozás dátumát (kronosztikon). Erre a Dunántúlon, a keszthelyi típus hatókörében, valamint Tatán és környékén találunk néhány példát (179. Tata, 1740, 201. Tata, 1767., 203. Tata, 1769. és 121. Mór, 1778.), a sírfeliratok kopása esetén azonban az ilyen módon dátumozott kövek korának meghatározása kétséges, még akkor is, ha a környezet a XVIII. századi eredetet feltételezi.

A dátumok tekintetében szerkezeti sajátosságként az ország egyes régióiban tapasztalható a dátumnak a főszövegtől független, ívmezőben való elhelyezése. Ez Magyarországon dominánsan a nyugati-délnyugati országrészben jelenik meg Burgenland szomszédságában. Bár a fejrészben való dátummegjelölés a cseh és morvaországi sírkölkultúrának is sajátja,²⁸⁹ érdekes módon ez még a közvetlen cseh-morva területekről érkezők által benépesített közösségekben is alig fordul elő. A keszthelyi típus hatókörében (Nagykanizsa, Keszthely, Zalaszentgrót) az évszázadban lényegében kötelező érvényű formává vált, a XIX. századból származó síremlékeken pedig további környékbéli településeken, így Jánosházán és Csabrendeken is megfigyelhető (41. kép). Emellett megtalálható az ország középső részében Balassagyarmaton, valamint egy-egy elszórt esetben Tatán, Apostagon és

²⁸⁶ SCHEIBER 1960. 81., 85., 110.

²⁸⁷ Ábrahám: 1Móz 25,8, Izsák: 1Móz 35,29, Jákob 1Móz 49,29, Áron: 4Móz 20,24 és Mózes: 5Móz 32,50.

²⁸⁸ BÁNYAI 2011. 30.

²⁸⁹ MUNELLES – VILÍMKOVÁ 1955. 272-378. Prágában a XVII. század elejétől jelenik meg a szokás.

Óbudán (lásd IX. térkép). Ez azt jelzi, hogy mind az alsó-ausztriai, burgenlandi irányból, mind a cseh-morva területekről érkezett zsidó közösségek egy részénél szokásban volt ez a forma, azonban míg Nyugat-Magyarországon megmaradt, addig az ország középső vidékén idővel eltűnt. Különleges megvalósítási módja látható egy századvégi nagykanizsai síremléken, ahol a halálozás dátuma teljes körben olvasható a kezdőformula vonalkeretes mezője körül (62. Nagykanizsa, 1790. – 42. kép).

A dátumot lezáró לפיק (קטן) – „kis időszámítás szerint” formula az évszázad során jellemzően rövidítésként jelenik meg (42. kép), azonban feltűnő, hogy a XIX. századtól elterjedő ligatúrának még mindössze két előfordulásával találkozhatunk: 1763-ban minden előzmény és folytatás nélkül jelenik meg a három betű összevont verziója egy tatai vörös mészke síremléken (194.), ezután csak harminc évvel később, 1793-ban, Nagykanizsán vésik fel második alkalommal (41. kép). A következő előfordulások már az új századra tehetők, a XVIII. században a rövidítés esetén mindössze egy ל' szerepel.

A ת'נ'צ'יב'ה' záróformula (feloldása: ²⁹⁰תהא נשמתו צרורה בצרור החיים, jelentése: Legyen a lelke belekötve az örök élet kötelékébe), amely a XVIII. századra a közép-európai térségben általánosan bevetté vált,²⁹¹ a legtöbb síremlék alján megtalálható. Amellett, hogy egyes síremlékekre valóban nem vésék rá, sok esetben az alsó rész a kő süllyedése miatt nem olvasható, ez is lehet az oka annak, hogy az adattárban található feliratok egy részénél a záróformula nem szerepel. Ritkán, de előfordul a teljes szöveg kiírása is rövidítések nélkül (166. Pápa, 1762., 6. Bonyhád, 1772.).

A beazonosítható esetekben azonban, a szokásos formulának egy kibővített verziója mellett (202. Tata, 1768.), találunk további három eltérő formulát is, amelyek összesen négy síremléken jelennek meg. Ezek közül az első, és a nyugati országrészben az egyetlen Tatán, egy 1768-as kövön (202.) látható. A terjedelmes és irodalmilag igényes szövegezésű felirat az Ámen Szela (אמן סלה) fordulattal zárul, amelynek jelentése: Mindörökké Ámen. A jellegzetesen középkori záróformulát már a legkorábbi fennmaradt magyarországi síremlékeken is megtaláljuk,²⁹² de Scheiber németországi példákkal igazolja, hogy a középkort túlélve még XVIII. századi síremlékeken is megjelent az Ámen Szela.²⁹³

²⁹⁰ 1Sám 25,29 alapján

²⁹¹ MUNELLES – VILMÍKOVÁ 1955. 101-110. és SCHEIBER 1960. 87. Magyarországon először 1350-ből ismert, még teljes alakjában, Prágában 1389-től már rendszeresen rövidítésként szerepel.

²⁹² SCHEIBER 1960. 85-86. A szomszédos Morva területek és a prágai régi temető corpusait vizsgálva láthatjuk, hogy 1350-től kezdve általánosan, és a magyarországihoz hasonló sokféle egész vagy rövidített alakban megtalálható az Ámen Szela. GOLD 1929. 23-29. és MUNELLES – VILMÍKOVÁ 1955. 101-110.

²⁹³ SCHEIBER 1960. 85-86

Magyarországon egyelőre egyedül ezen a tatai síremléken sikerült dokumentálni a török kor utáni időkből.

A két további ismert, a sematikus 'ת'נ'צ'ב'ה'-tól eltérő formula az évszázad végén az északkeleti országrészben jelent meg. Az 1784-es mádi (383.) és az 1797-es miskolci (402.) sírköveken található תוללה ritkán használatos záróformula (feloldása ²⁹⁴ לקץ הימין, jelentése: Majd nyugszol, és felkelsz a te sorsodra a napoknak végén). Egy további záróforma ismert még 1799-ből Mádról (399): a בגעתנן rövidítés (feloldása: בגן עדן תנוה נפשו, jelentése: Az Édenkertben nyugodjon lelke).²⁹⁵

40. Az igényesen kidolgozott, domborított betűs nagykanizsai síremlék ívmezőjében a rövidített kezdőformula alatt a halálozás helye, a „Kanizsa” név olvasható. Emellett figyelemre méltó a kétsoros felirat az ívmezőben, valamint a jól látható sor végi rímek.

²⁹⁴ Dániel 12,13 alapján

²⁹⁵ KÁLMÁN 1940. 66.

41. A dátum ívmezőben való elhelyezése a keszthelyi típus jellegzetessége (66. Nagykanizsa, 1793.) A sírkőnön látható a ל'פ'ק – „kis időszámítás szerint” rövidítés kevés ligatúra-változatának egyike. Emellett figyelemre méltó a kezdőformula rövidítéseként funkcionáló dekoratív virágmotívum.

42. Az ívmezőbe írt dátum egyedi megoldása: a felirat teljes kört zár be a kezdőformula vonalkeretes mezője körül. A rövidítést ezen a kővön egy hullámvonallal jelezte a sírkő készítője. A ל'פ'ק – „kis időszámítás szerint” rövidítse a korszakra jellemzően még nem ligatúráként jelenik meg.

5. 5. Névanyag

A XVIII. századi zsidó síremlékek nagy részéről, a 427 sírkövön feltüntetett 436 felirat közül 401 esetben – helyenként részlegesen – sikerült leolvasni az elhunytak nevét.²⁹⁶ Ennek nyomán sokoldalú minta állt össze, amelyben a személynevek mellett megtalálhatók a kohanitákat és levitákat jelző rövidítések, származási helyeket jelző elnevezések és ragadványnevek, majd az évszázad utolsó harmadában feltűnnek az öröklődő családnevek is, amelyeknek száma a törvényi beavatkozás nyomán enyhén emelkedik. Az a tény, hogy 1800-ig országszerte mindösszesen 21 síremléken, a teljes minta 5%-án található családnév, vagy nagy valószínűséggel öröklődő név, azt jelzi a közösség legszentebb helyének hagyományait ekkoriban még csak nagyon lassan és fokozatosan bontják meg a külső hatások.

A személynevek mintáját vizsgálva feltűnő, hogy a 401 személyre 190 név jut, ami a nevek sokféleségét mutatja, lényegében azt jelenti, hogy átlagosan 2,1 személyre jut egy név. A nemeket külön vizsgálva (férfiak: 2,3, nők: 1,9) a nők esetében még nagyobb a nevek változatossága.²⁹⁷ Az összes név 58%-a héber és héber eredetű, 28%-a német eredetű, 8%-a héber-német dupla, 2%-a szláv, 1%-a újlatin, 0,5-0,5%-a dupla német és judeo-görög név. A nemenként az arányok jelentősen megváltoznak: héber és héber eredetű nevek: a férfiaknál 70%, a nőknél 47%, német eredetű nevek a férfiaknál 14%, a nőknél 41% (!). Míg a férfiak közül senki nem viselt sem szláv, sem újlatin neveket, addig ennek aránya a nők esetében 5% illetve 2%. Bányai Viktória is felhívja a figyelmet arra, hogy a női nevek kínálata sokkal nyitottabb az újításra és az idegen elemek befogadására. Emellett az alábbi névjegyzékekből kiderül, hogy a női nevek közül sokkal több rendelkezik variációkkal, és lényegesen magasabb az egyes nevek variációinak száma. Ezek a névváltozatok többnyire a tanakhi, vagy német eredetű nevek becéző alakjai, amelyek a közösségi életben elérték a hivatalosságnak azt a fokozatát, hogy a sírkövekre is felkerülhettek.²⁹⁸ További érzékelhető különbség, hogy a dupla nevek nagyrészt a férfiakra jellemzőek.

²⁹⁶ A dupla, vagy két oldalán két feliratot tartalmazó sírkövekkel együtt.

²⁹⁷ SCHEIBERNÉ 1981. 44. Scheiberné Bernáth Livia hasonló következtetésre jut a Magyar–Zsidó Oklevéltár dokumentumainak II. József névadó rendeletéig terjedő részének átvizsgálásakor. Az ő számításai szerint 3,7 személyre jut egy név.

²⁹⁸ BÁNYAI 2011. 28-29.

A síremlékeken az alábbi jegyzékben összegyűjtött nevek szerepelnek. Kiejtésükhöz és eredet szerinti besorolásukhoz Alexander Beider *Dictionary of Ashkenazic Given Names* című munkáját használtam fel.²⁹⁹

Héber és héber eredetű jiddis nevek: Aharon, Ávrahám, Arie Jehuda, Aser Jehuda, Ávrahám Mordekháj, Benjámin Zeév, Cvi, Cvi Dov, Dániel, Dávid, Dávid Cvi, Eizik, Eliézer, Elija, Elijáhu, Eljakim, Gedalja, Gerson, Hájjim, Hendel, Henokh, Hillél, Icik, Jákov, Jákov Cvi, Jehezkél, Jehiél, Jehuda, Jesaja, Jichák Jichák Eizik, Jehuda, Jiszráél Hájjim, Jisszakhar, Joél, Johanan, Jona, Jozséf, Jozef, Koppel, Malakiel, Meir, Menahém, Menahém Nahum, Mikhaél, Mikhaél Hájjim, Mora, Mordekháj, Mordekháj Jehuda, Mose, Naftáli, Náhum, Nátán, Nátán Netá, Natanél, Pinhasz, Sábtáj, Seftel, Semája, Simon, Simson, Slomo, Smuél, Szimha, Zalman, Zanvil.

Német eredetű nevek: Berman, Feiszl, Feivl, Getsel/Götzl, Heli/Hele, Hirs, Leib, Leml, Lipman, Mendel, Mendl, Menle/Menli, Wolf, Zelig.

Héber-német eredetű kettős nevek: Aharon Leib, Ávrahám Leib, Cvi Hirs, Icik Hirs, Jehuda Leib, Jona Leib, Jozséf Leib, Juda Leib, Menahém Manisz, Mose Hirs, Mose Leib, Simon Leib, Smuel Ber.

Német kettős nevek: Feis Leib.

Judeo-görög név: Kalman.

Héber és héber eredetű nevek: Brakha, Cipora, Cirl, Cvila, Csize, Dobris, Dvora, Eszter, Eszteril/Eszterl, Hadasz, Hájá, Hájjá Szará, Hajjele, Hana, Hanele, Hává, Hendel, Hendl, Hindl, Jehudit, Jeszke, Jitl, Jokheved, Malka, Masi/Mase, Mikhál, Lea, Mirjam, Mirl, Mörl, Nehama, Peszel, Peszl, Ráhel, Ráhele, Rivka, Sifra, Sulamit, Szará, Szela, Szerke, Szerl, Szorel, Tomerl.

Német eredetű nevek: Beila, Blimele, Braicdel, Braidel, Braindel, Brajdel, Brajna/Brajne, Breidl, Breindl, Feigele, Feigle, Frádis, Fradl, Frejdl, Frumet, Gela/Gele, Gitl, Gnendl, Golda, Golde, Keila, Kreindl, Libe, Libele, Libes, Liftel/Lipetl, Limetl, Mindl, Muskát/Musket, Raizel, Rankhe, Reisel, Reizel, Reizl, Roza, Seindl, Toibe, Zelda, Ziszl.

Újlatin eredetű nevek: Bona, Jentl.

Szláv eredetű nevek: Csorna, Drezl, Dusene, Finkl, Khvoles / Khvalis.

²⁹⁹ BEIDER 2001.

Német-héber kettős nevek: Mindl Szerl, Szára Guthejl.

Országos áttekintésben a leggyakoribb férfi személynevek: Mose, Leib, Ávrahám, Jákov, Joszéf, Slomo, Dávid, Hájjim, Mordekháj, Icik és Meir. Ezek egy kivételével tanakhi eredetű héber nevek.³⁰⁰ Nőknél a leggyakoribb személy nevek: Rivka, Hana, Beila, Lea, Ráhel, Szerl, Eszterl, Eszter, Malka, Raizel, Fradl és Hájjá amelyek között szerepel négy hivatalossá vált becéző, és három német eredetű név is.

A családnevek bevezetését megelőzően azokon a vidékeken, ahol nagyobb zsidó közösségek alakultak ki, esetenként szükségessé vált a megkülönböztető nevek használata. Ennek nyomán jelentek meg a ragadványnevek, amelyek később a síremlékeken is helyet kaptak, de legtöbb esetben ezeket külön jelölték (például 121. Mór, 1778.: יהודא המכונה ליב, azaz Juda, akit Leibnek is *neveztek*). A vizsgált minta alapján azonban elmondható, hogy a második, vagy ragadványnév azonban többnyire a héber név német fordítása.³⁰¹ A topográfiai vizsgálatból kiderült, hogy a מכונה fordulattal jelölt ragadványnevek a Dunántúl nyugati és északnyugati részének korai nagyobb zsidó községeinek sírfeliratain dokumentálhatók: Pápán (163. 1750., 165. 1760.), Móron (121. 1778.), Tatán (214., 1779.) Lovasberényben (146. 1786.) és Keszthelyen (51., 52. 1796, 54. 1798.).

A מכונה formában jellemző héber-német eredetű névpárok mellett időben párhuzamosan a Dunántúlon, néhány helyen, a legkorábbi fennmaradt síremlékektől kezdődően megjelentek a származási hely alapján felvett megkülönböztető nevek (183. Tata, 1748: Teltsch, 184. Tata, 1749: Askenáz, 191. Tata, 1757: Brauntschweig), amelyek hasonló funkciót láttak el, mint a származási község nevének feltüntetése azzal a különbséggel, hogy a területre, vidékre hivatkoztak, nem a kibocsájtó zsidó közösségre (amely mellett általában feltüntették a מק'ק, azaz, „a szent gyülekezetből” rövidítést). A névváltozások következő fokozatát jelenti az 1768-ban elhunyt zalaszentgróti tanító kövén (102.) szereplő Sterin név, amely nem helynév, hanem már az első családnévként használt nevek közé tartozhatott. Ehhez hasonló a Tatán feltűnő 1780-as Zacher (218.), és 1782-es Bauer (220.) név is. Miután II. József 1787-ben kiadott rendeletben előírta a német családnevek

³⁰⁰ SCHEIBERNÉ 1981. 44. Az oklevéltár alapján összeállított névjegyzék sorrendje ugyancsak hasonló a férfiak esetében: Jákob (+ 10 változat), Mózes, Izsák, Salamon, Leib, József, Ábrahám, Dávid, Mendel. A két lista összevetéséből látható, hogy a legnépszerűbb nevek nagyjából azonosak, sőt ezek között van az egyetlen nem tanakhi eredetű név is (Leib, ami Jehuda német-zsidó verziójaként terjedt el feltűnően nagy számban).

³⁰¹ Ugyanezt állapította meg SCHEIBERNÉ 1981. 42.

felvételét,³⁰² fokozatosan emelkedett a síremlékeken is a családnevek száma. Ezek többsége a dunántúli és Budapest-környéki síremlékeken olvasható, és minden bizonnyal már öröklődő nevek voltak (pl. 100. Tab, 1792: Stein, 154. Lovasberény, 1795: Popper, 257. Albertirsa, 1798: Popper). Északkelet-Magyarországon sem családnevek sem ragadványnevek nem kerültek feltüntetésre.

A nevek különleges elemét képezik a zsidóságban hagyományosan öröklődő, a tanakhi papi réteg leszármazottai, a kohaniták és leviták sírkövén szereplő formulák, amelyek lényegében rangnevek. A XVIII. században a kohaniták sírkövén – jellemzően az apa személyneve után – a כ"ץ, azaz כהן צדק (szent pap), a levitákén a סג"ל, azaz סגן לכהונה (a pap segítője) rövidítésekkel találkozunk.³⁰³ A feltűnő, hogy a később szokásos ha-Levi alak az évszázadban mindössze egy (42. Keszthely, 1779.), a ha-Kohen pedig két kövön olvasható (189. Tata, 1757 és 402. Miskolc, 1797.) Ebből következően a kohaniták és leviták rangjelöléseinek teljes kiírása csak a XIX. században válik általánossá és családnévként is ekkortól jelennek meg átírásaik egyre nagyobb számban (pl. Kohn, Katz).

³⁰² GESEZE UND VERFASSUNGEN IM JUSTIZFACHE 1791. 130-132. Magyarul: BERGL 1879. 72-74.

³⁰³ SCHEIBERNÉ 1981. 31-33.

6. A XVIII. századi zsidó temetők helye a magyarországi funerális örökségben

A legrégebbi, folyamatosan létező zsidó temetőket Magyarországon a török kor után a XVIII. század 30-as–40-es éveitől kezdődően hozták létre.³⁰⁴ Ekkortól kezdve vannak ismereteink a magyarországi zsidó funerális kultúráról, tehát nem csak sírkövekről, hanem temetőkről is. A török kor utáni hazai zsidó temetők vizsgálatához fontos szempont, hogy a zsidóságban a sírok „örök időkre” szólnak, a sírhelyek újraváltása, a temető felszámolása tilos.³⁰⁵ Ennek ellenére a XIX-XX. században, a gyorsan növekvő városok temetőit gyakrabban költöztették, így az egykori óbudai, budai és pesti temetők többsége mára eltűnt, az új helyükön gyakran közös sírba kerültek a maradványok, a régi, gyakran már mállott kövek egy részét az áthelyezések után nem állították fel újra.³⁰⁶ Vidéken azonban néhány ismert esettől eltekintve a temetők többsége az eredeti helyén maradt fenn.

A holokausztot követően először a legkisebb, néhány családból álló, túlélők nélküli falusi zsidó közösségek temetői váltak gazdátlaná. Az egykori néhány száz fős hitközségek után maradt szórványközségek lassabban szűntek meg, tagjaik közül többen a következő másfél-két évtizedben még a településeken éltek. Az elvándorlás újabb hulláma, 1956 után a nagyközségekből-kisvárosokból is eltűntek a túlélők, így az 1960-70-es évekre közel ezer temető maradt gondozó nélkül. A MIOK 1960-as helyzetjelentése alapján az akkori vezetés lényegében lemondott a gazdátlaná vált vidéki zsidó temetőkről. A zsinagógákkal ellentétben a temetők megszüntetésére nem volt mód, felmerült az exhumálás, és a megóvható temetőkbe való áthelyezés gondolata, ez azonban költséges lett volna.³⁰⁷ Ezek után a kisebb temetők százai évtizedekig gondozatlanul maradtak. A kerítéseket elhordták, a temetők területét sűrű bozótos nőtte be, így a kövek pusztulásának mértéke és az ellopott sírkövek hiánya sem tűnt fel senkinek. A sírkölopások miatt az újabb, XIX–XX. századi értékes gránit és márványsíremlékek tűntek el nagy számban, a kövek mállása miatt pedig a legrégebbi, valamint a kevésbé időtálló anyagból készült kövek váltak olvashatatlaná és felismerhetetlenné néhány évtized alatt. A pusztulás csak töredékeiben érzékeltethető, mert néhány nagyobb hitközségen kívül sehol sem maradtak

³⁰⁴ Ezt igazolja a legrégebbi, 1740-ből származó tatai, és az 1742-ből származó lovasberényi síremlék. Forrás: KORMOS 2012. 9-11. és GOLDBERGER 1922. 53-55.

³⁰⁵ Sulhán Áruh, Jore Déa 362,1

³⁰⁶ FROJIMOVICS – KOMORÓCZY – PUSZTAI – STRBIK 1995. 86-91, 102.

³⁰⁷ TORONYI 2010. 116-118.

fenn a temetőkönyvek, kataszteri térképek. Löwinger István és Schmelzer Kornél 1955-ös jelentése kivételes viszonyítási lehetőséget kínál a dunántúli hitközségek temetőihez, mivel az általános állapotok rögzítése mellett a legtöbb esetben feljegyezték a legrégebbi síremlékek évszámait is.³⁰⁸ A 43. táblázatból is látható, hogy azon 12 településen, ahol 1955-ben még több XVIII. századi sírkövet olvastak le, hatvan év múltán négy településen egyetlen 1800 előtti feliratot sem tudtam beazonosítani, négy esetben csak jóval későbbi síremlékeket találtam. Emellett négy településen régebbi köveket is le tudtam írni az általuk feljegyzetteknél.

Település/Év	1955	2016
Bonyhád	1751	1767
Gyönk	1780	1786
Hógyész	1775	1768
Jánosháza	1782	Nem találtam 1800 előtti követ
Kaposvár (Toponár)	1787	Nem találtam 1800 előtti követ
Keszthely	1779	1771
Paks	1753	1779
Pincehely (Görbő)	1775	Nem találtam 1800 előtti követ
Sárbogárd	1788	Nem találtam 1800 előtti követ
Tab	1772	1771
Zalaszentgrót	1749	1757
Pápa	1772	1750

43. A legrégebbi dokumentált és a legrégebbi ma megtalált kövek településenként

Lővei Pál leírja, hogy a pusztulás nagymértékű az örökségi szempontból vizsgált nem zsidó temetőkben is. Veszprém megye példáját közli, ahol az 1980–90-es években több, mint 200 temető bejárására került sor, melynek során a keresztekről, valamint a legkorábbi, legértékesebb síremlékekről leírás és fényképfelvétel készült. Az utóbbi években néhány helyen megismételt szemle során a mindössze tíz-húsz évvel korábban gyűjtött anyaghoz képest is jelentős méretű pusztulást tapasztaltak.³⁰⁹

³⁰⁸ TORONYI 2010. 93-113.

³⁰⁹ LŐVEI 2015, 15.

1945 után a temetkezési szokások országszerte nagymértékben átalakultak, a hagyományos sírjeleket pedig mind a felekezeti, mind a köztemetőben felváltották a jellegtelen műkö síremlékek, így a vidéki temetők képe gyors átalakuláson ment keresztül. A változások a műemlékes szakmát is cselekvésre ösztönözték. Ormos Imre 1955-ben megjelent *A kerttervezés története és gyakorlata* című könyvében kitért a történeti vagy művészi szempontból értékes temetők és síremlékek megőrzésére. Kiemelte a temetők területi szintű védelmének fontosságát, de amennyiben az nem megvalósítható, akkor az értékes síremlékek egy helyre történő összegyűjtését is elfogadhatónak tartotta.³¹⁰ Az 1960-as, 70-es évektől folyamatosan gyarapodott a védetté nyilvánított temetők száma és megkezdődtek a temetőfelmérések, valamint a helyreállítások. Wirth Péter az ICOMOS³¹¹ 1977-ben megrendezett, falusi műemléki együttesek védelmével foglalkozó konferenciáján a falusi temetők megőrzésére hívta fel a figyelmet. Wirth Péter Sisa Bélával együtt több temető helyreállításában vett részt, többek között a szatmárcsekei és a balatonudvari református temetők esetében.³¹² Ekkoriban a temetővédelem elsődlegesen a néprajzi szempontból különleges falusi keresztény temetőket érintette, a zsidó temetők csak az 1980-as évektől kaptak figyelmet, amihez Wirth Péter ugyancsak jelentős mértékben hozzájárult,³¹³ később pedig az ő tervei szerint került sor az apostagi és a mádi zsinagóga felújítására is.

A zsidó temetők ügyében azonban igazi fordulópontra csak 2001-ben következett be, amikor a kormány úgy határozott, hogy éves támogatást nyújt a MAZSIHISZ³¹⁴-nek a lezárt zsidó temetők fenntartására. Ezt követően sok, elfeledett kisebb temető került a MAZSIHISZ Vidéki Temetőrendezési Csoportjának nyilvántartásába és kezdődött meg a rendezésük, gondozásuk.³¹⁵ Jelentős munkával járul a magyarországi temetők fennmaradásához a Heritage Foundation for Preservation of Jewish Cemeteries (HFPJC)³¹⁶ Amerikai Egyesült Államokban székelő alapítvány, amely 2002 óta Magyarországon 107 temető kitisztítását és bekerítését támogatta: a kutatásaimban érintett

³¹⁰ ORMOS 1955. 500.

³¹¹ Az ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) az UNESCO „A” kategóriájú, nem kormányközi szervezete. Létrejöttét 1964-ben Velencében határozták el, 1965-ben Varsóban alakult meg. Lásd bővebben: <https://www.icomos.org/en/home-wh> (utolsó megtekintés: 2018. június 18.)

³¹² GECSÉNYI 2012. 71-75. és Wirth 1977, 96-102.

³¹³ WIRTH 1985.

³¹⁴ Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége <http://www.mazsihisz.hu/magunkrol-29.html> (utolsó megtekintés: 2018. június 1.)

³¹⁵ BALÁZS 2011. 17-19.

³¹⁶ Lásd bővebben: <https://hfpjc.com/> (utolsó megtekintés: 2018. május 18.)

temetőik közül az apostagit, a bodrogkeresztúrit, a gyönkit, a mádit, a paksit, és a tokajit.³¹⁷ Az utóbbi évek legnagyobb volumenű, 15 temetőt érintő hazai felújító és értékmentő munkálataira Zala megyében került sor, zsidó és nem zsidó szervezetek, a Zala Megyei Önkormányzat, a települési önkormányzatok, a Zala Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, a MAZSIHISZ és a Zalaegerszegi Zsidó Hitközség együttműködésében.³¹⁸

Ezzel párhuzamosan megtörtént több zsidó temető helyi, illetve műemléki védelem alá helyezése. Elsőként, 1994-ben a balassagyarmati temető kapott műemléki védelmet (44. kép). Azóta további 12 temető került területi szintű műemléki védelem alá, valamint két temető esetében a XIX. századi temetőrészt nyilvánították műemlékké. (45. kép) Emellett további 31 temető élvez helyi védettséget.³¹⁹

A temetők műemlékké nyilvánításával kapcsolatban az örökségvédelmi törvény a következőképp fogalmaz: „Műemléki védelemben kell részesíteni azokat a temetőket vagy a temetőknek azokat a részeit, amelyek műemléki értékei a magyar történelem, a vallás, a kultúra és művészet sajátos kifejezői, illetve emlékei. Műemléki védelemben részesíthető: a) a temető egész területe; b) a temető körülhatárolt területrésze; c) a síremlék, síremlékcsoportok, sírépítmények.”³²⁰ A műemlékké nyilvánítás hazai irányelvei szerint a funerális emlék műemlékké nyilvánításhoz elegendő, ha a védési folyamat során bebizonyosodik, hogy a lényeges része korábbi 1830-nál.³²¹ A műemléki védelem országos szintű kategória, ezzel szemben a helyi védelem önkormányzati hatáskörben történik, célja: „a településnek és környezetének, valamint az ott található értékes építészeti, táji, valamint az épített környezettel összefüggő természeti elemek jellegzetességének, hagyományos megjelenésének megőrzése”.³²²

Gecséné Tar Imola rámutat arra, hogy 2012-ben az ország mintegy 7500–8000 temetőjéből (ezek között 1485 zsidó³²³) mindössze 48 állt műemléki védelem alatt, amiből 15 zsidó temető, 22 népi sírjelekkel vagy XVIII–XIX. századi sírkövekkel bíró falusi

³¹⁷ www.hfpjc.com (utolsó megtekintés: 2018. május 18.)

³¹⁸ SIKLÓSI – ZÓKA 2014.

³¹⁹ TORONYI 2010, 165-169. valamint a műemlékem.hu adatbázisa alapján. www.muemlekem.hu (utolsó megtekintés: 2018. május 18.)

³²⁰ 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről.

³²¹ GECSÉNÉ 2012. 97.

³²² 66/1999. (VIII. 13.) FVM rendelet az építészeti örökség helyi védelmének szakmai szabályairól.

³²³ A MAZSIHISZ Vidéki Temetőrendezési Csoportjának adatbázisa szerint. www.mazsihisz.com (utolsó megtekintés: 2018. május 18.)

felekezeti temető, kilenc városi felekezeti temető, egy köztemető (a Kerepesi temető), valamint az avasi templomhoz tartozó cinterem élvez védelmet.

Egyrészt feltűnő a zsidó temetők nagy száma a műemlék temetők között, másrészt látványos a műemléki csoportok közötti aránytalanság. Fontos azt is megjegyezni, hogy a kisebbségek, nemzetiségek temetői közül mindössze két szerb temető került védelem alá, a németek, szlovákok, románok, horvátok és más nemzetiségek temetői közül egy sem. Ebből is látható, hogy a nemzetiségi funerális örökség feldolgozása és védelme milyen mértékben sürgető feladat.³²⁴ A helyi védelmet élvező temetőkkel együtt jelenleg Magyarországon kb. 150–200 temető áll területi védelem alatt,³²⁵ ezek között a zsidó temetők és temetőrészek száma 46, ami a teljes védett temetőállomány harmadát-negyedét jelenti. Ennek a nagy aránynak az egyik oka, hogy a zsidó temetők felszámolását tiltó vallási szabályoknak köszönhetően fennmaradtak a temetők – legalábbis területileg, valamint az egykori közösségek elpusztítása és a túlélők elköltözése miatt nagy részük ma már lezárt, így a további temetések és a védelem szempontjai nem ütköznek.

A kutatásaim során feldolgozott 44, XVIII. századi alapítású temető közül csak 14 védett (nyolc műemlék, hat helyi védelem). Miközben a műemlékké nyilvánítás irányelvei alapján az 1830 előtti sírköveket megilleti a műemléki védelem, az ennél jóval régebbi, bizonyítottan 1800 előtti sírköveket is tartalmazó 29 temetőnek csak harmada, 11 került védelem alá (hét műemlék, négy helyi védelem). (V. térkép)

A védelem és a temető állapota közötti összefüggés vizsgálata érdekében 1-től 5-ig terjedő skálán osztályoztam a temetőket a vizsgálatom idején tapasztalható állapotuk alapján:

- 1 – jó állapot, gondozott
- 2 – időszakosan gondozott, a kövek többsége jó állapotú
- 3 – időszakosan gondozott, a kövek többsége rossz állapotú
- 4 – rossz állapotú, elhanyagolt
- 5 – lényegében megsemmisült. (Lásd 7. melléklet)

A kutatásaimból az derül ki, hogy a hazai zsidó temetők legrégebbi csoportjának az a része, amely műemléki vagy helyi védelmet kapott, rendszeresen gondozott, garantálható a fennmaradása. Ez alól csak egy, helyi védelem alatt álló temető képez kivételt, a

³²⁴ GECSÉNÉ 2012. 84-87.

³²⁵ GECSÉNÉ 2012. 65.

sátoraljaújhelyi régi temető, amelyet bár rendszeresen gondoznak, napjainkra a benne található sírköveknek szinte mindegyike olvashatatlan csonkká mállott. A további 18 nem védett temető többsége, amelyekben 1800 előttidátumokat viselő síremlékeket is találunk, nagyrészt jó állapotban van, rendszeres gondozás alatt áll, a kövek többsége jó állapotú. Ez alól három temető képez kivételt: Csabrendek, Gyöng és Mágocs. Meg kell azonban jegyezni, hogy az e három temetőben található XVIII. századi feliratokat tartalmazó sírkövek a XIX–XX. században kerültek felállításra, a környezetükben létezett egykori XVIII. századi síremlékek mára nem olvashatók.

Csabrendek temetője a település külterületén fekszik, kerítés nélküli, bozótos terület, legtöbb sírköve ledől, összetört állapotban volt az utóbbi évekig. A Lauder Javne Iskola diákjai 2016–17-ben a példamutató, örökségvédelmi munkát végző Kibuci Bucik nevű tábora keretében felújították, a lenti rész síremlékeit felállították, új alapba helyezték, megtisztították, de a temető egészének állapota ezzel együtt is rossz. (46. kép) A régi temető rengeteg XIX. század eleji síremléssel rendelkezik, melyek a keszthelyi kőfaragó iskola hatását tükrözik, egy régi, sokszínű közösséget jelez a fennmaradt gazdag motívumkincs és változatos formavilág. A temető bekerítése, felújítása, rendszeres gondozása és műemlékké nyilvánítása teljes mértékben indokolt.

Gyöng régi temetőjének állapotáról 1955-ben megdöbbenve számolt be Löwinger István és Schmelzer Kornél: „a sírköveket elborítja a gaz, sokat el is hordtak már közülük. A temető mélyebb részein felgyülemlett vízben kacsák úszkálnak. A sírkövekhez nagyon nehezen tudunk csak hozzáférni, 1780-tól kezdődő évekből való köveket láttunk, de lehetséges, hogy ezeknél korábbi is van.”³²⁶ Azóta a XVIII. századi síremlékek beazonosíthatatlanokká váltak, 2005-ben a HFPJC bekerítette a területet, de a nagy múltú közösség emlékét őrző temető állapota továbbra is rossz, a vörös mészkőből készült gazdag faragású síremlékek ma is vízben állnak. A jelenlegi gondozás kimerül a fű időszakos levágásában. (47–49. kép)

A mágocsi temető a település szélén található, területe elhanyagolt, bozótos borítja. A hátsó rész régi síremlékei megdőltek, vagy összetörték, elől a Hónig család romos kriptája, valamint ledőlés határán lévő feketegránit obeliszkjei található. A régi sírkövekbe vésett számok jelzik, hogy a temetőről egykor pontos nyilvántartást vezettek.

³²⁶ TORONYI 2010. 100–101.

A hitközség híres rabbija volt Lebovits József,³²⁷ aki húsz éven keresztül Mágocson szerkesztette a magyar zsidó homília legjelentősebb periodikáját, a *Magyar Zsinagógát* (1899–1919). A temető értékes régi síremlékein túl az egykori hitközségnek a magyar zsidó szellemtörténetben betöltött szerepe is indokolja a műemléki védelmet, a temető rendezését és egy új, időálló kerítés felépítését. (50–51. kép)

A nem védett, 1800 előtt alapított és többségükben XVIII. századi síremlékeket jelentős számban őrző temetők mindegyikének műemlékké nyilvánítása állapotuktól függetlenül sürgető feladat (Lásd VI. térkép). A részletesebben ismertetett, nagyon rossz állapotban lévő három temető mellett első helyen említendők az országos jelentőségű értéket képező apostagi, bonyhádi, keszthelyi, mádi, makói, miskolci és paksi temetők. (52. kép)

Az elemzésben nem tárgyalt, de ugyancsak 1800 előtt alapított, további 15 temető esetében már csak hatról mondható el, hogy jó állapotú, sírköveik nagyrészt állnak és a területük rendszeresen gondozott. További öt esetben, Jánosházán, Várpalotán, Tiszabercelen, Tokajon, valamint a Miskolcra átköltöztetett hejőcsabai temetőrészen a terület elhanyagolt, a sírkövek nagy része ledőlt, rossz állapotú, de a temetők még ebben a formában is láthatóan jelentős értéket képviselnek, dokumentálásuk és védelmük feltétlenül szükséges. (53–54. kép) Tiszabő temetője, a két zsámbéki sírkert, valamint a régi veszprémi temető napjainkra lényegében elpusztult, a síremlékek közül csak néhány töredék és csonk maradt meg a kiürült területen. Ezek a temetők mára már csak jelképes értékkel rendelkeznek. (55. kép) Az eddigiekben tárgyaltakon túl viszont az előzetes kutatásaim alapján mintegy 160 olyan zsidó temető található Magyarországon, amelyet 1830 előtt alapítottak meg, közülük sok helyen a mai napig nagy számban találhatók 1800–1830 között állított síremlékek. Különösen figyelemre méltó ez a szám annak fényében, hogy Lővei Pál a nem zsidó temetői sírjelek számbavétele kapcsán megjegyzi, hogy az 1830/40-nél korábbi emlékek kivétel nélkül dokumentálandók, ugyanis ma már annyira ritkák az ilyen korai emlékek, hogy ez nagyobb időráfordítást sem igényel.³²⁸ A hazai zsidó temetők értékének felbecsüléséhez támpontot adhat az összehasonlítás: Csehországban Magyarországhoz képest harmadannyi, kb. 478 zsidó temető található,³²⁹ ezek közül tízet 1620-ig, kb. 165-öt, tehát az itthoni háromszorosát, pedig 1800-ig

³²⁷ Palóc, 1862 – Budapest, 1937. Zalaszentgróton, majd Mágocson kerületi főrabbi, a Magyarországi Statusquo Izraelita Hitközségek Országos Szövetségének egyházi elnöke volt. Lásd bővebben: ÚJVÁRI 1929. 525.

³²⁸ LŐVEI 2015. 17.

³²⁹ JAKUBEC – ROZKOSNÁ 2004. 57.

alapítottak meg.³³⁰ Szlovákiában 693 zsidó temetőt tartanak számon,³³¹ ezek közül sok a történeti Magyarország török kor utáni zsidó temetőinek legkorábbi rétegéhez tartozik.

Miközben több későbbi, a XIX. század közepén létrehozott zsidó temető is védelmet kapott, az előbbi 160 temető többségének megmentése érdekében nem történtek lépések, nagyrészt gondozatlanok, egykori kerítéseik elpusztultak, területüket bozotos nötte be, megmaradt síremlékeik pedig a földbe süllyedtek – viszont még megmenthető állapotban vannak.

Örökségvédelmi szempontból a teljes védett, védelemre váró, vagy – részben egyelőre – védelmi szempontoknak nem megfelelő állapotban lévő zsidó funerális örökség sokszínűbb, mint a jelenlegi vizsgálatom szempontjából érintett sírkövek és temetők. Észak-Magyarországon, Ácson, Tatán és Móron már a XVIII. században szinte kizárólag tardosi vörös mészkőből készült síremlékeket találunk, amelyek a XIX. században a történeti Magyarország területének középső részén meghatározóvá váltak a temetőképben. Finom és aprólékos kidolgozásra alkalmas anyaguk révén az évszázad zsidó síremlékei a korábbi hagyományok nyomán készültek, de motívumkincsükben, megformálásukban és szövegezésükben nagy változatosságot mutatnak. A XIX–XX. században a polgári temetkezési kultúra fejlődésével, a zsidóság emancipációjával együtt megjelennek a reprezentatív ravatalozóépületek, mauzóleumok, kripták, temetői emlékművek, díszparcellák. Mivel a neológ zsidóság vidéken is élen járt a modern polgári szokások követésében, az új hatások következtében, bár szerényebb mértékben, de a kisvárosokban és falvakban is megváltozott az addig egységes temetőkép. Az ortodox közösségekben inkább a bevett formákhoz való tudatos ragaszkodás volt tapasztalható, temetőikben a XIX. század közepére jellemző formavilágot vitték tovább. Az utolsó periódusban, a XX. század közepén, illetve a második harmadában az uniformizált műkö sírkövek már csak a nagyobb temetőkben jelentek meg, a kisebb sírkertek jelentős részében a holokauszt után nem történt temetés. Ennek nyomán mára a vidéki zsidó temetők nagy része lezártnak tekinthető. Mivel a zsidóság letelepedésének engedélyezésére országszerte csak 1840 után került sor, a legtöbb, kb. 1200–1300 temető kívül esik az 1830-as műemléki időhatáron. Miközben azonban a keresztény temetők és köztemetők sírjelei folyamatos cserélődésen mentek keresztül, a lezárt zsidó temetők eltérő állapotban ugyan, de őrzik minden egyes ott eltemetett személy sírhelyét, síremlékeik nem egymás helyére, hanem egymást

³³⁰ HERMAN 1983. Mellékelt térkép.

³³¹ http://www.slovak-jewish-heritage.org/_old/zidovske-cintoriny.php (Utolsó megtekintés: 2018. június 5.)

követően az újabb temetőrészekben kerültek felállításra, ezáltal kronologikusan végigkövethető bennük egy-egy közösség teljes története, szellemi, gazdasági, társadalmi fejlődése és változása. Különös jelentőséggel bír mindez annak fényében, hogy a holokauszt során a zsidó hitközségek iratai megsemmisültek, a zsinagógákat és mindazt, ami megmaradt, élő közösség hiányában eladták, lebontották, napjainkra tehát egyedül a zsidó temetők maradtak meg az egykori helyi zsidó közösség emlékeiként.

A magyarországi temetőket vizsgálva megállapítható, hogy a keresztény temetőkben országszerte viszonylag kevés sírkövet találunk még a XVIII. századból, de a XIX. század elejéről is. Az általános újratemetés, gyakori temető-felszámolás mellett ennek az is az oka, hogy az újabb kutatások szerint a falusi és mezővárosi lakosság körében a faragott kövek csak az utóbbi másfél-két évszázadban terjedtek el. Kezdetben csak a gazdag családok állítottak a halottaiknak kő sírjelet, majd a XIX. század végétől a kevésbé tehetősek is követték – elsődlegesen a kőfaragó központok térségében.³³² Az Alföld keresztény temetőiben még ennél is tovább, egészen a XX. század elejéig-közepéig általánosak maradtak a fa sírjelek. Itt még feltűnőbb volt a zsidó temetőkultúra különbözősége, hiszen a keresztény felekezetek fejfás temetőihez képest a zsidóság Novák László megfogalmazása szerint „valóságos kőkertereket honosított meg”.³³³ A hivatásos kőfaragók által faragott síremlékek jelentős része tehát egészen a XIX. századig a zsidó temetőkbe készült. A XVIII. századra nézve jóformán nincs is összehasonlítási lehetőség, azonban a következő századtól kezdődően a rendelkezésre álló példák alapján több helyen is látható, hogy az azonos vidékeken a keresztény síremlékek formailag, valamint az általános motívumkincs tekintetében nagyrészt megegyeznek a zsidó temetőkben lévővel. Ennek azonban átfogó, tudományos igényű, összehasonlító elemzése még nem történt meg. (56–58. kép)

Lővei Pál szerint a hazai temetők sírkövei jelentik a XVIII–XX. századi magyarországi kőfaragás legszélesebb körben reprezentáló emlékanyagát.³³⁴ Ebben megközelítésben a zsidó temetők sírkőállománya az adott térség kőfaragásának és funerális kultúrájának is gyakran legrégebbi emléke. Ezt igazolja Magyarország műemlékjegyzékének Komárom-Esztergom megyei kötete is, ahol a szerző kiemeli, hogy a tatai temető a nevezetes tatai vörös mészkő faragás típus- és mintakincs gazdagságának egyik utolsó tanúja,

³³² JUHÁSZ 1991. 630-635.

³³³ NOVÁK 1995. 165-176.

³³⁴ LŐVEI 2015. 20.

kronológiailag összefüggő együttese”.³³⁵ A nagykanizsai zsidó temető leírása szerint „a 19. század második felében készített emlékek a helyi kőfaragás legjelentősebb összefüggő emlékanyagát alkotják”, Keszthelyről származó kőanyaga azonban, Zala megye legtöbb korai zsidó központjában a temetők korai rétegének alapanyaga.³³⁶ A balassagyarmati temető XVIII–XIX. századi részében a környékről származó mészkőből készült azonos formájú rusztikus hatású síremlékek, valamint a későbbiekben a vörös mészkőből készült motívumokban gazdag sírkövek alkotnak egységes képet. Bonyhád XVIII. századi és XIX. századi részének arculatát a mecseknádasdi kőből faragott sírkövek jellemzik, Mádron pedig a riolittufából készült azonos formájú egyszerű, kisméretű síremlékek határozzák meg a temető képét.

A temetők értékvizsgálatának egy további aspektusát jelenthetik a botanikai kutatások, ugyanis a több évszázada meglévő, kertészeti szempontból kevésbé átforgalmazott sírkertek részét képezik annak a csakély arányú területnek, amelyet nem vontak a mezőgazdasági hasznosítás alá, így megőrizhették az adott táj eredeti növényállományát.³³⁷

Gecséné Tar Imola disszertációjában hívja fel a figyelmet a történeti temető fogalmára, ami ugyan nem jogi kategória, de fogalomrendszerének bevezetésével elősegíthető a különböző jellegű, városi és falusi, felekezeti, valamint köztemetők értékének egységes szempontok szerinti meghatározása. A szerző a hazai temetőállomány ismeretében a következő definíciót fogalmazza meg:

„Történeti temetőnek nevezzük azokat a temetőket vagy temetőrészeket, amelyeket 1945 előtt nyitottak és máig őrzik eredeti kialakításukat, a parcellák, sírhelyek eredeti kiosztását, és a síremlékek eredeti helyükön fennmaradtak.” Emellett megjegyzi, hogy a történeti temető gyakran a történeti értéken túl más művészi, kultúrtörténeti vagy botanikai értékekkel is rendelkezik.³³⁸

A fentiekben ismertetett körülmények nyomán a hazai zsidó temetők nagy része – a pusztulás mértékének függvényében – ezeknek a paramétereknek megfelel. Gecséné Tar Imola szerint „a történeti temetők megőrzését leginkább a területi védelem szolgálja. A területi védelem előnye, hogy a temető teljes egységét megóvjja, így átfogó képet ad egy adott korszak, település, társadalmi csoport temetőkultúrájáról. Az egyes síremlékek, más

³³⁵ BARDOLY – HARIS 2006. (a) 120.

³³⁶ BARDOLY – HARIS 2006. (b) 73.

³³⁷ CSATHÓ – BALOGH 2016. 44.

³³⁸ GECSÉNÉ 2012. 64–65.

temetői objektumok egymáshoz való viszonya, a temetkezési rend, a temető kialakításának koncepciója, a növényalkalmazás, az anyaghasználat stb. egységében válik megismerhetővé”.³³⁹

A műemléki és helyi védelem alatt álló temetők áttekintéséből kiderül, hogy amennyiben nincs tudatos helyi értékmegőrző törekvés, az alkalmi temetőrendezés és a műemléki szabályozás csak segítheti, de önmagában nem biztosítja egy örökségi elem fennmaradását.

Az örökség és a műemlék egymástól független kategóriák, ennek megfelelően is kell kezelni őket. Örökség az, amit az adott közösség annak tekint, amiért felelősnek érzi magát, a lezárt múlt kizárólagos meghatározása helyett a jelen perspektívájában van szerepe. Az örökség olyan tényező, amellyel személyes kapcsolatban állunk, emlékezetformáló erővel rendelkezik, köré emlékezet, megemlékezés szerveződhet, és minthogy kívül áll a műemlékvédelem szabályain és fogalomkörén, szakvélemény nélkül válhat közkinccsé. „A kulturális örökség meghatározásának elve (...) nem a kifelé hirdetett azonosság, hanem a felvállalt belső különbözőség” – írja Sonkoly Gábor.³⁴⁰ Tehát akkor várható jelentős előrelépés, ha egy település közössége magáénak érzi a zsidó temetőt. Ehhez pedig szükséges az oktatási és kulturális intézmények bevonása az értékmentő munkába, a temető, és az azt létrehozó közösség megismertetése a település mai lakóival. Ezt segíthetik Kormos Szilvia temető-történeti sétákhoz írt, térképekkel és fényképekkel kiegészített tudománynépszerűsítő hangvétellű, de tudományos igényű, informatív fejezetei a lovasberényi és a pilisvörösvári temetőket feldolgozó köteteiben,³⁴¹ valamint Ábrahám Vera: *Szeged zsidó temetői* című könyve, amely Glässer Norbert szerint „a tudományosság és a közösségi hasznosulás kettős talaján áll”.³⁴² A vallásos zsidó közösségek zarándokútjai főleg az északkeleti országrész (többek között Bodrogkeresztúr, Mád, Nagykálló, Sátoraljaújhely és az Alföldön, egyedülálló módon, Makó) temetőit és az ott nyugvó nagy rabbik sírjait érintik, ezzel is jelentős nemzetközi és hazai figyelmet irányítva az általuk felkeresett temetőkre.³⁴³ Emellett fejlődik és terebélyesedik a szekuláris zsidóság és a nem zsidó társadalom körében is egyre népszerűbb

³³⁹ GECSÉNÉ 2012. 65.

³⁴⁰ SONKOLY 2005. 53-60.

³⁴¹ KORMOS 2012. 9-35. és KORMOS 2016. 7-52.

³⁴² GLÄSSER 2017.

³⁴³ Ennek makói vonatkozásait mutatja be GLÄSSER 2011.

örökségturizmus,³⁴⁴ amelyhez kapcsolódva sok történeti temető, és ma még a helyiek számára is alig ismert, sok esetben méltatlanul elhanyagolt, funkció nélküli zsidó örökségi együttes bemutatására, virtuális megismerhetőségének megteremtésére és később felújítására nyílna alkalom. Ezek között a XVIII. századiak közül a legjelentősebbek lehetnének a pápai, bonyhádi, hógyészi és apostagi zsinagógák, temetők és az azokat körülvevő egykori zsidó intézményi hálózat. Sok vidéki zsidó temető a települések terjeszkedése révén mára a város belterületi szövetének részévé vált, azonban területük a helyi közösségek tudatában a mai napig egyfajta fehér foltként él tovább. Hosszú távú megőrzésükhöz és fennmaradásukhoz nélkülözhetetlen, hogy a helyi lakosság a magáénak érezze őket. Megfelelő gondozással, bejárási lehetőséggel, jelölőtáblákkal és – a kegyeleti jelleg tiszteletben tartása mellett– a XXI. században a tanulás és a tudománynpszerűsítés eszközeként elengedhetetlen virtuális felületekkel ellátva, vidéki zsidó temetőink a települések és polgáraik megbecsült értékévé válhatnak, mint az egykori zsidó közösségek kegyeleti parkjai, rendhagyó múzeumai.³⁴⁵

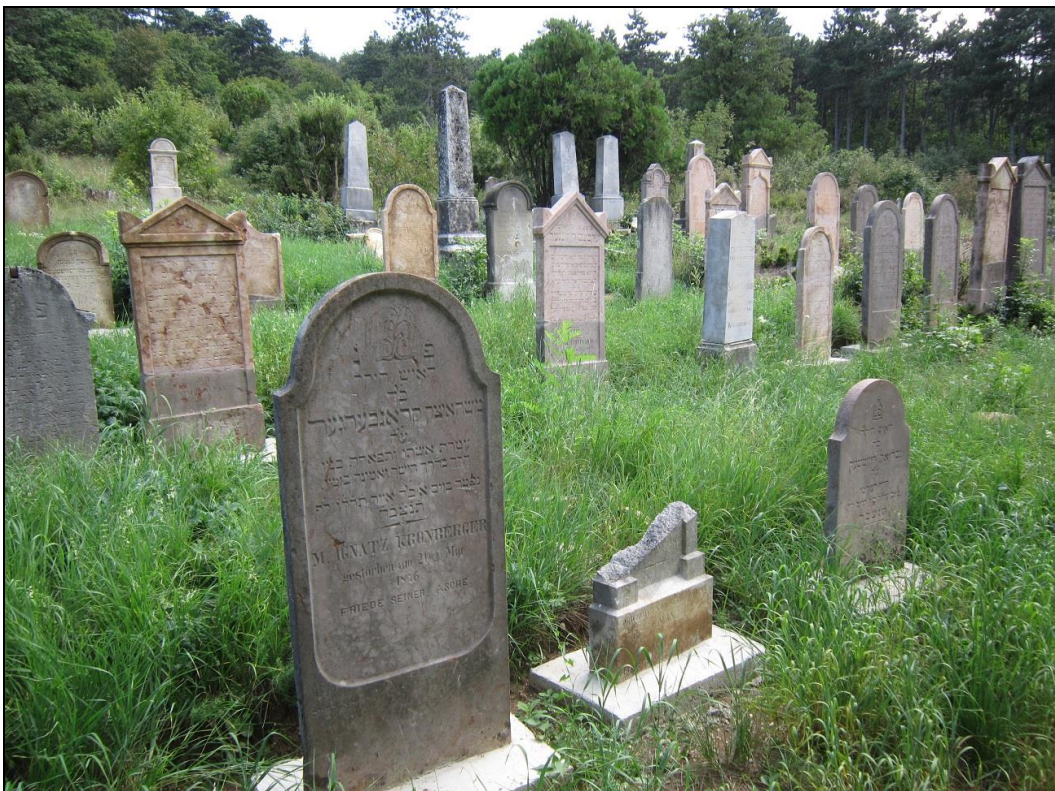
44. A műemlékké nyilvánítás alkalmából elhelyezett emléktábla a balassagyarmati ravatalozó falán.

³⁴⁴ GRUBER 2010. és TURAI 2005.

³⁴⁵ BALÁZS 2011, 20-23. A Fiumei úti sírkert példáján vizsgálja a temető, mint múzeum lehetséges megvalósítási formáit HAMVAY 2017.

45. A pápai régi temető falán látható emléktábla, amely temető műemléki védelméről és a felújításban résztvevőkről tájékoztat.

46. A csabrendeki temető alsó fertálya. A Lauder Javne Iskola által szervezett Kibuci Bucik tábor keretében felújították és megtisztították síremlékeket, rendezték a környezetüket. A terület egésze azonban nagyrészt elhanyagolt, a védelemhez és a megőrzéshez alapvetően szükséges a kerítés, és rendszeres, szakszerű gondozás.

47. A gyönki régi temető területe időszakosan gondozott – ami a fű levágását jelenti. A síremlékek nagy része mára elpusztult, olvashatatlaná vált, kidőlt.

48. Nagyméretű, gazdag ornamentikájú XIX. századi síremlékek a gyönki régi temetőben, megközelítésük csak gumicsizmában lehetséges, mert a terület nyáron is vizes. A gercsei vörös mészkőből készült síremlékek a közösség kiemelkedő tagjainak sírját jelzik.

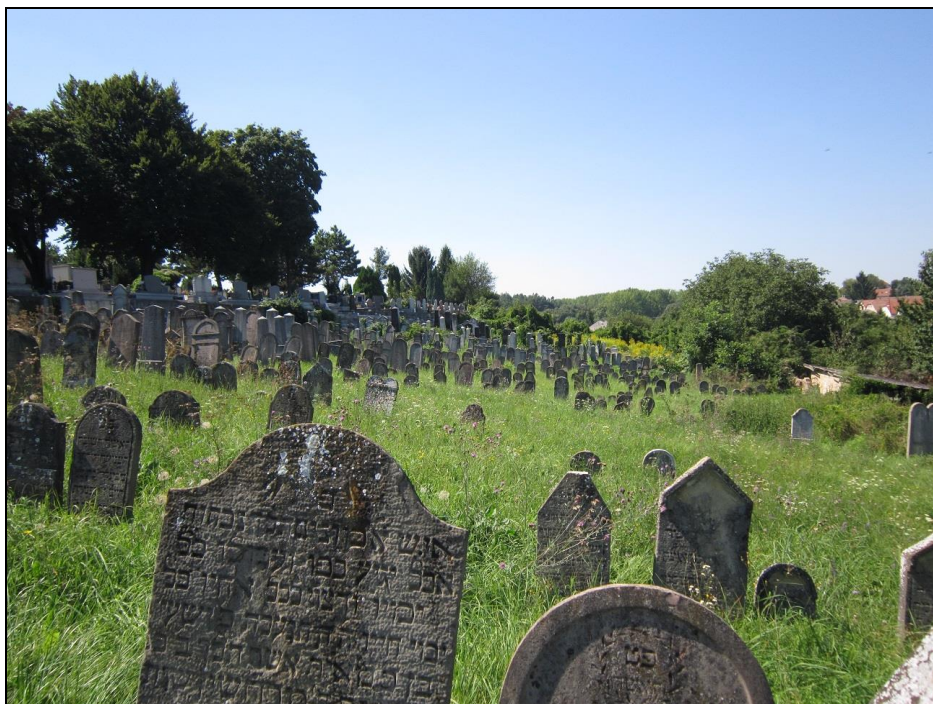
49. A temető egy részében máig vízben állnak a sírkövek, a kép segít elképzelni az 1955-ös állapotot. Sürgető feladat a temető történeti és örökségi értékének megfelelő kezelése.

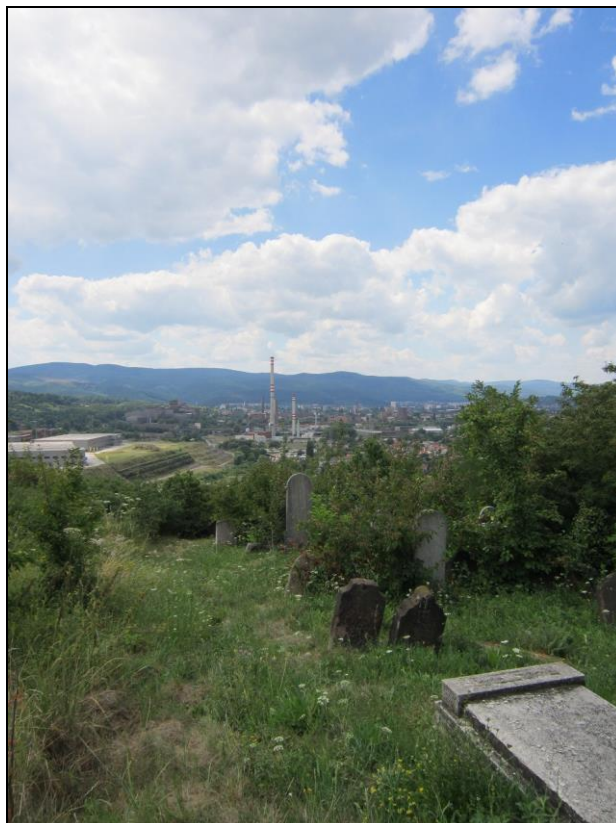
50. Mágocs zsidó temetőjének régi fertálya bozotos és elhanyagolt. A síremlékek nagy része félbetört, kidőlt.

51. A XIX. század elejéről származó síremlék a mágocsi temetőben. A bevésett szám jelzi hogy az egykori közösség kis lélekszáma ellenére is volt temetőkataszter.

52. A bonyhádi temető látképe. Előtérben a cseh-morva hatásokat is tükröző XIX. század eleji rész, háttérben a dombról lefelé húzódó sorokban a XIX–XX. század kövei, az ipari sírkőfaragás korából származó, reprezentatív fekete- és szürkegránit obeliszkek láthatók.

53. Az áttelepített hejőcsabai síremlékek ma a miskolci, avasi zsidó temető hátsó fertályában találhatóak. A kövek egy része megdőlt, a területet bozót borítja.

54. A várpalotai temető képe, elől jobbra a gránitoszlopok hült helyét jelző beton alapozások, háttérben a XVIII–XIX. századi rész rossz állapotú, törött, síremlékei láthatók.

55. A zsámbéki temető egyik megmaradt síremléke a régi hitközségi kataszteri jelzés szerint a 426. számú kő volt. Ma a területen mindössze egy tucatnyi töredék és csonk található.

56. A balassagyarmati római katolikus temető (bal) és az esztergomi zsidó temető (jobb) két XIX. századi síremléke

57. A balassagyarmati r. kat. (bal) és zsidó temető (jobb) két XIX. századi síremléke

58. A kecskeméti református temető felújított XX., (bal) és a balassagyarmati zsidó temető (jobb) XIX. századi síremléke

7. A kutatás eredményei

Kutatásom legfőbb célját teljesítettem akkor, amikor számszerűsítettem, topográfiailag felmértem a jelenlegi országterületen fennmaradt, XVIII. századi zsidó funerális örökséget.

A 2011 és 2018 között végzett kutatások során az alábbi 44 temetőben kutattam, ezek közül 29-ben összesen 363 síremléket találtam: Abaújszántó: 1, Abony: 0, Ács: 8, Albertirsa: 6, Apostag: 26, Aszód: 0, Baja: 7, Balassagyarmat: 43, Budapest (Óbuda): 6, Bodrogkeresztúr: 7, Bonyhád: 27, Csabrendek: 1, Esztergom: 0, Gyöngyös: 1, Hőgyész: 10, Jánosháza: 0, Kaposvár (Toponár): 0, Keszthely: 18, Mád: 28, Mágocs: 1, Makó: 24, Miskolc: 3, Miskolc (Hejőcsaba): 0, Mór: 6, Nagykanizsa: 12, Paks: 27, Pápa: 16, , Pincehely: 0, Sárbogárd: 0, Sátoraljaújhely: 1, Szécsény: 4, Tab: 3, Tata: 67, Tiszabercel: 0, Tiszabő: 0, Tokaj: 0, Várpalota: 0, Veszprém: 0, Zalaegerszeg: 1, Zalalövő: 0, Zalaszentgrót: 9, Zsámbék: 0. A tatai minta 6 további, csak dokumentációból ismert felirat szövegével egészült ki, illetve két település, Lovasberény (38) és Pilisvörösvár (20) síremlékeit Kormos Szilvia könyvei és dokumentációja alapján dolgoztam fel.³⁴⁶ Összesen 427 síremlék feliratait dokumentáltam, azonban 9 esetben dupla felirat szerepel, emiatt a teljes felirat-minta száma 436.

A kövek anyagát és formavilágát vizsgálva láthatóvá, és egységében bemutathatóvá váltak országos és regionális szinten az egyes kőfajták, kőtípusok a török kor utáni zsidóság letelepedésének időszakában. Az általam meghatározottak közé tartozik több, korábban az egyes temetők elkülönült vizsgálatakor fel nem ismert jellegzetesség is:

- a keszthely-környéki elterjedése, formai egysége Zala megyében és környékén (Csabrendek, Jánosháza, Keszthely, Nagykanizsa, Zalaegerszeg, Zalaszentgrót),
- a mecseknádasdi (bonyhádi) kő elterjedése, formai egysége Tolna megyében és környékén (Baja, Bonyhád, Hőgyész, Paks, Pincehely, Tab),
- a keszthely-környéki sírköveknek az ország többi részéhez képest tapasztalható, látványos, formai és stilisztikai gazdagságának bemutatása,
- a cseh-morva kőtípus, mint önálló típus meghatározása, országos elterjedtségének, változatos, mégis egységes formavilágának leírása (legjelentősebb megjelenési helyei: Apostag, Balassagyarmat, Makó, Paks és Pilisvörösvár),

³⁴⁶ KORMOS 2012, 2016.

- bemutathatóvá vált a XIX. századi zsidó temetőkben országszerte meghatározó gerecei vörös mészkő elterjedtsége.

A kelet-nyugati migrációs zónák közötti különbségeket vizsgálva kiderült, hogy Északkelet-Magyarország funerális kultúrája az ország többi részétől eltérő forrásokból táplálkozott. Bár a XVIII. században még nagyrészt egyszerű, kisméretű síremlékeket találunk, a néhány gazdagabb díszítésű síremlék motívumvilága egyértelműen lengyelországi mintákat követ. A vizsgálat révén kiderült, hogy a terület temetőinek későbbi képét markánsan meghatározó, galíciai hatásokat tükröző síremlékek ekkor még nem terjedtek el szélesebb körben.

Az eredmények összesítése során a motívumok gazdagsága, és elterjedtsége meglepően nagyra mutatkozott, a dokumentált szimbólumok és motívumkincs anyaga adalékul szolgálhat a zsidó síremlékek művészettörténeti vizsgálatához.

Bár a kutatás során kiderült, hogy a keresztény temetőkben kevés XVIII. századi sírkő található, így nincs érdemi összehasonlítási lehetőség, azonban a zsidó temetőkben fennmaradt anyag azt bizonyítja, hogy többségük a helyi kőfaragó központok jelentős emlékének tekinthető.

A korábbi feltételezésekhez képest több helyen már a XVIII. században alkalmazott stilisztikai jelenség volt az akrosztikon, a topográfiai vizsgálatok során körvonalazhatóvá váltak a megjelenési helyei és ideje.

Érdekes strukturális adalék a sírfeliratok vizsgálatához, hogy az anya neve csak nagyon kevés síremléken látható. A kutatás azt bizonyítja, hogy a XVIII. században ez az információ még nem volt a sírfeliratok szerves része. Ezzel megmagyarázható, hogy miért szerepel az anya nevét tartalmazó szövegrész a XIX. századi sírkövek alsó, a szövegtől szerkezetileg különálló részében.

A síremlékeken származási valamint halálozási helyként feltüntetett, zsidó közösségek által használt település-elnevezések jegyzéke gyarapítja a már a XVIII. században használatos hazai héber település-elnevezések táráját.

A névtani vizsgálatok megerősítették a korábbi eredményeket:³⁴⁷ a nevek sokféleségét mutatja, hogy átlagosan 2,1 személyre jut egy név. A nemeket külön vizsgálva látható, hogy a nők esetében még nagyobb a változatosság. Az összes név 58%-a héber és héber

³⁴⁷ SCHEIBERNÉ 1981. 44. és BÁNYAI 2011. 28-29.

eredetű, 28%-a német eredetű, 8%-a héber-német dupla, 2%-a szláv, 1%-a újlatin, 0,5-0,5%-a dupla német és judeo-görög név. Míg azonban a férfiak esetében 20%-kal magasabb a héber és héber eredetű nevek aránya, a nőknél viszont háromszor több a német eredetű név, valamint találunk szláv és újlatin neveket is, amire a férfiak nevei között nincs példa.

Családneveket csak a feliratok 5%-ában jelöltek, ezek bevezetését megelőzően a nagyobb zsidó közösségekben tapasztalható a megkülönböztető nevek használata. A topográfiai vizsgálatból kiderült, hogy a מכוּנה fordulattal jelölt ragadványnevek a Dunántúl nyugati és északnyugati részének korai, nagyobb zsidó községeinek (Pápa, Mór, Tata, Lovasberény, Keszthely) sírfeliratain dokumentálhatók. Északkelet-Magyarországon sem családnevek sem ragadványnevek nem kerültek feltüntetésre.

A feltűnő, hogy a XVIII. században még nagyon ritka a ha-kohen, ha-levi forma, helyette K'C és SzG'L rövidítések szolgálnak a kohániták és leviták síremlékének jelzésére. A rangjelöléseinek teljes kiírása csak a XIX. században válik általánossá.

Végigjártam és dokumentáltam a védelemre, felújításra szoruló, valamint az értékeiknél fogva védendő, legkorábbi, ma is létező zsidó temetők állapotát, a megfigyeléseim alapján a konkrét teendőkre hívtam fel a figyelmet.

A dolgozat eredményei segíthetik a műemléki és helyi szintű örökségvédelmi vizsgálatokat, adalékokat szolgáltathatnak a zsidó temetők régebbi rétegének értékeléséhez helyi, területi és országos összefüggésben, valamint nemzetközi összehasonlításban.

Adattár

Az adattár tartalmazza az ismertetett 29 temető 427, XVIII. századi sírkövén található feliratokat. A feliratok száma kilenccel több, ugyanis kilenc síremléken két elhunyt sírfelirata szerepel a sírkő ellentétes oldalán, vagy külön szövegmezőben. Régióként, településenként, azon belül pedig kronológiai sorrendben követik egymást a sírfeliratok, valamint a hozzájuk tartozó kivonatolt adattár. A megkülönböztethetőség érdekében minden sírfelirat egyedi számmal rendelkezik.

Amellett, hogy elsődleges célom a betűhív közlés volt, az adattár összeállításakor egy rendkívül heterogén mintát kellett egységes formában leírnom és rendszereznem. Emiatt a szövegek közlés során a következő elveket határoztam meg:

1. A síremlékeken található sokszínű, egyedi megoldású rövidítések formailag hű visszaadására nem volt lehetőségem, ezért minden esetben egyszerű aposztroffal jelöltem a rövidítéseket.

2. Mivel sok esetben nem egyértelmű a rövidítő jelek megléte sem, a hagyományos rövidítő formulákat nem jelöltem külön, ellenben a dátumokban a számértékkel rendelkező betűket akkor is aposztroffal láttam el, ha ez a kövön nem szerepel.

3. Amennyiben egy név vagy szó a síremléken rövidítve szerepel, függetlenül a kövön látható vésettől, ezt is megjelöltem.

4. A sírfeliratok egy része tartalmazza a halálozás és temetés dátumát is, egyes esetekben viszont csak a halálozás vagy csak a temetés dátumát jelölik, emiatt következetesen a sírköveken található legkésőbbi dátumot adtam meg az adattárban.

5. Hiányos feliratok esetén a következő jelöléseket alkalmaztam:

... – kopott, bizonytalan olvasatú rész, de a kő megvan

- - - – törött, hiányzó rész

[...] – kiegészítés a szövegösszefüggés alapján

6. A kövek egy részén látható díszítések, kiemelések, domborítások vagy vésések jelölésére a szövegek közléskor nem volt lehetőségem, ezeket az adattárban tüntettem fel, a mellékelt teljes, nagy felbontású képekből álló fotódokumentációban minden sírkő képe megtekinthető, megvizsgálható.

A sírfeliratok mindegyikének – különösképp a stilisztikai-irodalmi szempontból összetettebb sírfeliratok – fordítása szétfeszítené a dolgozat kereteit, ezért céлом a történeti, örökségvédelmi, művészettörténeti, valamint genealógiai szempontból hasznosítható adatok kiemelése volt. Az adattár jelölései a következő adatokat tartalmazzák:

F – A feliratból származó adatok

K – A sírkő jellemzői

- F a A feliratban található legkésőbbi dátum polgári időszámítás szerinti átírása
- b A feliratban található héber dátum fonetikus átírása (a kis időszámítás szerint)
- c Az elhunyt személyneve
- d Az elhunyt második neve (מכונה)
- e Apa személyneve
- f Apa családneve (valamint itt szerepelnek a rangnevek, K'C, SzG'L)
- g Anya személyneve
- h Férj személyneve
- i Férj családneve (valamint itt szerepelnek a rangnevek, K'C, SzG'L)
- j Férfi
- k Származási hely
- l Halálzási hely
- K a Motívum, szimbólum
- b Véset jellemzői
- c Fejezet
- d Dátum helye a sírkövön (amennyiben nem a felirat végén található)
- e Akrosztikonok, rímek
- f Méret: magasság, szélesség, vastagság
- g Anyag
- h Állapot
- i Helye a temetőben
- j Idézetek
- k Egyéb információk – az elhunytól (hitközségi funkció betöltése), a kőről (másodlagos kő jelzése)

Dél-Dunántúl**Bonyhád**

1. Bonyhád, 1767/1768.

פ'נ

איש שלמה

אשר בעה ב"ה

והלך לעולמו ביום

ד' ד'א ... תקכ"ח ל'

ה'ר ... הלים

ב'ה ... גופו

...

...

F a 1767/1768.

b 528.

c Slomo

j Férfi

K b Kezdőformula betűmérete eltérő

c I. F

f 75, 44, 15

g homokkő (Bonyhádi típus)

h 2

i 11. sor 10.

2. Bonyhád, 1768. július 23.

אתם הדור ראו ותמהו

[על האי]

שופרא דעפרא בלעהו

בישיבה עליונה נח. דהו

ויצא יצחק בשבת קודש

ט' אב בקכ"ח לפ'ק ה'ה

מורינו ורבינו זכותו יגן עלינו

הרב מ' יצחק זעקל שפיץ ז"ל

F a 1768. július 23.

b 528. év 9.

c Jichák

j Férfi

K b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő

c I. F

f 110, 48, 11

g homokkő (Bonyhádi típus)

h 1

i 16. sor 10.

j A főszöveg 1. sora Jeremiás 2,31, 2. sora Tb Berakhot 5b alapján

k Másodlagos kő, hátoldalán a leszármazottak emléktáblájával (2004). Spitz, Jichak Zekl ha-levi (-1768) – Nikolsburgi születésű, 1746-ben Berlinben jelentette meg *Birkat Jichak* című művét. 1850-ben megválasztották Bonyhádra rabbinak, ahol haláláig működött, ismert jesivát vezetett. Az ő idején épült fel a község első zsinagógája. *Béuré Jichak* című Haggada-kommentárját (Brünn, 1790) fia adta ki. (Forrás: COHEN 1997. 204–205.)

3. Bonyhád, 1769/1770.

...

הא[שה]... בה

מ פ...

...

...

...

א ... תקל

לפ'ק ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1769/1770.

b 530.

j Nő

K b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő

c I. F

f 80, 43, 10

g homokkő (Bonyhádi típus)

h 4

i 4. sor 19.

4. Bonyhád, 1771. január 8.

פ'ט
ה'ה מ' יטל
ב'ה ישראל כ'ץ
מ ק'ק' ...ץ
ויצא נשמת'
ביו' ג' ר'ב טבת
תקל"א ל'
ת'נ'צ'ב'ה'

f 80, 44, 15

g homokkő (Bonyhádi típus)

h 2

i 12. sor 4.

6. Bonyhád, 1772. december 13.

פ'ט'
האשה חשובה
... מ'
טוב ויצאה נשמת'
ביום שבת קודש
ונקברת ביום א' יז
כסליו תקל"ג לפ'ק
ונשמתה תהי ...
תחת ... החיים

F a 1771. január 8.

b 531. tévét 22.

c Jitl

e Jiszráél

f K'C

j Nő

k Szerepel, de olvashatatlan

K b Kezdőformula betűmérete eltérő

c I. F

f 80, 44, 13

g homokkő (Bonyhádi típus)

h 3

i 17. sor 5.

F a 1772. december 13.

b 533. kiszlev 17.

j Nő

K b Kezdőformula betűmérete eltérő

c I. F

f 75, 44, 15

g homokkő (Bonyhádi típus)

h 2

i 16. sor 7.

5. Bonyhád, 1771. szeptember 30.

פ'ט'
האשה חשוב'
מ מ[רים ב]ת ל'ה
... יונה
... נפטר
יום ב' ר'ב תשרי
תקליב לפ'ק
ת'נ'צ'ב'ה'

7. Bonyhád, 1773. március 27.

פה
...נט
...
...
...
...
...
ש'ק ג ניסן תקל"ג

F a 1771. szeptember 30.

b 532. tisri 22.

c Mirjam

e Jona

j Nő

K b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő

c I. E

F a 1773. március 27.

b 533. niszán 3.

K b Kezdőformula betűmérete eltérő

c I. F

f 65, 41, 9

- g homokkő (Bonyhádi típus)
h 4
i 5. sor 10.

8. Bonyhád, 1774. január/február

פ'נ
הנעלה כ מר
ליפמן בן ה'
מאניש ז'ל
ממעזריטש
נפטר ונקבר
... שבט ת
קל'ד ת'נ'
צ'ב'ה'

- F a 1774. január/február
b 534. svát
c Lipman
e Manis
j Férfi
k valószínűleg Velké Meziříčí, - מעזריטש -
Csehország
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C
f 70, 33, 14
g homokkő (Bonyhádi típus)
h 2
i 4. sor 17.

9. Bonyhád, 1774. december 16.

...
האש[ה הצנוע']
... מר
אברהם כ'ץ ז'ל
שהלכה לעול
יום ו יג טבת
קהל'ת לפ'ק

- F a 1774. december 16.
b 535. tévét 13.
e Ávrahám
f K'C

- j Nő
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. E
f 80, 44, 13
g homokkő (Bonyhádi típus)
h 3
i 18. sor 6.

10. Bonyhád, 1775/1776.

...
...
...
...
...
...
תקל'ו
ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1775/1776.
b 536.
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. F
f 70, 45, 10
g homokkő (Bonyhádi típus)
h 4
i 3. sor 5.

11. Bonyhád, 1781. július 30.

פט
האשה חשוב'
מ בי[לה] .. כ' אייז'
שיצא נשמתה
בערב תשעה ב'
תקמ'א לפק
ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1781. július 30.
b 541. áv 8.
c Beila
e Eizik
j Nő
K b Kezdőformula betűmérete eltérő

- c I. F
- f 60, 40, 12
- g homokkő (Bonyhádi típus)
- h 2
- i 10. sor 26.

- f 65, 41, 9
- g homokkő (Bonyhádi típus)
- h 3
- i 5. sor 4.

12. Bonyhád, 1782. május/június

פנ
האיש ...
בשנים ... משה
בן מ... ש...
זל שהלך לעלמו
ביו' עשק ... סיון
תקמב לפק

14. Bonyhád, 1783. január 3.

פ'ט'
האשה חשוב'
הרב ... ה
מ' א ...
כהרר ...
שהלכה לעולמ'
ע'ש'ק' ע'ר'ח' שבט
תקמ'ג לפ'ק
ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1782. május/június
- b 542. sziván
- c Mose
- j Férfi
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
- c I. F
- f 60, 40, 12
- g homokkő (Bonyhádi típus)
- h 2
- i 7. sor 19.

- F a 1783. január 3.
- b 543. svát újhold előestéje
(megelőző napja)
- j Nő
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
- c I. F
- f 60, 40, 12
- g homokkő (Bonyhádi típus)
- h 3
- i 16. sor 6.

13. Bonyhád, 1782/1783.

פט
האשה חשובה
היק[רה] ... ב'ה
יהוד[ה] ... זעליג
מ ...
ז'ל הלכה לעולמ
ושבקה ח'ל'ח' יום
..... תקמ'ג

15. Bonyhád, 1783. július 6.

פ ט
האיש שהלך
בדרך מישור
ה'ה כ'ה משה בן
כה אברהם דוד
ז'ל נקבר יום א
ו תמוז תקמ'ג ל
פה באנהייט
ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1782/1783.
- b 543.
- e Jehuda Zelig
- j Nő
- b Kezdőformula betűmérete eltérő
- c I. F

- F a 1783. július 6.
- b 543. támuz 6.
- c Mose
- e Ávrahám Dávid

- j Férfi
l באנהייט
K c I. C
f 100, 33, 10
g vörösmészke
h 1
i 17. sor 3.

16. Bonyhád, 1785. május 1.

פ'ט

האשה חשו'
מ' צירל ב'ה
שלום ז'ל נפ'
ונקברת יום
א' כ'א אייר
תקמ'ה ל'

- F a 1785. május 1.
b 545. ijjár 21.
c Cirl
e Salom
j Nő
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C
f 60, 34, 12
g homokkő (Bonyhádi típus)
h 1
i 11. sor 14.

17. Bonyhád, 1788. december 6.

פנ

האיש הישר
כה יוסף בה
אשר סגל
שהלך לעולמ'
בי' ? ש"ק זיין
כסליו תקמ'ט
ל' ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1788. december 6.
b 549. kiszlev 7.
c Jozsef

- e Asér
f SzG'L
j Férfi
K a Levita kancsó (?)
b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. E
f 90, 40, 12
g homokkő (Bonyhádi típus)
h 1
i 7. sor 11.

18. Bonyhád, 1789. augusztus 23.

פ'ט

האשה חשוב'
מ' בונה בת ההר
בער מפולן קק
באבראו וניק יו
א' ב' ר'ח אלול ת
קמ'ט ל'

- F a 1789. augusztus 23.
b 549. elul 1.
c Bona
e Ber
j Nő
k Lengyelország, a településnév bizonytalan - באבראו
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. E
f 80, 44, 13
g homokkő (Bonyhádi típus)
h 1
i 15. sor 2.

19. Bonyhád, 1790. január/február

פ'ט

אשת חיל צדקה
עש[תה]... [א]ביגיל
היא ... מרת
יהודית .. [א]הרן
נקב[רת ביום]
ע' [ש'ק']... שבט
בשנת תקנ' ל'

F	a	1791. október/november	K	b	Kezdőformula betűmérete eltérő
	b	552. hesván		c	I. E
K	b	Kezdőformula betűmérete eltérő		f	60, 40, 12
	c	I. E		g	homokkő (Bonyhádi típus)
	f	60, 40, 12		h	2
	g	homokkő (Bonyhádi típus)		i	18. sor 18.
	h	4			
	i	16. sor 20.			

26. Bonyhád, 1799. július 27.

היום יום ב דד תמוז

תקנ'ט ל'

הלך לעלמו

ה'ה כ' ליב ...

...'

...

...

...

...

24. Bonyhád, 1792. október 28.

פ'ט'

ה[אשה חשובה]

מ[רת ...ה בת]

כהרר יהודה ז'ל

שהלכה לעולמ'

[יו' א'] יב השון תקנ'ג

...

F	a	1792. október 28.	F	a	1799. július 27.
	b	553. hesván 12.		b	559. támuz 27.
	e	Jehuda		c	Leib
	j	Nó		j	Férfi
K	b	Kezdőformula betűmérete eltérő	K	c	I. A
	c	I. E		f	70, 41, 9
	f	60, 40, 12		g	homokkő (Bonyhádi típus)
	g	homokkő (Bonyhádi típus)		h	4
	h	3		i	9. sor 21.
	i	11. sor 9.			

25. Bonyhád, 1793. november 8.

פ'נ

איש ... וישר

ה'ה כ'ה שמואל

המכו' ... ב'ה

אברהם סגל נפט'

בשם טו' עש'ק ד'

כסליו תקנ'ד ל'

27. Bonyhád, 1799. szeptember 19.

...

...

...

...

...

...

...

נפט' בש'ט' [יום ה טי]

[אל]ול תקנ'ט ל'

F	a	1793. november 8.	F	a	1799. szeptember 19.
	b	554. kiszlev 4.		b	559. elul 19.
	c	Smuél		c	I. E
	e	Ávrahám		f	80, 38, 11
	f	SzGL		g	homokkő (Bonyhádi típus)
	j	Férfi			

h 4
i 16. sor 9.

מצבת קבר אביו המנוח

...
...
...

Csabrendek

28. Csabrendek, 1745. február 3.

שובי שובי השלמית לעפרה

פט

היא האשה חשובה

והצנועה אשת חיל מר'

שלמת בת ר' איצק

מתה ונקברה רח אדר

שנת תקה לפק

- F a 1745. február 3.
b 505. adár 1.
c Sulamit
e Icik
j Nő
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. E
f 108, 45, 11
g vörös homokkő
h 1
i 2. sor 7.
j A felső ív szövege Énekek éneke 7,1 alapján.
k Másodlagos kő, hátoldalán 1835-ös felirat

- F a 1786. május 19.
b 546. ijjár 21.
c Ávrahám
e Simon
f K'C
j Férfi
- K a Kohanita kéz
c II. B
f 75, 46, 7
g vörös mészkő
h 1
i 1. sor 4.
k Másodlagos kő, szerepel a halál oka: vízbe fulladt a fiával
- F a 1786. május 19.
b 546. ijjár 21.
c Hájjim
j Férfi
- K k Másodlagos kő, szerepel a halál oka: vízbe fulladt az apjával

Hőgyész

30. Hőgyész, 1768. február 23.

פט

האשה חשובה

א'ח מ טשרנה בת

מ'ה אברהם

זצ'ל מאייבניץ נ'

ונקברת בשם טוב

ה' אדר שני שנת

תקכ"ח לפ'ק

Gyönk

29. Gyönk, 1786. május 19.

פנ

האלוף ה' אברהם בן ה' שמעון כץ

מחולש ובנו הבח' חיים ז'ל שנטבעו במים

ביום אחד ביום ו' כ'א אייר תקמ"ו לפק

ת'נ'צ'ב'ה'

ובשנת תר"ג יום ה' י"ט בירח אלול העיר ה' את
רוח בנו היקר והנכבד ח'ק כ'ה זלמן כץ מפעקטיטש
לילד ולהשתטח על קבר אביו הנזכר ...

- F a 1768. február 23.
b 528. adár-II. 5.
c Csorna
e Ávrahám

- j Nő
k vsz. Ivanovice na Hané – אייבניץ
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. F
f 70, 39, 13
g homokkő (Bonyhádi típus)
h 1
i 5. sor 3.

31. Hőgyész, 1773. december 30.

פנ
איש תם וישר
יאקב ... בה
... נפט ונקב
ביום ה' ט"ז טבת
שנת תקל"ד לפ"ק

- F a 1773. december 30.
b 534. tévét 16.
c Jákov
j Férfi
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. F
f 60, 44, 12
g homokkő (Bonyhádi típus)
h 2
i 5. sor 5.

32. Hőgyész, 1783. február 21.

פנ
יוסף
דעת יוסף מכאוב לבי
... הה התורני
המרומם רך בשנים
כה יוסף בה מאיר כץ
נפטר ביום ו' עש"ק י"ט
אדר ראשון תקמ"ג ל'

- F a 1783. február 21.
b 543. adár-I. 19.
c Joszéf
e Méir

- f K'C
j Férfi
K a Kohanita kéz
c VII.
f 80, 55, 8
g vörös mészkő
h 1
i 6. sor 6.
j A főszöveg első sora Prédikátor
1,18 alapján.

33. Hőgyész, 1783. október 11. és 1785.
január 2.

פנ
איש תם
וישר ירא אלקי
הה ה הרש בה
יאקל זל נפטר
ביום א' דסוכת
ונקבר ליל ב' דסו
שנת תקמ"ד
לפ"ק תנ"צ'ב'ה'

פנ
בני [הי]קר
כל מענדל בן ה
הרש זל נפטר
ביום שבת קוד'
ונקבר בש"ט יום
א' כל טבת שנ
תקמ"ה לפ"ק
תנ"צ'ב'ה'

hátoldala:

פנ
איש
היקר והנעים
כ מענדל בן ה
הרש זל נפטר
ביום שב"ק קו'
ונקבר בשם

	טוב ביום א'	חיים לה' ביום ג'
	כ' טבת שנ'	כסליו תקמ"ו ל'
	תקמ"ה לפק	
	ת"נצ"ב"ה'	
	פנ	
	איש	
	היקר והנעלו'	
	ה הרש בן ההר	
	יאקל זל נפטר	
	ביום א' דסוכת	
	ונקבר בשם	
	טוב בליל ב'	
	דסוכת שנת	
	תקמ"ד לפ"ק	
	ת"נצ"ב"ה'	
		35. Hőgyész, 1785. december 18.
		פנ
		איש [תם] ויש'
		יא... בן הרר
		... שהלך לעל'
		.. ה' ל"ח ק"ה טבת
		תקמ"ו לפ"ק
		ת"נצ"ב"ה'
F a	1783. október 11.	
b	544. szukot második nap estéje	
c	Hirs	
e	Jákel	
j	Férfi	
K b	Kezdőformula betűmérete eltérő	
c	VI. + I. F	
f	75, 62, 15	
g	homokkő (Bonyhádi típus)	
i	6. sor 7.	
k	A kő hátoldalán megismétli a két feliratot	
		35. Hőgyész, 1785. december 18.
F a	1785. december 18.	
b	546. tévét 1.	
j	Férfi	
b	Kezdőformula betűmérete eltérő	
c	I. F	
f	75, 42, 11	
g	homokkő (Bonyhádi típus)	
h	2	
i	5. sor 2.	
		5. sor 6. kő
		36. Hőgyész, 1787. január 14.
		פ"ט
		האשה היקרה
		מרת ינטל בת כ
		ש ... ענטא
		...
	34. Hőgyész, 1785. november 5.	
	..	
	הבחור החשוב ה	
	המשכיל כ שמעון	
	בן הר מענדל כ"ץ	
	שהלך לעולמו וש'	

- ... ביום ...
 ד'ד טבת תקמ"ז ל'
 תנ"צ'ב'ה'
- F a 1787. január 14.
 b 547. tévét 24.
 c Jentl
 j Nő
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. F
 f 63, 44, 12
 g homokkő (Bonyhádi típus)
 h 3
 i 5. sor 6.

37. Hőgyész, 1787. december 19.

ותמת
 ... שרה
 נתנה וידלי לאביון
 שלחה היא האשה
 חשוב' א'ח מ שרה
 בת ה משה כ'ץ זל
 שהלכה לעולמה
 ביום ג' ונקברת יום
 ד' ח' טבת תקמ"ח
 לפ'ק תנ"צ'ב'ה'

- F a 1787. december 19.
 b 548. tévét 8.
 c Szára
 e Mose
 f K'C
 j Nő
- K c I. F
 f 80, 42, 13
 g homokkő (Bonyhádi típus)
 h 2
 i 7. sor 2.
 j A főszöveg 1-2. sora 1Móz 23,2
 alapján

38. Hőgyész, 1797. február 7.

פ'נ
 האישי הישר
 והנעלה כ' יעקב צבי
 בה אליעזר כ'ץ הלך
 לעולמו בש'ט י'א
 שבט תקנ"ז ל'
 תנ"צ'ב'ה'

- F a 1797. február 7.
 b 557. svát 11.
 c Jákov Cvi
 e Eliézer
 f K'C
 j Férfi
- K a Kohanita kéz - domborított
 c IV. A
 f 85, 47, 10
 g homokkő
 h 1
 i 5. sor 7.

39. Hőgyész, 1798. november 1.

פ'נ
 איש צדיק וישר
 החבר ר אייזק
 בה שלם ז'ל אשר
 הלך כל ימיו בדרך
 טובים כל מעשין
 עשה בכושר ובה'
 דבק נפשו ביושרי
 וכל ימיו ה'ל' נהנה
 מיגיע כפו ...
 כ'ב חשון שתקנ"ט ל'
 תנ"צ'ב'ה'

- F a 1798. november 1.
 b 559. hesván 22.
 c Eizik
 e Salom
 j Férfi
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő

- c I. C
f 80, 40, 8
g vörös mészkő
h 1
i 6. sor 13.

גדול הנאמר בשמואל אשר
התחזק במצו[ת] קונו כיבדו
מהונו של[ם] ב[דרכי] תמים
במפעלי ... צדק לפני'
יהלך הר'ר ... שמואל
ב'ה ל
ת' נ' צ' ב' ה'

Keszthely

40. Keszthely, 1771. szeptember 21.

ינ יום ש'ק יג תשרי תקל"ב לפ"ק
פ"נ
ארי' במסתרים הלך
בדרכי ישרים ביתו הי'
פתוח לכל עברים
לעניים הגונים וכשרים
צדקתו עומדת לעד ולדור
דורים שמו מפארים האלוף
הקצין והנדיב כ'ה' ארי' יהודא
ב'ה ברוך המכונה בענדיט
ז'ל מטפא[.]ץ
ת' נ' צ' ב' ה'

- F a 1779. április 24.
b 539. ijjár 8.
c Smuél
j Férfi
K a Levita kancsó - domborított
b Záróformula kartusban,
domborított motívummal ötvözve
c I. C
d Dátum a felső ívben
f 105, 75, 12
g homokkő (Keszthelyi típus)
h 2
i 1. sor 17.
j A főszöveg első sora Tb Baba
batra 15b variációja

- F a 1771. szeptember 21.
b 532. tisri 13.
c Arie Jehuda
e Barukh Bénédit
j Férfi
k Szerepel, de olvashatatlan
K b Záróformula domborított
kartusban
c I. C
d Dátum a felső ívben
f 105, 85, 13
g homokkő (Keszthelyi típus)
h 1
i 1. sor 20.
j A főszöveg első sora Siralmak
3,10, 5. sora Zsolt 112,9 alapján

41. Keszthely, 1779. április 24.

נפטר ביום שבת קודש ונקבר ביום א' ה' אייר
תקל"ט לפק
פ"נ

42. Keszthely, 1779. május 2.

נפטר ונקבר ביום א' ט"ז אייר תקל"ט
פ"נ
לפ"ק
בחור כארוזים יניק וחכים
חבל על איבוד שנותי' הרכים
נפשו יתעדן מזיו מציץ מן
החרכים ה'ה' הבחור הנחמד
למטה ו[אהוב] למעלה כ' מאיר
ב'ה שמואל הלוי ז'ל
ת' נ' צ' ב' ה'

- F a 1779. május 2.
b 539. ijjár 16.
c Méir
e Smuél
f ha-Lévi
j Férfi
K b Kezdő- és záróformula

	betűmérete eltérő	הלולה צדקתה יהלוך
c	I. C	לפני צנועה היתה
d	Dátum a felső ívben	בבית המי לענים
f	85, 58, 12	נתנה מלחמה בדרכי
g	homokkő (Keszthelyi típus)	ה' היתה. [מה..] מ'
h	2	
i	Nyugati oldal 2. sor 12.	...
j	Főszöveg első sora 4Móz 24,6, 4–5. sora, Énekek éneke 2,9 alapján	...
	43. Keszthely, 1785. március 28. ינ' יום ב' א' דחה'מ של פסח תקמ"ה לפק פ'נ איש הלזה הלך בדרך טובים הטיב לעניים רחוקים וקרובים מלחמו נתן לדל והשביע לרעבים ה'ה' המפואר בשמים יצחק ב'ה משה ז'ל ת' נ' צ' ב' ה'	
F	a 1785. március 28. b 545. pézsah első félünnepi napja c Jichák e Mose j Férfi	איש אשר הלך בתמימות כל ימ' שלם בדרכי' ה'ה הנעלה כ' מר' מרדכי בן ... חיים
K	a Virágmotívum b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő, záróformula kartusban c I. C d Dátum a felső ívben f 105, 75, 12 g homokkő (Keszthelyi típus) h 1 i Nyugati oldal 1. sor 15.	שמואל ז'ל
	44. Keszthely, 1787. szeptember 3. ינ' יום ב' כ' אלול תקמ"ז לפק פ'נ אשה יראת ה' היא	
F	a 1787. szeptember 3. b 547. elul 20. j Nő b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő, záróformula kartusban c I. C f 100, 55, 12 g homokkő (Keszthelyi típus) h 2 i Keleti oldal 1. sor 33.	
	45. Keszthely, 1787. november 2. ינ' יום ו' עש'ק כ'א מרחשון תקמ"ח לפ'ק פ'נ איש אשר הלך בתמימות כל ימ' שלם בדרכי' ה'ה הנעלה כ' מר' מרדכי בן ... חיים	
F	a 1787. november 2. b 548. marhesván 21. c Mordekháj e Hájjim Smuél j Férfi	
K	a Virágmotívum b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő, záróformula kartusban c I. C d Dátum a felső ívben f 80, 55, 9 g homokkő (Keszthelyi típus)	

- h 2
 i Nyugati oldal 1. sor 14.

תנצבה

46. Keszthely, 1789. október 21.

ינ יום ד' ב'דרה מרחשון שנת תק"נ לפ"ק
 פ"ט

אשת חן תתמוך כבוד

כבודה פנימה מנשים

באהל ברוכה טעמה

כי טוב משמן טוב שמה

ה'נ'א'ה'ל'ה' להללה האשה

חשובה הצנועה בדרכי

ונעימה והחסודה

במעשי ותמימה

מרת ראנכי בת כהרר

...

תנצבה

- F a 1790. január/február
 b 550. tévét
 j Nő
 K a Virágmotívum
 b Kezdő- és záróformula
 betűmérete eltérő
 c I. C
 d Dátum a felső ívben
 f 100, 60, 13
 g homokkő (Keszthelyi típus)
 h 4
 i Nyugati oldal 1. sor 3.

48. Keszthely, 1790. május 24.

נפטר ונקבר ביום ב' י"א סיון תק"ן לפ"ק

פ"נ

משה עלה לשמים

בחור כארזים עלי מים

ושבק לן ולכל ישראל חיים

ה'ה' ר' משה ...

...

- F a 1789. október 21.
 b 550. marhesván 1.
 c Rankhe
 j Nő
 K a Virágmotívum
 b Kezdő- és záróformula
 betűmérete eltérő, kezdőformula
 ovális, záróformula téglalap alakú
 kartusban
 c I. C
 d Dátum a felső ívben
 f 85, 58, 12
 g homokkő (Keszthelyi típus)
 h 1
 i Nyugati oldal 2. sor 11.
 j A főszöveg első sor:
 Példabeszédek 11,16, 2–3. sor:
 Bírak 5,24, 4. sor: Prédikátor 7,1
 alapján

- F a 1790. május 24.
 b 550. sziván 11.
 c Mose
 j Férfi
 K c I. C
 d Dátum a felső ívben
 f 80, 60, 13
 g homokkő (Keszthelyi típus)
 h 2
 i Nyugati oldal 1. sor 13.
 j A főszöveg 2. sora 4Móz 24,6
 alapján

47. Keszthely, 1790. január/február

ינ' יום ר' עשק ... טבת בשנת תק"ן לפ"ק

פ"ט

אשה

.....

49. Keszthely, 1792. június 18.

נפטר ונקבר ביום ב' ד'ח סיון תקנ"ב לפ"ק

פ"נ

הדסה ... אשת חיל

- צ..... כל
 ימיה הלכה בדרך ישרה מצות
 קונה שמרה וחיה מעשה
 הצדקה שלום להעלות נשמתה
 ... למרומה ובתחית
 המתים להקימה היא האשה
 מרת אסתרל בת כהרר יוסף ז'ל
 ת' נ' צ' ב' ה'
- F a 1792. június 18.
 b 552. sziván 28.
 c Eszterl
 e Joszéf
 j Nő
 b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. C
 d Dátum a felső ívben
 f 100, 58, 13
 g homokkő (Keszthelyi típus)
 h 2
 i Keleti oldal 1. sor 9.
50. Keszthely, 1793. január 24.
 פ'ה
 האש[ה] מרת חיה
 בת הרר יצחק ז'ל
 נ' יום ה' י'א שבט
 תקנ'ג לפ'ק
 ת' נ' צ' ב' ה'
- F a 1793. január 24.
 b 553. svát 11.
 c Hájá
 e Jichák
 j Nő
 K a Virágmotívum
 b Kezdő- és záróformula
 betűmérete eltérő, fonatos díszítés
 az ívmezőben
 c I. C
 f 80, 43, 13
 g homokkő (Keszthelyi típus)
 h 1
- i Nyugati oldal 2. sor 1.
 51. Keszthely, 1796. február 15.
 נונ יום ב' ו' א'ר' תקנ'ו ל'
 פ'נ
 רץ כצבי לעשות רצון
 קונו מכבדו מחונו בצדקים
 פזרונו הנעלה כה' צבי דוב
 המכונה [הירש בער ב'ה]
 ...
- F a 1796. február 15.
 b 556. adár-I. 6.
 c Cvi Dov
 d Hirs Ber
 j Férfi
 b Kezdő- és záróformula
 betűmérete eltérő
 c I. C
 d Dátum a felső ívben
 f 81, 51, 14
 g homokkő (Keszthelyi típus)
 h 2
 i Nyugati oldal 2. sor 10.
 j A főszöveg első sora Pirké avot
 5,20 alapján
52. Keszthely, 1796. május 25.
 נפטר ונקבר ביום ד' לב ל'מ'ב'י' תקנ'ו לפ'ק
 פ'נ
 זה האיש משה צבי גרגיג
 נחמד למטה ולמעלה
 אהוב באהבת חסד של
 אמת אשר עשה ופעל פעולת
 צדקה לחיים ה'ה' כהרר משה
 הירש בן כהרר יצחק ז'ל
 ת' נ' צ' ב' ה'
- F a 1796. május 25.
 b 556. ómerszámlálás 32.
 c Mose Hirs
 d Mose Cvi

e	Jichák	ועשה צדק יהלך
j	Férfi	לפני ה'ה חנעלה
K a	Virágmotívum	כה יהודא במכונה
b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő, záróformula ovális kartusban	ליב ב'ה צבי המכונה הרש ז'ל
c	I. C	ת' נ' צ' ב' ה'
d	Dátum a felső ívben	
f	120, 65, 12	
g	homokkő (Keszthelyi típus)	
h	1	
i	Nyugati oldal 3. sor 5.	
	53. Keszthely, 1797. július 28.	
	נ' ונ' ביום עש'ק ה' אב תקנ"ז ל'	
	פ'נ	
	איש הלך בדרכי	
	קונו טרה ביגיע כפו	
	לעשות צדקה בכל	
	עת צדק לפנו יהלך	
	ה'ה כ'ר'ר' שלמה ב'ה	
	מרדכי ז'ל	
	ת' נ' צ' ב' ה'	
F a	1797. július 28.	
b	557. év 5.	
c	Slomo	
e	Mordekháj	
j	Férfi	
K b	Kezdőformula betűmérete eltérő	
c	I. C	
d	Dátum a felső ívben	
f	83, 44, 14	
g	homokkő (Keszthelyi típus)	
h	1	
i	Nyugati oldal 3. sor 4.	
	54. Keszthely, 1798. augusztus 16.	
	י'נ' יום ה' ד' אלול בשנת תקנ"ח לפ'ק	
	פ'נ	
	איש יהודא גבר באחי'	
	שלם בדרכי' תמים	
	כמפעלי פעל	
F a	1798. augusztus 16.	
b	558. elul 4.	
c	Jehuda	
d	Leib	
e	Cvi (Hirs)	
f		
j	Férfi	
K a	Két oroszán, növényi és virágmotívumok	
b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő, kezdőformula ovális, záróformula téglalap alakú kartusban	
c	I. C	
d	Dátum a felső ívben	
f	100, 85, 13	
g	homokkő (Keszthelyi típus)	
h	1	
i	Nyugati oldal 1. sor 21.	
j	A főszöveg első sora 1Krón 5,2 alapján.	
	55. Keszthely, 1798. augusztus 23.	
	נ' ונ' ביום ה' י'א אלול תקנ"ח ל'	
	פ'נ	
	אשה כשירה במעשי'	
	אשר טוב עשתה בעמי'	
	רדפה צדקה וחסד בימי'	
	צדק יהלך לפני'	
	היא האשה מרת קילא	
	בת כ'ה צבי המכונה	
	הירש כ'ץ ז'ל	
	ת' נ' צ' ב' ה'	

F	a	1798. augusztus 23.	רצון קונו כיבדו מהונו
	b	558. elul 11.	חסד וצדקה ילין במלונו
	c	Keila	ח'ה הנעלה כהרר נתן
	e	Cvi (Hirs)	נטל ב'ה יצחק ז'ל
	f	K'C	ת' נ' צ' ב' ה'
	j	Nő	

K	a	
	b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő, kezdőformula kerek kartusban
	c	I. C
	d	Dátum a felső ívben
	f	110, 62, 13
	g	homokkő (Keszthelyi típus)
	h	1
	i	Nyugati oldal 3. sor 3.

56. Keszthely, 1799. február 10.

נ ביום א' אר תקנ"ט לפ"ק

פ"ט

האי גברת נקראת

כשורה

...

היא

שתק.....עולם

...שא....

F	a	1799. február 10.
	b	559. adár-I. 1.
	j	Nő

K	a	Virágmotívum
	b	Kezdőformula betűmérete eltérő
	c	I. A
	d	Dátum a felső ívben
	f	50, 36, 13
	g	homokkő (Keszthelyi típus)
	h	4
	i	Nyugati oldal 1. sor 2.

57. Keszthely, 1799. július 29.

נפטר ונקבר ביום ב' ד'ו תמוז שנת תקנ"ט

לפ"ק

פ"נ

איש נתן נפשו לעשות

F	a	1799. július 29.
	b	559. támuz 26.
	c	Nátán
	e	Jichák
	j	Férfi
K	c	I. C
	d	Dátum a felső ívben
	f	90, 65, 12
	g	homokkő (Keszthelyi típus)
	h	1
	i	Nyugati oldal 3. sor 2.

Mágocs

58. Mágocs, 1795. április 1.

פ"נ

איש תם וישר

הרר

יוסף

ב'ה קדושי הרר משה

וצוה קודם מותו לקברו במקום הזה

ונקבר בשם טוב

יום ד' י"ב ניסן תקנ"ה לפ"ק

ת' נ' צ' ב' ה'

F	a	1795. április 1.
	b	555. niszán 12.
	c	Joszéf
	e	Mose
	j	Férfi
	c	I. A
	f	120, 40, 7
	g	vörös mészkő
	h	1
	i	4. sor 2.
	k	Másodlagos kő

- Nagykanizsa** (megelőző napja)
59. Nagykanizsa, 1780. február 19.
 'נונ יום ה' יג א'ר' ת'קמ' ל
 פנ
 ויתהלך הנוך את
 האלהים ואיננו כי
 לקח אתו אלהים
 ...ה"ה ר' מושליפ ...
 ...
 ...
 'ת'נ'צ'ב'ה'
- F a 1780. február 19.
 b 540. adár-I. 13.
 c Henokh
 j Férfi
 K b Kezdő- és záróformula
 betűmérete eltérő
 c I. C
 d Dátum a felső ívben
 f 109, 45, 12,5
 g homokkő (Keszthelyi típus)
 h 2
 i Jobbról 1. sor 10.
 j A főszöveg első sor 1Móz 5,24.
 alapján
 k Chenich Léb, Jákob Bachrach fia
 - העניך ליב בה' יאקב -
 (forrás: CHEVRA 1865. 2. oldal 64.
 számú sírkő.)
60. Nagykanizsa, 1786. június 26.
 'נפטר ונק' יום ג' ער'ח תמוז תקמ'ו ל
 פנ
 איש זה אליהו זקן
 ושבע ימים פרנס ומנהיג
 שוכן פה ומעניג ה' אלי'
 בה עזריאל סיגית ז'ל
 'ת'נ'צ'ב'ה'
61. Nagykanizsa, 1787. május 19.
 'היום א' ב' שבת קודש בסיבן תקמ'ז ל
 פ'נ
 ויעקוב הלך לדרכו
 דרכו דרח שלום לבית
 ל...
 ...
 ...
 ...
 ...
- F a 1787. május 19.
 b 547. sziván 2.
 c Jákob
 j Férfi
 K b Kezdő- és záróformula
 betűmérete eltérő
 c I. C
 d Dátum a felső ívben
 f 86, 64, 14
 g homokkő (Keszthelyi típus)
 h 4
 i Emlékmű, külső kör, 13.
 j A főszöveg első sora 1Móz 32,2
 alapján
62. Nagykanizsa, 1790. március 4.
 נפטר בשם טוב חי אדר תק"ן לפק
- F a 1786. június 26.
 b 546. támuz újhold előestéje

- פ"נ
נטע נטעי נאמנים
במעשיו
טוב שמו משמן הניה
אחריו
על זה בכו.. כך בכא
בניו
זכר לצדיק מפע?תיו
ב...י
...
....
...ר' שמעיה מההכה שמ
'תנ'צ'ב'ה
- F a 1790. március 4.
b 550. adár 18.
c Semája
j Férfi
b Kezdőformula betűmérete eltérő,
kerek kartusban található, ezt
övezi a kezdősor.
c I. C
d Dátum a felső ívben teljes kört zár
be
e A sorok végén rím
f 100, 45, 13,5
g homokkő (Keszthelyi típus)
h 2
i Jobbról 1. sor 8.
j A főszöveg 2. sora Préd 7,1
alapján
63. Nagykanizsa, 1791. február 18.
נפטרת ונקברת יום ו' עשק ע'פ' תקנא לפק
פ"ט
אשה כשרה ובמצו' עסקה
.... הלכה
מן הנשים מדישמע ... צדקה
...
...
...
- F a 1791. február 18.
b 551. adár 14., purim
j Nő
K a Domborított szalagos
babérkoszorú
b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C
d Dátum a felső ívben
f 90, 58, 12
g homokkő (Keszthelyi típus)
h 3
i Jobbról 1. sor 19.
k Chájé Szára, Áberl Lubitz lánya -
Chájé Szára, Áberl Lubitz lánya -
(forrás: חיי שרה בת אבערל
CHEVRA 1865. 14. oldal 52.
számú sírkő.)
64. Nagykanizsa, 1791. május 22.
נפ' ונק' בש'ט' יו' א' ל'ג לספירה תקנ"א ליצירה
הרר שבתי ב'ה עזריאל ר'ה דק'ק
פ"נ
קנישא
שבתי ראיתי תחת שמש בני קדם
בר לבב נקי כף הכל בני אדם
עשיר ורש פגשי לבית עולם ירדם
זולג עין דמיי להאישיפר' שנרדם
רב וצעיר הלכו בציד לאחרים
ידמו לארץ מתוך הקהל אבידים
אל...מיד יצאו וחושמי כסדם
ל..... יום אידם
...
...
- F a 1791. május 22.
b 551. ijjár 18., lág báomer
c Sábtafj
e Azriél
j Férfi
l קנישא
K a Virágmotívum
b Domborított betűk, kezdőformula
betűmérete eltérő, ívmezőben
kétsoros felirat
c I. C

- d Dátum a felső ívben וידיה שלחה לאביון
e Akrosztikon, a sorok végén rím הצנועה מ' חנה אשת
f 90, 49, 12 ... ה' שלום
g homokkő (Keszthelyi típus) 'תנ"צ'ב'ה
h 2
i Jobbról 2. sor 67.
j A főszöveg első sora Préd 6,1, 2. A főszöveg első sora Préd 6,1, 2.
sora Zsolt 24,4, 3. sora Péld 22,2
alapján
65. Nagykanizsa, 1792. február 19.
'נפטרת משיק' ונק' יו
'א' כ'ו שבט תקנ"ב ל
פ"ט
הה האשה צנועה במעשיה
גדלה בניה עת גלמור' מבעלה
ז'ל להולכים בדרכי ישרה
וכמעשי' טוב כל ימי הייה
מרת ריזל בת השמעון ז'ל
'תנ"צ'ב'ה
- F a 1792. február 19.
b 552. svát 26.
c Raizel
e Simon
j Nő
K a Koszorú
b Kezdő- és záróformula
betűmérete eltérő, kezdőformula
íves, záróformmula szögletes
mezőben
c I. C
d Dátum a felső ívben
e A sorok végén rím
f 84, 60, 10,5
g homokkő (Keszthelyi típus)
h 1
i Emlékmű, külső kör, 7.
66. Nagykanizsa, 1793. augusztus 20.
'נונ יום א' יב' אלול תקנ"ג ל
פ"נ
אשה כשרה
כפה פרשה לעני
- F a 1793. augusztus 20.
b 553. elul 12.
c Hana
h Salom
i Milhoffer (forrás: CHEVRA
1865. 17. oldal 5. számú sírkő.)
j Nő
K a Virágmotívum
b Kezdő- és záróformula, valamint
az első sor betűmérete eltérő
c I. C
d Dátum a felső ívben
f 125, 46, 7
g homokkő (Keszthelyi típus)
h 1
i Emlékmű, 3. belső kör 2.
67. Nagykanizsa, 1793. október 17.
ívben fent:
'נונ יום ה' יא מרחשון תקנ"ד ל
פ"נ
איש חשוב וירא אלקים
'צדקה עשה בכל עת ה'
ר' נעלה כר' פייש ליב ז'ל
בן ר יוסף שמואל צו
'תנ"צ'ב'ה
- F a 1793. október 17.
b 554. marcesván 11.
c Feis Leib
e Jozsef Smuél
f Wolf (forrás: CHEVRA 1865.
32. oldal 117. számú sírkő.)
j Férfi
b Kezdő- és záróformula
betűmérete eltérő
c I. C
d Dátum a felső ívben
f 105, 62, 12

- g homokkő (Keszthelyi típus)
h 1
i Jobbról 3. sor 13.
68. Nagykanizsa, 1796. május 3.
נפטר ונקבר ביום ג' כ"ה ניסן תקנ"ו לפק
פנ
שבתי וראיתי איש תם וי
בן טובים לכל אדם הימוכ
כהרר יאגיד עליו מליציו
מאיר אור כולל בדברו' ע
...הצבי רץ ל
...
'ת'נ'צ'ב'ה
- F a 1796. május 3.
b 556. niszán 25.
c Sábttáj
e Méir Cvi
j Férfi
K a Virágmotívumok
b Domborított betűk, kezdőformula
betűmérete eltérő
c I. C
d Dátum a felső ívben
e Akrosztikon, a sorok végén rím
f 86, 60, 13
g homokkő (Keszthelyi típus)
h 2
i Jobbról 1. sor 11.
69. Nagykanizsa, 1796. július 26.
נונ יום ג' י' תמוז תקנ"ו לפק
פ'נ
אברהם בשנים רכות
לוקח בארץ רוב שניו
מגידיים שבהן והדרת
נאמן יספרו צדקתו
...ה'ה' הרר
בן כה'....
...
- F a 1796. július 26.
b 556. támuz 20.
c Ávrahám
j Férfi
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C
d Dátum a felső ívben
f 90, 49, 12
g homokkő (Keszthelyi típus)
h 2
i Jobbról 3. sor 12.
k Abirl, Simeon Sommer fia -
אבירל בה' שמעון (forrás: CHEVRA
1865. 25. oldal 120. számú sírkő.)
70. Nagykanizsa, 1796. augusztus 23.
נפטרת בשם טוב יום ג' י"ט מנחם תקנ"ו לפק
פ'ט
חכמות ומקוננות... עדי ובאו הנה
נהיות מרורי' שאו וקולכם בקינה
הלילו וזעקו לשופרא שפה הנה
זעכו ימיה ושמ...יה לפניו מנה
צדקותי...נה
ל.....נה
...
...
- F a 1796. augusztus 23.
b 556. menáhem (áv) 19.
c Hana
e Slomo (forrás: CHEVRA 1865. 4.
oldal 53. számú sírkő.)
j Nő
K a Négyszög alakú, lépcsőzetesen
domborított keretben gazdag
ornamentikájú virágos váza
c I. C
d Dátum a felső ívben
e Akrosztikon, a sorok végén rím
f 100, 62, 15
g homokkő (Keszthelyi típus)
h 3
i Jobbról 1. sor 17.

	Paks	j	Férfi	
		K	a Kohanita kéz	
	71. Paks, 1779. március 31.	c	VII.	
	פנ	f	90, 48, 6	
	איש ישר וכשר	g	mészkö	
	כ זעליג בכ ירמי	h	1	
	נפטר ערב פסח	i	1. sor 4.	
	תקלט			73. Paks, 1780. június 4.
	תנצבה			זאת
F	a 1779. március 31.			מקום כבוד ומנוחה
	b 539. pészah előestéje			קברת האשה יקרה
	c Zelig			מ' חנה בת כ'ה צבי
	e Jirmija			הרש נפטרת בשם
	j Férfi			טוב רח סיון תקמ'
K	a Virágmotívum			ל' ת'נ'צ'ב'ה'
	b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő			
	c VII.	F	a 1780. június 4.	
	f 88, 43, 12		b 540. sziván 1.	
	g mészkö	c	Hana	
	h 1	e	Cvi Hirs	
	i 1. sor 2.	j	Nő	
		K	c VII.	
	72. Paks, 1780. február 25.	f	67, 49, 7	
	פנ	g	mészkö	
	איש ישר וכשר וטוב	h	1	
	לכל הראש והקצין	i	3. sor 21.	
	פרנס והמניג הרר			74. Paks, 1781. április 26.
	אברהם			פנ
	בהר'ר זלמן כ'ץ			איש
	נפטר ונקבר ביום			תם וישר הה
	ו' ערב שבת קודש			כ מענדל בה
	י'ט אדר ראשון			ברוך ז'ל נפטר
	תק'מ לפ'ק			א אייר תקמ'א
	תנצבה			ל תנצבה
F	a 1780. február 25.	F	a 1781. április 26.	
	b 540. adár-I. 19.		b 541. ijjár 1.	
	c Ávrahám	c	Mendl	
	e Zalman	e	Barukh	
	f K'C	j	Férfi	
		K	c I. A	

f 115, 53, 9
g mészkö
h 1
i 1. sor 3.

75. Paks, 1782. április/május

פ' נ'
מהור ... יוסף
בן ...
...
אייר תקמ"ב ל'
ת"נצ"ב"ה'

F a 1782. április/május
b 542. ijjár
c Jozsef
j Férfi
K a Levita kancsó
b Kezdőformula domborított,
betűmérete eltérő
c I. E
f 85, 41, 14
g homokkő (Bonyhádi típus)
h 3
i 1. sor 14.

76. Paks, 1782. május 6.

פנ
האשה
חשובה
והצנועה כפיה
פרשה לעני וכל
ימיה עסקנית
במצות ד הי מ
פרומט בת ה צבי
הרש מברטניץ
נפטרת יום ב לז
לעמ תקמ"ב ל'
ת"נצ"ב"ה'

F a 1782. május 6.
b 542. ómerszámlálás 37. (ijjár 22.)

c Frumet
e Cvi Hirs
j Nő
k Csehország ,Brtnice - ברטניץ -

K c I. F
f 85, 41, 14
g mészkö
h 1
i 8. sor 1.

77. Paks, 1783. január 3.

פ"ט
אשה
צנוע' מ' הענדל
בת כ'ה יצחק ז"ל
יום ו' עש"ק ר"ה
שבט תקמ"ג ל'
ת"נצ"ב"ה'

F a 1783. január 3.
b 543. svát 1.
c Hendl
e Jichák
j Nő
K c I. A
f 95, 47, 9
g mészkö
h 1
i 6. sor 19.

78. Paks, 1783. február 12.

פ"ט
האשה
חשובה היתה
וצדקתה עשתה
באמונה מרת רחל
בת הרר מיכאל
נפטרת יום ד' יוד
אדר ראשון תקמ"ג
ל' ת"נצ"ב"ה'

- F a 1783. február 12. דפסה
 b 543. adár-I. 4. ונקברת ביום א
 c Ráhel דחלמו לה פסה
 e Mikhaél תקמ'ד ל' ת'נ'צ'ב'ה'
 j Nő
- K a Virágmotívum
 c VII.
 f 74, 56, 9
 g mészki
 h 1
 i 5. sor 10.

79. Paks, 1783. november 18.

פה
 נסתרה
 תחת אבן יקרה
 אשה טובה כשרה
 והישרה מ' ריזל
 בת הרר שמעון
 נפטרת בשם טוב
 יום ג' כ'ג מרחשון
 שנת תקמ'ד לפ'ק
 ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1784. április 8.
 b 544. pészah félünnepe (nizán 17.)
 c Keila
 e Jákov
 j Nő
- K c VII.
 f 80, 44, 8
 g mészki
 h 1
 i 5. sor 9.

81. Paks, 1784. március 1.

פ ט
 הא'ה
 כפיה פרשה
 לעני וכל ימיה
 עסקנית במצו'
 ד הי מ' ליבה ב'ה
 מהורר דוד ז'ל
 נפטרת בש'ט
 ב' ח' אדר תקמ'ד
 ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1783. november 18.
 b 544. marhesván 23.
 c Reizel
 e Simon
 j Nő
- K c VII.
 f 95, 46, 10
 g mészki
 h 1
 i 9. sor 1.

80. Paks, 1784. április 8.

פט
 האשה החשובה
 והצנועה מרת
 קעלה בת הרר
 יעקב שנפטה
 בשם טוב ביום ב'

- F a 1784. március 1.
 b 544. adár 8.
 c Libe
 e Dávid
 j Nő
- K c VII.
 f 77, 41, 9
 g mészki
 h 1
 i 6. sor 18.

82. Paks, 1786. január 12.

פ'נ
 איש ... ישר

86. Paks, 1789. október 6.

פ' ט'
 האשה
 חשוב' מ' בלימלה
 ב'ה יונה ז'ל נפט'
 ב' דסוכת תקנ'
 ל

- F a 1789. október 6.
 b 550. szukot 2. napja
 c Blimele
 e Jona
 j Nő
 K a Virágmotívum
 c Egyedi forma (II. B jellegű)
 f 63, 43, 9
 g mészakő
 h 1
 i 3. sor 20.

87. Paks, 1789. december 11.

פ'נ
 איש
 הישר כהרר
 בצ ...
 ...
 ...
 יום עש'ק ד'ג
 כסליו תקן ל'
 ת'נצ'ב'ה'

- F a 1789. december 11.
 b 550. kiszlev 23.
 j Férfi
 K b Kezdő- és záróformula
 betűmérete eltérő
 c I. E
 f 85, 41, 14
 g homokkő (Bonyhádi típus)
 h 4
 i 1. sor 8.

88. Paks, 1790. november 23.

פ'נ
 איש
 היקר והנעלה
 כ' אייזק ב'ה
 יונה ז'ל נפט' יו'
 ג' ט'ז כסלו
 תקנ'א ל'

- F a 1790. november 23.
 b 551. kiszlev 16.
 c Eizik
 e Jona
 j Férfi
 K c VII.
 f 110, 54, 10
 g homokkő
 h 1
 i 1. sor 9.

89. Paks, 1791. január 28.

פט
 האשה
 חשובה מ'
 רוזה ב'ה גדלי'
 כ'ץ ז'ל נפטרת
 עש'ק ד'ד שבט
 תקנא ל'

- F a 1791. január 28.
 b 551. svát 24.
 c Roza
 e Gedalja
 f K'C
 j Nő
 K c II. B
 f 74, 38, 8
 g mészakő
 h 1
 i 8. sor 3.

90. Paks, 1792. május 7.

...
אשה כ[שרה]

בנשים הצנוע'

מ' הינדל בה קאפל

ז[ל] מראכניץ נפטר

ז[יו]ם ב ט'ו אייר תקנ"ב

ל' תנ"צ'ב'ה'

- F a 1792. május 7.
 b 552. ijjár 15.
 c Hindl
 e Koppel
 j Nő
 k Rohonc - ראכניץ -
 K b Kezdő- és záróformula
 betűmérete eltérő
 c VII.
 f 80, 75, 10
 g mészko
 h 2
 i 2. sor 7.

91. Paks, 1792. május 18.

פ נ

איש ישר וכשר

כ' ליב ב'ה סענדר

ז'ל נקבר דו אייר

בשנת תקנ"ב לפ"ק

תנ"צ'ב'ה'

- F a 1792. május 18.
 b 552. ijjár 26.
 c Leib
 e Szender
 j Férfi
 K b Kezdő- és záróformula
 betűmérete eltérő
 c II. C
 f 55, 39, 8
 g vörös mészko
 h 1
 i 7. sor 1.

1. sor 15. kő

92. Paks, 1793. augusztus 16. és 1793.
 szeptember 27.

Jobb:

פ'נ

האשה

חשוב' הצנוע'

מ' חנה ב'ה נתן

ז'ל נפטר'

ח' אלול תקנ"ג

ל' תנצבה

Bal:

פ'נ

איש

כשר וישר

ה' צבי ב'ה דוד

ז'ל נפטר

הושענא רבה

תקנ"ד ל'

- F a 1793. augusztus 16.
 b 553. elul 8.
 c Hana
 e Nátán
 j Nő
 K c VII.
 f 105, 76, 10
 g mészko
 h 1
 i 1. sor 15.

- F a 1793. szeptember 27.
 b 554. hosáná rábbá (tisri 21.)
 c Cvi
 e Dávid
 j Férfi

93. Paks, 1795. szeptember 26.

פ' נ'

איש

כשר וישר
 כל ימיו הלך בדרך
 הישר ה' נתן
 פוטאק נפטר יג
 תשרי תקנ"ו
 ל'

חשובה היקרה
 מ' סעלה בה פייש
 מקק מעזריטש
 נפטר' ביום ג' ער'ה
 אייר תקנ"ז ל' תנ"צ'ב'ה'

F a 1795. szeptember 26.
 b 556. tisri 13.
 c Nátán
 f Potok
 j Férfi
 K c VII.
 f 85, 53, 9
 g homokkő
 h 1
 i 2. sor 23.

F a 1797. április 26.
 b 557. ijjár újhold előestéje
 c Szela
 e Feis
 j Nő
 k valószínűleg Velké - מעזריטש -
 Meziříčí, Csehország
 K c VII.
 f 65, 54, 9
 g homokkő
 h 1
 i 13. sor 2.

94. Paks, 1796. február 14.

פ"נ
 איש
 כשר וישר ה'
 איצק ב'ה מרדכי
 ז'ל נפטר יום ב' ה'
 אדר ראשון
 תקנ"ו ל'

96. Paks, 1797. október 23.

אצעק מר
 וקול נהי ארום
 על מאיר עסק
 ונהנה מיגיע
 כפו ה'ה' ה מאיר
 בארטשקי זל נפט'
 יום ב' ג' חשון תקנ"ה
 ל' תנצבה

F a 1796. február 14.
 b 556. adár-I. 5.
 c Icik
 e Mordekhaj
 j Férfi
 K a Virágmotívum
 c VII.
 f 90, 50, 7
 g homokkő
 h 1
 i 2. sor 21.

F a 1797. október 23.
 b 558. hesván 3.
 c Meir
 f Bortsky
 j Férfi
 c VII.
 f 100, 54, 10
 g homokkő
 h 1
 i 1. sor 13.

95. Paks, 1797. április 26.

פ"נ
 האשה

97. Paks, 1798. március 8.

פט
 האישה ה' יוסף

		ב'ה מרדכי ז'ל	f	70, 40, 10
		נפטר ונקבר ב'	g	vörös mészkő
		ה'ך' אדר תקנ'ה	h	1
		לפ'ק	i	8. sor 2.
		ת'נ'צ'ב'ה'	j	A főszöveg 4-5. sora Zsoltárok 45,14. alapján
F	a	1798. március 8.		99. a. oldal, Tab, 1785. február 17.
	b	558. adár 20.		פ'ט
	c	Joszéf		האשה חש...
	e	Mordekhaj		מרת ברייד[ל]
	j	Férfi		בת מוה פסה
K	c	I. C		פטרת ז' אדר
	f	75, 40, 10		תקמ'ה ל'
	g	mészkő		ת' נ' צ' ב' ה'
	h	1		
	i	2. sor 8.		

Tab

98. Tab, 1771. december 15.

פ'ט

אשה היקרה כל
 ימיה הלכה בדרך ישרה
 ומצות ה שמרה במעשיה
 היתה נעימה כל כבודה
 בת מלך פנימה ועלתה
 נשמתה למרומה היא
 האישה פראדל בת
 כה מאזוז כ'ץ ז'ל
 מיעמניץ נפטרת
 ביום א' ה' טבת שנת
 תקל"ב ת' נ' צ' ב' ה'

F	a	1771. december 15.
	b	532. tévét 8.
	c	Fradl
	e	Mazusz
	f	K'C
	j	Nő
	k	Csehország ,Jemnice - יעמניץ
K	b	Kezdőformula betűmérete eltérő
	c	II. B

		פ'נ
		איש הישר
		כה צבי בן כה
		ידידי ז'ל ש'ה'
		לעולמו יו' יד
		אייר תקמ'ה ל'
F	a	1785. február 17.
	b	545. ádar 7.
	c	Breidl
	e	Peszah
	j	Nő
K	b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő
	c	II. B
	f	68, 37, 12
	g	homokkő (Bonyhádi típus)
	h	2
	i	6. sor 2.
F	a	1785. április 24.
	b	545. ijjár 14.
	c	Cvi
	e	Jedidja
	j	Férfi
K	b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő

- h 1
100. Tab, 1792. január 17.
פ'נ
איש תם וישר
הה הרר גדליה
בה שלום שטיין
כ'ץ נפטר במ טו'
יו' ג' ק'ב טבתקנ'ב
- betűkkel
c VI. + I. C.
f 120, 77, 13
g homokkő (Keszthelyi típus)
h 1
i 11. sor 4.
101. jobb oldal, Zalaegerszeg, 1794. január 27.
פ'נ
האשה חשובה
מרת רבקה בת
הרר ליפמן שהלך
לעולמה ק'ו שבט
תקנ'ד לפ'ק
ת' נ' צ' ב' ה'
- F a 1792. január 17.
b 552. tévét 22.
c Gedalja
e Salom
f Stein
j Férfi
K c I. E
f 77, 43, 14
g homokkő (Bonyhádi típus)
h 1
i 5. sor 3.
101. bal oldal, Zalaegerszeg, 1793. október 12.
פ'נ
איש ישר היקר
כ'ה שמואל ב'ה
יקותיאל שהלך
לעולמו ו מרחשון
תקנ'ד לפ'ק
ת' נ' צ' ב' ה'
- Zalaegerszeg**
- F a 1794. január 27.
b 554. svát 26.
c Rivka
e Lipman
j Nő
K a Virágmotívum
b Kezdő- és záróformula
betűmérete eltérő, záróformula
mélyített kartusban, domborított
betűkkel
- Zalaszentgrót**
102. Zalaszentgrót, 1754. november 19.
פ'ט
האשה
חשובה אשת חיל
עושתה רצון קונה
הה מרת גיטל בת
כ יהודא המכונה
ליב ז'ל אשת כ'ה
יעקב ז'ל ינ' ה'
כסליו ת'ק'ה'יל'
ת'נ'צ'ב'ה'
- F a 1793. október 12.
b 552. marhesván 6.
c Smuél
e Jekutiél
j Férfi
K a Virágmotívum
b Kezdő- és záróformula
betűmérete eltérő, záróformula
mélyített kartusban, domborított

- F a 1754. november 19. וישכב שלמה עם
 b 515. kizslév 5 אבתיו ויקבר ביו'
 c Gitl ד'ך' אדר שנת
 e Jehuda, más néven Leib ו'ב'ש'י'ר'י' שלמה
 h Jákov
 j Nő
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. A
 f 75, 37, 13
 g homokkő (Keszthelyi típus)
 h 1
 i 1. sor 7.
103. Zalaszentgrót, 1757. január 13.
 י'נ'א יום ה' כ'א טבת תקי"ז לפ'ק
 פ'נ
 איש ישר וכשר
 ההולך כל ימי' בדר'
 ישר כ' אשר יהודה
 בן הרר אהרן ז'ל
 ת'נ'צ'ב'ה'
- F a 1768. március 9.
 b 528. adár 20.
 c Slomo
 e Azriel
 f Stern
 j Férfi
 k Hamelnik - המעלניק
- K a Oroszlánok
 b Kezdő- és záróformula
 betűmérete eltérő
 c I. C
 f 95, 48, 11
 g homokkő (Keszthelyi típus)
 h 1
 i 3. sor 4.
105. Zalaszentgrót, 1773. február 11.
 יצאה נשמתו יו' א'ח'י' שבט תקל"ג לפ'ק
 פ'נ
 יצחק הלך למעלה בש' טוב
 זה האיש פעל צדק ודחיל רבנן
 עסק במצות וגמילות חסדים
 קי' השכם והערב לב'ה' וטוב דרש
 יגיע כפו אכל וצדק ה עשה
 לחמו נתן לעניי... ישרי אז'ל
 ת'נ'צ'ב'ה'
- F a 1757. január 13.
 b 517. tévét 21.
 c Aser Jehuda
 e Aharon
 j Férfi
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. C
 d Dátum a felső ívben
 f 75, 58, 11
 g homokkő (Keszthelyi típus)
 h 1
 i 2. sor 1.
104. Zalaszentgrót, 1768. március 9.
 פ'נ
 התו' מהו' שלמה
 בן מהו' עזריאל ש
 טערין מהמעלניק
 שהי מורה צדק
 לעדת ישורון ב
 סגרוט ונפטר
- F a 1773. február 11.
 b 533. svát 18.
 c Jichák
 j Férfi
- K b Kezdő- és záróformula, valamint
 a név betűmérete eltérő
 c I. C
 d Dátum a felső ívben
 e Akrosztikon és telesztichon,
 keretet képeznek

f 95, 52, 10

g homokkő (Keszthelyi típus)

h 1

i 4. sor 4.

יום א דסליחות

תקמ'ה ל'

106. Zalaszentgrót, 1785. november 23.

ינ'א יום ג' כ'א כסליו ש' תקמ"ו

פ'נ

איש הולך בתומו

ויהי דוד לכל

דרכיו משכיל

איש ישר וכשר

עושה צדקה וחסד

... בשם טוב והלך

לעולמו ר דוד בן

כהרר נטל ז'ל

ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1787. február 19.

b 547. adár 1.

c Seindl

e Leib

j Nő

K a Kígyók koronával

b Kezdőformula betűmérete eltérő

c I. C

d Dátum a felső ívben

f 95, 54, 15

g homokkő (Keszthelyi típus)

h 1

i 4. sor 2.

k A sírkövön két időpontmegjelölés szerepel

108. Zalaszentgrót, 1793. február 21.

נפטר ונקברת ט' ימים לחודש אדר תקנ"ג

לפ'ק

פ'נ

האשה חשובה אשת חיל

צדקה עשתה כאביגיל טעמה כי

טוב סחרה צנועה היתה בדבורה

מעשיה היו נעימה כל כבודה בת

מלך פנימה היא האשה וחכמה

עלתה נשמתה למרומה כל ימיה

הלכה בדרך ישרה מצות ה' שמרה

ברכה ב'ה שלמה צבי ז'ל שהלכה

לעולמה

תנצבה

F a 1785. november 23.

b 546. kislév 21.

c Dávid

e Nátál

j Férfi

K a Virágmotívum

b Kezdőformula betűmérete eltérő

c I. C

d Dátum a felső ívben

f 110, 14, 63

g homokkő (Keszthelyi típus)

h 1

i 4. sor 5.

j A főszöveg 2–3. sora 1Sám
18,14. alapján

107. Zalaszentgrót, 1787. február 19.

יום א' ר'ח אדר תקמ"ז ל'

פ'ט

אשה יראת ה' הרבנית

היקרה מ' שינדל

בת כ'ה ליב ז'ל

F a 1793. február 21.

b 553. adár 9.

c Brakha

e Slomo Cvi

j Nő

K a Virágmotívum

b Kezdő- és záróformula
betűmérete eltérő, záróformula
mélyített kartusban, domborított

	betűkke	לומד ... מימים ימים... כל ...
c	I. C	בצרכי ציבור ואמונה... ומשפט
d	Dátum a felső ívben	ישר... ישרא... ויהי
f	110, 64, 12	יום 'א' י'א'
g	homokkő (Keszthelyi típus)	א..... אשר
h	2	נאמר..... שיש
i	4. sor 1.	איש פרנס ומנהיג הקלילה כהרר יחיאל בן
j	A főszöveg második sora 1Sám 25,2–42, 4–5. sora Zsoltárok 45,14 alapján	כהרר שלמה ז'ל נשמתו תהא במנוחתו נפטר ... ונקבר ביום א קק פה סאנגרוט שנת תקנ"ז ...
	109. Zalaszentgrót, 1795/1796.	...
	ביום שנת תקנו לפקנוג	...
	פ נ	
	מגיד ... רו	F a 1796/1797.
	איש ... רו	b 557.
	ירא ... רו	c Jehiel
	ר ... רו	e Slomo
	הלך לעולמו ואור יקרו	j Férfi
	הה היקר כה מאיר סגל ז'ל	l סאנגרוט
	ת'נ'צ'ב'ה'	K a Doborított szalagos babérfüzér
F	a 1795/1796.	b Kezdő- és záróformula
	b 556.	betűmérete eltérő
	c Meir	c I. C
	j Férfi	f 120, 72, 17
K	a Virágmotívum	g homokkő (Keszthelyi típus)
	b Kezdő- és záróformula	h 4
	betűmérete eltérő, záróformula	i 6. sor 2.
	mélyített kartusban, domborított	
	betűkkel	
	c I. E	
	d Dátum a felső ívben	
	e Akrosztikon, a sorok végén rím	
	f 90, 53, 22	
	g homokkő (Keszthelyi típus)	
	h 4	
	i 4. sor 3.	
	110. Zalaszentgrót, 1796/1797.	
	פ נ	
	איש אשר הלך ב	
	בדרך ישרים ...	
	... אמונה ...	
		F a 1770. július 8.
		b 530. támuz 15.
		Észak-Dunántúl
		Ács
		111. Ács, 1770. július 8.
		פ"נ
		הרר ליב בן הרר
		לאזיל זל נפטר
		בש'ק ונקבר ביום
		א' ט'ו תמוז תק'ל
		ל' ת'נ'צ'ב'ה'

c Leib
 e Lozil
 j Férfi
 c II. A
 f 63, 39, 9
 g homokkő
 h 1
 i 6. sor 4. (jobbról)

112. Ács, 1776. március 11.

פ"נ
 איש תם וישר הה כהרר
 שעפטיל בה איציק זל
 נפטר בשם טוב ועלת
 נשמתו בקדושה ובטהר
 ונקבר ביום ו' עש'ק דליל
 דרח ניסן תקל"ו לפ"ק פה
 אטש
 ת"נצ'ב'ה'

F a 1776. március 11.
 b 536. niszán 1.
 c Seftel
 e Icik
 j Férfi
 l אטש
 K c II. A
 f 65, 46, 7
 g vörös mészkő
 h 1
 i 6. sor 5. (jobbról)

113. Ács, 1785. február 5.

פ"נ איש תמים מעשיו
 ובאמונה שלמים
 ביתו היתה פתוח' לרווחה
 ושלחנו לכל נערכה משביע
 לרעבים לרחוקים ולקרובים
 הה הרר מנחם מאניס
 בן כה שמואל זנוויל כץ
 זל נפטר ביום שבת קדש
 דה שבט נקבר ביום א

שנת תקמ"ה ת"נצ'ב'ה'

F a 1785. február 5.
 b 545. svát 25.
 c Menahém Manisz
 e Smuél Zanvil
 f K'C
 j Férfi
 K a Kohanita kéz
 b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. F - Volutában záródik
 f 100, 45, 10
 g vörös mészkő
 h 1
 i 12. sor 2.

114. Ács, 1789. február 18.

פ"ט
 האשה מ
 חייה בת
 ה' זנוויל
 נפטרת ונקברה
 ביום ד' כ"ב
 שבט תקמ"ט
 ת"נצ'ב'ה'

F a 1789. február 18.
 b 549. svát 22.
 c Hájá
 e Zanvil
 j Nő
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. C
 f 90, 36, 8
 g vörös mészkő
 h 1
 i 8. sor 5.

115. Ács, 1790. február 5.

פ"נ
 אשה חשובה
 הצנועה מ' רבקה
 בת כה ענזיל זל

נפטרת ביום ו' ע"ש
 דב שבט שנת
 תקן ת"נצ"ב'ה'

ביום י"ג
 תמוז תקנ"ה
 ת"נצ"ב'ה'

- F a 1790. február 5.
 b 550. svát 22.
 c Rivka
 e Enzel
 j Nő
 K c II. B
 f 70, 41, 9
 g vörös mézskő
 h 1
 i 8. sor 4.

- F a 1795. június 30.
 b 555. támuz 113.
 c Zanvil
 e Jákov
 j Férfi
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c II. B
 f 70, 28, 9
 g vörös mézskő
 h 1
 i 8. sor 6.

116. Ács, 1790. május 16.

פ"נ
 איש ישרה
 נחום ב'ה ברוך
 בענדיך זל נפטר
 בש'ק בסיון
 ונקבר ביום א' ג'
 סיון שנת תק"נ
 ת"נצ"ב'ה'

118. Ács, 1797. január 13.

פ"נ
 נשים את תמות
 מבכות האשה
 חשובה הצנועה
 מ' הוה בת הה עשיל
 ז'ל אשת המנוח
 כה מאניס כץ ז'ל
 נפטרת בשם טוב
 יום א' ט'ו בטבת
 תקנ"ז לפ"ק
 ת"נצ"ב'ה'

- F a 1790. május 16.
 b 550. sziván 3.
 c Náhum
 e Barukh Benedikh
 j Férfi
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c II. B
 f 100, 37, 9
 g vörös mézskő
 h 1
 i 3. sor 7. (balról)

- F a 1797. január 13.
 b 557. tévét 15.
 c Hává
 e Ezil
 h Manisz
 i K'C
 j Nő
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c II. B
 f 90, 37, 8
 g vörös mézskő
 h 1
 i 12. sor 3.

117. Ács, 1795. június 30.

פ"נ
 הרר זנוויל
 בה יאקב
 ז'ל נקבר

Mór

119. Mór, 1773. május 24.

פ'ט

האשה חשובה והצנועה

מרת פריידל ז'ל

בת התורני המופלג והקצין מהורר

נפתלי מאאר נרו יאיר

שנפטרת ונקברת והולכה לעולמה

ביום ב' ב' סיון תקל"ג לפ'ק

ת' נ' צ' ב' ה'

F a 1773. május 24.

b 533. sziván 2.

c Frejdl

e Naftáli

j Nő

K b Kezdő- és záróformula
betűmérete eltérő

c II. B - Volutában záródik

f 115, 76, 13

g vörös mézskő

h 1

i 3. sor 21.

120. Mór, 1775. április 17.

פ'ט

האשאה חשובה

מרת ליפטל

בת רבי אהרן ז'ל

מפארליץ אשת

כמר שלום כהן

שנפטרת ונקברת

והלכה לעולמה

יום ג' ה'הפסה תק

ל'ה ל' ת' נ' צ' ב' ה'

F a 1775. április 17.

b 535. pészah 8. napja

c Liftel / Lipetl

e Aharon

h Salom

i Kohen

j Nő

k Pohořelice, Csehország - פארליץ

K b Kezdőformula betűmérete eltérő

c I. C

f 78, 44, 12

g vörös mézskő

h 1

i 5. sor 25.

121. Mór, 1778. június 7.

פ' נ'

איש תם וישר ה'ה

כהרר יהודה המכונ'

ליב בן הרר יצחק

יוסף סג'ל ז'ל יהודה יעלה

עלה נשמתו ב'ש'ק י'א

סיון ונקבר ביום א' י'ב סיון

כי שוב מאהר בשנת

ואל ע'מ'י'ו ת'ב'יאנו לפ'ק

ת' נ' צ' פ' ה'

F a 1778. június 7.

b 538. sziván 12.

c Jehuda

d Leib

e Jichák Joszéf

f SzG'L

j Férfi

K a Levita kancsó

b Kezdő- és záróformula
betűmérete eltérő

c I. C

f 85, 55, 14

g vörös mézskő

h 1

i 2. sor 28.

j Az évszámhoz idéz 5Móz 33,7-
ből

122. Mór, 1782. december 25.

איש

ישר וכשר ההכר

- יצחק יהודה בה
צבי כ"ץ נפט ונקבר
ביום ד' ך' טבת תקמ"ג
- F a 1782. december 25.
b 543. tévét 20.
c Jichák Jehuda
e Cvi
f K'C
j Férfi
K a Kohanita kéz
c III. A
f 83, 58, 9
g vörös mészkő
h 3
i 4. sor 18.
- F a 1797. április 4.
b 557. niszán 8.
c Csorna
e Jozsef
f K'C
j Nő
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. F - Volutában záródik
f 170, 95, 16
g vörös mészkő
h 1
i 2. sor 32.
j A főszöveg 4. sora Hósea 14,10 alapján
k Rosenthal Naftali felesége,
Tatán született, apjának sírköve
a 203. sz.

123. Mór, 1797. április 4.

פ' נ'

אשה גדולה חשובה וחכמה מאד אשר
נחממתה כעבונתה בנתה בית גם הצבה עמודיה
וצאצאיה עמה לגדלם וללמדם ספר כתב
יושר דברי אמת וצדק צדיקים ילכו גם
בני אדם מדלי העם גם בני איש האמונים
עלי תורה ועבודה יקרה נפשם בעיניה להנות
מנה אחת אפים לא אחת ולא שתים תמיד הרביתה
מטובה השפיעה והשביעה לרעבים גם
צמאים שמע דבר השם החזיקה בידם ומיד
זאת להם למנוחה לתת משאת ואחחה
החפץ ימלא ידו לא שלחה ריקם גם לנכרי
אשר לא מעמנו ידה נטויה למלאות החפץ
כיד ה' הטובה עליה תמיד זאת האשה
וזה פריה להלל בשערים מעשיה משאת
חן בעיני כל ראייה וכל ראייה הכירו יקר
מקורה אשה יקרה מפנינים היא ממשפח
רוכהונה זכרה לברכה ומנוחתה כבוד
טשרנה בת איש צדיק ישר ונאמן לאלהיו
כנית פאר מהורר יוסף כ"ץ זצ"ל ויום הפרר
להיער היה ביום ג' ח ניסן תקנ"ז ל' ת' נ' צ' ב' ה'

124. Mór, 1798. december 31.

פ' נ'

איש צדיק ... ונאמן לאלהיו
כל ימיו עסק לת[ורה] ובמצות מעשיהו באמת
ובתמים יד עני ואביון החזיקה אב ליתום ורחום
לאלמנה פזר נתן לאביונים לקוחים הביא בית
בכל כחו אזור חיל להרבנות תורה בישר אל נותעו
וטובו החזיק ביד בני עניים קרובים ורחוקים ורובם
אל התורה להביאם בית הספר ללמדם ...
ותורתו אף כי בבניו שם שנו ולבו וכל חפצו
להצליחם בתורת יי להדריכם בדרך טובים
ביראת יי כל היום גם נתן צוארו לעמוס עליו
צרכי צבור מכל בני המדינו וכל פגע ומקרה
רע אשר שלח יי לנסות בהם בני עמו ונטושים
בקצוי ארץ היו ידיו ראשונים להזיל כסף וזהב
נוכיסו להרבנות רעים ובתחנונים דבר לפ ...
ושרים לבטל גזירות רעות מישראל להציל
לקוחים למות ולהקים הדת עלתל הזרבים
השיב מעון הוא התורני מרנא ורבנא
רבא דעמיה מדברנא דאומתיה כבוד
מהורר נפתלי בן ההבר ר יצחק
יהדא זצ"ל ת' נ' צ' ב' ה' ויום שובו למנוחתו
עדן היה ביום ב' ך' ג' לחודש טבת תקנ"ט
לפ'ק

- F a 1798. december 31.
 b 559. tévét 23.
 c Naftáli
 e Jichák Jehuda
 j Férfi
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. F - Volutában záródik
 f 175, 94, 11
 g vörös mészkő
 h 1
 i 2. sor 30.
 k Rosenthal Naftali (sz. Győr, 1727)
 más néven Naftali Mór, rabbi, tudós
 és filantróp, a XVIII. századi
 magyarországi zsidóság
 meghatározó alakja. Forrás:
http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Rosenthal_Family (utolsó
 megtekintés: 2018. június 14.)
- F a 1745. január 6.
 b 505. svát 3.
 c Dusene
 e Jesaja
 j Nő
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. D
 f 52, 47, -
 g homokkő
 h 1
 i 182.

מ דושנא בת כה
 ישעיה שהלכה
 לעולמה ג ימים
 בשבט תקה לפק
 ת נ צ ב ה

127. Lovasberény, 1747. január 25.

Lovasberény

125. Lovasberény, 1742. szeptember 26.

...
 האיש מ...
 ... מאיר כה
 ... ז"כ
 אלול תקב
 ה ב צ נ ת

...
 ...
 יהודא נפטר
 י"ד בחדש
 שבט תקז לפק

- F a 1742. szeptember 26.
 b 502. elul 27.
 e Méir
 j Férfi
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. D
 f 59, 46, -
 g homokkő
 h 3
 i 103.

- F a 1747. január 25.
 b 507. svát 14.
 e Jehuda
 j Férfi
 b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. D
 f 48, 46, -
 g homokkő
 h 3
 i 199.

128. Lovasberény, 1748. február 5.

126. Lovasberény, 1745. január 6.

פ ט
 האשה חשובה

פ ט
 מ' שפרה
 בת כ זלמן
 ז"ל ונפטרה
 עש"ק ...

ו' אדר ת'ק"ה לפ"ק
ת נ צ ב ה

שנפטרת ונקברת
ביום יח ניסן תקט
ת נ צ ב ה

F a 1748. február 5.
b 508. adár 6.
c Sifra
e Zalman
j Nő
b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. D
f 67, 47, -
g homokkő
h 1
i 104.

F a 1749. április 6.
b 509. niszán 18.
c Mirjam
e Moredekhaj Leib
j Nő
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. D
f 65, 49, -
g homokkő
h 1
i 178.

129. Lovasberény, 1748. november 26.

פ ט
האשה הצנועה
מרת פיגלא בת
הרר צבי הרש זל
נפטרה בשק ה
'ונקברה ביום א' ו
כסליו תקט לפק
ת נ צ ב ה

131. Lovasberény, 1756. augusztus 15.

נ פ
ישר איש
היקר אלי'
ביום הנפטר
תקטז אב יט ב
לפק

F a 1748. november 26.
b 509. kislév 5.
c Feigle
e Cvi Hers
j Nő
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C
f 104, 38, -
g homokkő
h 1
i 160.

F a 1756. augusztus 15.
b 516. év 19.
c Elijáhu
j Férfi
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. D
f 60, 46, -
g homokkő
h 1
i 214.

130. Lovasberény, 1749. április 6.

פ ט
האשה
חשובה מ
מרים בת כמ
מרדכי ליב ש[.]ט

132. Lovasberény, 1759. április 16.

פ ט
האשה חשובה
במצות חנה
טהרה מרת
לימטל בת כה
ליב זל שנפטרה

ונקברה ביום
 יט ניסן תקיט לפק

מ
 ביום עש"ק יב
 תשרי תקל...

- F a 1759. április 16.
 b 519. niszán 19.
 c Limetl
 e Leib
 j Nő
 K c II. A
 f 55, 42, -
 g homokkő
 h 1
 i 91.

- F a 177 [...]
 b [...] tisri 12.
 c Ávrahám
 j Férfi
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. F
 f 48, 56, -
 g homokkő
 h 3
 i 245.

133. Lovasberény, 1769. január 5.

האבן הזאת
 אשר שמתן
 למצבה
 להיולדת האשה
 התמימה והישרה
 תאמרל בת כ' משה
 ... נפטרת כ"ו
 טבת ונקברה עשק
 ... בו תקכט לפק

135. Lovasberény, 1771. október 9.

וימת
 יוסף והניח בר'כ
 אחריו שחיברו ס
 מנחת קמצים
 אסיפת המקנה זבח
 למנוחה: חריף ובקי
 אדמו אבד ור'מ מ'ו
 יוסף ב'ה מאיר זצ"ל
 ונקבר בר'ד'ח חשון
 תקלב לפק ת נ צ ב ה

- F a 1769. január 5.
 b 529. tévét 26.
 c Tomerl
 e Mose
 j Nő
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c VII.
 f 88, 42, -
 g homokkő
 h 2
 i 204.

- F a 1771. október 9.
 b 532. hesván 1.
 c Jozsef
 e Méir
 j Férfi
 K c I. C
 f 49, 51, -
 g homokkő
 h 1
 i 247.

134. Lovasberény, 177 [...]

פ ט
 איש ישר
 וכשר הישיש
 כה אברם ב

136. Lovasberény, 1772. február 7.

פ ט
 איש תם ישר
 ... מאיר ...

		... שנפטר בי'	ונקברה ביום ד ג		
		עשק ג אדר	אדר שני תקלז		
		תקלב לפק	לפק ת נ צ ב ה		
		ת נ צ ב ה			
F	a	1772. február 7.	F	a	1777. március 12.
	b	532. adár 3.		b	537. adár-II. 3.
	c	Méir		c	Hindl
	j	Férfi		e	Jehosua
K	b	Kezdőformula betűmérete eltérő	K	b	Kezdőformula betűmérete eltérő
	c	I. F		c	I. F
	f	86, 49, -		f	77, 58, -
	g	homokkő		g	homokkő
	h	3		h	1
	i	172.		i	252.

137. Lovasberény, 1776. április 30.

פ ט
 איש תם ויש'
 אליקם בן ...
 אברהם זל שנפ'
 יום ג' יא אייר
 ת'ק'ל'ו' לפק
 ת נ צ ב ה

139. Lovasberény, 1778. április 11.

פ נ
 איש תם וישר הרר
 משה ... בש'ט יום
 א י'ד ניסן ת'ק'ל'ח' לפק ת נ צ ב ה
 ...
 ה'
 משה ב' ל' י

F	a	1776. április 30.	F	a	1778. április 11.
	b	536. ijjár 11.		b	538. niszán 14.
	c	Eljakim		c	Mose
	e	Ávrahám		j	Férfi
	j	Férfi	K	b	Kezdőformula betűmérete eltérő
K	b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő		c	I. D
	c	I. F		f	84, 52, -
	f	69, 53, -		g	homokkő
	g	homokkő		h	3
	h	2		i	156.
	i	246.			

140. Lovasberény, 1779. október 19.

פ ט
 האשה מ
 ... לאה
 נפטרת
 ונקברת ביום
 יהושוע ז'ל נפטר'
 האשה חשוב'
 מ הינדל בת כ

138. Lovasberény, 1777. március 12.

פ ט
 האשה חשוב'
 מ הינדל בת כ
 יהושוע ז'ל נפטר'

		עש'ק ט'	ניסן תקמ"ד לפק
		חשוון תקמ"ה לפק	ת נ צ ב ה
		ת נ צ ב ה	
F	a	1779. október 19.	
	b	540. hesván 9.	
	c	Lea	
	j	Nő	
K	c	I. A	
	f	51, 27, -	
	g	homokkő	
	h	2	
	i	115.	

141. Lovasberény, 1780. június 9.

פ נ
איש ישר וכשר
ה'ה כ' יהודא ב'ה
דוד ז'ל נפט בשם
טוב ביום א דשבוע'
תקמ לפק ת נ צ ב ה

F	a	1780. június 9.	
	b	540. sávuot első napja	
	c	Jehuda	
	e	Dávid	
	j	Férfi	
K	a	Levita kancsó	
	b	A szimbólum mélyített kör alakú kartusban található	
	c	I. C	
	f	90, 46, -	
	g	homokkő	
	h	1	
	i	145.	

142. Lovasberény, 1784. március 22.

פ נ
איש תם וישר ה'ה כ'
מיכל בן ה'ה רפאל
ז'ל דשבק חייא לכל
עלמא ואזל לעלמם
הקשוט ביום ב ערר

F	a	1784. március 22.	
	b	544. niszán 1. előestéje	
	c	Mikhaél / Mikhal	
	e	Rafaél	
	j	Férfi	
K	b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő	
	c	I. C	
	f	107, 54, -	
	g	homokkő	
	h	1	
	i	121.	

143. Lovasberény, 1784. március 29.

פ ט
האשה החשו
מרת פיגלה
בת עלקלה
ז"ל נפטר ונקבר
יום ב זין ניסן
ת'ק'מ'ד' לפק
ת נ צ ב ה

F	a	1784. március 29.	
	b	544. niszán 7.	
	c	Feigle	
	e	Elkele	
	j	Nő	
K	b	Kezdőformula betűmérete eltérő	
	c	I. C	
	f	64, 33, -	
	g	homokkő	
	h	1	
	i	265.	

144. Lovasberény, 1785. október 20.

פ נ
איש זה הנעל
כ' אהרן ליב בן
כ' שמעון שנ'

148. Lovasberény, 1790. február 17.

פ ט
 האשה מרת
 פרא]דל בת הר"ר
 מיכאל נפטר'
 יום א' ונקבר' ביום
 ב' ג' אדר ראשון
 ת'קנ' לפק
 ת נ צ ב ה

F a 1790. február 17.
 b 550. adár-I. 3.
 c Fradl
 e Mikhaél
 j Nő
 K c I. D
 f 92, 43, -
 g homokkő
 h 1
 i 287.

149. Lovasberény, 1790/1791.

...
 ...
 רבקה בת כ משה
 יהודא ז"ל
 נפטרת ונקברת
 ביום ו עשק
 ש תאקנ' לפק
 ת נ צ ב ה

F a 1790/1791.
 b 551.
 c Rivka
 e Mose Jehuda
 j Nő
 K c I. A
 f 43, 28, -
 g homokkő
 h 3
 i 116.

150. Lovasberény, 1791. február 19.

פ נ
 ומרדכי ידע
 ידיעות התומם תם
 וישר וירא אלהים
 סור מרע ועשה טוב
 איש ישר וכשר כ"ה
 מרדכי יהודה בן
 הקדוש כ"ה שלום
 נפטר בשם טוב ביום
 שבת קדש ט"ו אדר
 ... שנת ת'קנ"א

F a 1791. február 19.
 b 551. adár 15.
 c Mordekhaj Jehuda
 e Salom
 j Férfi
 K c I. F
 f 82, 42, -
 g homokkő
 h 1
 i 299.
 j Főszöveg első sora Eszter 4,1
 alapján

151. Lovasberény, 1793. március 21.

פ נ
 ה'ה המרומם
 כ מיכאל בה
 יוסף ז"ל נפטר
 ונקבר בש'ט
 בים ד ה
 ניסן תקנ"ג לפק
 ת נ צ ב ה

F a 1793. március 21.
 b 553. niszán 8.
 c Mikhaél
 e Jozsef
 j Férfi
 K c I. A

f 84, 41, -
g homokkő
h 1
i 291.

152. Lovasberény, 1794. január 27.

פ נ
איש מ[ת]ן אמון
זית רענן כטל חרמו' על
[הררי] ציון צדיק לדורו
... שמת הכל
קרוביו לבכי ולהספד
הה הרב הגאון החסיד
מוה אברהם מרדכי
בנעט אבד דקהלתינו
נפטר ונק' בש'ט וכבד
יום ב' י'ו שבט ת'ק'נד' לפק
ת נ צ ב ה

F a 1794. január 27.
b 554. svát 26.
c Ávrahám Mordekháj
f Benet
j Férfi
K c VII. jellegű gömbszerű csúcsban
záródó ív
f 88, 51, -
g homokkő
h 2
i 293.
j 1-2. sor Zsoltárok 52,10, 2-3. sor
Zsoltárok 133,3 alapján
k Rabbi

153. Lovasberény, 1794. szeptember 5.

פ ט
האשה מ
פיגלא בת
הרר אברהם
כץ זל נפטרת
ביום שק יוד
אלול תקנד לפק

F a 1794. szeptember 5.
b 554. elul 10.
c Feigle
e Ávrahám
f K'C
j Nő
K c VII.
f 74, 46, -
g homokkő
h 1
i 357.

154. Lovasberény, 1795. január 17.

פ ט
[..] האיש זקן
חכמה היה [..]
איש ירא אלה
ים בתורה היה
עוסק כה איצק
הרש פאפער
נונ כו טבת שנת
תקנה לפק
ת נ צ ב ה

F a 1795. január 17.
b 555. tévét 26.
c Icik Hirs
f Popper
j Férfi
K c IV. B
f 73, 43, -
g homokkő
h 1
i 51.

155. Lovasberény, 1795. január 19.

555. tévét 28.
פ ט
אשה כשירה
והגונה ... ל
בת כ פנחס ז"ל

	נפטרה ונקב	הישר כל ימיו
	יום ד כח טבת	הנעלה הרר
	תקנה לפק	ליב במוה קאפעל
	ת נ צ ב ה	ז'צ'ל שנפטר
		ונקבר בשם טוב
F a	1795. január 19.	יום ג ב דרה
b	555. tévét 28.	ת'ק'נ'ז' לפק ...
e	Pinhasz	ת נ צ ב ה
j	Nő	
K b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő	
c	I. A	F a
f	80, 35, -	b
g	homokkő	c
h	1	e
i	119.	j
		K b
		c
		f
		g
		h
		i
	156. Lovasberény, 1795. július 8.	
	פ נ	
	הנעלה כמ'ר	
	שמעון בן כ'ה' מענדל	
	ז'ל נפטר ונקבר	
	ביום ה' דא תמוז	
	ת'ק'נ'ה' לפק	
	ת נ צ ב ה	
		158. Lovasberény, 1796. december 10.
		פ נ
		איש הישר
		בנדיבים הלך
		בדרך טובים ה'ה
		כהרר געטשל זל
		ב"ה איצק ז'ל נפטר
		בש'ק יוד כסלו
		ת'ק'נ'ז' לפ"ק
		ת נ צ ב ה
F a	1795. július 8.	
b	555. tammúz 21.	
c	Simon	
e	Mendl	
j	Férfi	
K b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő	
c	I. D	F a
f	62, 44, -	b
g	homokkő	c
h	1	e
i	337.	j
		K c
		f
		g
		h
	157. Lovasberény, 1796. október 4.	
	פ נ	
	האיש ישר	
	וכשר הלך בדרך	

- i 294.
159. Lovasberény, 1796. december 17.
פ נ
האשה חשובה כשרה בנשים
היתה עוסקת במצות לילות
וימים מ' שרל בת כה אברהם
זל שנפטרה בשם טוב ליל
שק ט'לב כסלו ת'ק'נ"ז לפק
ת נ צ ב ה
- F a 1796. december 17.
b 557. kislév 17.
c Szorel
e Ávrahám
j Nó
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. F
f 115, 41, -
g vörös mézskő
h 1
i 305.
160. Lovasberény, 1797. február 12.
פ נ
האשה החשובה
כשרה בנשים
שהיא עוסקת
במצות יומם
ולילות מרת
רבקה בת מוה
הרש זצל שנפטר
ונקברת בשם טוב
יום א טז שבט
תקנז לפק פ ה ל ב
ת נ צ ב ה
- F a 1797. február 12.
b 557. svát 16.
c Rivka
e Hirs
j Nó
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. A
f 84, 42, -
g homokkő
h 1
i 306.
161. Lovasberény, 1798. november 5.
פ נ
הרר איזק
בר כ זל נפטר
ונקבר יום ה
כו מרחשון
תקנט לפק
ת נ צ ב ה
- F a 1798. november 5.
b 559. marhesván 26.
c Eizik
j Férfi
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c VI.
g homokkő
h 1
i 345.
162. Lovasberény, 1799. szeptember 30.
פ ט
איש חשוב
כ משה בכ'ה
אהרן ליב ז'ל נו"נ
ביו' א חג דתשרי
ש' תקס לפק
ת נ צ ב ה
- F a 1799. szeptember 30.
b 560. tisri ünnepének 1. napja
c Mose
e Aharon Leib
j Férfi
- K c I. C
f 80, 43, -

g homokkő
h 1
i 154.

ת'נ'צ'ב'ה'

Pápa

163. Pápa, 1750. április 20.

ש' תקי' ל'

פ נ

איש ישר וכשר כ'

יששכר המכנה בער

כ'ה רר דוד זל מק'ק

יענקוי מ'מ'ר' ונפט'

לעולמו אור ליו' ש'ק

י'ג ח ונקב יו א' יה ח'נ

ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1751. február 6.

b 511. svát 11.

c Méir

e Jiszráél

j Férfi

K b Kezdő- és záróformula
betűmérete eltérő

c I. C

f 95, 54, 7

g homokkő

h 1

i 3. parcella 20. sor 25.

165. Pápa, 1760. augusztus 27.

és 1762. március 21.

Jobb

פ ט

איש

ישר וכשר רך

לשנים סע למנוח

ומנפלא מצא ...

ה'ה כ מנחם המכונ'

מנלא בכר יששכ'

המכונה בער ז'ל

נפטר לעולמו אוה

ל יום ד הי אלול

תק'ך ל' ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1750. április 20.

b 510. niszán 15.

c Jisszakhar

d Ber

e Dávid

j Férfi

K a Virágmotívum

b Kezdő- és záróformula
betűmérete eltérő

c Egyedi forma

f 87, 63, 12

g mészko

h 1

i 3. parcella 19. sor 4.

Bal

אשהה

חשובה הצנו'

וטובה מרת חי'

בת הרר מנחם

המכונה מנלא ז'ל

יצאה נשמתה אור

ליום שק דד אדר

נקברת יום א דו בו

תק'לב ל' ת'נ'צ'ב'ה'

164. Pápa, 1751. február 6.

פ נ

נפטר לעולמו

ב'משק' י'א שבט

תק'יא ל' ונקבר

למחרתו הבחור כ'

מאיר בן כ' ישראל

ש'י הלך בדרך ישר

וכשר סע ...

בן תשע עשר

- F a 1760. augusztus 27.
b 520. elul 15.
c Menahém
d Menle
e Jisszakhar, más néven Ber
j Férfi
- K b Kezdőformula eltérő
c I. C - két részre tagolt tábla
f 110, 80, 11
g homokkő
h 1
i 2. parcella 20. sor 8.
- F a 1762. március 21.
b 522. adár 26.
c Hájjá
e Menahém más néven Menle
j Nő
166. Pápa, 1762. június 14.
פ'ט
האשה חשובה וספונה
ישרה תמימה והגונה מגזע
יחסי ארץ ואנשי אמונ' נודעת
בשערים מעשיה וחכמתה בחוץ
תחונה האיכלה תמיד יתומים
ויתומות על שלחנה עד שהשיאם
מכיסה ומהונה מרת סערכי בת
הנגיד הרר אורי המכונה פייש ז'ל
פרייסך מק'ק פ'פ דמיין יצאה
נשמתה בטהרה והלכה לעולמה
למנוחה נכונה למקום אהלה ולבית
מלונה ביום ב' ד'ג סיון תקכ"ב לפק
תהא נשמתה צרורה בצרור החיים
תחת כנפי השכינה
- F a 1765. augusztus 18.
b 525. elul 1.
c Rivka
e Mendl
j Nő
- K c I. C
f 70, 48, 12
g homokkő
h 1
i 2. parcella 19. sor 7.
167. Pápa, 1765. augusztus 18.
פ'ט
האשה חשובה מ'
רבקה בת ה' מענדל
ז'ל שנפטרת ונקברת
ביום א' ד'רה' אלול
תקד'ה לפ'ק
ת'נ'צ'ב'ה'
168. Pápa, 1767. május 5.
על אלה
עיני מים נגרו על
העדר ממני עטרה
ביום ו' אייר אך בספירה
כבה אורה ונטמן הדרה
בדרכי ה' הלכה כי תמימה
היתה וישרה רעיבם שבען
מלחמה ערום כסה בגדה ידה
הפתוחה לעניים מתאמצת
הב'כ לסועדם ולתומכם היא
א'ח הצנועה מ' לאה בת הרר
זלמן ש' תקכ"ז ל' ת'נ'צ'ב'ה'
- F a 1762. június 14.
b 522. sziván 23.
c Szerke
e Uri, más néven Feis
j Nő
k Frankfurt am Main, Németország
- פ'פ דמיין

			איש תמים חכים
F	a	1767. május 5.	בן החכמים התו'
	b	527. ijjár 6.	מהו' דוד בהרב
	c	Lea	מהו' זעליג זצ'ל
	e	Zalman	אשר הי' בקי במשנתו
	j	Nő	קבונתו נשמתו יצא
K	b	Lépcsőzetesen mélyített keret, kezdőformula betűmérete eltérő	ונקבר בשם טוב אותו
	c	I. C	היו' ו' עש'ק י' אדר
	f	115, 54, 10	ראשון תקל"ב לפ'
	g	homokkő	ת'נ'צ'ב'ה'
	h	1	
	i	2. parcella 19. sor 8.	
	j	Eleje Siralmak 1,16 alapján	
		169. Pápa, 1771. július 18.	
		פ'ט	
		אם מעל בנים	
		רוטשה הה האשה	
		רכה בשנים מרת רחל ח'י	
		בת הרר מתתי' שי' אשת	
		הנעלה הרר אברהם ב'ה	
		שמשון שי' יצאה נשמת'	
		בטהרה יום ד' ונקברת יום ה'	
		ז' אב' שנת תקלא לפק	
		ת'נ'צ'ב'ה'	
F	a	1771. július 18.	
	b	531. év 7.	
	c	Ráhel	
	h	Ávrahám	
	j	Nő	
K	b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő	
	c	I. C	
	f	80, 45, 14	
	g	homokkő	
	h	1	
	i	2. parcella 18. sor 1.	
	j	A főszöveg első sora Hósea 10,14 alapján	
		170. Pápa, 1772. február 14.	
		פנ	
		זה האיש אשר הלך לעולמו	
		ואיננו כי לקח אתו אלהים	
		חיים ממנו לפני זמנו איש	
		ישר וטוב פעלו פעל ועשה	
		רצון בוראו ואיש תמים היה	
		בימי היותו חמיד וסביר בתורת	
		ה' ובהודתו על כן	
		בכו בכו להולך כל אחד	
		נפשו ולבו על פטירה	
		הר'ר פתחיהו בהרב	
		דוד יצו ששבק חיים	
		לכל עלמא ונפטר	
		ביום א' י'ט א'ש' תקמג ל'	
		ת'נ'צ'ב'ה'	
F	a	1772. február 14.	
	b	532. adár-I. 10.	
	c	Dávid	
	e	Zelig	
	j	Férfi	
K	c	I. C	
	f	70, 40, 10	
	g	homokkő	
	h	1	
	i	2. parcella 20. sor 5.	
		171. Pápa, 1783. március 23.	
		פנ	
		זה האיש אשר הלך לעולמו	
		ואיננו כי לקח אתו אלהים	
		חיים ממנו לפני זמנו איש	
		ישר וטוב פעלו פעל ועשה	
		רצון בוראו ואיש תמים היה	
		בימי היותו חמיד וסביר בתורת	
		ה' ובהודתו על כן	
		בכו בכו להולך כל אחד	
		נפשו ולבו על פטירה	
		הר'ר פתחיהו בהרב	
		דוד יצו ששבק חיים	
		לכל עלמא ונפטר	
		ביום א' י'ט א'ש' תקמג ל'	
		ת'נ'צ'ב'ה'	
F	a	1783. március 23.	
	b	543. adár-II. 19.	

c	Dávid	כסלו תקמט לפק
j	Férfi	וזגתו מ' הענדל
K b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő	ת'נ'צ'ב'ה'
c	II. A	
f	127, 50, 15	
g	homokkő	
h	1	
i	3. parcella 19. sor 33.	
	172. Pápa, 1785. március 10. ונפט[ר] ביום ה כח אדר תקמה לפק פ'נ יעקב הלך לדרכו: לדרך עולם לו צרור כספו בידו: יעקב א'ת'י' אוהלים: אוהלים תיתי משמ' נסתר נגלה כי בכל עבדים: אף בתוספתה וברייתה ובמדרשים יקרים: שמו נודע בשערים: דרוש דרש	
F a	1785. március 10.	
b	545. adár 28.	
c	Jákov	
j	Férfi	
K a	Gazdag, áttört jellegű növényi motívumok	
b	Kezdőformula íves mezőben, betűmérete eltérő, az első sor domborított betűs szövege az ív fölött található	
f	82, 60, 9	
g	homokkő	
h	2	
i	2. parcella 8. sor 4.	
	173. Pápa, 1788. december 21. פנ הישש הרר דוד צבי בהר לעמיל זל שנפטר בין' ש'ק ונקבר בין א כב	
F a	1788. december 21.	
b	549. kiszlev 22.	
c	Dávid Cvi	
e	Lemil	
j	Férfi	
K c	I. A	
f	100, 40, 18	
g	vörös mészkő	
h	1	
i	2. parcella 22. sor 12.	
	174. Pápa, 1791. január 9. פט האשה לבה אל אל אמונה ואיו' השלימה כפה פ' לעני וידיה לאביון שלחה מהונה פזרה למצות סנדקאות בשמחה מפרי כפיה סעדה לכ אלמנה והשיאה יתומה מ' לאה בת כה ליזר ז'ל נפטר ונקברת בין' א' ד שבט תקנא לפק ת'נ'צ'ב'ה'	
F a	1791. január 9.	
b	551. svát 4.	
c	Lea	
e	Lizer / Lejzer	
j	Nő	
K c	I. C	
f	90, 85, 6	
g	vörös mészkő	
h	1	
i	3. parcella 19. sor 7.	
	175. Pápa, 1792. április 16. פט אשה חשובה וצנועה	

		מרת דבריש.....	
		בת כהר חיים ה זל	..מעשיה..
		נקברת ביו' ב כ'ד	בת
		ניסן תקנ"ב לפ'ק	כה ר שלמה ז'ל נפט'
		ת'נ'צ'ב'ה'	ביו ... ואדר
			תקנ'ו לפ'ק
			ת'נ'צ'ב'ה'
F	a	1792. április 16.	
	b	552. niszán 24.	
	c	Dobris	
	e	Hájjim	
	j	Nő	
K	c	I. C	
	f	80, 43, 14	
	g	homokkő	
	h	3	
	i	2. parcella 12. sor 6.	

176. Pápa, 1792. június 21.

		פט
		האשה חשובה
		והצנועה אשת חיל
		וידיל אל אביונים
		שלחה מ גאלדה
		בת כ'ה יוסף ז'ל
		ונקברת ביו' ה א
		תמוז תקנב
		ת'נ'צ'ב'ה'
F	a	1792. június 21.
	b	552. támuz 1.
	c	Golda
	e	Joszéf
	j	Nő
K	c	I. C
	f	80, 43, 14
	g	homokkő
	h	1
	i	2. parcella 12. sor 5.

177. Pápa, 1796. március/április.

פט
אשה

F	a	1796. március/április.
	b	556. adár-II.
	e	Slomo
	j	Nő
K	c	II. B
	f	103, 47, 10
	g	homokkő
	h	3
	i	2. parcella 14. sor 10.

178. Pápa, 1797. augusztus 22.

		פ נ
		התורני כה איצק בהר
		זלמן סגל זצל נפטר
		ונקבר בער א לחודש
		אלול שנת תקנז לפ'ק
		ת נ צ ב ה
F	a	1797. augusztus 22.
	b	557. elul 1.
	c	lcik
	e	Zalman
	f	SzG'L
	j	Férfi
K	a	Levita kancsó
	b	Kezdőformula betűmérete eltérő
	c	I. C
	f	60, 47, 6
	g	mészkö
	h	1
	i	2. parcella 15. sor 17.

Tata

179. Tata, 1740. június 9.
פ"נ
ויעקב הלך לדרכו דרך
החיים היה עושה צדקה בכל
עת עם החיים פזר ממונו לעניי
חוצה לארץ ולעניי ירושלים ' ביתו
היתה פתוח לרווחה כבן כלבא
שבוע חך מעתירי ירושלים ' על
האי שופרא דבלי בעפרהא
הספידו והלילו כל מי שיש בו
יראת שמים ' ה"ה הנדיב פ'
ומ"ה כ"ד יאקב ב"ה יואל ז"ל
שנפטר בשם טוב ושבק לנו
ולכ"י חיים ' ביום ה' י"ד סיון ל'
ואת'ם הדבק'ים ב"ה אלהיכם
חיים ' ונקבר בו ביום בעת
השמש בצהרים ' ויח"ד
שתהי ' נשמתו צרורה עם
צדיקים בצרור החיים

- F a 1740. június 9.
b 500. sziván 14.
c Jákov
e Joél
j Férfi
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. F - vólutában záródik
f 150, 72, 17
g vörös mészkő
h 1
i 2. sor 47.
j A főszöveg 1. sora 1Móz 32,2
alapján, 13. sora 5Móz 4,4
alapján.
k Valószínűleg másodlagosan
állított kő

180. Tata, 1743. április 25.

פ"ט
האשה החשובה

היקרה מרת צירל
בת כהורר אהרן זצ"ל
מק"ק נ"ש אויזשפיץ ד' ח'
אייר בשנת תק"ג ל'
תנצב"ה

- F a 1743. április 25.
b 503. ijjár 1.
c Círl
e Aharon
j Nő
k ma: Auschpitz -
Hustopeče, Csehország
K c I. D
f 77, 45, 21
g vörös mészkő
h 1
i 6. sor 23.

181. Tata, 1747. május 8.

פ"ט
האשה חשובה
מרת מושקיט
בת הקדוש כמר
יהושוע מלייפניק
ונפטרת ביום ד'
אסרו חג של
שבועות שנת
תק"ז ל' תנצב"ה

- F a 1747. május 8.
b 507. sávuot befejezését követő
nap (sziván 8.)
c Muskát / Musket
e Jehosua
j Nő
k Bečvou, Lipník nad -
Csehország
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c II. B - vólutában záródik
f 70, 47, 14
g vörös mészkő
h 1

i 8. sor 28.

182. Tata, 1747. július 9.

פ"ט

האשה ח'

מ' שרה בת ה'

יצחק דאב

שנפט' ונק'

ב' אב פ"ב תק"ז

ל' תנצב"ה

F a 1747. július 9.

b 507. év 2.

c Szára

e Jichák Dov

j Nő

K c I. A

f 35, 26, 19

g homokkő

h 1

i 7. sor 38.

183. Tata, 1748. október 5.

פ"נ

הרר דוד במוה"ר

גרשון טעלעש זצ"ל

ביום א' י"ג תשרי תק"ח ל'

תנצב"ה

F a 1748. október 5.

b 508. tisri 13.

c Dávid

e Gerson

f Teltsch

j Férfi

K i 7. sor 37.

k A kő nem maradt fenn

184. Tata, 1749. október 12.

ותסגר מרים היא האשה

'חשובה והצנועה מ'

מרים בת כ"ה משה

אשקנז ז"ל נפטרת

ונקברת ביום א'

דר"ה חשון שנת

תק"ט ל' תנצב"ה

F a 1749. október 12.

b 509. hesván 1.

c Mirjam

e Mose

f Askenáz

j Nő

k Mikulov, - (ניקאלשבורג)

Csehország

K i 11. sor 1.

j A főszöveg 1. sora 4Móz 12,15
alapján.

k A kő nem maradt fenn

185. Tata, 1750. november 3.

פ"נ

האשה מרת

דבורה בת

הרר אהרון

וויניבאריק

שהלכה

לעולמה

בשם טוב

ביום ג' ד'

חשון תק"י

לפ"ק תנצב"ה

F a 1750. november 3.

b 510. hesván 4.

c Dvora

e Aharon

f Veinberk

j Nő

K i 7. sor 30.

k A kő nem maradt fenn

186. Tata, 1753. április 3.

ביום ג' ד"ח ואדר בשנת תקי"ג לפ"ק

		פ"ט	j	A főszöveg első sora 1Móz 14,18 alapján.
		האשה חשובה	k	1754. május 10.
		הצנועה מ' מאשי		
		בת כ"ה קלמן ז"ל		188. Tata, 1756. április 15.
		מק"ק סטראשיץ		פ"ט
		ממדינת פיהם		האשה חשובה מרת
		תנצב"ה		צבילא בהרר זעליג
F	a	1753. április 3.		צערקווי נפטר
	b	513. adár-II. 28.		ושבקות ח"יי לכל ח"יי
	c	Masi / Mase		א' דהג הפסח
	e	Kalman		שנת תקט"ז לפ"ק
	j	Nő		תנצב"ה
	k	Strážnice, - ממדינת פיהם, Csehország		
K	a	Virágmotívum	F	a 1756. április 15.
	b	Kezdőformula betűmérete eltérő		b 516. pészah 1.
	c	I. C		c Cvila
	d	Dátum a felső ívben		e Zelig
	f	79, 47, 11		j Nő
	g	vörös mézskő		k Lengyelország ,Zerkow - צערקוו
	h	1	K	b Kezdőformula betűmérete eltérő
	i	5. sor 27.		c I. C
		187. Tata, 1754. május 10.		f 64, 48, 9
		פ"נ		g vörös mézskő
		כהן לאל עליון ה"ה		h 1
		המרומם הח"ר חיים כ"ץ		i 5. sor 30.
		נפטר ונקבר זהלך לעולמו		k 1756. április 15.
		ביום ו' עש"ק ל"ג למב"י ש"נ		189. Tata, 1757. március 28.
		תקי"ד ל' תנצב"ה		פ"נ
				האשה חשוב'
				מ' שרה בת
F	a	1754. május 10.		הרר נתן
	b	514. ómerszámlálás 33. napja		הכהן ז"ל
	c	Hájjim		שנפטר
	f	K'C		ונקברת ביר'
	j	Férfi		ב' עדן ז'
K	a	Kohanita kéz		נסין
	c	I. C		תקי"ז ל'
	f	71, 55, 11		תנצב"ה
	g	vörös mézskő		
	h	1		
	i	2. sor 34.		

- F a 1757. március 28.
 b 517. niszán 7.
 c Szára
 e Nátán
 f ha-Kohen
 j Nő
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. A
 f 45, 20, 6
 g vörös mészkő
 h 1
 i 9. sor 26.
190. Tata, 1757. július 20.
 פ"נ
 איש נדיב והלך בתמים
 מעשיו היו באמונה
 שלמים מלחמו משביע
 לרעבים ומלגימה שלו קירב
 בחוקים וקבורים על ממנו לא
 חס מלהוציא על בניו לגדלם
 לתלמוד תורה ולהדריכם בדרך
 ישרה בתדירה ה"ה האלוף הרר
 אברהם בן מוהרר יוסף כץ
 מלייפניק שנפטר ונקבר והלך
 לעולמו ביום ד' ג' אב תקי"ז לפ"ק
 תנצב"ה
- F a 1757. március 28.
 b 517. niszán 7.
 c Szára
 e Nátán
 f ha-Kohen
 j Nő
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. A
 f 45, 20, 6
 g vörös mészkő
 h 1
 i 9. sor 26.
191. Tata, 1757. október 31.
 פ"ט
 אר"י בבי עילאי
 שמו הטוב הוא פלא
 ועבודת הקודש נשא
 גבאי צדקה ומקיים
 אדם כי ימות באוהל
 לא מש מתוך אוהל של
 תורה יומם ולילה ה"ה
 התורני המופלג הר"ר
 יודא ליב בן ההסיד
 והמופלג בתורה מו"ה
 מרדכי ברונט שווג מנ"ש
 זצ"ל שנפטר ונקבר
 והלך לעולמו בשם טוב
 ביום ב' י"ז מרחשון תקי"ח
 לפ"ק תנצב"ה
190. Tata, 1757. július 20.
 פ"נ
 איש נדיב והלך בתמים
 מעשיו היו באמונה
 שלמים מלחמו משביע
 לרעבים ומלגימה שלו קירב
 בחוקים וקבורים על ממנו לא
 חס מלהוציא על בניו לגדלם
 לתלמוד תורה ולהדריכם בדרך
 ישרה בתדירה ה"ה האלוף הרר
 אברהם בן מוהרר יוסף כץ
 מלייפניק שנפטר ונקבר והלך
 לעולמו ביום ד' ג' אב תקי"ז לפ"ק
 תנצב"ה
- F a 1757. október 31.
 b 518. marhesván 17.
 c Jehuda Leib
 e Mordekhaj
 f Brauntschweig
 j Férfi
 k נ"ש (ניקאלשבורג) - Mikulov, - Csehország
- K a Virágmotívum
 b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. C
 f 93, 46, 12
 g vörös mészkő
 h 1
 i 2. sor 30.
 j A főszöveg 6. sora 2Móz 3,11 alapján
192. Tata, 1758. november 12.
 פ"נ
 היקר והנעל'
 הלך בדרך ישר
 ותמים ה"ה כמר'
- F a 1757. július 20.
 b 517. év 3.
 c Ávrahám
 e Jozséf
 f K'C
 j Férfi
 k Bečvou, Lipník nad - לייפניק - Csehország
- K a Kohanita kéz
 b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. C
 f 72, 65, 7
 g vörös mészkő
 h 1
 i 3. parcella 19. sor 7.

		דוד בן היקר כ'	f	66, 20, 13
		מענדיל שנפטר	g	vörös mészke
		בליל ש"ק ונקבר	h	1
		והלך לעולמו	i	3. sor 33.
		בשם טוב ביום		194. Tata, 1762. február 2.
		א' י"א מרחשון		פ"ג
		שנת תקי"ט ל'		שם משמעון
		תנצב"ה		שמו נודע בשערים
				הודו והדרו מובלע
F	a	1758. november 12.		בין אנשים טוב שמו משמן
	b	519. marhesván 11.		לשמע אזנים, קנה הכמה קנה
	c	Dávid		בנה בכפליים הלך תמים
	e	Mendel		ורב פעלים בכל מעלות
	j	Férfi		ומדות ה' מושלם מי ששמע
K	b	Kezdőformula betűmérete eltérő		חכמתו ונחרש כאלם הראש
	c	I. C		המנהיג נהג בחסדו ראשים
	f	62, 27, 12		ומנהיגים ה"ה הרב שמעון במה"ו
	g	vörös mészke		יהודא טעשי ז"ל שנפטר
	h	1		ונקבר ביום ג' ט' שבט תקכ"ב
	i	3. sor 35.		

193. Tata, 1759. március 15.

		פ"ג		
		הנעלה כמר	F	a 1762. február 2.
		יחיאל בן כמר	b	522. svát 9.
		אברהם ז"ל	c	Simon
		מדאביטשויא	e	Jehuda
		שנפטר ונקבר	f	Tesche
		והלך לעולמו	j	Férfi
		ביום ה' ט"ז אדר	K	b Kezdőformula betűmérete eltérő
		שנת תקי"ט ל'	c	I. F
		תנצב"ה	f	41, 25, 10
			g	vörös mészke
			h	1
			i	2. sor 39.
			j	A főszöveg 5–6. sora
				Példabeszédek 4, 4–5 alapján.

F a 1759. március 15.

b 519. adár 16.

c Jehiél

e Ávrahám

j Férfi

k Csehország, Tovačov - דאביטשויא

K b Kezdőformula betűmérete eltérő

c I. A

195. Tata, 1763. december 15.

פ"ג

איש ישר אשר

הלך בדרך אלהים

ה"ה כ"ה יאקב בן

כ"ה שבייליב סאמ'

		עט נפטר ונקבר	לפ"ק תנצב"ה
		ביום ה' ט' טבת	
		שנת תקכ"ד ל'	
		תנצב"ה	
F	a	1763. december 15.	F a 1764. szeptember 28.
	b	524. tévét 9.	b 524. elul 21.
	c	Jákov	c Zalman
	e	Sbeileb Szamet	e Dávid
	j	Férfi	f SzG'L
K	c	I. A	j Férfi
	f	50, 32, 6	K b Kezdőformula betűmérete eltérő
	g	vörös mészkő	c I. C
	h	1	f 75, 45, 10
	i	11. sor 25.	g vörös mészkő
			h 1
			i 7. sor 49.

198. Tata, 1766. április 18.

פ"נ

196. Tata, 1764. február 18.

יום טוא פוס תקכ"ד לפ"ק

איש ישר וכשר

כ' מנחם בן מנחם

מק"ק דאביטשוויא

יצאה נשמתו לג"ע

בטהרה תנצב"ה

איש תם וישר

אשר כל ימיו נהנה

מיניע כפו ה"ה כ"ה

אהרן בהר"ר יחיאל

מטאטיס נפטר

ביום ג' ח' אייר ונקבר

ביום ד' ט' אייר בשנת

זיראו כל העדה כי

גוע אהרן תקכ"ו לפ"ק

תנצב"ה

F	a	1764. február 18.
	b	525. tisri 3.
	c	Menahém
	j	Férfi
	k	Csehország ,Tovačov - דאביטשוויא
K	d	Dátum a felső ívben
	i	2. sor 53.
	k	A kő nem maradt fenn

197. Tata, 1764. szeptember 28.

פ"נ

הב"ח כ' זלמן

בן הנעלה

הרר דוד סג"ל

ז"ל שנפטר

ביום ד' ונקבר

ביום עש"ק ה'

תשרי תקכ"ה

F	a	1766. április 18.
	b	526. íjjár 9.
	c	Aharon
	e	Jehiél
	j	Férfi
	l	Tata - טאטיס
K	c	I. C
	f	70, 44, 9
	g	vörös mészkő
	h	1
	i	3. sor 34.
	j	A főszöveg 8–9. sora 4Móz 20, 29 alapján. Az idézet betűinek számértéke megfelel a halálozási évnek.

199. Tata, 1766. december 12.

ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו
 ביום ו' עש"ק בטבת תקכ"ז ל'
 האי
 שופרא דבלי בארע'
 על דא ודאי קאבכינא
 אשר היה נוח למקום ונוח לבריו"
 בני דורו והלך תמים והי' עובד את ה'
 באהבה ופיזר נתן לאביונום וצדקתו הא
 ועומדת לו כי ללא"ו יצאה הברה ונפל נזר
 ותפארה ביום עשרה נתבקש למעלה
 ועשרה אל צרה מגשש ששמש חושך
 שלא בעונתו בגן עדן יהי מנוחתו מנוחה
 שלימה כמלאכי רומה תחת כנפי
 השחינה במעלות קדושים וטהורים
 כזוהר הרקיע מזהירים: ה"ה הרר
 איצק בהר"ר דוד טעלש אשר הלך
 לעולמו עלמא דקשוט ונקבר ד"ש
 טוב גדול אשר אמרו עליו כי הוא זה
 ביום הנזכר ונאמר למעלה
 תנצב"ה

- F a 1766. december 12.
 b 527. tévét 6.
 c Icik
 e Dávid
 j Férfi
 k Telč, Teltsch, ma - טעלטש -
 Csehország
- K b Záróformula betűmérete eltérő
 c I. F - volutában záródik
 d Dátum a felső ívben
 f 133, 78, 15
 g vörös mézskő
 h 1
 i 3. sor 48.
 j A keret felirata 1Móz 35,29, a
 főszöveg 5. sora Zsoltárok 112,9
 alapján
 k Valószínűleg másodlagos kő

200. Tata, 1767. április 3.

ורחל
 ביללה מבכה
 מבכה על בניה נאה
 היתה במעשי' ה"ה היקרה
 מרת רחל בת כהרר
 קאפיל סג"ל שנפטרה
 והלכה לעולמה ביום
 ו' עש"ק ד' ניסן תקכ"ז ל'
 תנצב"ה

- F a 1767. április 3.
 b 527. niszán 4.
 c Ráhel
 e Koppel
 f SzG'L
 j Nő
- K b Záróformula betűmérete eltérő
 c I. F
 f 74, 47, 15
 g vörös mézskő
 h 1
 i 14. sor 33.
 j A főszöveg 2–3. sora Jeremiás
 31, 15 alapján.

201. Tata, 1767. december 7.

פ"ט
 שרגא בטהיר'
 טהר גברא ה"ה
 כהרר
 פיבל כהרר
 יואל ז"ל מטאטיס
 נפטר ביום ב' ונקבר
 ביום ג' שלאחריו
 ט"ו כסליו שנת
 נשמתו תהי'
 צרור"ה ב"צ"ר"ר ה"ח"י"י"ם לפ"ק
 (תקכ"ח)

F a 1767. december 7.
 b 528. kizslév 15.
 c Feivl
 e Joél
 j Férfi
 l Tata - טאטיס

K c I. C
 f 76, 31, 9
 g vörös mézskő
 h 1
 i 2. sor 46.

202. Tata, 1768. november 12.

חד מסבי דבבל דקא תמה ר' יהודא
 פ"נ

ותמר למען ירבו ימיכם
 על האדמה בתי באבל בחוץ
 לארץ לא כיכיון דאמולי מקום"
 ומחשכי לבי כנישתא א"מ
 היינו דאהנו להו ה"ה הישיש

הרר קאפל בהור ענזיל
 מנ"ש שהלך לעלמו במש"ק
 בשלשה ימים לחודש
 כסליו תקכ"ט ל' איש דרחים
 רבנים דהוה ליה התני
 רבנים ובשכר זה תהא
 נשמתו צרורה בצרור
 החיים עם נשמת
 אברהם יצחק ויעקב
 ושאר צדיקים וצדיקיות
 שבג"ע אמן סלה

F a 1768. november 12.
 b 529. kizslév 3.
 c Koppel
 e Ansil
 j Férfi
 k Mikulov, - (ניקאלשבורג)
 Csehország
 K c I. C
 f 107, 46, 9
 g vörös mézskő

h 1
 i 2. sor 27.
 j Az ívmező szövege Nedarim
 22a, a főszöveg 1–2. sora 5Móz
 11,21, 4–5. sora Berachot 8a
 alapján

203. Tata, 1769. március 5.

פה
 נטמן התורני מוהרר
 יוסף בן מוהרר שמואל
 זנוויל כ"ץ ז"ל מק"ק
 לייפניק
 שנאסף אל עמיו בליל
 ש"ק ונקבר ביום א' ק"ד אדר
 ראשון בשנת תהי נשמתו
 צרורה ב"צ"ר"ו"ר ה"ח"י"י"ם
 לפ"ק
 (תקכ"ט)

F a 1769. március 5.
 b 529. adár-I. 24.
 c Jozsef
 e Smuel Zenwill
 f K'C
 j Férfi
 k Bečvou, Lipník nad - לייפניק
 Csehország
 K a Kohanita kéz
 c I. F
 f 131, 73, 8
 g vörös mézskő
 h 1
 i 2. sor 25.

204. Tata, 1769. április 11.

מבליגות
 על יגון ואנחה
 על האי אשה
 אשר יראת ה'
 היא תתהלל ולא
 הגיה לך"ו שנים
 ובלע בעפרא ה"ה

	הא"ח הצנועה מ' הדס	h	1	
	בת ה' שמחה אובן	i	13. sor 56.	
	שנפטרת ונקברת			206. Tata, 1773. január 7.
	בשם טוב ג' ד'			פ"ט
	ניסן תקכ"ט ל' תנצב"ה			האיש הישר
F	a 1769. április 11.			והלך כל ימיו
	b 529. niszán 4.			בדרך מישור
	c Hadasz			ה"ה כ' קלמן
	e Szimha			סילוש נקבר
	j Nő			י"ב טבת תקל"ג ל
	k Oven (Buda) אובן			טאטס תנצב"ה
K	c I. C			
	f 92, 48, 10			
	g vörös mézskő	F	a 1773. január 7.	
	h 1		b 533. tévét 12.	
	i 5. sor 49.		c Kalman	
	j A főszöveg 1–3. sora Jesája 35,10 alapján.		f Szilos	
			j Férfi	
			l Tata - טאטס	
		K	c I. C	
			f 70, 31, 11	
			g vörös mézskő	
			h 1	
			i 15. sor 28.	
	205. Tata, 1772. május 10.			207. Tata, 1773. április 11.
	פ"ט			פ"נ
	האי סבתא דקא			ה"ה כ"ה
	זכתה לראות דור			יהודה ליב
	רביעא ה' מרת לאה			בן כ"ה שמעון
	בת כ"ה ליב סג"ל			טעשי ז"ל נפטר
	אמו של מוהרר נח			בשבת קדש א'
	דא טערץ מעש אחט בוב			דחה"מ פסח
	נפטרת בש"ק ו' אייר			ונקבר ביום א'
	ונקברת ביום א' ז'			ב' דחה"מ ת"ק
	אייר שנת תקל"ב			ל"ג תנצב"ה
	תנצב"ה			
F	a 1772. május 10.			
	b 532. ijjár 7.			
	c Lea			
	e Leib			
	f SzGL			
	j Nő			
K	b Kezdőformula betűmérete eltérő	F	a 1773. április 11.	
	c I. F		b 535. pészah 2. félünnepe	
	f 90, 41, 9		c Jehuda Leib	
	g vörös mézskő		e Simon	
			f Tesche	

j Férfi
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C
f 120, 25, 9
g vörös mézskő
h 1
i 2. sor 45.

208. Tata, 1773. szeptember 10.

פ"ט
איש חשוב
ישר וכשר
הנעלה כהרר
שמואל בער
בן הנעלה הרר
איצק דאב ז"ל
שנפטר במוצאי
שבת ונקבר ביום
א' כ"ב אלול תקל"ג ל'
תנצב"ה

F a 1773. szeptember 10.
b 533. elul 22.
c Smuel Ber
e Icik Dov
j Férfi
K c I. C
f 66, 35, 9
g vörös mézskő
h 1
i 2. sor 44.

209. Tata, 1774. január 18.

פ"ט
האשה
חשובה מ'
טויבה בת מ"ו יוסף
טריטש ז"להנפטר
ונקברת ביום ג' ו' שבט
תקל"ד לפ"ק
תנצב"ה

F a 1774. január 18.
b 534. svát 6.
c Toibe
e Jozsef
f Trietsch
j Nő
K c I. C
f 44, 34, 10
g vörös mézskő
h 1
i 15. sor 39.

210. Tata, 1774. február 1.

פ"נ
בנשים כשירה
זהרה מאבן ספירה
למצות ה' נזהרה
את ד' עבדה בטהרה
מ' בילה בת הרר
מענדל ז"ל נפטר
ד' שבט תקל"ד לפ"ק
תנצב"ה

F a 1774. február 1.
b 534. svát 20.
c Beila
e Mendl
j Nő
K c I. C
f 77, 55, 8
g vörös mézskő
h 1
i 13. sor 34.

211. Tata, 1775. augusztus 10.

פ"ט
איש חשוב וישר
שהלך כל ימיו
בדרך מישור ועבד
ה' מאהב ה ומראה
הרר יוזפא בן הרר
בנימן זאב סג"ל ז"ל

	שנפטר ביום ד' י"ג אב ונקבר והלך לעולמו ביום ה' י"ד אב תקל"ה ל' תנצב"ה	h 1 i 5. sor 55. j A főszöveg 5–6. sora 5Móz 11, 21. 6–8. Tb Berachot 17a alapján
		213. Tata, 1779. február 9.
F a	1775. augusztus 10.	פ"ט
b	535. év 14.	ויהי אומן את
c	Jozef	הדסה היא אסתר
e	Benjámin Zeév	ה"ה האשה מרת
f	SzG'L	אסתר בת ה' שלמ'
j	Férfi	זל שהיתה בעלת ג"ה
K b	Kezdőformula betűmérete eltérő	נפטרת יום ג' כ"ג
c	I. C	שבט תקל"ט ל'
f	66, 44, 13	תנצב"ה
g	vörös mézskő	
h	1	
i	13. sor 36.	
	212. Tata, 1776. április 8.	
	ההיא סבתא חשובה הצנועה הרבנית שזכתה לראות רביעי דקא תמה ר' יהודה למען ירבו ימיו' על האדמה כתיב בשביל דאקרויי בנייהו לבי כני"ש ובאתנווי בכי רבנן ונטרי עד דאתי מבי רבנן זו תורה זו שכרה מ' הענדיל בת הרר אייזיק ז"ל שנפטרת ונקברת בשם טוב בים ב' ג' ח"ה פסח ת"ק ל"ו לפ"ק תנצב"ה	F a 1779. február 9. b 539. svát 23. c Eszter e Slomo j Nő K c I. F f 60, 40, 8 g vörös mézskő h 1 i 5. sor 57. j A főszöveg 1-2. sora Eszter 2,7 alapján
		214. Tata, 1779. február 10.
		פ"ג
		זאב נרטף
		שלא בעונתו ה"ה
		היקר כ' בנימין זאב
		המכונה וואלף
		בן כ"ה אהרן מק"ק
		טאטיס נפטר
		ביום ג' ונקבר ביום
		ד' שלאחריו כ"ז
		שבט תקל"ט
		תנצב"ה
F a	1776. április 8.	
b	536. pészah 3. félünnepe	
c	Hendel	
e	Eizik	
j	Nő	
K b	Kezdőformula betűmérete eltérő	
c	I. C	
f	77, 47, 10	
g	vörös mézskő	

F	a	1779. február 10.	ונקברת ביום
	b	539. svát 24.	א' ד"א מרחשון
	c	Benjámín Zeév	תקמ לפק
	d	Wolf	תנצב"ה
	e	Aharon	
	j	Férfi	
	l	Tata - טאטיס	
K	b	Kezdőformula betűmérete eltérő	
	c	I. C	
	f	77, 37, 7	
	g	vörös mészkő	
	h	1	
	i	4. sor 11.	

215. Tata, 1779. március 17.

האשה הישר'
שהלכה לעלמה
ה"ה מ' ליבלה
בת הר"ר ליזר
שנפטרת יום
ד' ער"ח ניסן תקלט
לפ"ק
תנצב"ה

F	a	1779. március 17.	פ"ט
	b	539. niszán újhold előestéje (megelőző napja)	האש' חשובה
	c	Libele	מ' גנענדל בת
	e	Lizer	הרר משה ז"ל
	j	Nő	שנפטרת יום
	g		ג' לג בעומר
K	i	13. sor 31.	תקמ לפק
	k	A kő nem maradt fenn	תנצב"ה

216. Tata, 1779. október 31.

פ"ט
נשים את
התמות מבכות
האשה חובה
הצנועה מרת
ניחמה מע"ה
יצאה נשמת'
בליל שבת

F	a	1779. október 31.	
	b	540. marhesván 21.	
	c	Nehama	
	j	Nő	
K	b	Záróformula betűmérete eltérő	
	c	I. C	
	f	76, 31, 9	
	g	vörös mészkő	
	h	1	
	i	7. sor 54.	
	j	A főszöveg 1–2 sora Ezékiel 8,14 alapján	

217. Tata, 1780. május 23.

פ"ט
האש' חשובה
מ' גנענדל בת
הרר משה ז"ל
שנפטרת יום
ג' לג בעומר
תקמ לפק
תנצב"ה

F	a	1780. május 23.	
	b	540. ómerszámlálás 33.	
	c	Gnendl	
	e	Mose	
	j	Nő	
K	c	I. C	
	f	60, 31, 10	
	g	vörös mészkő	
	h	1	
	i	9. sor 40.	

218. 1780. augusztus 23.

פט
האי איתתא אשר
לא הגיעה ב"י שנותיה

ה"ה האשה חשובה הרבנית
מרת ריזל בת הרר מאיר
זאהר ז"ל שנפטרת יום ד'
ך"ב אב תקמ"ל תנצב"ה

כאביגיל מעשיה היה
נעימה כל כבודה בת מלך
פנימה היא האשה הת במ
עלמה נשמתה למרומה
כל ימיה הלכה בדרך
ישרה מצות ה שמרה ה'
האשה פעסל בת כ"ה
צבי הרש באויר זל
שנפטרת ונקברת
ביום א' ד"ד אדר
תקמ"ב לפ"ק
תנצב"ה

- F a 1780. augusztus 23.
b 540. év 22.
c Raizel
e Méir
f Zacher
j Nő
l Tata - טאטו
K c I. C
f 70, 50, 10
g vörös mézskő
h 1
i 5. sor 59.

219. Tata, 1781. június 17.

פט
האשה הישרה
שהלכה לעלמא
ה"ה מ' הנעלי בת ה'
נחמיה זל נפטרת
יום א' ד"ד סיון ת'
קמ"א לפ"ק פה
טאטו תנצב"ה

- F a 1782. március 10.
b 542. adár 24.
c Peszl
e Cvi Hirs
f Bauer
j Nő
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C
f 70, 45, 10
g vörös mézskő
h 1
i 5. sor 60.
j A főszöveg 1–2 sora Zsoltárok
112,9, 2–3 sora Zsoltárok 45,14
alapján

- F a 1781. június 17.
b 541. sziván 24.
c Hanele
e Nehemia
j Nő
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C
f 70, 50, 10
g vörös mézskő
h 1
i 7. sor 55.

220. Tata, 1782. március 10.

פ"נ
אשת חיל צדקה עשתה

221. Tata, 1783. május 3.

איש תמים מעשיו היו
פ"נ
באמונה שלמים ביתו
היתה פתוח לרוחה ושלחנו
לכל נערכה בהיותו על אדמ
תו ב"ה היה מבטחתו צדקו
היו טובים כטל כרביבים
משבילי לרעבים ולרחוקים
ולקרובים כל מעשיו
היו לשם שמים ודבק
באלהים חיים ה"ה ה'
שמעון ב"ה צבי נפטר ביו'

		א' ער"ה אייר תקמ"ג. תנצב"ה	בכות פ"נ איש תם וישר כ"ה משה אשכנז נפטר בש"ק ך"ב סיבן תקמ"ג ל' ובתו האשה רייזל נפטרת עש"ק ך' ו' מרחשון תקמ"ד תנצב"ה
F	a	1783. május 3.	
	b	543. ijjár újhold előestéje (megelőző napja)	
	c	Simon	
	e	Cvi	
	j	Férfi	
K	c	I. C	
	f	77, 50, 10	
	g	vörös mészke	
	h	1	
	i	2. sor 23.	
	j	A főszöveg 5. sora Micha 5,6 alapján	
		222. Tata, 1783. szeptember 12. האשה חשוב' נחמה בת כ"מ אנשיל טורת מאי נפטרת שבת ט"ו אלול תקמ"ג ל' פה טאטו תנצב"ה	
F	a	1783. szeptember 12.	
	b	543. elul 15.	
	c	Nehama	
	e	Ansıl	
	j	Nő	
	l	Tata - טאטו	
K	b	Kezdőformula betűmérete eltérő	
	c	I. C	
	f	59, 50, 10	
	g	vörös mészke	
	h	1	
	i	7. sor 57.	
		223. Tata, 1783. június 22. és 1783. november 21. למקום הזה קראו אלון	
F	a	1783. június 22.	
	b	543. sziván 22.	
	c	Mose	
	j	Férfi	
	k	Németország - אשקנז	
K	b	Záróformula betűmérete eltérő	
	c	I. C	
	f	80, 38, 10	
	g	vörös mészke	
	h	1	
	i	13. sor 45.	
	j	A főszöveg 1–3. sora 1Móz 35,8 alapján	
F	a	1783. november 21.	
	b	544. marhesván 6.	
	c	Raizel	
	j	Nő	
		224. Tata, 1783. december 2. פ"נ איש תם וישר ירא אלקים פאר המעלות לו נאה תהילות ה"ה הרר יחזקאל סג"ל במ"ו מאיר סג"ל נפטר ביום ב' ונקבר ביו' ג' ז' כסליו תקמ"ד ל' תנצב"ה	
F	a	1783. december 2.	
	b	544. kiszlev 7.	

c	Jehezkél	ב כ"ח טבת
e	Méir	שנת תקמ"ה
f	SzG'L	תנצב"ה
j	Férfi	
K a	Levita kancsó	
b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő	
c	I. F	
f	90, 53, 9	
g	vörös mézskő	
h	1	
i	2. sor 21.	

225. Tata, 1784. december 19.

פ"נ
אשה יראת ה'
היא תתהלל
ה"ה מ' פעסיל
בת ליזר ז"ל
שנפטר ביום ו'
טבת תקמ"ה לפ"ק
תנצב"ה

F a	1784. december 19.
b	545. tévét 6.
c	Peszel
e	Lizer
j	Nő
K b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő
c	I. C
f	90, 53, 9
g	vörös mézskő
h	1
i	13. sor 25.

226. Tata, 1785. január 10.

אשה חשובה
הצנועה מרת
אסתרל בת
כ"ה קאפל ז"ל
נפטרת ביום
א' ונקברת ביו'

F a	1785. január 10.
b	545. tévét 28.
c	Eszterl
e	Koppel
j	Nő
K a	
b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő
c	I. F
f	80, 32, 10
g	vörös mézskő
h	1
i	7. sor 59.

227. Tata, 1786. február 25.

פ"נ
יוחנן בן זכאי למקום
הנוח לבריאות היושב
בשמי מרומיות יכניס
נשמתו בגן עדן ויושבהו
בין צדיקים בדרי עליות
ונופו ינוח על משכבו
בשלוש בלי פחד ובהליות
עד שיבא גואלינו הצמד
ויוליכנו קוממיות ה"ה
כ"ה יוחנן בן כ"ה אחרן
ז"ל נפטר ונקבר
ביום א' ז' אדר שנת
תקמ"ו תנצב"ה

F a	1786. február 25.
b	546. adár 7.
c	Johanan
e	Aharon
j	Férfi
K b	Kezdőformula betűmérete eltérő
c	I. F
f	110, 43, 11

g vörös mézskő
h 1
i 13. sor 37.

228. Tata, 1786. december 31.

פ"ט
ההיא סבתא דקא
תמה ר' יהודה למען
ירבו ימיכם על האדמ'
כתיב ה"ה האשה שכל
ימיה הלכה בדרך
ישרה מצות ה' שמרה
מ' רבקה טעלטש ב'
ה' יוסף ז"ל נפטרת
ביום א' י' טבת שנת
תקמ"ז תנצב"ה

F a 1786. december 31.
b 547. tévét 10.
c Rivka
e Jozsef
j Nő
k Telč, Teltsch, ma - טעלטש -
Csehország
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. F
f 102, 43, 9
g vörös mézskő
h 1
i 5. sor 61.
j A főszöveg 2–3. sora 5Móz 11,
21 alapján

229. Tata, 1787. november 21.

פ"נ
אשת חיל
היא האשה הצנ'
עלתה נמ' למרו'
מרת אסתרל בת ה'
מו"ה ליפמן ז"ל שנפ'
ונק' ביום ד' י' כסליו
תקמ"ח לפ"ק

F a 1787. november 21.
b 548. kiszlev 10.
c Eszterl
e Lipman
j Nő
K c I. A
f 70, 52, 13
g homokkő
h 4
i 5. sor 52.

230. Tata, 1788. február 17.

פ"נ
האשה חשובה
הצנועה מרת
פינקל בת כ"ה
אהרן ז"ל
נפטרת ביום
שבת קדש ה'
אדר ראשון
ונקברת ביום
א' ט' אדר
שנת תקמ"ח
תנצב"ה

F a 1788. február 17.
b 548. adár 9.
c Finkl
e Aharon
j Nő
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C
f 110, 37, 9
g vörös mézskő
h 1
i 18. sor 48.

231. Tata, 1788. október 31.

ולא
יכול יוסף
להתאפק כי

- טרף טורף יוסף i 4. sor 13.
 מהאי עלמה
 והלך לעלמה
 דקשוט הב"ח
 יוסף ב"כ
 משה אשכנז ז'
 בער"ח חשון ת
 קמ"ט תנצב"ה
233. Tata, 1789. március 16.
 פ"ט
 האשה הצנוע'
 מ' בילה בת
 ה' קאפיל ז"ל
 נפטרת
 ונקברת ביום
 ב' י"ח אדר
 תקמ"ט תנצב"ה
- F a 1788. október 31.
 b 549. hesván újhold előestéje
 (megelőző napja)
 c Jozsef
 e Mose
 j Férfi
 k Németország - אשקנז
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. C
 f 103, 32, 6
 g vörös mézskő
 h 1
 i 12. sor 22.
 j A főszöveg 1–3. sora 1Móz 45, 1,
 4. sora 1Móz 37,33 alapján
232. Tata, 1788. december 2.
 פ"נ
 יונה ליב בן
 כ' זעליג ז"ל
 נפטר ונקבר
 ביום ג' כסליו
 תקמ"ט תנצב"ה
- F a 1788. december 2.
 b 549. kislév 3.
 c Jona Leib
 e Zelig
 j Férfi
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. A
 f 60, 24, 10
 g vörös mézskő
 h 1
- F a 1789. március 16.
 b 549. adár 18.
 c Beila
 e Koppel
 j Nő
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. C
 f 95, 31, 8
 g vörös mézskő
 h 1
 i 5. sor 65.
234. Tata, 1789. május 28.
 ויצא
 יצחק לשוח בשדה
 שדה בוכים בכיה היא
 לנו יציאת הצדיק פנה
 הדרה שלעיר מקלט יהיה
 לנו מצרותינו בזכותו
 דההוא גברא והלך
 לעלמא דקשוט איש
 ישר ותמים במעשיו
 כ"ה יצחק אייזק בן כ"ה
 דוד מ"ב נפטר ונקבר
 בשם טוב ביום ה' ג' סיון
 תקמ"ט תנצב"ה
- F a 1789. május 28.
 b 549. sziván 3.

c	Jichák Eizik	חסדים וערומים הליבוש
e	Dávid	בגדים כ"ה בנימין זאב
j	Férfi	בן כ"ה יהודה אריה ז"ל
K	b Kezdőformula betűmérete eltérő	נפטר ביום ה' ש"ת ב
c	I. F	שנת תק"ן תנצב"ה
f	100, 42, 7	
g	vörös mézskő	
h	1	
i	2. sor 31.	
j	A főszöveg 1–2. sora 1Móz 24,63 alapján	
	235. Tata, 1789. október 1.	
	פ"נ	
	איש ישר ותמים	
	במעשיו כ' מלכיאל	
	בן כ"ה יהודה ליב	
	ז"ל נפטר ביום ג' עי"כ	
	ונקבר בשם טוב	
	ביום ה' י"א תשרי	
	שנת תק"ן	
	תנצב"ה	
F	a 1789. október 1.	
	b 550. tisri 11.	
	c Malakiel	
	e Juda Leib	
	j Férfi	
K	b Kezdőformula betűmérete eltérő	
	c I. C	
	f 100, 41, 9	
	g vörös mézskő	
	h 1	
	i 2. sor 49.	
	236. Tata, 1789. október 13.	
	בנימין	
	זאב מרטוף נרטף מהאי	
	עלמא והלך לעלמא	
	דקשוט בקושטא איזל	
	עם אלהים ואדם לחם	
	נתן לעניים ומזהבו עשה	
	עם אביונים גמילות	
	237. Tata, 1790. január 17.	
	פ"נ	
	האשה חשובה	
	הצנועה מרת	
	רבקה בת כ"ה	
	מענדל מהידוויג	
	ז"ל נפטרת ביום	
	ד' ב' שבט תק"ן	
F	a 1789. október 13.	
	b 550. szimhát tóra (tisri 23)	
	c Benjámin Zeév	
	e Juda Arie	
	j Férfi	
K	b Kezdőformula betűmérete eltérő	
	c II. B	
	f 85, 42, 10	
	g vörös mézskő	
	h 1	
	i 3. sor 38.	
	237. Tata, 1790. január 17.	
	פ"נ	
	האשה חשובה	
	הצנועה מרת	
	רבקה בת כ"ה	
	מענדל מהידוויג	
	ז"ל נפטרת ביום	
	ד' ב' שבט תק"ן	
F	a 1790. január 17.	
	b 550. svát 2.	
	c Rivka	
	e Mendl	
	j Nő	
	k הידוויג	
K	b Kezdőformula betűmérete eltérő	
	c II. B	
	f 70, 40, 8	
	g vörös mézskő	
	h 1	
	i 12. sor 27.	
	238. Tata, 1790. november 29.	
	פ"נ	
	האשה	

- חשובה מלכה
בת ה' ליב ז"ל
מלייפניק נפטרת
ביום ד' כ"א כסליו
ונקברת בשם טוב
בכ"ב כסליו שנת
תקנ"א תנצב"ה
- f 91, 37, 7
g vörös mézskő
h 1
i 2. sor 40.
240. Tata, 1792. február 27.
פ"ט
האשה חשובה והצנועה
מרת צירל בת כ"ה אשר
ז"ל נפטרת בשם טוב
ביום ב' דר"ח אדר
שנת תקנ"ב תנצב"ה
- F a 1790. november 29.
b 551. kiszlév 22.
c Malka
e Leib
j Nő
k Bečvou, Lipník nad - לייפניק -
Csehország
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. F
f 70, 40, 7
g vörös mézskő
h 1
i 13. sor 27.
239. Tata, 1791. január 31.
פ"נ
איש נחמד
אשר כל ימיו
הלך היר
כ"ה יהודה ליב בן
כ"ה דוד טייטש
ז"ל נפטר ביום
א' ונקבר ביום
ב' ד' שבת שנת
תקנ"א תנצב"ה
- F a 1792. február 27.
b 552. adár 1.
c Círl
e Asér
j Nő
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I F
f 80, 39, 8
g vörös mézskő
h 1
i 12. sor 21.
241. Tata, 1792. június 14.
פ"נ
האשה חשובה
והמשלמת מ'
מינדל בת ה'
שמעון מאובין
נפטרת בשם
טוב יום ה'
כ"ד סיון ת"ק
נ"ב תנצב"ה
- F a 1791. január 31.
b 551. svát 26.
c Juda Leib
e Dávid
f Teitsch
j Férfi
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c II. B
- F a 1792. június 14.
b 552. sziván 24.
c Mindl
e Simon
j Nő
k Buda - אובין -

K b	Kezdőformula betűmérete eltérő	תנצב"ה
c	II. B	
f	45, 30, 10	
g	vörös mézskő	
h	1	
i	12. sor 25.	
	242. Tata, 1792. július 29.	
	פ"נ	
	ה"ה כהרר מענדל	
	ב"ה ליב אשר כל	
	ימיו נהנה מיגיע	
	כפו נפטר בשיבה	
	טובה יום א' רה'	
	ד"ה אב תקנ"ב לפ"ק	
	תנצב"ה	
F a	1792. július 29.	
b	552. év 1.	
c	Mendl	
e	Leib Asér	
j	Férfi	
K b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő	
c	I F	
f	90, 38, 7	
g	vörös mézskő	
h	1	
i	3. sor 60.	
	243. Tata, 1792. október 12.	
	על דא	
	אית למבכי	
	על האי שופרא	
	דבלא בעפרא האשה	
	הרכה והענונה וזעיר	
	בשנים הולכת לעלמא	
	דקשוט הצנועה מירל	
	בת כ"ה משה ז"ל	
	נפטרת ונקברת	
	בשם טוב בעש"ק	
	ך"ו תשרי תקנ"ג	
F a	1792. október 12.	
b	553. tisri 26.	
c	Mirl	
e	Mose	
j	Nő	
K b	Kezdőformula betűmérete eltérő	
c	I F	
f	90, 43, 8	
g	vörös mézskő	
h	1	
i	12. sor 23.	
	244. Tata, 1794. december 9.	
	פ"נ	
	איש ישר אשר	
	כל ימיו הלך בדרך	
	תמים וטרה ועסיק	
	בגמילות חסדים	
	ה' מנחם מאניס ב"ה	
	קאפיל צבי ז"ל	
	נפטר ונקבר בשם	
	טוב יום ג' י"ז כסליו	
	שנת תקנ"ה	
	תנצב"ה	
F a	1794. december 9.	
b	555. kislév 17.	
c	Menahém Manisz	
e	Koppel Cvi	
j	Férfi	
K a		
b	Kezdőformula betűmérete eltérő	
c	I F	
f	100, 43, 8	
g	vörös mézskő	
h	1	
i	2. sor 51.	
	245. Tata, 1795. május 6.	
	פ"נ	
	איש ישר	

ה' מרדכי ב"ה
אשר ז"ל
נפטר ביום
ד' י"ז אייר
תקנ"ה ל'
תנצב"ה

באורתא ובצפרא
לבי כנישתא דא הני
ל' לראות דור
רביעאה ה' מרדכי
נ"ש נפטר ונקבר
במעלי דעצרתא
ח' סיון שנת תקנ"ז
תנצב"ה

- F a 1795. május 6.
b 555. ijjár 17.
c Mordekhaj
e Asér
j Férfi
K i 4. sor 8.
k A kő nem maradt fenn

- F a 1797. június 2.
b 557. sziván 8.
c Mordekhaj
j Férfi
k Mikulov, - (ניקאלשבורג)
Csehország

246. Tata, 1797. április 13.

פ"נ
איש ישר כ"ה
מענדיל שמש
דקהלתינו נפטר
ביום שני דפסח
ונקבר בשם טוב
ביום א' דחה"מ
שנת תקנ"ז
תנצב"ה

- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. F
f 95, 39, 7
g vörös mészkő
h 1
i 2. sor 53.

248. Tata, 1798. március 27.

ייעקב
הלך לדרכו
דרך החיים אשר כל
ימיו היה שמים
וידיו היו פרושות אל
אל חי וקים לגאלינו
ולהביאנו לירושלים
והלך ושבוק לנו ולכל
ישראל חיים. ה"ה כ"ה
יעקב ב"ה יצחק ז"ל
מאשקנו שנפטר
ונקבר בשם טוב ביום
יוד ניסן שנת תקנ"ה
לפ"ק תנצב"ה

- F a 1797. április 13.
b 555. pészah 1. félünnepe
c Mendel
j Férfi
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. A
f 60, 25, 9
g vörös mészkő
h 1
i 4. sor 6.
k Templomszolga

247. Tata, 1797. június 2.

ומרדכי
יצא לעלמא דקשוט
בקושטא אזיל

- F a 1798. március 27.
b 558. niszán 10.
c Jákov

e	Jichák	כמר אברהם ליב ב"ה
j	Férfi	יעקב צבי סג"ל ז"ל
k	Németország - אשקנז	שנפטר בשק
K b	Kezdőformula betűmérete eltérő	ג' מרחשבן ונקב' ביו'
c	I. F	א' ד' בו תקנ"ט לפ"ק
f	130, 52, 8	תנצב"ה
g	vörös mézskő	
h	1	
i	2. sor 54.	
j	A főszöveg 1. sora 1Móz 42,2 alapján	
	249. Tata, 1798. június 15.	
	פ"ט	
	אשה חשובה את	
	ה' היתה אהובה מעשיה היתה נעימה	
	כל כבודה בת מלך	
	פנימה עטרה היתה	
	לבעלה ולא נשמע	
	בחוצות קולה מרת	
	חיילה בת כ"ה מנחם	
	מענדל ז"ל נפטרת	
	ונקברת בעש"ק ב'	
	דר"ה תמוז שנת	
	תקנ"ח לפ"ק תנצב"ה	
F a	1798. június 15.	251. Tata, 1799. április 12.
b	558. támuz 1.	פ"נ
c	Hajjele	איש ישר כל
e	Menahém Mendl	מעשיו היו בכושר
j	Nő	ה"ה ה' נתן נטע ב"ה
K b	Kezdőformula betűmérete eltérő	משה ז"ל הלך
c	I. A	לעלמא דקשוט
f	60, 49, 10	בשם טוב ביום
g	vörös mézskő	ז' ניסן שנת ת"ק
h	1	נ"ט תנצב"ה
i	11. sor 43.	
j	A főszöveg 3–4. sora Zsoltárok 45, 14 alapján	
	250. Tata, 1798. október 14.	
	פ"נ	
	איש ישר וכשר ה"ה	
F a	1798. október 14.	F a 1799. április 12.
b	559. marhesván 4.	b 559. niszán 7.
c	Ávrahám Leib	c Nátán Netá
e	Jákov Cvi	e Mose
f	SzG'L	j Férfi
j	Férfi	K b Kezdőformula betűmérete eltérő
K b	Kezdőformula betűmérete eltérő	c II. B
c	I. F	f 80, 39, 10
f	90, 37, 10	g vörös mézskő
g	vörös mézskő	h 1
h	1	i 15. sor 42.
i	16. sor 38.	

Közép-Magyarország

Albertirsa

252. Albertirsa, 1753. május 25.

פט

איש ישר

וכשר נאמן

בכל מעשיו

הה הרר משה

א...לג... נפטר

בשק לו למב"י

תקיג לפק

ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1753. május 25.
 b 513. ómerszámlálás 36. (ijjár 21)
 c Mose
 j Férfi
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c IV. A
 f 92, 53, 14
 g homokkő
 h 1
 i 1. sor 5.

253. Albertirsa, 1754. február/március

פ'נ

...

...

...

...

(אדר) ...

ראשון תקי"ד

לפ'ק ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1754. február/március.
 b 514. adár-I.
 K c I. A
 f 78, 67, 10
 g mészkő
 h 4
 i 1. sor 4.

254. Albertirsa, 1756. október 6.

פ'נ

איש הישר

הבחור כבוד

מרדכי ב'ה יוסף ז'ל

נקבר ביים י'ב בח'

תשרי שנת

תקי"ז לפ'ק

ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1756. október 6.
 b 517. tisri 12.
 c Mordekhaj
 e Jozsef
 j Férfi
 K b Záróformula betűmérete eltérő
 f 55, 44, 11
 g mészkő
 h 1
 i 1. sor 3.

255. Albertirsa, 1760. február 7.

פ'נ

האשה החשובה הכש'

מרת פיגלה בת שלמה

כהרר.....ז'ל

נפטרת ונקברת בשם טוב

ביו' כל ימים בחודש שבט

שנת ת'ק'ך לפ'ק

ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1760. február 7.
 b 520. svát 20.
 c Feigele
 e Slomo
 j Nő
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. C
 f 90, 63, 13
 g mészkő
 h 2

- i 1. sor 2.
256. Albertirsa, 1762. június 24.
- פ'נ
איש ישר וכשר
.....
.....
.....
ז'ל נפטר
ג'ל ביומים בחודש תמוז
שנת תקכ"ב לפ'ק
ת'נ'צ'ב'ה'
- F a 1762. június 24.
b 522 támuz 3.
j Férfi
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C
f 63, 74, 14
g mészakó
h 3
i 1. sor 7.
257. Albertirsa, 1798. március 29.
- יהודה סר משבטו
לבו הטהור לאל אמונת
יהיו תמכה ותומיו ואלמנה
בכל ימיו נהנה מגיע כפו נאמנה
הה איש יקר כה ליב בערגר
נפ' יב ניסן ונק' יג ניסן תקנח ל'
ת'נ'צ'ב'ה'
- F a 1798. március 29.
b 558. niszán 13.
c Leib
f Berger
j Férfi
- K c I. A
e Akrosztikon
f 104, 38, 8
g vörös mészakó
h 1
- i 8. sor 5.
j 1. sor 1Móz 49,10 alapján
- Apostag**
258. Apostag, 1761. június 8/9. és 1762. április 10.
- זה
שני הלוחת
אבנים יהי למצב'
האשה ובעלה
- Jobb**
- יקרה בריינה
בת ה' יוסף
בער סגל נפ'
שבועת ...
תקרא ל
- Bal**
- היקר כ' אלי
בה יעקב נפ'
בשק א'ה פסח
תקרב ל
- F a 1761. június 8/9.
b 521. savuot
c Brajna / Brajne
e Jozséf Ber
f SzG'L
j Nő
- K a Virágmotívum
b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő
c VII.
f 77, 73, 10
g homokkó
h 1
i 21. sor 6.
- F a 1762. április 10.
b 522. pészah első félünnepi napja (niszán 17.)

- c Elija
- e Jákov
- j Férfi
- K b Átnyúló, közös felirat

259. Apostag, 1766. április 10.

פ
....
תם וישר
ה' אייזק בזה
שה... נפ' יום א
דאייר תקכו לפק
ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1766. április 10.
- b 526. ijjár 1.
- c Eizik
- j Férfi
- K c I. A
- f 85, 50, 7
- g vörös mészkő
- h 3
- i 16. sor 6.

260. Apostag, 1769. április. 24.

פ'ט
האשה חשובה
היקרה מרת בריידל
בת כהרר יהודא ליב
ז'ל מק'ק דרעזניץ נפטר'
ונקברה ביום ב א חה'מ
פסח שנת תקק'ט לפ'ק

- F a 1769. április. 24
- b 529. pészah első félünnepi napja (nizán 17.)
- c Brajdel
- e Juda Leib
- j Nő
- k Csehország ,Strážnice - דרעזניץ -
- K a Virágmotívum

- b Kezdőformula betűmérete eltérő
- c I. C
- f 65, 65, 8
- g homokkő
- h 1
- i 22. sor 7.

261. Apostag, 1770. február 21.

פ'נ
האשה שרל
בת ה' ישראל
אוישפיץ ק'ו
שבט תק'ל ל'
ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1770. február 21.
- b 530. svát 26.
- c Szerl
- e Jiszáél
- j Nő
- k Hustopeče, Auspitz, ma - אויזשפיץ - Csehország
- K b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő
- c VII.
- f 55, 36, 7
- g mészkő
- h 1
- i 21. sor 7.

262. Apostag, 1771. január 31.

פ'נ
האשה חשובה מרת
הענדל בת כ' איצק
אשת לאפלי הלכה
לעולמה נפטרת
ונקברת ביום ג י'ז שבט
שנת תקלא לפק
ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1771. január 31.
- b 531. svát 17.
- c Hendel

- e Icik
j Nő
K b Kezdő- és záróformula betűmérete
eltérő
c VII.
f 72, 52, 19
g homokkő
h 1
i 23. sor 7.

- c Mikhál
h Jichák Leib
j Nő
K c VII.
d Dátum a felső ívben
f 74, 54, 9
g mészkő
h 1
i 22. sor 4.

263. Apostag, 1774. február 18.

זאת
מקום קבור
איש ישר וכשר
ה' ליב בה איצק
ז אדר תקלד
ת'נ'צ'ב'ה

265. Apostag, 1776. július 7.

פ'ט
האשה יקר'
צפורה אשת כ
מענדל
כ תמוז תקלו ל
ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1774. február 18.
b 534. adár 7.
c Leib
e Icik
j Férfi
K b Kezdő- és záróformula betűmérete
eltérő
c VII.
f 75, 40, 8
g mészkő
h 1
i 19. sor 7.

- F a 1776. július 7.
b 536. támuz 20.
c Cipora
h Mendl
j Nő
K b Kezdő- és záróformula betűmérete
eltérő
c VII.
f 64, 51, 8
g homokkő
h 1
i 22. sor 5.

264. Apostag, 1776. március 31.

יא דניסן תקלו
מצב
מיכאל
מצבה אבן יקרה
על קבורת אמן
האשה היקרה
חיתה אשת כ'
יצחק ליב ז'ל

266. Apostag, 1777. szeptember 17.

פ'נ
איש תם
וישר כ מאיר
פ'י'ח'ב נפטר
יום ד ט'ו אלול
תקלו לי
ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1776. március 31.
b 536. niszán 11.

- F a 1777. szeptember 17.
b 537. elul 15.
c Méir

j Férfi
K c VII.
f 82, 44, 7
g mészkö
h 1
i 22. sor 1.

b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő
c VII.
f 86, 46, 15
g homokkő
h 1
i 19. sor 3.

267. Apostag, 1780. május 21.

פ'נ
אשה הצנוע
מ' ליביש ב'ה צבי
ליב ז'ל נפטר יו'
ג' ט'ז אייר תקמ'
ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1780. május 21.
b 540. ijjár 16.
c Libes
e Cvi Leib
j Nő
K c VII.
f 80, 50, 8
g homokkő
h 1
i 15. sor 3.

268. Apostag, 1780. július 30.

פ'ט
האשה חשובה
והחסודה והכשורה
מ' ריזל בת כהרר
דניאל נפטר ונקבר
ביום א' קז תמוז שנת
תקמ לפק
ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1780. július 30.
b 540. támuz 27.
c Reizl
e Dániel
j Nő
K a Virágmotívum

269. Apostag, 1782. július 19.

פ'נ'
האשה חשובה
הגבירה והמהולל
מרת אסתר ...
בת כ לוי מאופן...
ישו נפטרת ונקבר'
ביום ח' אב תקמ'
לפק ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1782. július 19.
b 542. áv 8.
c Eszter
e Lévi
j Nő
k Buda - אופן -
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c III. A - volutában záródik
f 65, 45, 15
g homokkő
h 2
i 19. sor 5.

270. Apostag, 1782. szeptember 13.

פ'נ'
איש תם וישר
כ אברהם בן ...
ניפטר וניקבר (!)
ביום ה' תשרי
תקמג לפק
ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1782. szeptember 13.
b 543. tisri 5.

- c Ávrahám
j Férfi
K b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő
c II. A
f 56, 50, 13
g homokkő
h 2
i 17. sor 8.

271. Apostag, 1783. december 4.

פ'נ
איש תם וישר
וטוב לכל הזקן כה
מרדכי ג'ט נפטר
בשם טוב ביום ה
ט כסליו תקמד
ל ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1783. december 4.
b 544. kiszlev 9.
c Mordekháj
e Jehosua
j Férfi
K c VII.
f 75, 52, 10
g mézskő
h 1
i 17. sor 7.

272. Apostag, 1784. május 20.

פ'נ
איש כשר וישר
הה ה' ליב ב'ה
יהושע ז'ל נפט'
י' ה' ערח סיון
תקמד ל ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1784. május 20.
b 544. sziván újholdjának előestéje
c Leib
j Férfi
K c II. A

- f 76, 54, 14
g homokkő
h 1
i 20. sor 1.

273. Apostag, 1785. február 11.

פ'נ
איש תם וישר
וטוב לב כה אייזק
בן הרר אברהם ז'ל
נפטר ונקבר בשם
ט' ערח אדר תקמה
לפק ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1785. február 11.
b 545. adár újholdjának előestéje
c Eizik
e Ávrahám
j Férfi
K c VII.
f 107, 59, 12
g mézskő
h 1
i 18. sor 7.

274. Apostag, 1786. január 30.

פ'נ
אשה
חשוב' מ'
אסתרל ב'ה
אייזק ז'ל נפט'
רח' אדר תקמ'ו
לפק'
ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1786. január 30.
b 546. adár újhold
c Eszterl
e Eizik
j Nő
K a Virágmotívum
c I. D

f 65, 39, 9
g mészakó
h 1
i 20. sor 2.

275. Apostag, 1790. június 4.

פ'נ
האשה חשוב'
מ' סערל בת
כהרר אייזק
נפטר' וקבר'
ביום כ'ב
סיון לפרט
תקנ לפ'ק
ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1790. június 4.
b 550. sziván 22.
c Szerl
e Eizik
j Nő
K c I. A
f 63, 35, 11
g homokkő
h 1
i 16. sor 1.

276. Apostag, 1791. december 28.

פ'נ
איש
כשר וישר כ'
ישראל חיים ב'ה
ליב ז'ל נפטר יום
ג'א' ב' דרה טבת
תקנב ל
ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1791. december 28.
b 552. tévét újholdjának 2. napja
c Jiszráél Hájjim
e Leib
j Férfi

K c VII.
f 105, 59, 7
g mészakó
h 1
i 16. sor 9.

277. Apostag, 1794. május 3.

פ'נ
אשה חשוב
הצנועה מ ריזל
בה' חיים ז'ל נפטר'
ג אייר תקנב

F a 1794. május 3.
b 554. ijjár 3.
c Reizl
e Hájjim
j Nő
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c VII.
f 75, 50, 8
g homokkő
h 1
i 18. sor 1.

278. Apostag, 1797. március

פ'נ
איש
כשר וישר
ה' העלי ב'ה
שמעון ז'ל פ'ח
הפט' יום ... ל'ח
ניסן תקנ'ז ל'
ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1797. március/április
b 557. niszán
c Heli /Hele
e Simon
j Férfi
K c VII.
f 109, 50, 7
g homokkő

h 1
i 15. sor 2.

279. Apostag, 1797. december 26.

פ' נ'
האשה
חשובה הצנועה מ'
רחל אשת כ'
עבדיה ס'ג'ל' נפט'
יום ג' ז' טבת
תקנ'ח ל' ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1797. december 26.
b 558. tévét 7.
c Ráhel
h Ovádja
j Nő
K c VII.
f 100, 53, 7
g homokkő
h 1
i 15. sor 4.

280. Apostag, 1798. január 7.

פ' נ'
איש
כשר וישר
היקר והנעלם ה'
הנדיל במה אייזק
ז'ל נפט' יום א' י'ט
טבת תקנח ל'
ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1798. január 7.
b 558. tévét 19.
c Hendel
e Eizik
j Férfi
K c VII.
f 100, 48, 11
g homokkő
h 1

i 17. sor 5.

281. Apostag, 1798. március 11.

...
וישר כל ...
הלך בדרך ...
ה'ה ה' ...
ל... ב'ה איסרל
נפטר ש'ק לב ..
אדר ונקבר ביום
א' כג אדר תקנ'ח
ל' ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1798. március 11.
b 558. adár 23.
e Iszerl
j Férfi
K c VII.
f 120, 52, 8
g homokkő
h 1
i 14. sor 1.

282. Apostag, 1798. július 17.

...
נפטר יום ג' ד' ה'
אב תקנ'ח לפ'ק
ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1798. július 17.
b 558. év 8.
j Férfi
K c VII.
f 100, 54, 7
g homokkő
h 3
i 15. sor 1.

283. Apostag, 1798/1799.

פ'ט
איש
כשר וישר כל

	ימיו הלך בדרך	285. Baja, 1783. október 27.	
	הישרים הה פיישל		פ ט
	בה ... נפטר		אשה
	... ב		כשרה חשו'
	'תקנט ל'		וצנועה וגבה
	'תנצ'בה'		מ' ראכלי בכ
			משה נפטר'
F a	1798/1799.		יום א' אחרי
b	559.		רח מרחשון
c	Feiszl		תקמ'ד לפ'ק
j	Férfi		תנצ'בה'
K c	VII.		
f	120, 59, 7		
g	homokkő		
h	3		
i	13. sor 1.		
	Baja		
	284. Baja, 1765. október 27.		
	פ ט		
	האשה מ'		
	רבקה בת מרדכי		
	כך ז'ל נפטר'		
	נקבר' ביום א יב		
	מרחשון תקכ"ו ל'		
	ונשמתה תהי על		
	מכונה		
F a	1765. október 27.		
b	526. marheván 12.		
c	Rivka		
e	Mordekháj		
f	K'C		
j	Nő		
K b	Kezdőformula betűmérete eltérő		
c	I. F		
f	76, 49, 12		
g	homokkő (Bonyhádi típus)		
h	2		
i	4. sor 13.		
		286. Baja, 1789. szeptember 24.	
			פ'ט
			האשה חשובה
			מ' חנה בת כ'
			זעקל ב' מלאש
			שהלכ' לעולמ'
			יום ה' ד' תשרי
			תקן לפ'ק
F a	1783. október 27.		
b	544. marheván 1.		
c	Ráhele		
e	Mose		
j	Nő		
K c	VII.		
f	88, 41, 9		
g	mészkö		
h	1		
i	5. sor 24.		
F a	1789. szeptember 24.		
b	550. tisri 4.		
c	Hana		
e	Zekl		
j	Nő		
K b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő		
c	I. E		
f	60, 40, 12		
g	homokkő (Bonyhádi típus)		

h 2
i 6. sor 13.

287. Baja, 1794. november 2.

פנ
אשה
היקרה מ' בילא
... בר ...
נפטר בשם טוב
ביום א ט חשון
בשנת תקנ"ה ל'
תנ"צ'ב'ה'

F a 1794. november 2.
b 555. hesván 9.
c Beila
j Nő
K b Kezdő- és záróformula betűmérete
eltérő
c I. E
f 75, 40, 12
g homokkő (Bonyhádi típus)
h 2
i 5. sor 14.

288. Baja, 1795. július 29.

פנ
האיש
כשר וישר כ'
אברהם בה אשר
ז'ל נפטר יום ד' יג'
אב תקנ"ה ל'
תנ"צ'ב'ה'

F a 1795. július 29.
b 555. év 13.
c Ávrahám
e Asér
j Férfi
K c VII.
f 75, 66, 10
g homokkő

h 1
i 3. sor 14.

289. Baja, 1797. október 4.

פנ
איש כשר וישר הלך בדרך
הישר חי כל ימיו
כצער הרר חרש ב'ה
אברהם ז'ל מקראלע
נפטר ביום ערב סוכות
בשנת תקנ"ה לפק תנ"צ'ב'ה'

F a 1797. október 4.
b 558. szukkot előestéje (tisri 14.)
c Hirs
e Ávrahám
j Férfi
k valószínűleg Carei - קראלע -
(Nagykároly), Románia
K b Kezdő- és záróformula betűmérete
eltérő
c I. E
f 84, 48, 8
g homokkő (Bonyhádi típus)
h 1
i 3. sor 12.

290. Baja, 1797. december 27.

פ'נ
איש תם ויש
כ'ה בערמן בן
ה ישראל סגל
נפט' בשם טו'
ביום ד' ח' טבת
תקנ"ה ל'

F a 1797. december 27.
b 558. tévét 8.
c Berman
e Jiszráél
f SzG'L
j Férfi
K c I. A

- f 80, 39, 10
- g vörös mézskő
- h 1
- i 3. sor 15.

Balassagyarmat

291. Balassagyarmat, 1744. március 4.

פ'נ
 האשה חשובה
 א' ח' מ' אסתר
 אשת ר' יאקב ז'ל
 שנפטרת ונברת (!)
 ביום כ' אדר
 תק'ד לפ'ק
 ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1744. március 4.
- b 504. adár 20.
- c Eszter
- h Jákov
- j Nő
- K b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő
- c I. A
- f 74, 42, 13
- g homokkő
- h 1
- i B X. parcella 12. sor 2.

292. Balassagyarmat, 1760. november 22.

520. kiszlév 2.

פ'נ
 איש חשוב וישר אשר לא
 עזב ארחות יושר כל ימיו
 פועל צדק והולך תמים
 כל ימי חלדו ה'ה היקר כ'ה
 דניאל סגל ז'ל אשר נאסף
 לעמו יום ב'ה כסליו שנת
 תק'ך לפק תנצבה

- F a 1760. november 22.
- b 520. kiszlév 2.
- c Dániel
- f SzG'L
- j Férfi
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
- c I. A
- f 80, 40, 10
- g vörös mézskő
- h 1
- i B XII. parcella 10. sor 9.
- j A főszöveg 3. sora Zsolt 15,2 és 1Móz 17,1 alapján

293. Balassagyarmat, 1774. augusztus 16.

פ'נ
 איש תם
 וישר הה כהרר
 אברהם ב'ה יעקב
 ז'ל נפטר ביום
 ג' ט' אלול תקל"ד
 ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1774. augusztus 16.
- b 534. elul 9.
- c Ávrahám
- e Jákov
- j Férfi
- K c I. C - sajátos helyi formában
- f 90, 41, 9
- g homokkő
- h 1
- i B XIV. parcella 8. sor 1.

294. Balassagyarmat, 1776. április 17.

פ'נ
 החבר ר' ליב צ...
 בר' יוסף שמת ונקבר
 יום ד' כ'ח בחודש ניסן
 שנת תקל"ו לפק
 ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1776. április 17.
 b 536. niszán 28.
 c Leib
 e Jozsef
 j Férfi
 K c II. B
 f 45, 40, 13
 g homokkő
 h 3
 i C XII. parcella 1. sor 4.

- e Zekhárja
 j Nő
 K b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő
 c I. C - sajátos helyi formában
 f 80, 43, 10
 g homokkő
 h 1
 i B XIV. parcella 7. sor 1.
 j A főszöveg második sora Zsoltárok 45,14 alapján

295. Balassagyarmat, 1778. március/április

פ"נ
 ה'ה האלוף
 והמרומם היקר
 וה... כ'ה אהרן
 בה... ונקבר
 ב... ניסן תקל"ח לפ'
 ת"נצ"ב'ה'

297. Balassagyarmat, 1780. október 28.

פ"נ
 איש ישר
 וכשר הה ה
 דוד ב'ה אנטשיל
 ז'ל נפט' ש'ק ער'ה
 מרחשון תקמ"א ל'
 ת"נצ"ב'ה'

- F a 1778. március/április
 b 538. niszán
 c Aharon
 j Férfi
 K c III. A
 f 55, 44, 13
 g homokkő
 h 3
 i C XII. parcella 1. sor 3.

- F a 1780. október 29.
 b 541. marhesván újhold előestéje
 c Dávid
 e Ansel
 j Férfi
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c II. B
 f 70, 53, 8
 g slír
 h 1
 i B XIV. parcella 7. sor 2.

296. Balassagyarmat, 1779. január 2.

פ"נ
 אשת חיל במעשי
 כל כבודה בת מלך
 פנימה הנלי בת כ'ה
 זכר'י שפטרת בש'ק
 י'ד טבת תקל"ט לפ'
 ת"נצ"ב'ה'

298. Balassagyarmat, 1782. augusztus 29.

ביום ה' י'ט אלול תקמ"ב לפ'
 פ"נ
 יעקב איש תם ויש'
 הלך בדרך הישרה
 מוס...ל מצטוה אלהיו
 ובשו...לך המרומ
 כ' יעקב צבי בהרר
 ... ז'ל נפטר ונקבר
 בשם טוב ביו' הנ'ל

- F a 1779. január 2.
 b 539. tévét 14.
 c Hanele

- ת'נ'צ'ב'ה'
- F a 1782. augusztus 29.
b 542. elul 19.
c Jákov Cvi
j Férfi
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C - sajátos helyi formában
d Dátum a felső ívben
f 70, 41, 13
g homokkő
h 2
i C XII. parcella 1. sor 1.

299. Balassagyarmat, 1783. november 14.

האשה ה'
מרת שרל
בת ה פייש
ז'ל נפטר י'ט
חשון שנת
תקמ"ד

- F a 1783. november 14.
b 544. hesván 19.
c Szorel
e Feis
j Nő
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C - sajátos helyi formában
f 63, 43, 13
g homokkő
h 1
i B XIV. parcella 5. sor 9.

300. Balassagyarmat, 1784. március 26.

פ'ט
אשה
ישרה צנועה
וכשירה מ' שרה
גוטדיל ב'ה איצק
ז'ל נפטר ד ניסן
תקמ"ד ל ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1784. március 26.
b 544. niszán 4.
c Szára Guthejl
e Icik
j Nő
- K b Évszám és záróformula kör alakú
mezőben a kő alján
c VII.
f 90, 49, 10
g slír
h 1
i B XI. parcella 7. sor 2.

301. Balassagyarmat, 1784. június 23.

י'ל ד' ד' תמוז תקמ"ד לפק
פ'נ
אשה חשובה כשירה
במצות הנ'ה היתה
נזהרת הצנועה
מ' פראדיש בת
המנו' מהורר פייש
זצ"ל ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1784. június 23.
b 544. támara 4.
c Frádis
e Feis
j Nő
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c II. B
d Dátum a felső ívben
f 84, 70, 8
g slír
h 1
i B XII. parcella 8. sor 2.

302. Balassagyarmat, 1784. augusztus 14.

פ'ט
אשה
חשובה כשרה
במצות הנ'ה היה
נזהרה הצנועה
והגביר מ' בילא

- בת כה זכרי'
 נפטרת יו' ש'ק
 ז'ך מנחם תקמ"ד
 ת'נ'צ'ב'ה'
- ין יו' ה' י'ג מרחשון תקמ"ה ל
 פ"נ
 מהולל ברום שבחי זבה
 ואיש נאמן רוח ושבח
 רוז בגרונו ובידו האבה
 אל צליו מסר נפשו כשה
 לטבח ה'ה' מורא ב'ה
 נתן זצ"ל
 ת'נ'צ'ב'ה'
- F a 1784. augusztus 14.
 b 544. év 27.
 c Beila
 e Zekhárja
 j Nő
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c III. A
 f 80, 36, 9
 g slír
 h 1
 i B XIV. parcella 7. sor 5.
303. Balassagyarmat, 1784. október 16.
 פ"ט
 אשה
 ישרה
 צנועה וכשירה
 לדל נתנה מלחמה
 פיה פתחה בחכמ
 הקצינה מ' מירל
 ב'ה יהודא מתה
 ונפטרת יום ש'ק
 ר"ח מרחשון שנת
 תקמ"ה ל ת'נ'צ'ב'ה'
- F a 1784. október 16.
 b 545. marheván 1.
 c Mirl
 e Jehuda
 j Nő
- K c VII.
 f 85, 48, 8
 g slír
 h 1
 i B XI. parcella 7. sor 3.
304. Balassagyarmat, 1784. október 28.
- F a 1784. október 28.
 b 545. marheván 13.
 c Mora
 e Nátán
 j Férfi
- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c II. B
 d Dátum a felső ívben
 e Akrosztikon, a sorok végén rím
 f 73, 53, 12
 g slír
 h 1
 i B XII. parcella 8. sor 4.
 k Előimádkozó
305. Balassagyarmat, 1785. április 14.
 נפטרת בט יוד ד אייר
 תקמ"ה ל
 אשה ישרה צנועה
 וכשירה לדל נתנה
 מלחמה פיה פתחה
 בחכמה הקצנה מ'
 בריינדל ב'ה יהודא
 ז'ל ת'נ'צ'ב'ה'
- F a 1785. április 14.
 b 545. ijjár 4. (ómerszámlálás 19.)
 e Jehuda
 j Nő
- K c VII.
 d Dátum a felső ívben
 f 113, 70, 8

g slír
h 1
i B XI. parcella 7. sor 1.

306. Balassagyarmat, 1785. április 29.

פ'נ
האיש ישר
וכשר ה'ה
האלוף תמים
במעלו ומדו
טובו ה' פינחס
ב'ה ישראל זל
נפטר ונ' בט יוד
אייר תקמ'ה
לפק
ת'נ'צ'ב'ה

F a 1785 április 29.
b 545. ijjár 19.
c Pinhasz
e Jiszáél
j Férfi
K c VII.
f 104, 43, 12
g slír
h 1
i C XIII. parcella 2. sor 1.

307. Balassagyarmat, 1785. szeptember 11.

פ'נ
האשה
היקרה מרת
יעסקה ב'ה'
משה סגל
'שנפטרת ונקבר
ביו' ד' ז' תשרי
תקמ'ו
ת'נ'צ'ב'ה

F a 1785. szeptember 11.
b 546. tisri 7.

c Jeszke
e Mose
f SzG'L
j Nő
K a Virágmotívum
b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő
c I. C - sajátos helyi formában
f 84, 39, 10
g homokkő
h 1
i A IV. parcella 4. sor 9.

308. Balassagyarmat, 1785. szeptember 19.

פ'ט
אשה חשובה
כשרה מ' בריינדל
ב'ה אברם ז'ל
נפטרה יו' א' דסוכות
תקמ'ו ל ת'נ'צ'ב'ה

F a 1785. szeptember 19.
b 546. tisri 15.
c Braindel
e Ávrám
j Nő
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C
f 73, 51, 7
g slír
h 1
i B XII. parcella 8. sor 1.

309. Balassagyarmat, 1785. november 11.

פ'נ
איש
ישר
וכשר ומחזיק
למדי תורה ה'ה
האלוף המרוני כ'ה
חיים לאמניץ ב'ה
יעקב ז'ל יצא נ' ט'
כסליו תקו'ם ל

F a 1785. november 11.

b 546. kizslév 9.

c Hájjim

e Jákov

f Lemnic

j Férfi

K c VII.

f 100, 55, 9

g slír

h 1

i C XII. parcella 2. sor 6.

310. Balassagyarmat, 1786. január 31.

...

ליב נש נפטר

ב' אדר ראשון

תקו'ם ל תנ'צ'ב'ה'

F a 1786. január 31.

b 546. adár-I. 2.

e Leib

j Férfi

K c VII.

f 80, 42, 6

g homokkő

h 4

i C XII. parcella 2. sor 4.

311. Balassagyarmat, 1786. február 7. és

1786. február 15.

בן אדם האנח

בשברון מתנים על

משנה שברון חבל על דאבדן

ולא משתכחין קרא בגרון

חלפו והלכו למו נטעי נאמנים

מעשיה' הי טובים ונעימים כשושנת העמקים

כחבצלת השרון

Jobb

היא האשה חשוב' והיקרה

לא נסתה כף רגלה לעברה

כל ימ' הלכה בדרך ישרה

צנוע' וחסוד' היתה בדבורה

מצות ה' שמרה בריצדל

'ב'ה מאיר ז'ל הלכה לעולם

'עלמא דקשוט יום ג' ט

אדר ראשון

תנ'צ'ב'ה'

Bal

ובעו'ה הוד כלילת תפארה

יומם ולילה ויגה בתורה

עמד בצדקתו כל ימי היותו

על אדמתו אשרי ילדותו

שלא ביישה את זקנתו ה'ה

זה האיש משה ב'ה אליהו

ז'ל הלך למנוחת עולמי יו' ד'

טוב אדר ראשון

תנ'צ'ב'ה'

תקו'ם לפק

F a 1786. február 7.

b 546. adár-I. 9.

c Braicdel

e Meir

j Nő

K a Virágmotívum

c VII.

f 155, 82, 11

g slír

h 1

i B XII. parcella 8. sor 9.

j A főszöveg 1–2. sora Ezékiel 21,11,

3–4. sora Tb Szanhedrin 111a, 6–7.

sora Énekek éneke 2,1, a jobb oldali

rész 2. sora 5Móz 28,56 alapján

F a 1786. február 15.

b 546. adár-I. 17.

c Mose

e Eljahu

j Férfi

312. Balassagyarmat, 1788. január 6.

פ'נ

אשה חשוב'

מ' פעסל ב'ה

מאיר ז'ל נפט'

ך'ו טבת תקמ"ח

לפ"ק

F a 1788. január 6.

b 548. tévét 26.

c Peszl

e Meir

j Nő

K b Kezdőformula betűmérete eltérő

c II. B

f 70, 50, 10

g slír

h 1

i B XIV. parcella 5. sor 6.

313. Balassagyarmat, 1789. február 8.

יום א' יב שבט תקמ"ט ל

פ'נ

נתן לו ה'

שכרו מרב טוב הצפון

תמים פעלו ולא נמצא בו

עונות כנתן תנביא שידע

דעת עליון ה'ה הו'ה ה' נתן

ב'ה מורא ז'ל שץ ונאמן

הקק יארמוט ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1789. február 8.

b 549. svát 12.

c Nátán

e Mora

j Férfi

l יארמוט

K c II. B

d Dátum a felső ívben

f 70, 54, 9

g slír

h 1

i B XII. parcella 8. sor 5.

k Előimádkozó

314. Balassagyarmat, 1789. november 8.

יום א' י"ט מרחשון תק"ן ל'ק'

פ'נ

האשה

חשובה מ' בונא

בת כה שמעון ז'

ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1789. november 8.

b 550. hesván 19.

c Bona

e Simon

j Nő

K c I. C - sajátos helyi forma

d Dátum a felső ívben

f 55, 44, 12

g homokkő

h 1

i B XIV. parcella 5. sor 7.

315. Balassagyarmat, 1791. január 1.

בש"ק כ"ה טבת תקנ"א ל'ק'

פ'נ

יעקב איש תם

הלך בדרכי הישר

אשרי לו שנפטר

בשם טוב הה הרר

יעקב ב'ה אליהו זצ"ל

ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1791. január 1.

b 551. tévét 25.

c Jákov

e Elijáhu

j Férfi

K b Kezdőformula betűmérete eltérő

c I. C - sajátos helyi forma

d Dátum a felső ívben

f 80, 44, 11

- g homokkő
- h 1
- i B XIV. parcella 8. sor 2.

316. Balassagyarmat, 1791. április 30.

פ'נ

איש

כשר וישר כל ימיו

הלך בדרך הישר

ה' וואלף כץ ז'ל

נפטר ש'ק'ך'ו ניסן

תקנ'א ל ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1791. április 30.
- b 551. niszán 26.
- c Wolf
- f K'C
- j Férfi
- K a Kohanita kéz
- b Kezdőformula betűmérete eltérő
- c VII.
- f 65, 48, 11
- g slír
- h 1
- i C XIV. parcella 2. sor 1.

317. Balassagyarmat, 1791. június 19.

פ'ט

אשה

צנוע ויקרה

כל ימי הלכה בדרך

ישרה ומצות ה'

שמרה הה האשה

מ' בילא ב'ה פראדמן

ז'ל נפטר' יו' י'ז סיון

תקנ'א ל' ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1791. június 19.
- b 551. sziván 17.
- c Beila
- e Frodman
- j Nő

- K b Kezdőformula betűmérete eltérő
- c VII.
- f 100, 51, 7
- g slír
- h 1
- i B XIV. parcella 5. sor 2.

318. Balassagyarmat, 1792. május 22.

היום יום ג' ע ר'ח סיון תקנ'ב

פ'נ

הקדוש והטהור

התור' מוהרר יוסף

ליב זצל מגירונג

יוסף דעת כי לא מש

מאהל של תורה

ואח שלום אחיו

הי' מבקש ושואל

אוי הלך לעולמו

ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1792. május 22.
- b 552. sziván 1.
- c Jozsef Leib
- j Férfi
- K a Virágmotívum

b Kezdőformula betűmérete eltérő

c I. C - sajátos helyi forma

d Dátum a felső ívben

f 80, 44, 11

g homokkő

h 1

i B XIII. parcella 10. sor 4.

319. Balassagyarmat, 1792. november 27.

פ'ט

האשה יקרה

והישרה מרת

יטל ב'ה כהרר

מאיר ז'ל שהלכ'

לעולמה עלמה

דקשוט ונקברה ביו'

ג' י'ב כסליו תקנ'ג ל'פ

	ת'נ'צ'ב'ה'	תקנ'ד ל ת'נ'צ'ב'ה'
F a	1792. november 27.	F a 1794. augusztus 2.
b	553. kiszlev 12.	b 554. év 6.
c	Jitl	c Slomo
e	Meir	e Hercka / Hercke
j	Nő	j Férfi
K a	Virágmotívum	K c VII.
b	Kezdőformula betűmérete eltérő	f 60, 50, 7
c	I. C - sajátos helyi forma	g slír
f	74, 44, 10	h 1
g	homokkő	i C XIII. parcella 3. sor 1.
h	1	
i	B XIV. parcella 5. sor 3.	
	320. Balassagyarmat, 1793. május 2.	322. Balassagyarmat, 1794/1795. ...
	פ'נ	555. ...
	איש כשר	פ'ט
	וישר כל ימיו	איש יש'
	הלך בדרך הישר	שהלך ל'
	הה ה' מגלי ב'ה	ישבר לנו
	מרדכי ז'ל נפטר	היים וכליש
	יום ה' ק' אייר	ונפטר ונקב
	תקנ'ג ת'נ'צ'ב'ה'	כ רפתי
		בער י'א א
F a	1793. május 2.	... תקנה
b	553. ijjár 20.	ת'נ'צ'ב'ה'
c	Menle / Menli	
e	Mordekháj	
j	Férfi	
K b	Kezdőformula betűmérete eltérő	F a 1794/1795.
c	VII.	b 555.
f	83, 45, 10	j Férfi
g	slír	K b Kezdőformula betűmérete eltérő
h	1	c I. C - sajátos helyi forma
i	B XIV. parcella 7. sor 3.	f 77, 36, 13
	321. Balassagyarmat, 1794. augusztus 2.	g homokkő
	פ'נ	h 1
	איש	i C XIII. parcella 3. sor 2.
	כשר וישר כל ימיו	
	הלך בדרך הישר כ'	323. Balassagyarmat, 1795. január 11.
	שלמה ב'ה הערצקה	פ'נ
	ז'ל נפטר ש'ק ו' אב	האשה היקרה
		מרת אסתריל
		בת כ' יאקב

שמתה ונקברת
ביו' א' ד' טבת תקנ"ה
ת'נ'צ'ב'ה'

מרת פעסל בת כ"ה
ליפמן ז'ל תנצבה
היום יום ה' ו' ניסן
שנת תקנ"ו לפק

F a 1795. január 11.
b 555. tévét 20.
c Eszteril / Eszterl
e Jákov
j Nő

K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C - sajátos helyi forma
f 74, 44, 10
g homokkő
h 1
i B XIV. parcella 5. sor 4.

324. Balassagyarmat, 1795. március 16.

פ"נ
האשה היקרה
מ' ריזל ב'כ' יאקב
שמתה ונקברת
ביו' ב' כ"ה אדר
תקנ"ה ל"פ
ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1795. március 16.
b 555. adár 25.
c Raizel
e Jákov
j Nő

K a Virágmotívum
b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C - sajátos helyi forma
f 65, 40, 10
g homokkő
h 1
i B XIV. parcella 3. sor 1.

325. Balassagyarmat, 1796. április 14.

פנ"ט
האשה החשובה
הצנועה והחסודה
היקרה והישרה

F a 1796. április 14.
b 556. niszán 6.
c Peszl
e Lipman
j Nő

K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C - sajátos helyi forma
f 70, 43, 13
g homokkő
h 1
i B XIV. parcella 2. sor 8.

326. Balassagyarmat, 1797/1798.

פ"נ
האשה הצנועה מ'
בילא בת ה וואלף
ז'ל נפטרה יום שני
שלח ... תקנ"ח ל'
ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1797/1798. ...
b 558.
c Beila
e Wolf
j Nő

K b Kezdő- és záróformula betűmérete
eltérő
c I. A - VII. jelleg
f 86, 46, 12
g homokkő
h 1
i B XIV. parcella 1. sor 10.

327. Balassagyarmat, 1798. március 11.

פ"נ
איש היקר
והנעלה הישיש תמ'ל'
ב'ע במעשיו הנעימ'ל'

- מרת זעלדה
בת כהר' שלומ'
שמתה בש"ק
ונקברה ט' כסליו
בשנת תקנ"ט
ת"נ'צ'ב'ה'
- F a 1798. március 11.
b 558. adár 23.
c Kalman
e Cadok
j Férfi
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C - sajátos helyi forma
f 70, 44, 10
g homokkő
h 1
i C XII. parcella 2. sor 5.
328. Balassagyarmat, 1798. május 14.
פ"נ
האשה חשובה
והכשירה כל ימיה
במצות קונה
הלכה מרת ... החלאש בת
מהו' מתתי ז'ל נפטרת
בשם טוב ונקבר ביום
ב'ך'ח' אייר תקנ"ה לפק
- F a 1798. május 14.
b 558. ijjár 28.
c Khvoles / Khvalis
e Matitja
j Nő
K a Szív
b Kezdőformula betűmérete eltérő
c I. C - sajátos helyi forma
f 65, 40, 10
g homokkő
h 1
i B XIII. parcella 3. sor 1.
329. Balassagyarmat, 1798. november 17.
פ"נ
האשה היקרה
- F a 1798. november 17.
b 559. kizslév 9.
c Zelda
e Slomo
j Nő
K a Virágmotívum
b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő
c I. A
f 80, 43, 11
g homokkő
h 1
i B XIV. parcella 4. sor 3.
330. Balassagyarmat, 1798. december 5.
פ"נ
האשה חשובה
מ' בילא בת כה
מורא שנפטר'
ונקברת ביום ג'
כ"ז כיסלו תקנ"ט
ת"נ'צ'ב'ה'
- F a 1798. december 5.
b 559. kizslév 27.
c Beila
e Mora
j Nő
K a Virágmotívum
b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő
c I. C - sajátos helyi forma
f 70, 38, 13
g homokkő
h 1
i B XIV. parcella 6. sor 4.

331. Balassagyarmat, 1799. január 8.

פ'ט
 האשה חשובה
 הצנועה מרת בראדיל
 אשת ה קלמן מלמד
 ונקברה ביום ב' ב' שבט
 תקנ'ט
 ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1799. január 8.
 b 559. svát 2.
 c Braidel
 h Kalman
 j Nő
 K b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő
 c I. C - sajátos helyi forma
 f 75, 44, 10
 g homokkő
 h 1
 i B XIV. parcella 6. sor 5.
 k Férje tanító

332. Balassagyarmat, 1799. január 30.

פ'נ
 הלילו ארזים
 נודו דברים לבכוייה
 אל מות גביר בעוז התורה
 נבדל מאנוש צדיק וקדוש ...
 דרך נתיב יושר מפיו בסברא
 לן בעמס התורה כענק לאמונה
 ה'ה הדיין החסיד ...
 בש ...
 האנדל ... זצ'ל
 הלך לעולמו ביום קד שבט
 תקנ'ט ל ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1799. január 30.
 b 559. svát 24.
 j Férfi
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. C

- f 80, 40, 10
 g homokkő
 h 1
 i B XIII. parcella 10. sor 2.

333. Balassagyarmat, 1799. július 6.

פ'נ
 האשה חשובה
 הצנועה מרת
 חיי שרה בת כ'ה
 ליב נפטרת ונקבר'
 יום א' ג' תמוז תקנ'ט
 ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1799. július 6.
 b 559. támuz 3.
 c Hájjá Szará
 e Leib
 j Nő
 K a Virágmotívum
 b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. C - sajátos helyi forma
 f 60, 38, 12
 g homokkő
 h 1
 i B XIV. parcella 6. sor 6.

Budapest, Gránátos utcai ortodox temető előkertje

334. Budapest, 1752. március 26.

יא ניסן תקיב
 פ'נ
 האשה חשובה
 מרת מינדל שרל
 בת הרר מרדכי
 ז'ל ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1752. március 26.
 b 512. niszán 11.
 c Mindl Szerl
 e Mordekháj
 j Nő

- K a Domborított virágmotívum
 b A kezdőformula és a dátum mélyített ívmezőben található, betűmérete eltérő
 c II. B
 d Dátum a felső ívben
 f 90, 58, 15
 g homokkő
 h 2
 i Fal mellett, balról a 7.

335. Budapest, 1757. április 17.

פ'ט

האשה

חשובה פינקל

בת מהורר דוד

כדנז יום א' ק'ז ניסן

תק"ז לפ"ק ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1757. április 17.
 b 517. niszán 27.
 c Finkl
 e Dávid
 j Nő
 K a Domborított növényi motívumok
 b Gazdagon díszített, finoman megmunkált kő
 c II. B - Volutában záródik
 f 130, 64, 17
 g homokkő
 h 1
 i Fal mellett, balról a 11.

336. Budapest, 1759. március 15.

פ'ט

האשה חשובה

מ' לאה בת הרר פייש

מ ק'ק פאלין נפטר

יום ו עשק ט'ו אדר

תקיט לפ"ק

ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1759. március 15.
 b 519. adár 16.
 c Lea
 e Feis
 j Nő
 k ? ,Csehország - פאלין
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. C
 f 80, 55, 14
 g homokkő
 h 1
 i Fal mellett, balról a 2.

337. Budapest, 1789. december 19.

פ'ט

יעקב תחת האבן

אשר הושם לראש יעקב

עמל לא ראה ולא הביט און

ביעקב קידם בנשף ובבוקר

שיעברילק ליעקב בהרה

ביכיל... יעקב הההרר'

יעקב מהר מדינס מע... מק'ק'

דויסטי...המפלג ז'ל נפטר

יום ה' ונקבר יו' ו' עשק' ב' טבת

תק"ן לפ"ק ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1789. december 19.
 b 550. tévét 2.
 c Jákov
 j Férfi
 k דויסטי
 K b Gazdagon díszített, finoman megmunkált kő, a kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. F
 e A kiemelt betűk a szövegben rövidítésjellel jelöltek, akrosztichont adnak ki.
 f 123, 73, 13
 g homokkő
 h 2
 i Fal mellett, balról a 15.
 j A főszöveg 3. sora 4Móz 23,21. alapján

338. Budapest, 1795. március 11.

פ'נ
 במקום הזה
 איש ישר
 וכשר כל ימיו
 נהנה מיגע כפו
 ועסק באמונה
 הה ה לעמל צורף
 בה זעלקי ז'ל נפט'
 יום ה' כ' אדר
 תקנה ל' ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1795. március 11.

b 555. adár 20.

c Leml

e Zelki / Zelke

j Férfi

K c I. F - VII. jelleg

f 92, 50, 15

h 1

i Fal mellett, balról a 4.

339. Budapest, 1799. március 28.

פ'נ
 ה"ה ה שלמה סגל
 מפורד נפטר ונקבר
 בשם טוב יום ה' ד'א
 אדר תקנ'ט לפ'ק
 ת'נ'צ'ב'ה'
 שם אמו חייה

F a 1799. március 28.

b 559. adár-II. 21.

c Slomo

f SzG'L

g Hájjá

j Férfi

K a Domborított levita kancsó

c VII.

f 141, 58, 8

g vörös mézskő

h 1

i Fal mellett, balról a 12.

Pilisvörösvár

340. Pilisvörösvár, 1757. október 22.

פ'נ
 אשת חיל היא
 האשה החכמה עלת'
 נשמתה למרומה
 כל ימיה הלכה
 בדרך ישרה
 מצות ה' שמה
 אסתרל אשת ה'
 יצחק אייזק ורופ'
 זל הלכה לעולמ'
 נו' נקברת ביום
 ח' מרחשון תקיח לפק

F a 1757. október 22.

b 518. marhesván 8.

c Eszterl

h Jichák Eizik

j Nő

K b Kezdőformula betűmérete eltérő

c I. C

f 75, 50, -

g homokkő

h 1

i 205.

341. Pilisvörösvár, 1763. január 31.

פ'ט
 איש חשוב י'א
 התורני ה' משה
 ב מהורר שלמה
 נפטר ונקבר יום
 ה' י'ז שבט תקכ"ג
 לפק ת נ צ ב ה

F a 1799. március 28.

b 559. adár-II. 21.

c Slomo

f SzG'L

g Hájjá

j Férfi

K a Domborított levita kancsó

c VII.

f 141, 58, 8

g vörös mézskő

F a 1763. január 31.

b 523. svát 17.
 c Mose
 e Slomo
 j Férfi
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. C
 f 96, 46, -
 g homokkő
 h 1
 i 322.

F a 1767. február 25.
 b 527. adár 26.
 c Jitl
 e Jozl
 j Nő
 K c I. C
 f 70, 47, -
 g homokkő
 h 1
 i 194.

342. Pilisvörösvár, 1765. február 6.

זאת
 מקום
 כבוד ומנוחת
 חבר איש ישר
 וטוב לכל הרר
 אהרן בן אלי
 יום א טו שבתקכה לק
 תנצבה

F a 1765. február 6.
 b 525. svát 15.
 c Aharon
 e Elija
 j Férfi
 K c VII.
 f 95, 55, -
 g mészakő
 h 1
 i 122.

F a 1769. május 19.
 b 529. ijjár 12.
 c Szimha
 e Liebermann
 j Férfi
 K a Virágmotívum
 c VII.
 f 76, 46, -
 g mészakő
 h 1
 i 123.

343. Pilisvörösvár, 1767. február 25.

פט
 ה'ה אשה צ'נ
 והחסודה א"ח
 מ' יטל ב'ה יוזל
 'נפטרת ונקבר
 עש'ק כ'ו אדר
 'תקכז לפ
 [תנצבה]

344. Pilisvörösvár, 1769. május 19.
 פ נ
 היקר כ' שמחה
 בר ליברמאן
 יב אייר
 תקכט ת נ צ ב ה

345. Pilisvörösvár, 1770. április 27.
 פט
 האשה מרת
 אסתר בת כ מ'
 קלמן ז"ל נקברת
 ב אייר ת'קל'
 לפרט קטן
 תנצבה

F a 1770. április 27.
 b 530. ijjár 2.
 c Eszter

e Kalman
 j Nő
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. A
 f 90, 49, -
 g homokkő
 h 1
 i 292.

346. Pilisvörösvár, 1772. január 28.

פט
 האש' החשו'
 הצנועה מרת
 פראדל בת
 כהרר אשר
 סגל נפטר ב
 שם טוב
 ונקבר ביום
 ג כ'ג שבט
 ת'ק'לב' לפק
 תנצבה

F a 1772. január 28.
 b 532. svát 23.
 c Fradl
 e Ásér
 f SzG'L
 j Nő
 K c VII.
 f 80, 46, -
 g homokkő
 h 1
 i 204.

347. Pilisvörösvár, 1780. december 24.

פנ
 האשה חשובה
 והצנועה
 מ שרל אשת
 כ אברהם סגל
 יום כו כסליו
 תקמא לפק ת נ צ ב ה

F a 1780.december 24.
 b 541. kiszlev 26.
 c Szerl
 e Ávrahám
 f SzG'L
 j Nő
 K c VII.
 f 80, 48, -
 g mészakó
 h 1
 i 157.

348. Pilisvörösvár, 1781. január 27.

פנ
 איש תם וישר
 כ ישיעי
 בה משה מנש
 נפטר ביום ו עש[ק]
 ונקבר יום א רח
 שבט תקמא לפק

F a 1781. január 27.
 b 541. svát 1.
 c Jesaja
 e Mose
 j Férfi
 k Mikulov, - (ניקאלשבורג)
 Csehország
 K c VII.
 f 80, 50, -
 g mészakó
 h 1
 i 170.

349. Pilisvörösvár, 1784. szeptember 16.

פנ
 איש תם
 וישר והזקן
 כ"ה יוסף שווארץ
 נפטר ר"ח תשרי
 שנת תקמא לפק
 תנצבה

- F a 1784. szeptember 16.
 b 545. tisri 1.
 c Jozsef
 f Schwartz
 j Férfi
 K c VII.
 f 78, 48, -
 g mészke
 h 1
 i 104.

350. Pilisvörösvár, 1787. augusztus 23.

פ'ט
 איש תם וישר
 זקן נכבד וירא ה'
 ונהנה מיגיע כפו
 כ'ש כ' ליב בהמ'
 ונקבר יום ד ט אלול
 תקמוז לפק ת נ צ ב ה

- F a 1787. augusztus 23.
 b 547. elul 9.
 c Leib
 j Férfi
 K c VII. jellegű (I. F)
 f 90, 63, -
 g homokkő
 h 1
 i 103.

351. Pilisvörösvár, 1788. július 7.

פ'ט
 אשה חשובה
 הצנועה מ' חנה
 ב'ה מאנדל ז'ל
 מנ"ש נפטר יום
 ב' ב' תמוז
 ת'ק'מ'ח' לק
 תנצבה

- F a 1788. július 7.
 b 548. támuz 2.
 c Hana
 e Mendl
 j Nő
 k Mikulov, - (ניקאלשבורג)
 Csehország
 K c VII.
 f 80, 50, -
 g homokkő
 h 1
 i 158.

352. Pilisvörösvár, 1788. december 21.

פ'נ
 האשה חשובה
 וצנועה במעשיה
 מ' יוכבד בת כ'ה
 אברהם כ"ץ ז'ל
 שנפטר ונקבר ביר'
 א' כ'ב כסליו תקמ"ט

- F a 1788. december 21.
 b 549. kiszlev 22.
 c Jokheved
 e Ávrahám
 f K'C
 h Ávrahám
 j Nő
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. F
 f 85, 55, -
 g mészke
 h 1
 i 296.

353. Pilisvörösvár, 1790. október 14.

פ'ט
 האשה ח'
 מ שינדל
 אשת ה'
 אברהם
 נ ונקברת

	יום ה' ויו	יום ב כט
	חשוון תקנא	כסליו תקנא
	תנצבה	תנצבה
F a	1790. október 14.	F a 1794. december 21.
b	551. hesván 6.	b 555. kiszlev 29.
c	Seindl	c Fradl
j	Nő	e Hájjim
K c	I. A	j Nő
f	95, 45, -	K c I. A
g	homokkő	f 100, 38, -
h	1	g homokkő
i	195.	h 1
		i 263.

354. Pilisvörösvár, 1791. május 5.

פט
האשה
חשובה
והצנועה מ סערל
ב'ה בנימין זאב זל
[נפטר] ביום א דרח
אייר תקנא לפק
תנצבה

356. Pilisvörösvár, 1795. december 19.

Jobb
פט
איש י'א
כ' חיים
ב'ה דוד
'נפטר ז
'טבת ש
'ת'ק'נו

F a 1791. május 5.
b 551. ijjár 1.
c Szerl
e Benjámin Zeév
j Nő
K c VII.
f 70, 43, -
g homokkő
h 1
i 159.

Bal
פ פ
הצנוע
מ' געלדה
ב"כ ליב
נפטר
ונק שם ט'
לפק

355. Pilisvörösvár, 1794. december 21.

פט
האשה ח'
מ' פראד'
בכ חיים
נ' ונקבר'

F a 1795. december 19.
b 556. tévét 7.
c Hájjim
e Dávid
j Férfi
K c VI. + VII. jelleg
g homokkő

h 1	c Icik
i 216.	e Slomo
	j Férfi
F a 1795. december 19.	K b Kezdőformula betűmérete eltérő
b 556. tévét 7.	c VII. jellegű (I. C)
c Golde	f 80, 35, -
e Leib	g homokkő
j Nő	h 1
K h 1	i 268.

357. Pilisvörösvár, 1797. március 16.

פט
ה'ה איש זקן
הרר אברהם
סגל מנ'ש נ
ונקבר יום ה'
ח'י אדר תקנז לפק
תנצבה

359. Pilisvörösvár, 1799. december 17.

פט
איש ישר וירא
כה נתנאל במ
מאזוז נרו נפטר
ליל ב ונקבר יום
ג יט כסליו תקס
לפק ת נ צ ב ה

F a 1797. március 16.	F a 1799. december 17.
b 557. adár 18.	b 560. kiszlév 19.
c Ávrahám	c Natanél
f SzG'L	e Majzuz
j Férfi	j Férfi
k Mikulov, - (ניקאלשבורג) Csehország	K a Virágmotívum
K c VII. jellegű (I. C)	b Kezdőformula betűmérete eltérő
f 80, 46, -	c I. C
g mészakő	f 85, 46, -
h 1	g homokkő
i 101.	h 1
	i 129.

358. Pilisvörösvár, 1799. február 20.

פט
איש ישר
ה איצק ב'ה
שלמה נקבר
יום טו אדר
שנת תקנט
לפק ת נ צ ב ה

Szécsény

360. Szécsény, 1782. december 5.

פ'נ
איש
הישר תמים
הלך בדרך הישר
ה'ה ה' שמשון
ב'ה משה ליב ז'ל
נפט' ער'ה טבת
תקמ'ג ל'

F a 1799. február 20.
b 559. adár 15.

	ת' נ' צ' ב' ה'	ה' יונה ב'ה יוסף
		ז'ל נפטר יו'
F a	1782. december 5.	ד' ה' מרחשון
b	543. tévét újhold előestéje (megelőző napja)	תקמו' ל'
c	Simson	ת' נ' צ' ב' ה'
e	Mose Leib	
j	Férfi	
K c	VII. jellegű - egyedi forma	
g	vörös mézskő	
h	1	
i	Régi rész	
	361. Szécsény, 1784. október 17.	
	פ'נ	
	איש	
	כשר וישר ה'ה	
	ה' הילל ב'ה ליב	
	סג'ל היה גבאי	
	דח'ק דג'ח נפט'	
	יום א' ב' מרחשון	
	תקמ'ה ל' ת' נ' צ' ב' ה'	
F a	1784. október 17.	
b	545. marheván 2.	
c	Hillél	
e	Leib	
f	SzG'L	
j	Férfi	
K c	VII. jellegű - egyedi forma	
g	vörös mézskő	
h	1	
i	Északnyugati rész	
k	A Hevra Kadisa és a Gemilut Haszadim gondnoka - a közösségi adományokat kezelő tiszteletreméltó személyiség	
	362. Szécsény, 1785. október 12.	
	פ'נ	
	איש	
	יונה מצא מנוח	
	מנוחה נכונה ה'ה	
F a	1785. október 12.	
b	546. marheván 8.	
c	Jona	
e	Joszéf	
j	Férfi	
K b	Kezdőformula betűmérete eltérő	
c	VII. jellegű - egyedi forma	
h	1	
i	Régi rész	
j	A főszöveg 2–3. sora Juda Halévi: <i>Jom Sábáton</i> című költeménye alapján	
	363. Szécsény, 1796. május 31.	
	פ'ט	
	היא מצבת קבורת רחל	
	שמה נודף כאבקת רוכל	
	אשה טובה חשובה ויקרה	
	על זאת הספידו במרה	
	היא מ' רחל ב'ה צבי ז'ל	
	שנפטרת בשם טוב	
	ביום ג' כ'ג אייר	
	תקנו' ל'	
	ת' נ' צ' ב' ה'	
F a	1796. május 31.	
b	556. ijjár 23.	
c	Ráhel	
e	Cvi	
j	Nő	
K b	Kezdőformula betűmérete eltérő	
c	VII.	
g	vörös mézskő	
h	1	
i	Északnyugati rész	
j	A főszöveg első sora 1Móz 35,20 alapján	

Északkelet-Magyarország**Abaújszántó**

364. Abaújszántó, 1791. november 10.

פ' נ'
 איש תם וי'
 כה' יעקב
 בה' בנימן ה'
 ונפטר ב'ש'ט'
 יג' מרחשון
 תקנ"ב לפ'ק

- F a 1791. november 10.
 b 552. marheván 13.
 c Jákov
 e Benjámin
 j Férfi
 K a Kohanita kéz
 c I. A
 g vörös homokkő
 h 1
 i 168.

Bodrogkeresztúr

365. Bodrogkeresztúr, 1767. október 27.

פנ
 איש
 תם וישר ה'ה
 מ' חיים במ'ה'
 שמואל כ"ץ
 ד מרחשבן
 תקד"ה

- F a 1767. október 27.
 b 528. marheván 4.
 c Hájjim
 e Smuél
 f K'C

- j Férfi
 K a Kohanita kéz
 c Egyedi forma: I. C. és a kohanita
 kéz domborítva féloldalasan
 g homokkő
 h 1
 i 313.

366. Bodrogkeresztúr, 1771. december 13.

...
 כ'ה דוב בער
 נפטר ביום ו'
 עש'ק רח שבט
 שנת תקל"ב
 לפ'ק

- F a 1771. december 13
 b 532. svát 1.
 e Dov Ber
 j Férfi
 K g riolittufa
 h 3
 i 315.

367. Bodrogkeresztúr, 1781. október 27.

פ'נ
 איש אלוקי'
 כמוה'ר חיים
 בן מוה'ר
 יחיאל מיכל
 נפטר
 בד'ר'ח חשון
 תקמ"ב לפ'ק

- F a 1781. október 27.
 b 542. hesván 1.
 c Hájjim
 e Jehiél Mikhal
 j Férfi
 K g homokkő
 h 5
 i 294.
 k Új kő a régi mellett

368. Bodrogkeresztúr, 1791. március 8.

...
נפטר ונקב' ש' ה'
אדר שני שנת
תקנא לפק
תנצבה

- F a 1791. március 8.
b 551. adár-II. 5.
j Férfi
K b Záróformula eltérő betűméret
g homokkő
h 3
i 322.

369. Bodrogkeresztúr, 1794. január

...
... שבט ...
תקניד לפ'ק ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1794. január
b 554. svát
K g homokkő
h 5
i 299.

370. Bodrogkeresztúr, 1799. március 31.

...
ב'הקדוש כהרר'
מנחם ז'ל נפטר
ביום ק'ד אדר
ש' תקנ'ט ל'
ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1799. március 31.
b 559. ádar-II. 24.
e Menahém
j Férfi
K g homokkő
h 3
i 324.

371. Bodrogkeresztúr, 1799. december 26.

פ'נ
איש תם וישר ה'ה
המרומים כהרר
יהודא בן כ'ה ברוך
זצל שנפטר מין עלמו
ביום ד' ונקבר ק'ח
ימים כיסלו שנת תק'ס
לפ'ק ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1799. december 26.
b 560. kislév 28.
c Jehuda
e Barukh
j Férfi
K c II. A
g riolittufa
h 1
i 305.

Mád

372. Mád, 1769. december 9.

פ'נ
האלוף והמרומם
כהרר משה
במהורר יואל
סגל ונפטר
לעולמו א' חד'
טבת שנת
ת'ק'ל' לפק

- F a 1769. december 9.
b 530. tévét 1.
c Mose
e Joél
f SzG'L
j Férfi
K c II. A - Volutában záródik
g riolittufa
h 1

i 317

373. Mád, 1772.

פ'נ'

האשה

החשובה הצנועה

מרת רחל בת

כהרר חיים ובנה

הה כהרר חיים

בן מוהרר מאיר

שהלכו לעולמם

בשנת תקלב לפק

תנצבה

F a 1772.

b 532.

c Ráhel

e Hájjim

j Nő

K a Gazdag, áttört jellegű állati és
növényi motívumokb Záróformula eltérő betűméret, finom
véset

c I. C

g riolittufa

h 1

i 479.

F a 1772.

b 532.

c Hájjim

e Méir

j Férfi

K g riolittufa

374. Mád, 1773. február 4.

פ'נ'

האיש החשוב

כה מנחם נחום בר

צבי הירש ז'צ'ל'

שהלך לעולמו י'א'

אב שנת ת'ק'ל'ג' ל'פ'ק'

F a 1773. február 4.

b 533. év 11.

c Menahém Nahum

e Cvi Hirs

j Férfi

K c II. A - Volutában záródik

g riolittufa

h 1

i 325.

375. Mád, 1774. november 21.

פנ

האלוף התור'

הרבני מהורר

שמעון בן

מהורר יעקב

זל שבק לן חיי'

ח'י כסלו שנת

תקלה לפק

F a 1774. november 21.

b 535. kizslév 18.

c Simon

e Jákov

j Férfi

K c I. C

g riolittufa

h 1

i 351.

376. Mád, 1776. április 20.

[ז] למן ב'ה משה

מעשל שהלך

לעלמו בר'ח

אייר בשנת

תקל'ו לפ'ק

F a 1776. április 20.

b 536. ijjár 1.

c Zalman

e Mose
j Férfi
K g riolittufa
h 3
i 354.

377. Mád, 1779. szeptember 18.

פ"נ
האשה הצנוע'
היקרה והישר'
מרת דרעזל
בת כה יהודא
ז'ל נפטרה
ח' תשרי תקם
לפק
תנצבה

F a 1779. szeptember 18.
b 540. tisri 8.
c Drezl
e Jehuda
j Nő
K c II. B
g riolittufa
h 1
i 73.

378. Mád, 1780. március 10.

פנ
האשה הצנועה
החסודה הישרה
מרת רבקה בת
התורני והרבני
מהורר יהודא
ידל זצל היום
יום ג' אדר שנת
תקם לפק

F a 1780. február 9.
b 540. adár-I. 3.
c Rivka
e Jehuda

j Nő
K a Gazdag, domborított növényi
ornamentika
b Domborított betűk
c Egyszerű, egyenes lezárású tábla
g riolittufa
h 3
i 157.

379. Mád, 1782. március 27.

פ"נ
איש תם
וישר וכשר ה'ה
התורני כהרר
משה בהרר דוד
ז'ל שנפטר והלך
לעולמו ונקבר פה
ביום ד' יב ניסן תקמ"ב ל'
תנצבה
ושם אמו חייה

F a 1782. március 27.
b 542. niszán 12.
c Mose
e Dávid
g Hájja
j Férfi
K a Gazdag, áttört jellegű állati és
növényi motívumok
b Záróformula eltérő betűméret, finom
véset
c I. C
g riolittufa
h 1
i 349.

380. Mád, 1782. május 19.

פ"נ
איש תם וישר
ה'ה האלוף התור'
מו' יעקב ב'ה
יהודה ז'ל נפטר
יום א' דשבועות

שנת תקמב
לפק

תקמ'ה לפק

- F a 1782. május 19.
b 542. sávuot 1. napja
c Jákov
e Jehuda
j Férfi
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c II. A
g riolittufa
h 1
i 348.

- F a 1784. november 4.
b 545. hesván 20.
c Roza
e Jichák
f K'C
j Nő
K b Kezdőformula betűmérete eltérő
c II. B
g riolittufa
h 3
i 628.

381. Mád, 1783. január 27.

פ'נ
איש תם וישר
הה התרנה מ'ה
יצחק אייזיק ב'
מ'ה אברהם ז'ל
נפטר ונקבר יום
א' כ'ד שבט
שנת תקמ"ג לפ'ק
ת'נ'צ'ב'ה'

383. Mád, 1784. december 2.

פ'נ
איש תם ויש'
ההר שמעון
ליב בן כה
משה זל
נפ יט כסלין
תקמה לפק
תוללה

- F a 1783. január 27.
b 543. svát 24.
c Jichák Eizik
e Ávrahám
j Férfi
K b Kezdő- és záróformula betűmérete
eltérő
c II. A
g riolittufa
h 1
i 398.

- F a 1784. december 2.
b 545. kiszlev 19.
c Simon Leib
e Mose
K b Kezdő- és záróformula betűmérete
eltérő
c II. B
g riolittufa
h 1
i 161.
k Ritka záróformula feloldása: תנוח
ותעמוד לגורלך לקץ הימין

382. Mád, 1784. november 4.

פ'נ
האשה הצנוע'
מרת רוזא בת
יצחק כ'ץ נפטר'
כ' לחודש חשון

384. Mád, 1785. január 22.

נ'פ
איש תם וישר
ה'ה האלוף והמר'
כהרר צבי

	ב'ה אברהם ז'ל	מרת רבקה
	נפטר י'א שבט	בת כהרר צבי
	תקמ'ה לפ'ק	ז'ל נפטר
	תנצבה	י'ט אב שנת
		תקמז לפ'ק
		תנצבה
F a	1785. január 22.	F a 1787. augusztus 3.
b	545. svát 11.	b 547. áv 19.
c	Cvi	c Rivka
e	Ávrahám	e Cvi
j	Férfi	j Nő
K a	Domborított virágkoszorú	K b Kezdő- és záróformula betűmérete
b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő	eltérő
c	II. B - Volutában záródik	c II. B
g	riolittufa	g riolittufa
h	1	h 1
i	395.	i 83.

385. Mád, 1786. november 23.

פ'נ
אשה צנועה
מ' פינקל בת
כ'ה אהרן ז'ל
נפטר ב'
כסליו תקמ'ז
לפ'ק
תנצ בה

387. Mád, 1788. szeptember 17.

פ'נ
... חשוב'
...
מרת ש'..
דוד שנפטר טו
אלול ת'ק'מ'ח'
ל'פ'ק'
ת'נ'צ'ב'ה'

F a	1786. november 23.	F a 1788. szeptember 17.
b	547. kiszlév 2.	b 548. elul 15.
c	Finkl	e Dávid
e	Aharon	j Nő
j	Nő	b Záróformula betűmérete eltérő
K b	Kezdőformula betűmérete eltérő	c Egyedi forma
c	II. B	g riolittufa
g	riolittufa	h 2
h	1	i 81.
i	82.	

386. Mád, 1787. augusztus 3.

פ'נ
האשה הצנוע'
היקרה והישר

388. Mád, 1789. március 7.

פ'נ
האשה הצנו'

	החסודה מרת	i	392.	
	מלכה בת מ'ה			
	משה גרשון			390. Mád, 1791. január 18.
	ז'ל שנפטרה			פ נ
	ט' אדר שנת			הבחור החשוב
	תקמ'ט לפ'ק			כמר שלמה ז'ל
	ת'נ'צ'ב'ה'			בהרר נתן שנפט'
				לעולמו יג שבט
				שנת תקנ"א
				לפ'ק
F a	1789. március 7.	F a	1791. január 18.	
b	549. adár 9.	b	551. svát 13.	
c	Malka	c	Slomo	
e	Mose Gerson	e	Nátán	
j	Nő	j	Férfi	
K a	Vésett koszorú	K a	Domborított virágkoszorú	
b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő	c	II. A - Volutában záródik	
c	II. B	g	riolittufa	
g	riolittufa	h	1	
h	1	i	391.	
i	402.			
	389. Mád, 1789. március 24.			391. Mád, 1791. január 23.
	נפ			---
	איש תם וישר			הרר ארי כ"ץ שנפ'
	החבר ר' צבי			חי שבט שנת
	הירש ב'ה ר'			תקנא ל'
	ישכר דוב ז'ל			---
	שנפטר בכ'ו			
	אדר ראשון			
	תקמ'ט לפ'ק			
	תנצבה	F a	1794. október 2.	
F a	1789. március 24.	b	555. tisri 8.	
b	549. adár-I. 26.	c	Malka	
c	Cvi Hirs	e	Dávid	
e	Jisszakhar Dov	j	Nő	
j	Férfi	K b	Kezdőformula betűmérete eltérő	
K a	Vésett virágkoszorú	c	II. A - Volutában záródik	
b	Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő	g	riolittufa	
c	II. B	h	1	
g	riolittufa	i	385.	
h	1			

392. Mád, 1794. október 2.

פנ

האשה

'הצנועה מר'

מלכה בת כ'ו

דוד ונפטר'

ח' ימים לחד'

תשרי שנת

תקנ'ה לפ'

F a 1794. október 2.

b 555. tisri 8.

c Malka

e Dávid

j Nő

K b Kezdőformula betűmérete eltérő

c II. A - Volutában záródik

g riolittufa

h 1

i 385.

393. Mád, 1796. június 3.

פ' נ'

האשה הצנועה

מרת רבקה בת

הרר מנחם ז'ל ה'ה

נפטרה כ'ו

אייר ת'קנ'ו

לפק

תנצבה

F a 1796. június 3.

b 556. ijjár 26.

c Rivka

e Menahém

j Nő

K b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő

c II. B

g riolittufa

h 1

i 327.

k Félbetört

394. Mád, 1798. január 19.

פנ

האשה

החשובה

מרת חנה

בת כהרר

זאב שהלכ'

לעולמה ב'

שבט שנת

תקנה לפק

ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1798. január 19.

b 558. svát 2.

c Hana

e Zeév

j Nő

K b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő

c II. B

g riolittufa

h 1

i 79.

395. Mád, 1798. április/május

רבקה בת

כ[ץ] ז'ל נפטרת ...

אייר תקנה לפ'ק

תנצבה

F a 1798. április/május

b 558. ijjár.

c Rivka

f K'C

j Nő

K b Záróformula betűmérete eltérő

g riolittufa

h 4

i 78.

- k Félbetört
396. Mád, 1799. február 23.
פ'נ
איש תם וישר
האלוף המרומם
כהרר גרשון בן
התרני מהורר יעקב
זל לה נפטר ח'י
אדר שנת ת'קנ"ט
ל'פ'ק' תנצבה
- F a 1799. február 23.
b 559. adár 18.
c Gerson
e Jákov
j Férfi
K b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő
c II. B
g riolittufa
h 1
i 383.
397. Mád, 1799. április 13.
פנ
האשה הצנוע'
והחסודה מרת
טשיז' בת כה
ארי זל להה
נפטר ח'
ניסן תקנט
לפק
תנצבה
- c II. B
g riolittufa
h 1
i 480.
398. Mád, 1799. június 22.
פ'נ
איש תם
וישר ה'ה האלוף
והמרומם כ'ה
שמחה ב'ה יוסף
ז'ל להה נפטר
ביו' ט' דח סיון
שנת תקנט
לפק
- F a 1799. június 22.
b 559. sziván 9.
c Slomo
e Joszéf
j Férfi
K b Záróformula betűmérete eltérő
c II. B
g riolittufa
h 1
i 406.
399. Mád, 1799. augusztus 25.
הרב הגאון הגדו'
מוהרר משה
במו' אליעזר ז'ל
נפטר כ'ד אב
תקנט לפק
בגעתנ
- F a 1799. április 13.
b 559. niszán 8.
c Csize
e Arjé
j Nő
K b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő
- F a 1799. augusztus 25.
b 559. áv 24.
c Mose
e Eliézer
j Férfi
K a Domborított koszorú és babérfüzér
b Záróformula betűmérete eltérő

- c I. A - kiszélesedő boltíves lezárás
 g riolittufa
 h 1
 i 318.
 k Litmann, Mose Wohl ben Eliezer (-1799) [1771–1799] –
 Lengyelországban született. Nevét legkorábban egy 1771-es összeírásból ismerjük, így mádi működését ekkortól datáljuk. Ezt a tisztséget egészen haláláig (1799) látta el. Feliratát közli: Schwartz, Toldot geoné Hagar p. alef/2

Miskolc

400. Miskolc, 1782. április 19.

פ'נ

אשה חשובה וכשרה כל
 ימיה הלכה בדרך הישרה
 עקרת הביתה היתה בחייה
 לענים הית פתוחה ידיה ה'ה
 מרת הענדל בת החבר ר
 יהודה ליב נפטרה ונקברה
 ביום ו' עשק ה אייר שנת
 תקמב ל'פ'ק' מישקאלטץ
 תנצבה

- F a 1782. április 19.
 b 542. ijjár 5.
 c Hendl
 e Jehuda Leib
 j Nő
 l מישקאלטץ
 K a Virágmotívum
 b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő, kezdőformula domborított, domborított kartusban
 c I. C
 g tufa
 h 1
 i Déli sarok

401. Miskolc, 1789. november 8.

פ'ט

אשה כשרה והגונה
 א'ח' מ' בריינדל נ'ע
 אשת ר' משה אנא
 נפטר' במשק' ונקב'
 למחרת יום א' י'ט
 מרחשון שנת
 ת'ק'ן' ל'פ'ק'

- F a 1789. november 8.
 b 550. marheshván 19.
 c Breindl
 e Mose
 j Nő
 K b Kezdő- és záróformula betűmérete eltérő, kezdőformula domborított
 c I. C
 g tufa
 h 1
 i Déli sarok

402. Miskolc, 1797. március 5.

פ'נ

איש הישר בנימים
 כל ימיו הלך בתמים
 עסק בתורה כל הימים
 ה'ה' התורני המופלא
 ירא ושלם מ'ה' חיים
 בן כ'ה' יאקיל הכהן ז'ל
 נפטר בשם טוב מ'ש'ק'
 ונקבר למחרתו יום א'
 ז' אדר ת'ק'נ'ז' לפק'
 תוללה

- F a 1797. március 5.
 b 557. adár 7.
 c Hájjim
 e Jákel
 f ha-Kohen
 j Férfi
 K a Domborított kohanita kéz

- b Kezdő- és záróformula betűmérete
eltérő, kezdőformula domborított
- c I. C
- g tufa
- h 1
- i Déli sarok
- k Ritka záróformula feloldása: תנוח
ותעמוד לגורלך לקץ הימין

Elválasztó övezet**Makó**

404. Makó, 1778. november 2.

פנ

איש קדוש

שה' מסור נפשו

על קדוש השם

ה'ה' ה' דוד ב'ה

נפתלי זל נפט יו

ב יב מרחשון

תקל"ט ל תנצבה

Sátoraljaújhely

403. Sátoraljaújhely, 1796. szeptember 5.

פ"נ

שר וגדול מעוז ומגדול בישראל

מנהיג רועה נאמן ונשיא אל

הרב הגאון הצדיק המאור הגדול

רבינו שמעיה

בן יואל זצוק"ל אב"ד דפ"ק אויהעל יצ"ו

נשמתו הטהורה עלה למרום

...

...

...

ב' אלול שנת תקנ"ו לפ"ק

ת'נ'צ'ב'ה'

F a 1778. november 2.

b 539. marhešván 12.

c Dávid

e Naftáli

j Férfi

K a Virágmotívum

c VII. jellegű (II. B)

f 88, 51, 8

g vörös mézskő

h 1

i Ohel

k Hercz Dávid. Forrás: Tóth Ferenc:
Makói temetők. A Makói Múzeum
füzete 83. Makó Város
Önkormányzati Képviselőtestülete -
Belvárosi Római katolikus
Egyházközség. Makó, 1996. 37-38.

405. Makó, 1779. július 7.

פנ

איש כשר

וישר ה' משה

בה שמואל כץ

ז'ל נפטר יום ג

דג תמוז תקל"ט

לפ"ק

F a 1796. szeptember 5.

b 556. elul 2.

c Semája

e Joél

j Férfi

l אויהעל

c V. A

h 3

i Ohel melletti sír

k Weil Sámuel, Bonyhádról került
Sátoraljaújhelyre 1771-ben, 25 évig
volt a közösség rabbija (Forrás:
UJVÁRI 1929, 768.) másodlagos kő,
valószínűleg a felirat nem követi az
eredetit

- F a 1779. július 7.
 b 539. támuz 23.
 c Mose
 e Smuél
 f K'C
 j Férfi
 K a Virágmotívum
 c VII. jellegű (II. B)
 f 85, 44, 8
 g homokkő
 h 1
 i Férfi oldal, 1. sor 9.
406. Makó, 1782. október 12.
 פ"נ
 אשה חשוב'
 הרכה והענוגה
 הצנוע מ' קרינדל
 בה יעקב כץ
 נפטר שק ד
 מרחשבן תקמ"ג
 לפק
- F a 1782. október 22.
 b 543. marhesván 14.
 c Lea
 h Smuél
 j Nő
 K c VII.
 f 90, 44, 8
 g homokkő
 h 2
 i Női oldal, 1. sor 1.

408. Makó, 1783. január 7.
 פנ
 איש
 ישר וכשר כ
 איצק בה משה
 שנפטר ד שבט
 תקמ"ג ל' תנ"צ'ב'ה'

- F a 1782. október 12.
 b 543. mahesván 4.
 c Kreindl
 e Jákov
 f K'C
 j Nő
 K c VII. jellegű (II. B)
 f 90, 42, 7
 g homokkő
 h 1
 i Női oldal, 1. sor 2.
407. Makó, 1782. október 22.
 פ"ט
 אשת חיל
 עטרת לבעלה
 כל ימי חיי כפה
 פרשה לעניי...
 שלחה לאביון...
 לאה אשת הי שמואל
- F a 1783. január 7.
 b 543. svát 4.
 c Icik
 e Mose
 j Férfi
 K c VII.
 f 100, 48, 6
 g homokkő
 h 1
 i Férfi oldal, 2. sor 7.

409. Makó, 1783. január 23.
 פנ
 איש כשר
 וישר בשוה הלויים
 הה ה צבי הרש
 במהו ישראל סג'ל
 נפטר יו' ה' כ' שבט
 תקמ"ג ל' תנ"צ'ב'ה'

- F a 1783. január 23.
 b 543. svát 20.
 c Cvi Hirs
 e Jiszráél
 f SzG'L
 j Férfi
 K c III. A.
 f 92, 54, 7
 g homokkő
 h 1
 i Férfi oldal 1. sor 7.

410. Makó, 1785. szeptember 29.

ראשית דבר יראת ה'
 איש מחזק במצות
 שאין להם שיעור
 ביקור חולים הכנסת
 כלה ולוית המת ות'ת
 ה'ה הרב המופלג מה'ו
 חיים זעליג רב בק'ק
 מאקווי נפט' יו ה'ה
 תשרי תקמ"ו ל' ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1785. szeptember 29.
 b 546. tisri 25.
 c Zelig
 j Férfi
 l מאקווא
 K b Kezdőformula betűmérete eltérő
 c I. D
 f 58, 47, 9
 g homokkő
 h 1
 i Férfi oldal 1. sor 6.
 j Az ívmező szövege Példabeszédek
 1,7 alapján
 k Rabbi

411. Makó, 1786. december 16.

 ... איש
 ... אברהם

בנימין וואלפ זל נפט
 ... יום ב'ה כסליו
 תקמ"ז ל' ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1786. december 16.
 b 547. kiszlev 25.
 c Ávrahám
 e Wolf
 j Férfi
 K f 50, 48, 6
 g homokkő
 h 5
 i Férfi oldal 1. sor 4.
 k A fejrész töredéke egy másik kő
 fejrésze eltérő dátummal

412. Makó, 1788. április 26.

ושמואל הלך בדרך
 ה' דרך כל הארץ
 עשה צדקה בכל עת
 ב'גמ'ה ה'ה' ה' שמואל
 בה פאלק ז'ל נפטר
 שק ד דחהמ' פסח
 ונקב יו א תקמ"ח ל'
 ת'נ'צ'ב'ה'

- F a 1788. április 26.
 b 552. pészach 4. félünnepe (nizán
 19.)
 c Smuél
 e Falk
 j Férfi
 K c VII.
 f 100, 50, 10
 g homokkő
 h 1
 i Férfi oldal 1. sor 5.

413. Makó, 1788. június 5.

פנ
 איש כשר
 וישר ה'
 אליעזר בה זוזל

זל נפטר יום ה
רח סיון תקמ"ה
ת"נצ"ב"ה'

י' תמוז ונקבר י'א תמוז
תקמ"ט ל' ת"נצ"ב"ה'

F a 1788. június 5.
b 545. sziván 1.
c Eliézer
e Züszl
j Férfi

K a Virágmotívum
c VII. jellegű (II. B)
f 85, 47, 7
g homokkő
h 2
i Férfi oldal, elől jobb szél 2. sor 2.

F a 1789. július 5.
b 549. támuz 11.
c Elijáhu
e Jisszakhar
j Férfi
K c VII. jellegű (II. B)
f 65, 56, 7
g homokkő
h 1
i Elöl bal szél

416. Makó, 1790. március/április

פ"נ

האשה

היקרה

מ' שרל אשת ר

משה ז'ל נפטרת

..דפסח תקנ"נ ל'

ת"נצ"ב"ה'

414. Makó, 1788. december 31.

פנ

אשה כשרה

בנשים הצנוע'

מ' חנה ב'ה

משה ז'ל הפטר'

יום ד' ב' טבת

תקמ"ט ל'

ת"נצ"ב"ה'

F a 1788. december 31.
b 549. svát 2.
c Hana
e Mose
j Nő
K c VII.
f 93, 44, 10
g homokkő
h 1
i Női oldal 2. sor 1.

F a 1790. március/április
b 550 pészach
c Szorel
h Mose
j Nő
K c VII.
f 82, 49, 7
g homokkő
h 1
i Női oldal 2. sor 4.

417. Makó, 1791. október 5.

פ"נ

אשה

כשרה בנשים הצנוע

מ' סערל אשת ה

יאקב פארליץ נפטר

יום ג' ז' תשרי תקנ"ב ל'

ת"נצ"ב"ה'

415. Makó, 1789. július 5.

פנ

איש כשר וישר

ה אלי בה יששכר

בער זל נפטר ש'ק

		חשובה הצנועה
F a	1791. október 5.	מ' געלה בה
b	552. tisri 7.	איצק ז'ל נפטר
c	Szerl	יא חשון תקנ"ד
h	Jákov	ל' ת'נ'צ'ב'ה'
i	Perlitz	
j	Nő	
K b	Kezdőformula betűmérete eltérő	
c	VII.	
f	86, 50, 8	
g	homokkő	
h	1	
i	Női oldal 2. sor 5.	
	418. Makó, 1792. december 5.	
	פ"נ	
	הישיש תם ... ביתו הי'	
	...	
	... ׀ שהלך לעלמ'	
	.. שוט ׀ ה'ה' ה' אהרן ...	
	אהרן ב'ה מאיר ז'ל	
	מפאקש יום ד' ׀ כסליו	
	תקנ"ג ל'	
	ת'נ'צ'ב'ה'	
		420. Makó, 1794. január 12.
		פ"נ
		האשה
		חשוב כשרה
		הצנוע מ' גיטל ב'ה
		ישעי ז'ל נפטר
		יום ג' יא שבט
		תקנ"ד ל'
		ת'נ'צ'ב'ה'
F a	1792. december 5.	
b	553. kiszlev 20.	
c	Aharon	
d		
e	Méir	
j	Férfi	
k	Paks - פאקש	
K b	Kezdő- és záróformula kartusban, betűméretük eltérő	
c	I. A	
f	115, 45, 11	
g	vörös mészkő	
h	1	
i	Férfi oldal 1. sor 3.	
	419. Makó, 1793. október 17.	
	פ"נ	
	האשה	
F a	1793. október 17.	
b	554. hesván 11.	
c	Gela / Gele	
e	Icik	
j	Nő	
K a	Domborított levita kancsó	
c	VII.	
f	141, 58, 8	
g	vörös mészkő	
h	1	
i	Fal mellett, balról a 12.	
		421. Makó, 1794. április 4.
		פ"נ
		ישר וקשר ...
F a	1794. január 12.	
b	554. svát 11.	
c	Gitl	
e	Jesaja	
j	Nő	
K c	Cseh- Morva	
f	62, 50, 8	
g	homokkő	
h	1	
i	Női oldal 2. sor 6.	

	... ומת		423. Makó, 1795. március 3.
	בה אברהם ז"ל נפטר		פ"נ
	יום ו עשק ד לניסן		איש
	תקנ"ד ל'		כשר וישר
	ת'נצ'ב'ה'		ה'ה ה איצק
			ב'ה שלמה ז'ל
F a	1794. április 4.		נפטר יום ג' יב
b	554. niszán 4.		אדר תקנ"ד ל'
e	Ávrahám		ת'נצ'ב'ה'
j	Férfi		
K c	II. B	F a	1795. március 3.
f	70, 51, 8	b	554. adár 12.
g	homokkő	c	Icik
h	1	e	Slomo
i	Férfi oldal 2. sor 1.	j	Férfi
j	1794. április 4.	K c	Cseh- Morva
k	554. niszán 4.	f	78, 48, 9
		g	homokkő
	422. Makó, 1794. június 13.	h	1
	פנ	i	Elöl jobb szél 6. sor 1..
	האשה		
	החשובה כשרה		424. Makó, 1796. szeptember 25.
	הצנוע' מ זיסל		פ"נ
	בה יאקב		איש ישר ונכבד הה
	פארליץ נפטרת		כה מיכאל חיים
	ע'ש'ק' ט'ו סיון		בה אהרן גונ בי א כב אלול
	תקנ"ד ל'		בשנת תקנ"ו לפ"ק ת'נצ'ב'ה'
F a	1794. június 13.	F a	1796. szeptember 25.
b	554. sziván 15.	b	556. elul 22.
c	Ziszl	c	Mikhaél Hájjim
d		e	Aharon
e	Jákov	j	Férfi
j	Nő	K c	I. A
k	Csehország ,Pohořelice - פארליץ	f	52, 40, 10
K c	VII.	g	vörös mészkő
f	82, 47, 8	h	1
g	homokkő	i	Férfi oldal 2. sor 4.
h	1		
i	Női oldal 2. sor 7.		425. Makó, 1796/1797.
j	1794. június 13.		ה.....ש
k	554. sziván 15.		

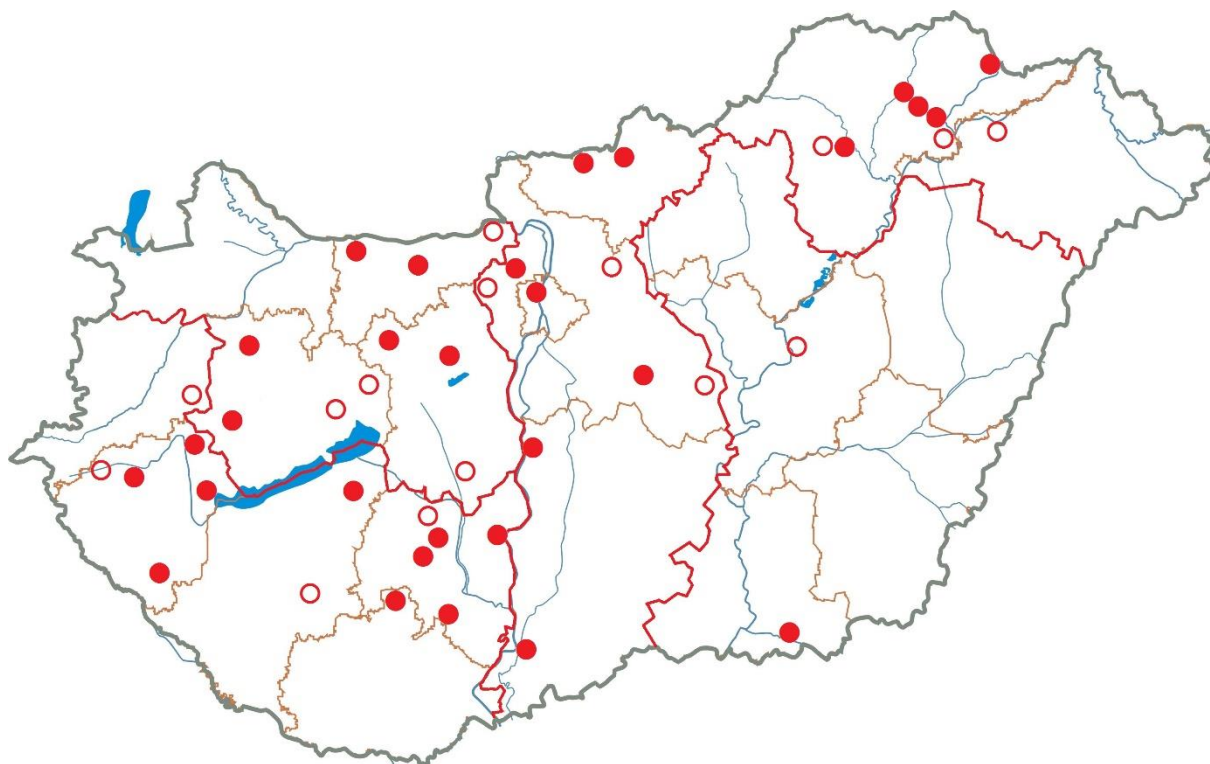
	ה... ה משה ליב ב'ה' יאקב ש...ביו... תקנ'ז ת'ניצ'ב'ה'	g homokkő h 5 i Női oldal 2. sor 9. kő	
			427. Makó, 1799. március 8. האשה חשובה הצנוע מ' גיטל בה שבתי ז'ל נפטרת יום ה' רח' אדר שני תקנ'ט ל' ת'ניצ'ב'ה'
F a	1796/1797.		
b	557.		
c	Mose Leib		
e	Jákov		
j	Férfi		
K c	IV. A		
f	86, 50, 6		
g	homokkő		
h	3		
i	Férfi oldal 2. sor 2. kő		
	426. Makó, 1796/1797. --- שק ט'ז... תקנ'ז ל' ת'ניצ'ב'ה'	F a 1799. március 8. b 559. adár-II. 1. c Gitl e Sábttáj j Nő c VII. f 73, 50, 7 g homokkő h 1 i Női oldal 3. sor 6. kő	
F a	1796/1797.		
b	557.		
j	Nő		
K f	50, 50, 7		

Mellékletek

1. Térképek

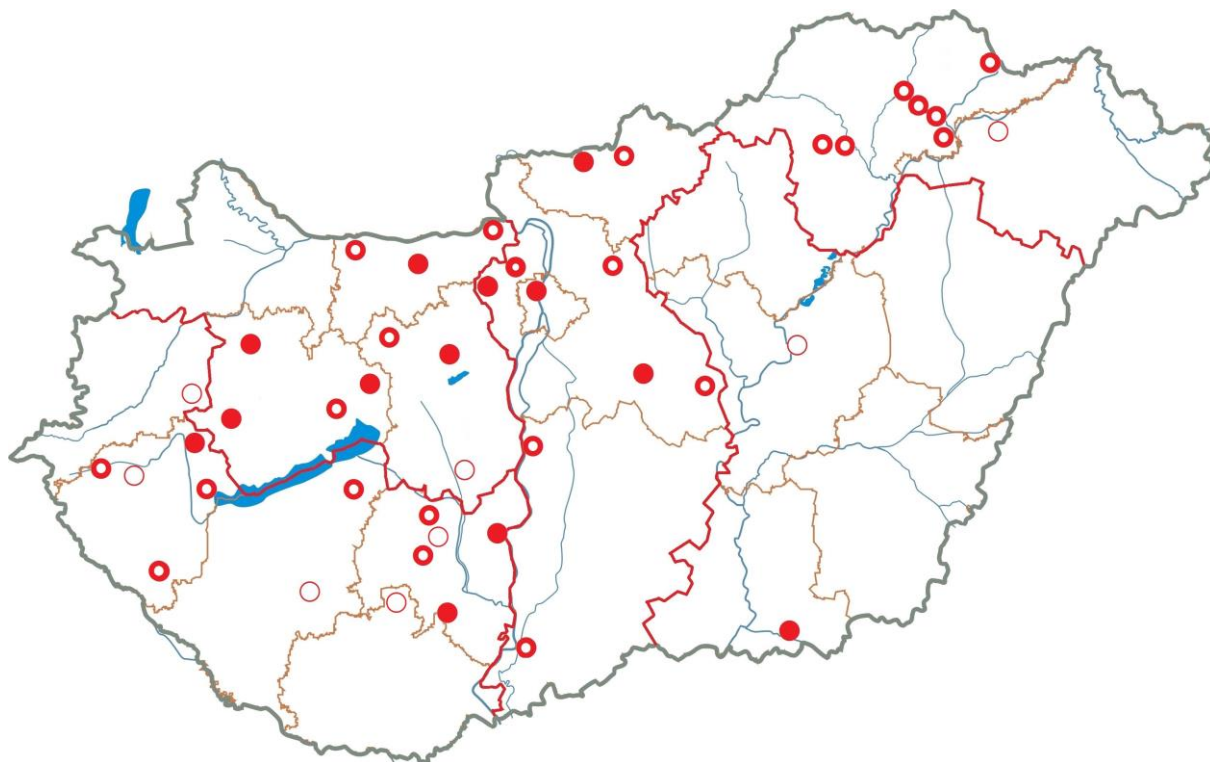

I. A disszertációban alkalmazott területi beosztás: I. Dél-Dunántúl, II. Észak-Dunántúl, III. Közép-Magyarország, IV. Északkelet-Magyarország, V. Elváltató övezet

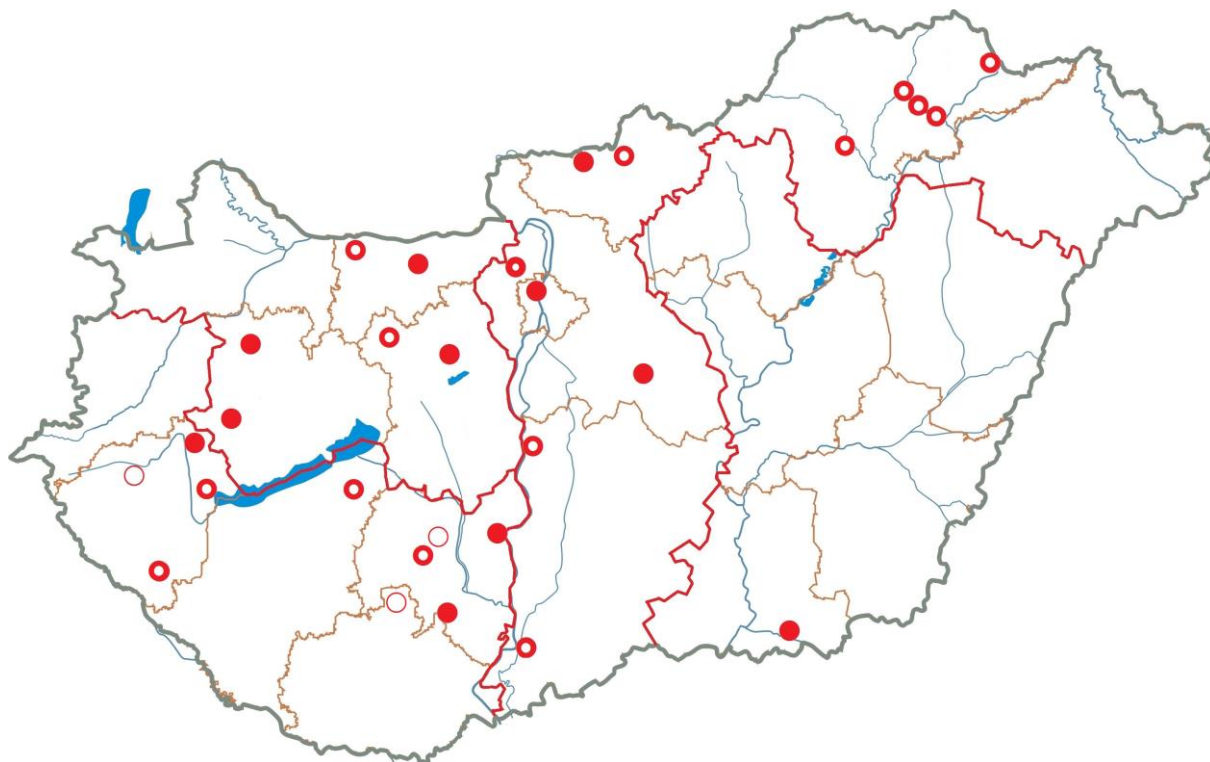
II. Az 1800 előtt létrehozott temetők, amelyekben található ill. nem található XVIII. századi sírkő

- – temetők XVIII. századi sírkövekkel
- – temetők XVIII. század utáni sírkövekkel

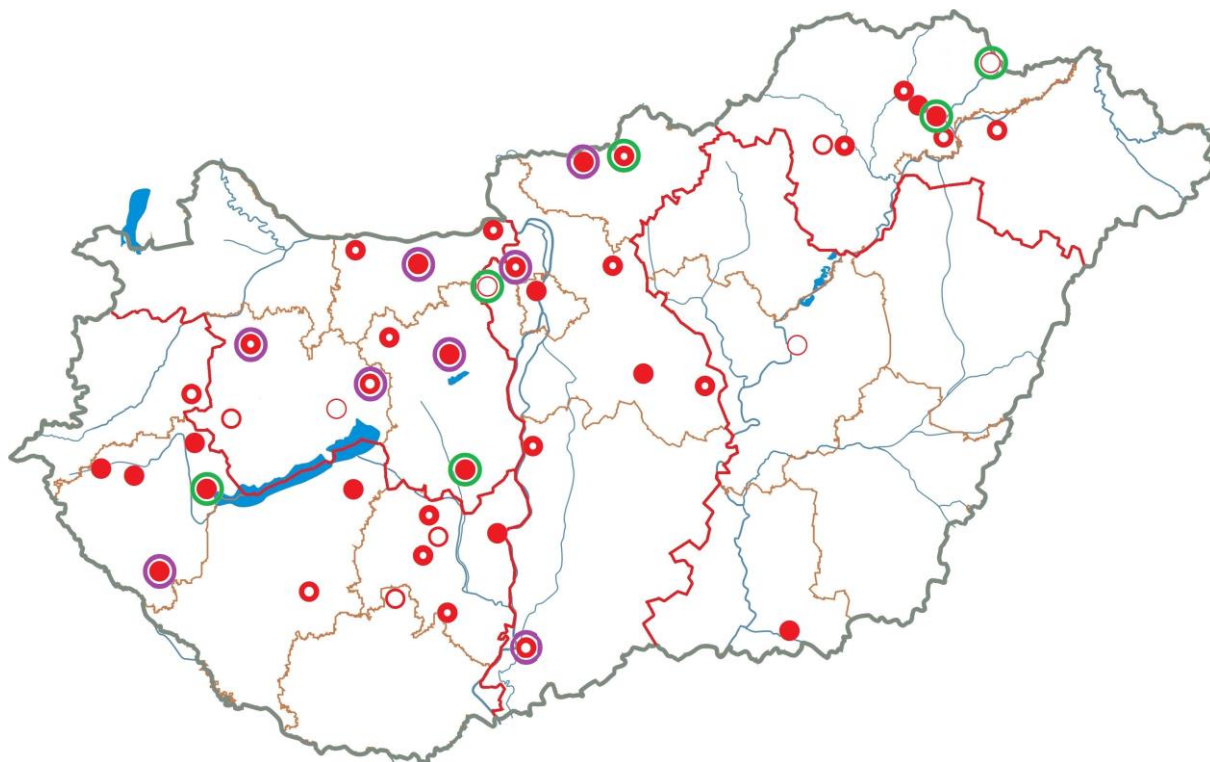
III. Az 1800 előtt létrehozott temetők elhelyezkedése valószínűsíthető alapítási idejük szerint.

- – 1750-ig
- ◉ – 1750 – 1775
- – 1775 – 1800

IV. Az 1800 előtt létrehozott temetők, amelyekben található XVIII. századi sírkő valószínűsíthető alapítási idejük szerint.

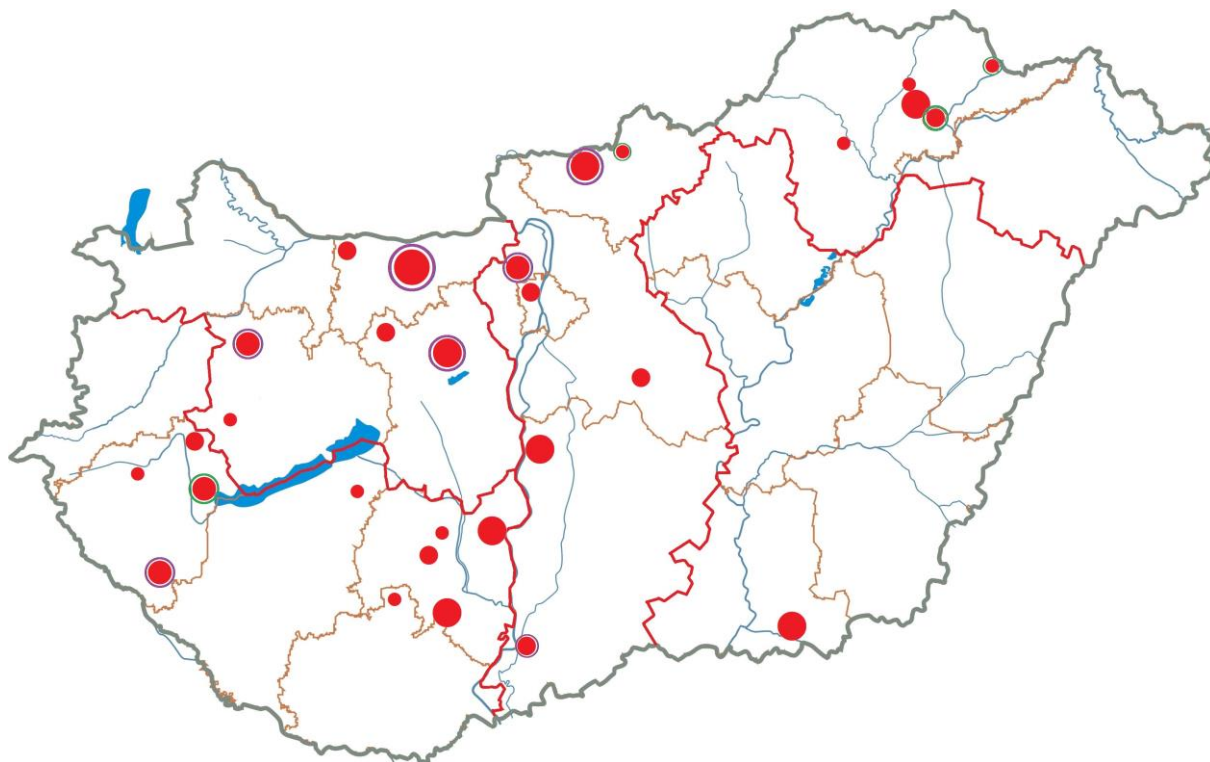
- – 1750-ig
- ◉ – 1750 – 1775
- – 1775 – 1800

V. Az 1800 előtt létrehozott temetők állapota és védettsége

- – jó állapot, gondozott
- ◐ – időszakosan gondozott, a kövek többsége jó állapotú
- ◑ – időszakosan gondozott, a kövek többsége rossz állapotú
- – rossz állapotú, elhanyagolt
- – lényegében megsemmisült

- – (lila) műemléki védelem
- – (zöld) helyi védelem

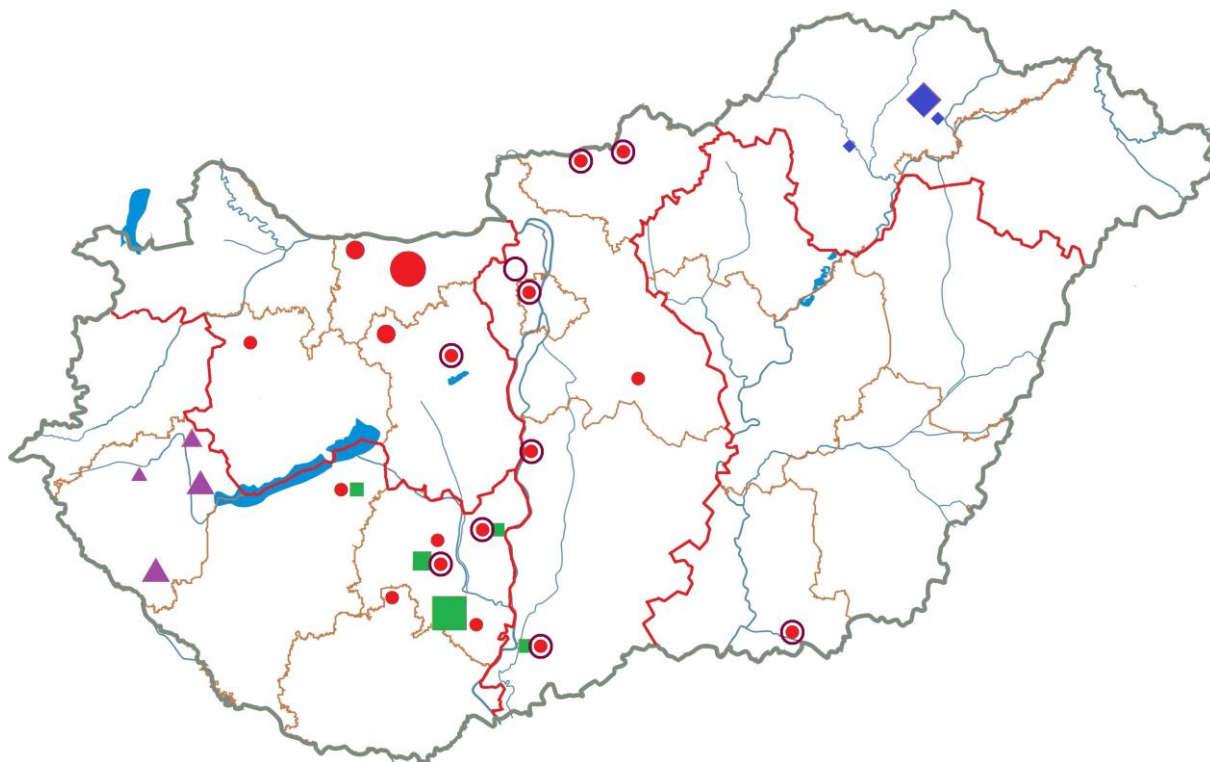

VI. Az 1800 előtt létrehozott temetők a védettség és a bennük található sírkövek száma szerint

- – 1–5 sírkő
- – 6–10 sírkő
- – 11–20 sírkő
- – 21–50 sírkő
- – 21–50 sírkő

○ – (lila) műemléki védelem

○ – (zöld) helyi védelem

VII. Kőfajták mennyiségük és elterjedésük szerint, valamint a cseh-morva kőtípus megjelenési helyei a XVIII. századi síremlékek között

Vörös mészkőből készült sírkő:

- – 1–5
- – 6–10
- – 11–20
- – 21-nél több

Keszthelyi mészkőből készült sírkő:

- ▲ – 1–5
- ▲ – 6–10
- ▲ – 11–20

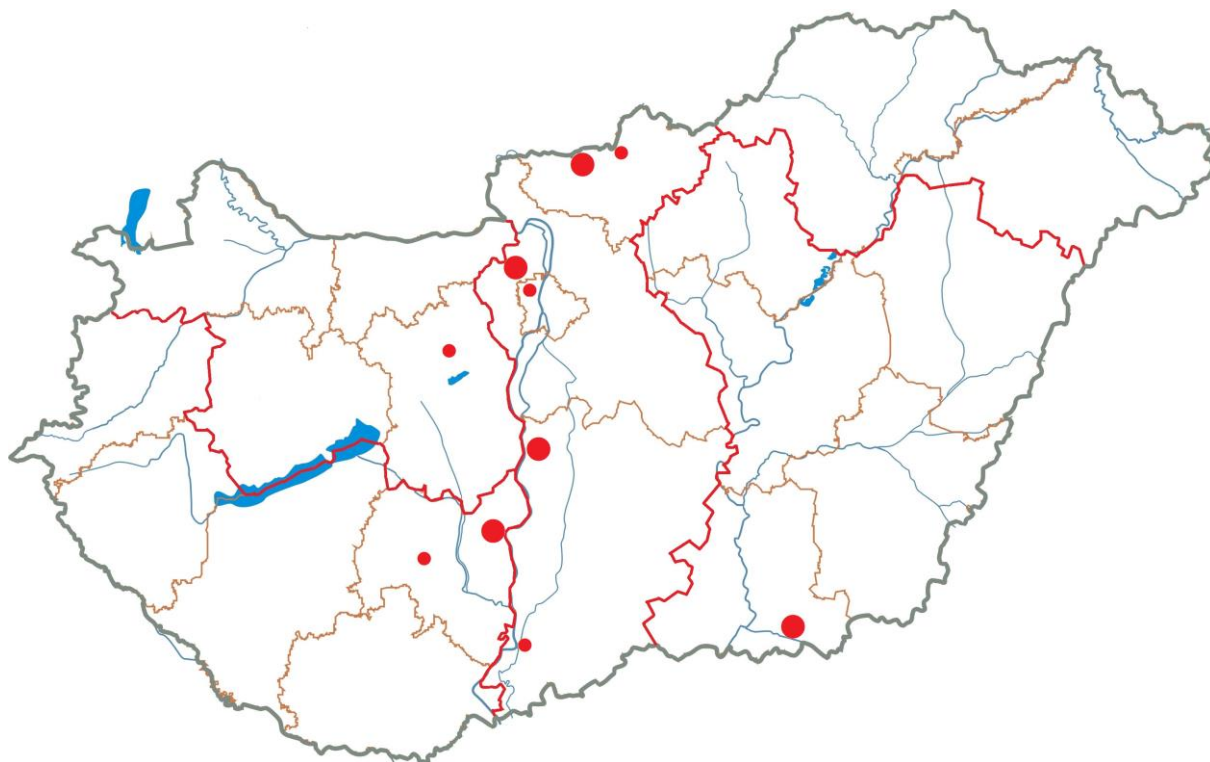
○ – cseh-morva (VII.) kőtípus elterjedése

Mecseknádasdi homokkőből készült sírkő:

- – 1–5
- – 6–10
- – 11–20
- – 21-nél több

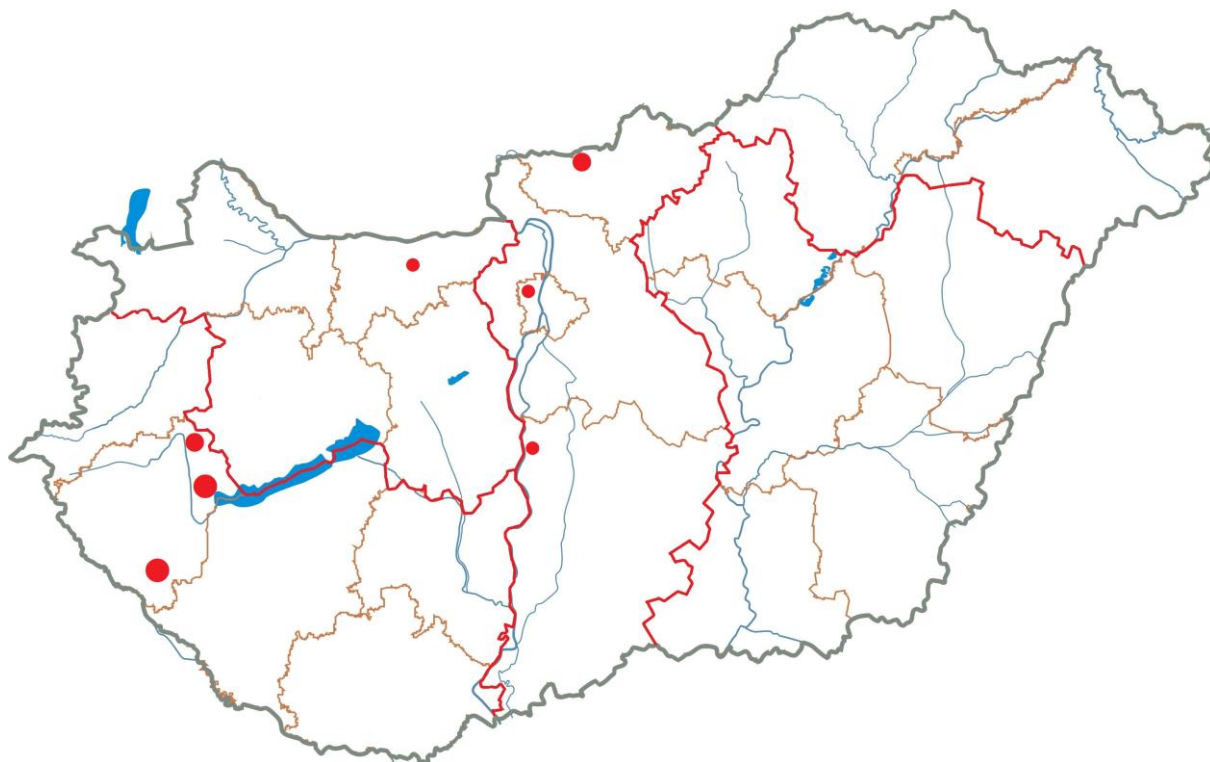
Tufából készült sírkő:

- ◆ – 1–5
- ◆ – 6–10
- ◆ – 11–20
- ◆ – 21-nél több

VIII. A cseh-morva kő típus megjelenése, mennyisége alapján a XVIII. századi sírkövek között

- – 1–5
- – 6–10
- – 11–20

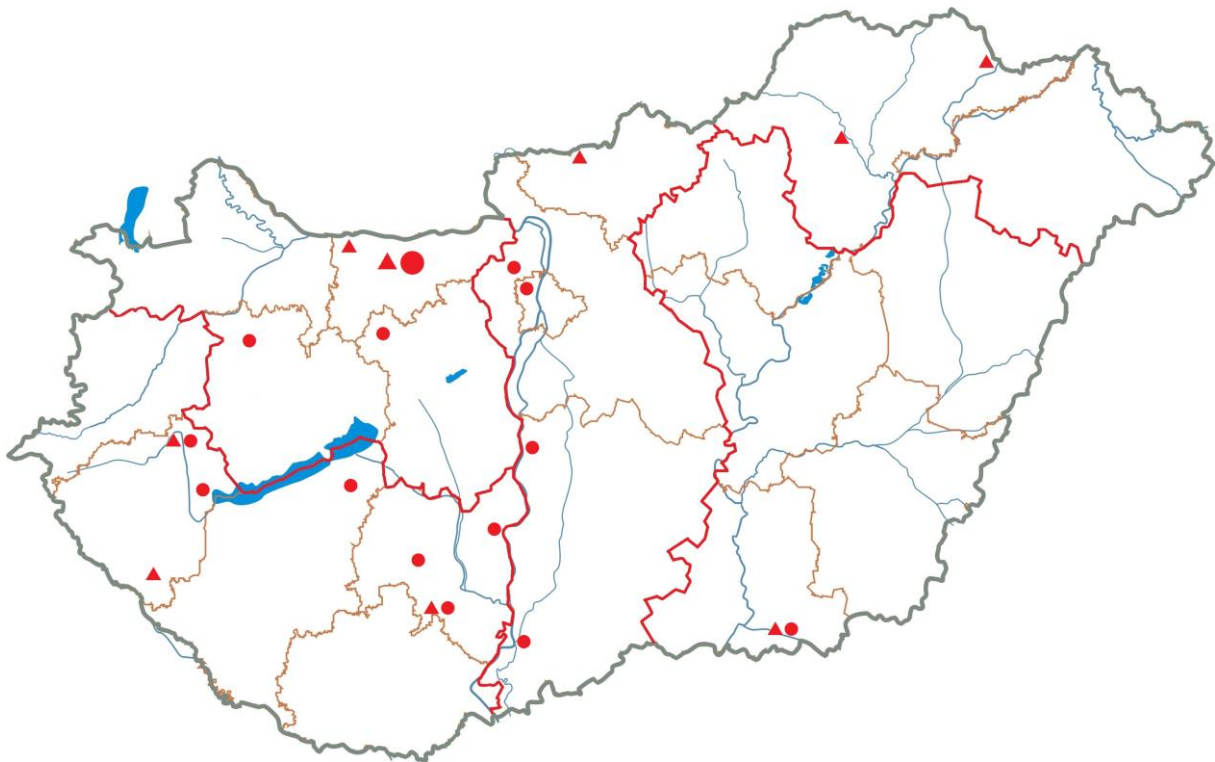
IX. Az ívmezőben feltüntetett dátum megjelenése mennyisége alapján a XVIII. századi sírkövek között

- – 1–5
- – 6–10
- – 11–20

X. Az akrosztikon megjelenése mennyisége alapján a XVIII. századi sírkövek között

● - 1-5

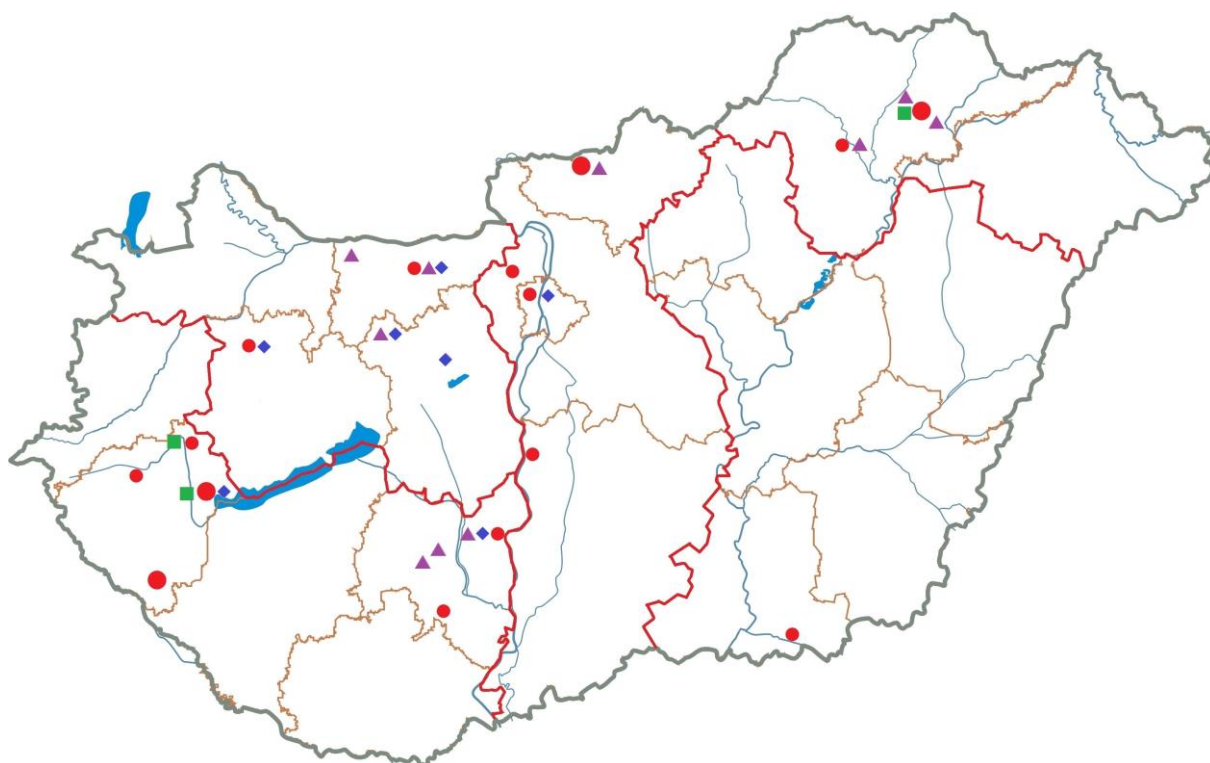
XI. A származási és a halálzási hely feltüntetése mennyiségük alapján a XVIII. századi sírkövek között

Származási hely:

- – 1–5
- – 6–10
- – 11–20

Halálzási hely:

- ▲ – 1–5
- ▲ – 6–10

XII. Szimbólumok és motívumok a XVIII. századi sírköveken mennyiségük alapján

Virág- és növényi motívumok

- – 1–5
- – 6–10

Állatábrázolások:

- – 1–5

Kohanita kezek:

- ▲ – 1–5

Levita kancsó:

- ◆ – 1–5

2. Felülnézeti képek

Az alábbi légifelvételek a Google Earth-ről származnak, a temetőben való tájékozódás segítésére, valamint temetőknél a településeken belüli, illetve a XVIII. századi síroknál a temetőn belüli elhelyezkedésére vonatkozó következtetések levonásához feltüntettem rajtuk a temetők határát (sárga vonal), a jelenlegi bejárat helyét (piros x), valamint a XVIII. századi sírkövek elhelyezkedését (piros foltok a XVIII. századi kövek adott területen való sűrűségnek megfelelően).

Dél-Dunántúl

1. Bonyhád

1. a.

1. b.

2. Csabrendek

2. a.

2. b.

3. Gyöng

3. a.

3. b.

4. Hőgyész

4. a.

4. b.

Keszthely

5 a.

5 b.

6. *Mágocs*

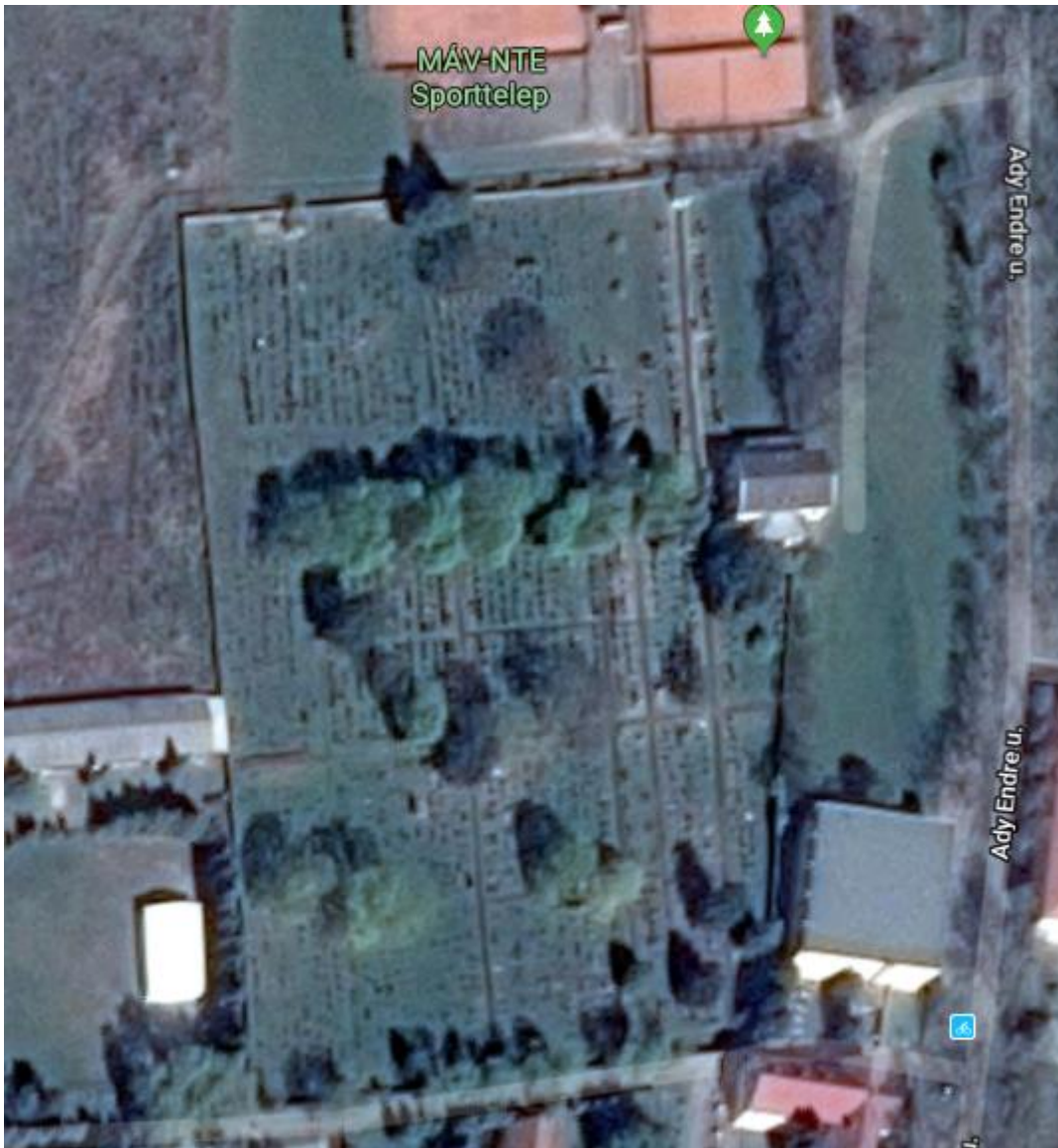

6. a.

6. b.

7. Nagykanizsa

7. a.

7. b.

8. Paks

8. a.

8. b.

8. c. Az első, megsemmisült paksi zsidó temető helye az Ida és a Kossuth Lajos utca által közrefogott területen (1.), valamint a nem messze nyitott új temető (2.) elhelyezkedése.

9. Tab

9. a.

9. b.

10. Zalaegerszeg

10. a.

10. b.

11. Zalaszentgrót

11. a

11. b.

Észak-Dunántúl

12. Ács

12. a

12. b.

13. Mór

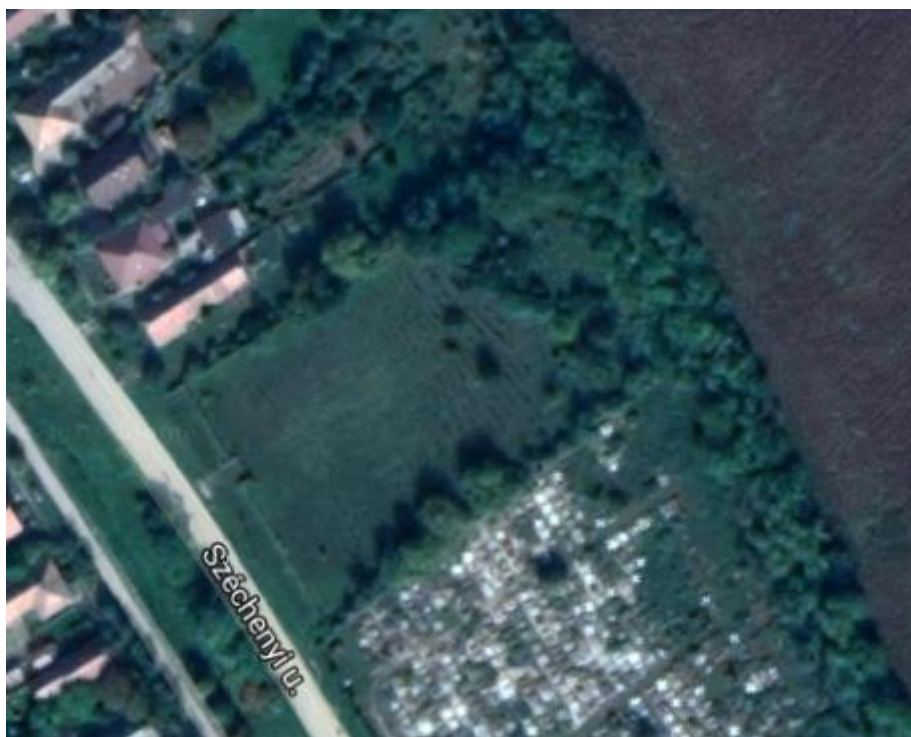

13. a.

13. b.

14. Lovasberény

14. a.

14. b.

15. Pápa

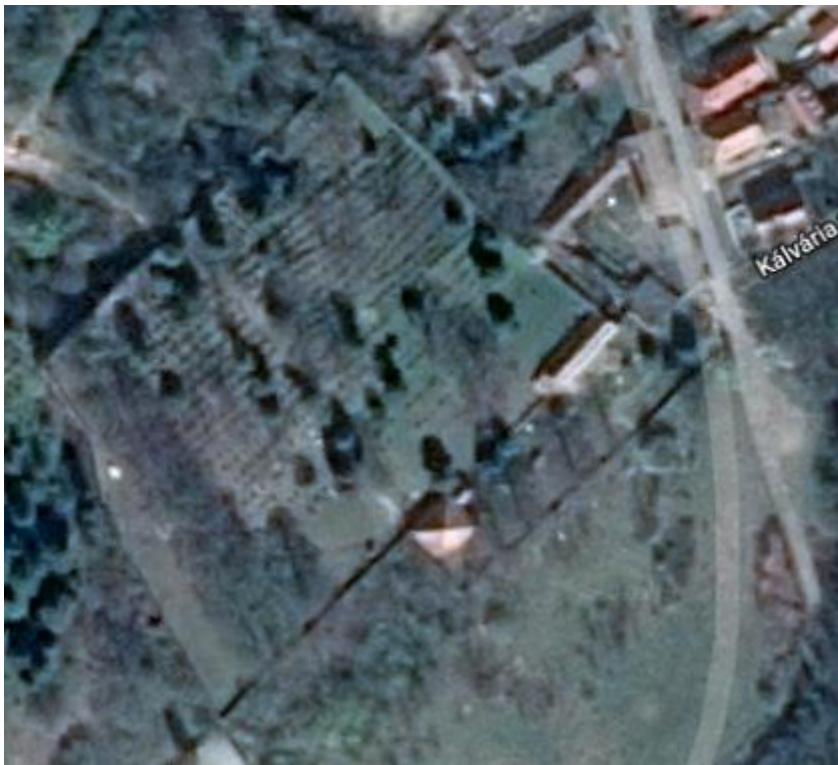

15. a.

15. b.

16. Tata

16. a.

16. b

Közép-Magyarország

17. Albertirsa

17. a.

17. b.

18. Apostag

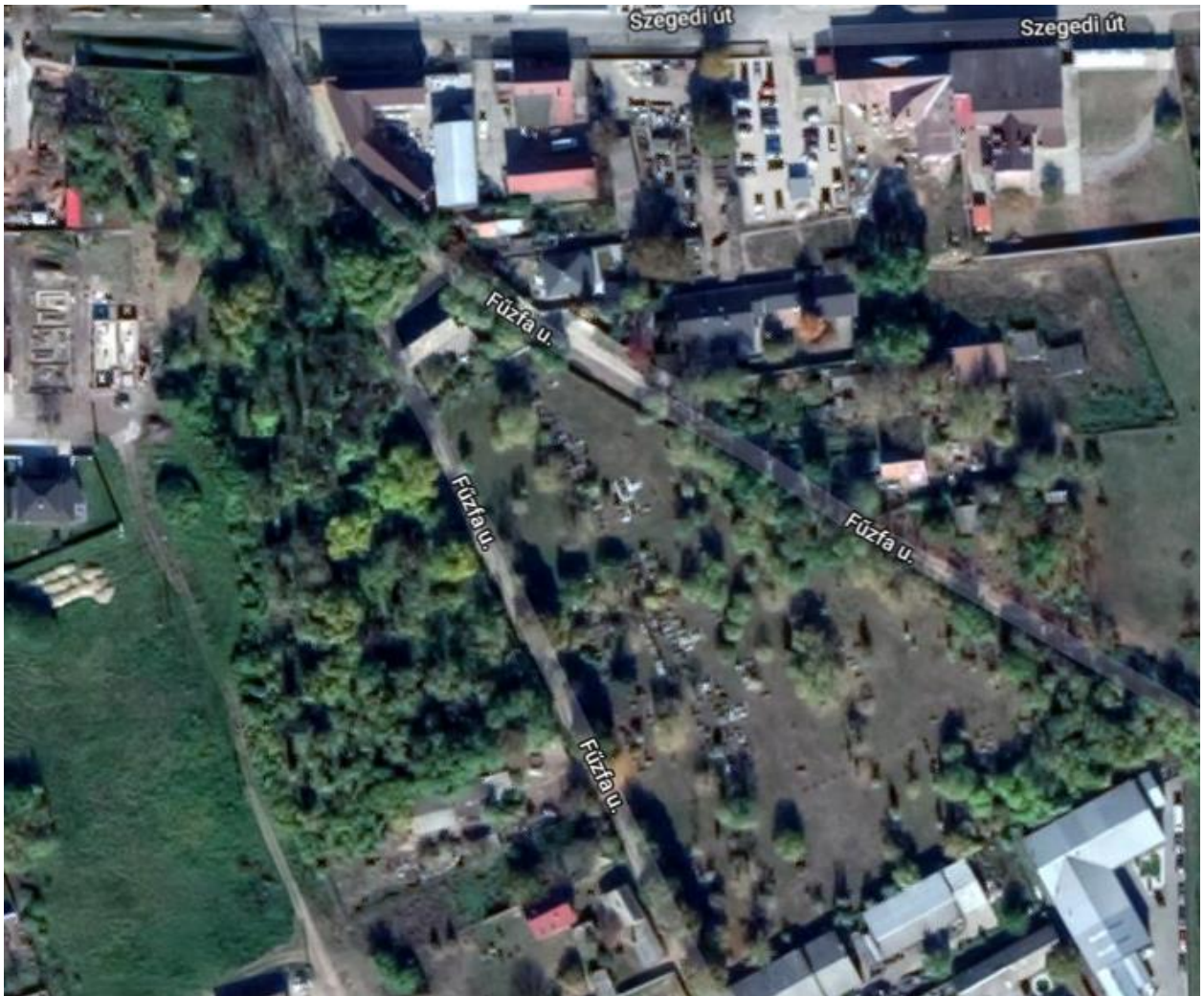

18. a.

18. b. A temetőtől nem messze található a zsinagóga (1.) és az egykori hitközségi udvar.

19. Baja

19. a.

19. b. A bajai régi (1.) és új (2.) zsidó temetők elhelyezkedése

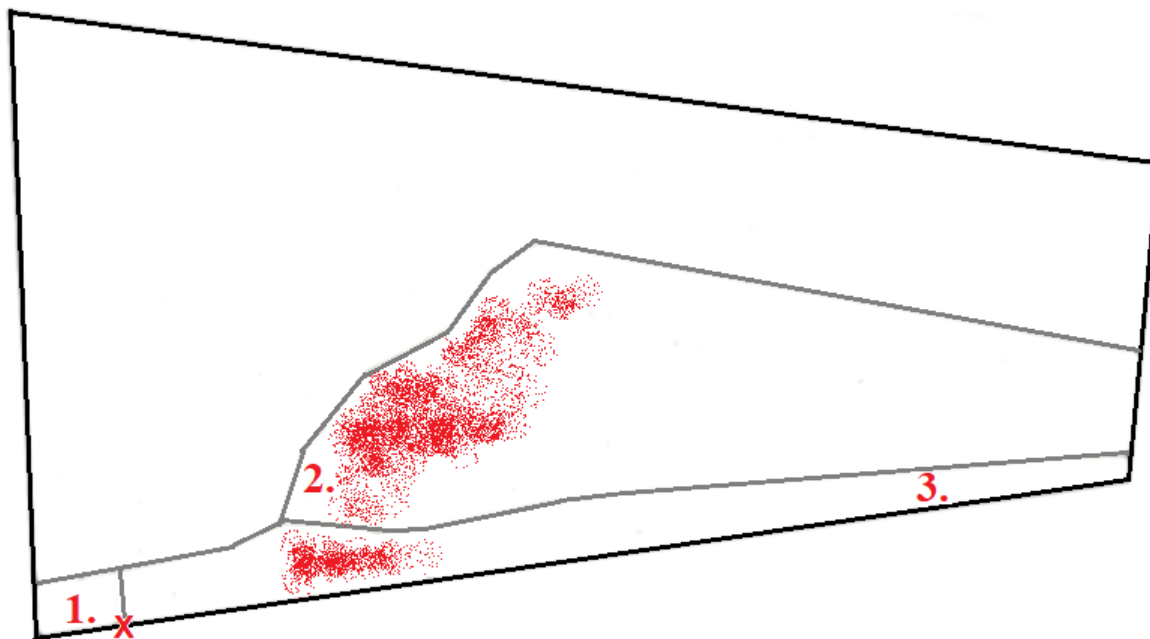
20. Balassagyarmat

20. a.

20. b.

20. c. A balassagyarmati temető vázlatos alaprajza a főbb utakkal és a XVIII. századi sírok elhelyezkedésének jelölésével (1.: ravatalozó, 2.: mártiremlékmű, 3.: kohanita lelátó)

21. Pilisvörösvár

21. a.

21. b.

22. Szécsény

22. a.

22. b.

Északkelet-Magyarország

23. Abaujszántó

23. a.

23. b.

24. Bodrogkeresztúr

24. a.

24. b.

25. Mád

25. a.

25. b.

26. Miskolc

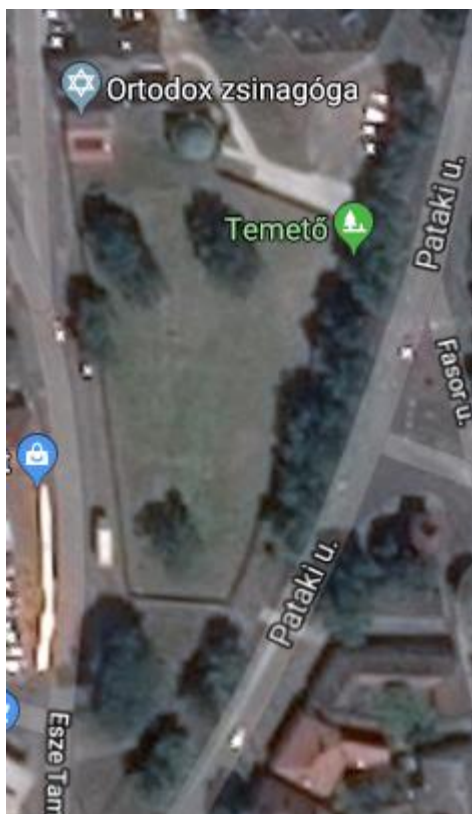

26. a.

26. b.

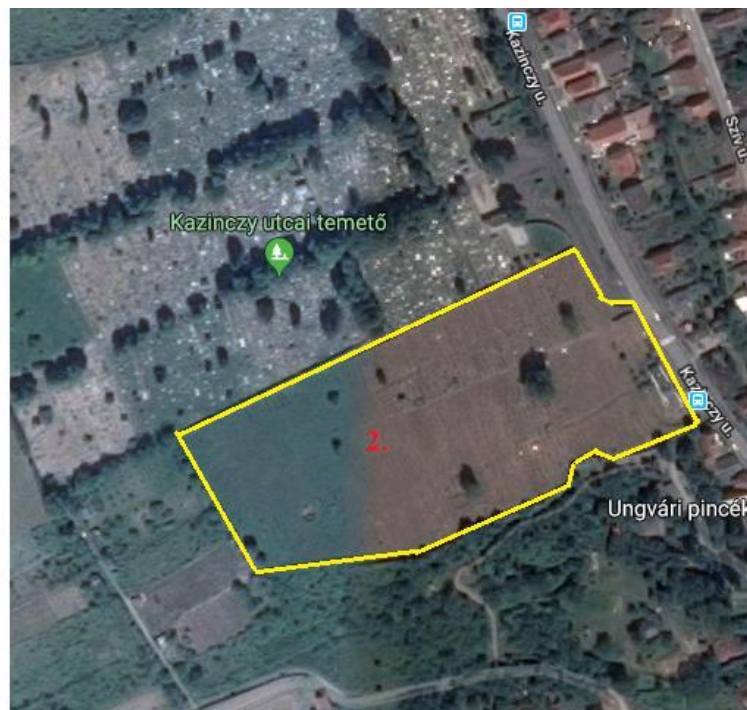
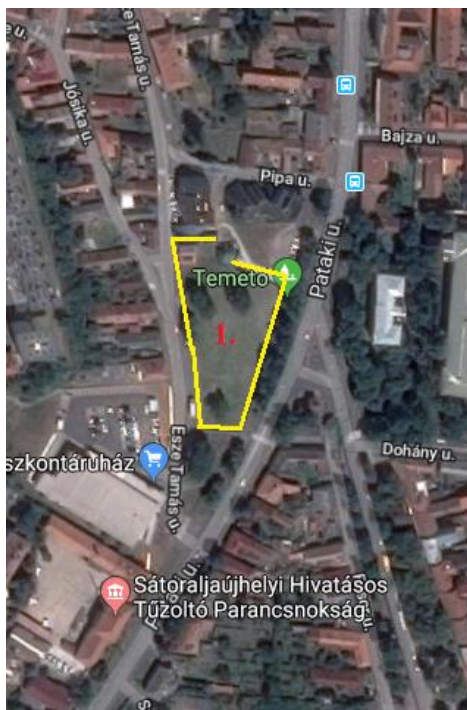
27. Sátoraljaújhely

27. a.

27. b.

27. c. A régi (1.) és az új (2.) temető megegyező méretarányos képe Sátoraljaújhelyen

Elválasztó övezet

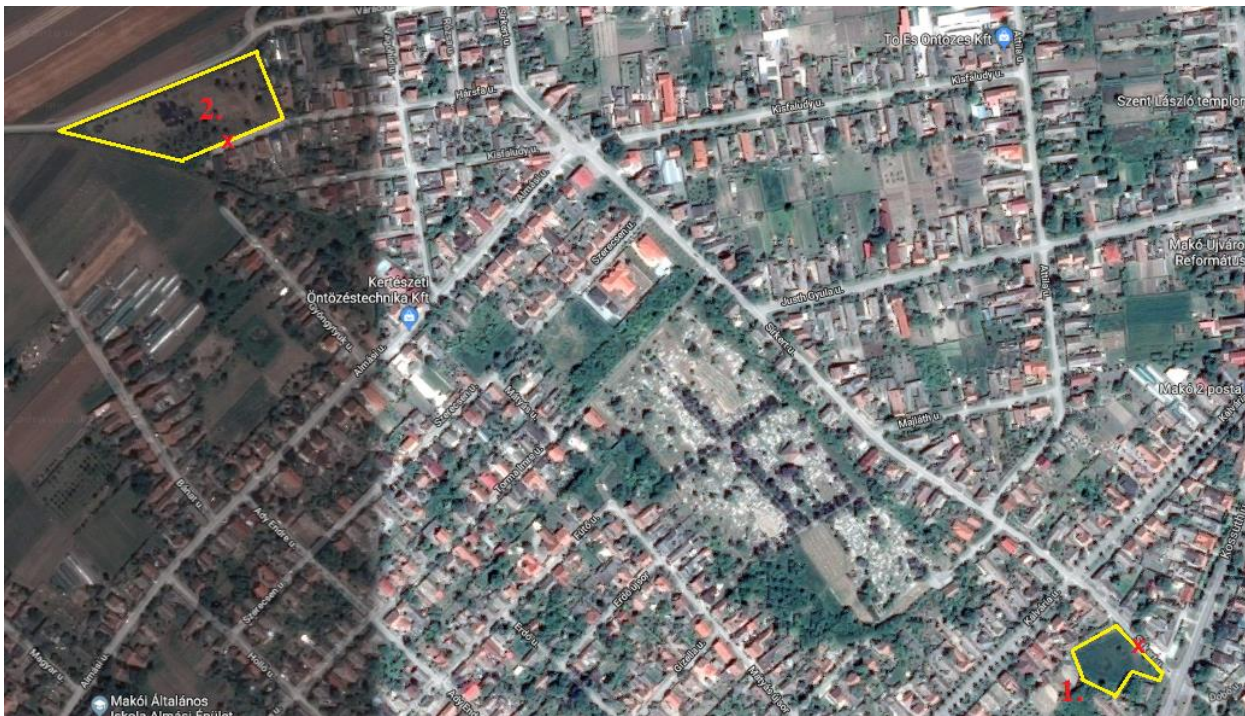
28. Makó

28. a.

28. b.

28. c. Az első, XVIII. századi temető a Kossuth és a Sírkert utca sarkán (1.), valamint a település legszélén a XIX. század elején nyitott új temető (2.) elhelyezkedése.

3. Nevek jegyzéke

3.1. Férfi személynevek

ABC sorrendben	219
Aharon	4
Aharon Leib	1
Arie Jehuda	1
Aser Jehuda	1
Ávrahám	10
Ávrahám Leib	1
Ávrahám Mordekháj	1
Benjámin Zeév	2
Berman	1
Cvi	4
Cvi Dov	1
Cvi Hirs	2
Dániel	1
Dávid	7
Dávid Cvi	1
Eizik	5
Eliézer	1
Elija	2
Elijáhu	2
Eljakim	1
Feis Leib	1
Feiszl	1
Feivl	1
Gedalja	1
Gerson	1
Getsel / Götzl	1
Hájjim	7
Heli /Hele	1
Hendel	1
Henokh	1
Hillél	1
Hirs	2
Icik	6
Icik Hirs	1
Jákov	10
Jákov Cvi	2
Jehezkél	1
Jehiél	2
Jehuda	4
Jehuda Leib	2

Jesaja	1
Jichák	3
Jichák Eizik	2
Jichák Jehuda	1
Jiszráél Hájjim	1
Jisszakhar	1
Joél	1
Johanan	1
Jona	1
Jona Leib	1
Joszéf	9
Joszéf Leib	1
Jozef	1
Juda Leib	1
Kalman	2
Koppel	1
Leib	10
Leml	1
Lipman	1
Malakiel	1
Meir	6
Menahém	2
Menahém Manisz	2
Menahém Nahum	1
Mendel	1
Mendl	3
Menle / Menli	1
Mikhaél	1
Mikhaél / Mikhal	1
Mikhaél Hájjim	1
Mora	1
Mordekháj	6
Mordekháj Jehuda	1
Mose	13
Mose Hirs	1
Mose Leib	1
Naftáli	1
Náhum	1
Nátán	3
Nátán Netá	1
Natanél	1

Pinhasz	1
Sábtáj	2
Seftel	1
Semája	2
Simon	5
Simon Leib	1
Simson	1
Slomo	8

Smuél	4
Smuel Ber	1
Szimha	1
Wolf	1
Zalman	2
Zanvil	1
Zelig	2

Gyakoriság szerint	219
Mose	13
Leib	10
Ávrahám	10
Jákov	10
Joszéf	9
Slomo	8
Dávid	7
Hájjim	7
Mordekháj	6
Icik	6
Meir	6
Simon	5
Eizik	5
Jehuda	4
Smuél	4
Cvi	4
Aharon	4
Mendl	3
Nátán	3
Jichák	3
Zelig	2
Elijáhu	2
Menahém	2
Jákov Cvi	2
Benjámín Zeév	2
Jehiél	2
Cvi Hirs	2
Jehuda Leib	2
Menahém Manisz	2
Sábtáj	2
Hirs	2
Semája	2
Kalman	2
Zalman	2
Jichák Eizik	2

Elija	2
Mikhaél	1
Feis Leib	1
Naftáli	1
Feivl	1
Wolf	1
Berman	1
Dániel	1
Gedalja	1
Natanél	1
Jesaja	1
Aharon Leib	1
Gerson	1
Eljakim	1
Getsel / Götzl	1
Mikhaél Hájjim	1
Jichák Jehuda	1
Mose Hirs	1
Jiszráél Hájjim	1
Ávrahám Mordekháj	1
Jisszakhar	1
Icik Hirs	1
Joél	1
Simon Leib	1
Mordekháj Jehuda	1
Smuel Ber	1
Jona	1
Zanvil	1
Jona Leib	1
Menle / Menli	1
Arie Jehuda	1
Mikhaél / Mikhal	1
Joszéf Leib	1
Mora	1
Jozef	1
Aser Jehuda	1

Juda Leib	1
Mose Leib	1
Ávrahám Leib	1
Náhum	1
Heli /Hele	1
Nátán Netá	1
Cvi Dov	1
Pinhasz	1
Leml	1
Seftel	1
Lipman	1
Dávid Cvi	1
Malakiel	1

Simson	1
Hendel	1
Eliézer	1
Henokh	1
Szimha	1
Hillél	1
Feiszl	1
Menahém Nahum	1
Jehezkél	1
Mendel	1
Koppel	1
Johanán	1

3.2. Női személynevek

ABC sorrendben	182
Beila	8
Blimele	1
Bona	2
Braicdel	1
Braidel	1
Brandel	2
Brajdel	1
Brajna / Brajne	1
Brakha	1
Breidl	1
Breindl	1
Cipora	1
Cirl	3
Cvila	1
Csize	1
Csorna	2
Dobris	1
Drezl	1
Dusene	1
Dvora	1
Eszter	4
Eszteril / Eszterl	1
Eszterl	5
Feigele	1
Feigle	3
Finkl	3
Frádis	1

Fradl	4
Frejdl	1
Frumet	1
Gela / Gele	1
Gitl	3
Gnendl	1
Golda	1
Golde	1
Hadasz	1
Hájá	4
Hájjá Szará	1
Hajjele	1
Hana	8
Hanele	2
Hává	1
Hendel	2
Hendl	2
Hindl	2
Jehudit	1
Jentl	1
Jeszke	1
Jitl	3
Jokheved	1
Keila	2
Khvoles / Khvalis	1
Kreindl	1
Lea	6
Libe	1

10.13146/OR-ZSE.2019.001

Libele	1
Libes	1
Liftel / Lipetl	1
Limetl	1
Malka	4
Masi / Mase	1
Mikhál	1
Mindl	1
Mindl Szerl	1
Mirjam	3
Mirl	2
Mörl	1
Muskát / Musket	1
Nehama	2
Peszel	1
Peszl	3
Ráhel	6
Ráhele	1
Raizel	4

Rankhe	1
Reisel	1
Reizel	1
Reizl	2
Rivka	12
Roza	2
Seindl	2
Sifra	1
Sulamit	1
Szárá	3
Szárá Guthejl	1
Szela	1
Szerke	1
Szerl	5
Szorel	3
Toibe	1
Tomerl	1
Zelda	1
Ziszl	1

Gyakoriság szerint	182
Rivka	12
Hana	8
Beila	8
Lea	6
Ráhel	6
Szerl	5
Eszterl	5
Eszter	4
Malka	4
Raizel	4
Fradl	4
Hájá	4
Cirl	3
Szárá	3
Peszl	3
Feigle	3
Finkl	3
Gitl	3
Mirjam	3
Szorel	3
Jitl	3
Braindel	2
Hendel	2
Seindl	2

Mirl	2
Reizl	2
Nehama	2
Roza	2
Csorna	2
Hanele	2
Bona	2
Hendl	2
Keila	2
Hindl	2
Mörl	1
Sulamit	1
Rankhe	1
Hadasz	1
Tomerl	1
Cipora	1
Brajna / Brajne	1
Hájjá Szárá	1
Frejdl	1
Hajjele	1
Szerke	1
Braicdel	1
Eszteril / Eszterl	1
Cvila	1
Feigele	1

Hává	1
Ráhele	1
Csize	1
Reizel	1
Braidel	1
Gela / Gele	1
Zelda	1
Szará Guthejl	1
Ziszl	1
Golda	1
Dobris	1
Mindl Szerl	1
Jeszke	1
Brajdel	1
Drezl	1
Muskát / Musket	1
Jokheved	1
Peszel	1
Dusene	1
Brakha	1
Kreindl	1
Frádis	1

Dvora	1
Reisel	1
Libe	1
Breidl	1
Libele	1
Frumet	1
Libes	1
Sifra	1
Liftel / Lipetl	1
Breindl	1
Limetl	1
Szela	1
Blimele	1
Gnendl	1
Masi / Mase	1
Toibe	1
Mikhál	1
Golde	1
Mindl	1
Khvoles / Khvalis	1
Jehudit	1
Jentl	1

3.3. Családnevek és rangnevek

Dél-Dunántúl	5
Bortsky	1
Potok	1
Stein	1
Stern	1
Sziget	1
Észak-Dunántúl	13
Askenáz	1
Bauer	1
Benet	1
Brauntschweig	1
Popper	1
Szilos	1
Teitsch	1
Teltsch	1
Tesche	2
Trietsch	1
Veinberk	1
Zacher	1
Közép-Magyarország	3
Berger	1
Lemnic	1
Schwartz	1
Összesen	21

Dél-Dunántúl	15
ha-Lévi	1
K'C	11
SzG'L	3
Elválasztó övezet	3
K'C	2
SzG'L	1
Észak-Dunántúl	17
SzG'L	9
K'C	7
ha-Kohen	1
Északkelet-Magyarország	6
ha-Kohen	1
K'C	4
SzG'L	1
Közép-Magyarország	12
SzG'L	9
K'C	3
Összesen	53

4. A sírfeliratokban található idézetek források helyei

1Móz 5,24	Hósea 14,10
1Móz 14,18	Micha 5,6
1Móz 17,1	Zsoltárok 15,2
1Móz 24,63	Zsoltárok 24,4,
1Móz 25,27 (2x)	Zsoltárok 45,14 (5x)
1Móz 32,2 (3x)	Zsoltárok 52,10
1Móz 35,8	Zsoltárok 112,9 (2x)
1Móz 35,20	Zsoltárok 133,3
1Móz 35,29	Példabeszédek 1,7
1Móz 37,33	Példabeszédek 4,4–5
1Móz 42,2	Példabeszédek 11,16
1Móz 45,1	Példabeszédek 22,2
1Móz 49,10	Énekek éneke 2,1
2Móz 33,11	Énekek éneke 2,9
4Móz 12,15	Énekek éneke 7,1
4Móz 20,29	Eszter 2,7
4Móz 23,21	Siralmak 1,16
4Móz 24,6	Siralmak 3,10
5Móz 4,4	Prédikátor 1,18
5Móz 11,21(2x)	Prédikátor 6,1,
5Móz 11,21	Prédikátor 7,1 (2x)
5Móz 28,56	Eszter 4,1
5Móz 33,7	1Krón 5,2
Bírák 5,24	Tb Berakhot 5b
1Sám 18,14	Tb Berakhot 8a
1Sám 25,2–42	Tb Berakhot 17a
Jesája 35,10	Tb Nedarim 22a
Jeremiás 2,31	Tb Baba batra 15b
Jeremiás 31,15	Tb Szanhedrin 111a
Ezékiel 8,14	Tb Avot (Pirke Avot) 5,20
Ezékiel 21,11	Juda Halévi: Jom Sábáton, szombati dal
Hósea 10,14	

5. A feliratokban található helységnevek

A származási hely neve

Település	Származási hely	Származási hely héber neve
Apostag	Auspitz, ma Hustopeče, Csehország	אויזשפץ
	Buda	אופן
	Dreznitz - Strážnice, Csehország	דרעזניץ
Baja	vsz. Nagykároly, ma Carei, Románia	קראלע
Bonyhád	a településnév bizonytalan, Lengyelország	באבראו
	Mezrits, vsz. VelkéMeziříčí, Csehország	מעזריטש
	?	דויסטי
	?, Csehország	פאלין
Hógyész	vsz. Ivanovicena Hané, Csehország	אייבניץ
Makó	Paks	פאקש
	Perlitz, Pohořelice, Csehország	פארליץ
Mór	Perlitz, Pohořelice, Csehország	פארליץ
Paks	Rohonc, ma Rechnitz, Ausztria	ראכניץ
	Brtnice, Csehország	ברטניץ
	Mezrits, vsz. Velké Meziříčí, Csehország	מעזריטש
Pápa	Frankfurt am Main, Németország	פ'פ דמיין
Pilisvörösvár	Nikolsburg, ma Mikulov ,Csehország	נ"ש

Tab	Jemnitz, Jemnice, Csehország	יעמניץ
Tata	Buda	אובין
	Auspitz, ma Hustopeče, Csehország	אויזשפיץ
	Németország	אשקנז
	Tovačov, Csehország	דאביטשוויא
	?	הידוויג
	Teltsch, ma Telč, Csehország	טעלטש
	Leipnik, ma Lipník nad Bečvou, Csehország	לייפניק
	Nikolsburg, ma Mikulov ,Csehország	נ"ש
	Strassnitz, ma Strážnice, Csehország	סטראשיץ, ממדינת פיהם
	Zerkow, Lengyelország	צערקווי
Zalaszentgrót	vsz. Hmelnyick, Ukrajna	המעלניק

A halálozási hely neve

Település	Héber név
Ács	אטש
Balassagyarmat	יארמוט
Bonyhád	באנהייט
Buda	אובן, אופן
Makó	מאקווא
Miskolc	מישקאלטץ
Nagykanizsa	קנישא
Sátoraljaújhely	אויהעל
Tata	טאטס, טאטיס, טאטו
Zalaszentgrót	סאנגרוט

6. Védett zsidó temetők és funerális objektumok

GECSÉNÉ 2012, 84–86. és a műemlékem.hu adatbázisa alapján. www.muemlekem.hu (utolsó megtekintés: 2018. május 18.)

Műemlék temetők (területi védelem)

Baja (rég)

Balassagyarmat

Budapest VIII. Salgótarjáni u.

Déaványa

Gyöngyös

Kovácsvágás – református és zsidó sírkövek

Lovasberény

Nagykanizsa

Nyíregyháza

Pápa

Pilisvörösvár

Tata

Tiszafüred

Veszprém

Műemlék temetők (csoportos védelem)

Tokaj – XIX. századi rész

Békéscsaba – XIX. századi rész

Műemlék funerális objektumok

Aszód, zsidó temető: Schossberger mauzóleum

Helyi védettségű temetők

Bácsalmás

Békés

Bodrogkeresztúr

Fényeslitke
Göncruszka
Győrasszonyfa
Jánoshalma
Jászberény
Kálóz
Kaposvár
Kaposszekcső
Keszthely
Kiskunmajsa
Komárom-Szőny
Kunszentmárton
Marcali – régi
Öcsöd
Putnok
Rajka
Sárbogárd
Sátoraljaújhely
Somogyszentpál
Szécsény
Szeged
Szentendre
Szentés
Tarcál
Tiszabездéd
Vilyvitány
Zákány
Zsámbék régi
Zsámbék új

Helyi védettségű funerális objektumok

Kisbér – halottasház

Szentes – halottasház

Mohács – halottasház

Nagykanizsa – halottasház

7. A kutatott temetők adatai

A mellékelt táblázatban felhasznált adatok forrásai:

Családok száma – 1767/1768:

SCHEIBER 1974.

Lélekszám – 1828:

GAZDA 1991.

Zsinagóga, Hitközség, Chevra Kadisa, egyéb dátum:

BRAHAM 2010.

Temetőre vonatkozó legkorábbi adat:

BRAHAM 2010.

TORONYI 2010.

Legkorábbi sírkőre vonatkozó adat:

TORONYI 2010.

KORMOS 2012.

KORMOS 2016.

Védelem:

GECSÉNÉ 2012, 84–86.

műemlékem.hu adatbázis (www.muemlekem.hu)

Temetőméret:

MAZSIHISZ – Vidéki temetők adatbázis (www.mazsihisz.com)

Irodalomjegyzék

A pincehely-görbői zsidó temető. (utolsó megtekintés: 2018. április 1.)

<http://regmult.blogspot.hu/2017/08/a-pincehely-gorboi-zsido-temeto.html>

ÁBRAHÁM Vera

2006. „*Hol sírjaink domborulnak*” *Elhagyott zsidó temetők Somogy megyében.* Olám Alapítvány, Kaposvár.

ÁBRAHÁM Vera

2008. *A lengyeltóti zsidó temető szöveg- és motívumkincsének analízise.* MTA – OR-ZSE Vallástudományi Kutatócsoport, Szeged.

BACHER Simon

1888. *A sírföliatok és egyéb héber nyelvű kútfők. Fölszólítás.* In: Magyar–Zsidó Szemle, V. évf. (szerk.: Bacher Vilmos és Bánóczi József), Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 300–302.

BALÁZS Edit (szerk.)

2008. *Zsidó emlékhelyek a Nyugat-Pannon EuRégióban. Jüdische Erinnerungen in der West-Pannonischen EuRegion.* Szombathelyi Magyar–Izraeli Baráti Társaság, Szombathely.

BALÁZS Edit

2011. *Mi maradt a vidéki zsidóságból?* In: Fórum. Társadalomtudományi Szemle. XIII. évf. 4. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. 17–24.

BAMBERGER, Moses Löb

1904. (a) *Moses Israel Landau.* In: Jewish Encyclopedia. Vol. VII. Funk and Wagnalls, New York, 608–609.

BAMBERGER, Moses Löb

1904. (b) *Lewysohn Ludwig.* In: Jewish Encyclopedia. Vol. VIII. Funk and Wagnalls, New York, 70.

BÁNYAI Viktória

2011. „*Derék asszonyok és jámbor férfiak*” – *sírfeliratok filológus szemmel.* In: Fórum. Társadalomtudományi Szemle. XIII. évf. 4. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. 25–32.

BARBARITS Lajos

1929. *Nagykanizsa.* Magyar városok monográfiája IV. A Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest.

BARDOLY István – HARIS Andrea

2006. (a) *Magyarország műemlékjegyzéke. Komárom-Esztergom megye.* Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest.

BARDOLY István – HARIS Andrea

2006. (b) *Magyarország műemlékjegyzéke. Zala megye.* Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest.

BEIDER, Alexander

2001. *A Dictionary of Ashkenazic Given Names: Their Origins, Structure, Pronunciation, and Migrations.* Avotaynu.

BERGL József

1879. *A magyarországi zsidók története.* Jeteles Hermann, Kaposvár.

BRAHAM, Randolph L.

2007. *A magyarországi holokaust földrajzi enciklopédiája.* I–III. köt. Park Kiadó, Budapest.

BROYDÉ, Isaac

1903. *Fuenn, Samuel Joseph.* In: *Jewish Encyclopedia.* Vol. V. Funk and Wagnalls, New York, 526.

COHEN, Yichaq Yosef

1997. *Sages of Hungary and Her Torah Literature. Including an Extensive Overview Describing the Prevailing Issues Discussed in the Responsa of Hungarian Sages and the Torah Literature in Hungary from 1421 until the Holocaust in 1944.* Hungarian Sages Memorial Project – Machon Yerushalayim, Jerusalem.

CSATHÓ András István – BALOGH Gábor

2016. *A tótkomlói Ótemető növénytanai értékei.* In: *A Száraz-ér Társaság kutatásai 2011-2015 között.* Száraz-ér Társaság Természetkutató és Környezetvédő Egyesület, Tótkomlós, 44–55.

DÁN László

1993. *Barokk elemek a magyar népi építészetben.* Néprajzi Értesítő, LXXC. 97–110.

DEUTSCH, Gotthard – GOTTHEIL, Richard

1901. *Almanzi, Joseph.* In: *Jewish Encyclopedia.* Vol. I. Funk and Wagnalls, New York, 429.

DEUTSCH Henrik

1866. *Magyar régészeti krónika, 817. sz. közlemény.* In: *Archaeologiai Közlemények,* VI. köt. (szerk.: Rómer Flóris), Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottmánya, Budapest, 104–105.

DÉNES Gyula

1974. *A nagykanizsai zsidó temető.* Kézirat. (OR-ZSE Könyvtár)

DOBROSSY István

2003. *Református templom és temető a miskolci Avason.* Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár – Herman Ottó Múzeum, Miskolc.

DOBROSSY István:

2011. *Miskolc védett műemlékei.* Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata. Miskolc.

ELTE BTK Emlékhely adatbázisa (utolsó megtekintés: 2018. március 29.)

<http://emlekhely.btk.elte.hu/profile/dr-goldberger-izidor/>

Entz Géza Antal

2016. *Az épített örökség hozzáférhetővé tétele és a műemléki topográfia*. In: Információs Társadalom, XVI. évf. 3., 134–145.

ERDÉLYI Lajos

1980. *Régi zsidó temetők művészete*. Kriterion, Bukarest.

FLEISCHMANN Izrael

1887. *Kútfők. Egy zsidó község szerződése a múlt századból*. In: Magyar–Zsidó Szemle, IV. évf. (szerk.: Bacher Vilmos és Bánóczi József), Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 386–390.

FRANKL, Ludwig August

1855. *Inschriften des Alten Jüdischen Friedhofs in Wien*. Wien.

FROJIMOVICS Kinga – KOMORÓCZY Géza – PUSZTAI Viktória – STRBIK Andrea

1995. *A zsidó Budapest I–II*. Városháza – MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest.

FUENN, Samuel Joseph (פיין, שמואל יוסף)

1860 קריה נאמנה. קורות עדות ישראל בעיר ווילנא. בדפוס י.ר. ראם, ווילנא.

GAZDA Anikó

1991. *Zsinagógák és zsidó községek Magyarországon. Térképek, rajzok, adatok*. (Hungaria Judaica 1.) MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest.

Gazda Anikó (utolsó megtekintés: 2018. június 18.)

<http://www.icomos.hu/gazda-aniko/>

GECSÉNÉ Tar Imola

2012. *Történeti temetők Magyarországon. Doktori értekezés*. Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola, Budapest.

1791. *Geseze und Verfassungen im Justizfache. Für Böhmen, Mähren, Schlesien, Oesterreich ob und unter d. Enns, Steyermark, Kärnten, Krain, Görz, Gradiska, Triest, Tyrol, u. d. Vorlanden*. Schönfeld, Prag – Wien.

GLÄSSER Norbert

2011. *Az élők háza. A közösségi emlékezet valós és virtuális terei a makói izraelita temetők példáján*. In: Fórum. Társadalomtudományi Szemle. XIII. évf. 4. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. 47–56.

GLÄSSER Norbert

2017. „hová lelkedet az úr visszahívta”. *Forráskiadvány a genealógiai emlékezet és a mikrotörténelem között*. In: Új Élet. XII. évf. 5. 2.

GOLD, Hugo

1929. *Die Juden und Judengemeinden Boehmens in Vergangenheit und Gegenwart.* Jüdischer Buch- und Kunstverlag, Brünn.

GOLDBERGER Izidor (ישראל גאלדבערגער)

1922. מצבות הראשונות בעיר טאטא. In: *Hazofeh*. VII. évf. 1. szám, 53–66.

GOLDSCHMIED István

2011. *A keszthelyi izraelita temető története. 1765–2011.* Keszthelyi Izraelita Hitközség, Keszthely.

GROSZ Manó

1937. *A százéves sarkadi zsidóság emlékkönyve 1837–1937.* Blaszy nyomda, Sarkad.

GRUBER, Ruth Ellen

2010. *Zsidó emlékhelyek Közép- és Kelet-Európában.* Geographia, Budapest.

GRÜNVALD Fülöp – SCHEIBER Sándor

1963. *Magyar–Zsidó Oklevéltár*, VII. köt., Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete, Budapest.

GYÖRGY Péter – KISS Barbara – MONOK István

2005. *Kulturális örökség – társadalmi képzelet.* Országos Széchényi Könyvtár – Akadémiai, Budapest.

GYURGYÁK János

2001. *A zsidókérdés Magyarországon.* Politikai eszmetörténet. Osiris, Budapest.

HÁLA József

1987. *A Börzsöny-vidéki kőbányászat és kőhasznosítás a XIX–XX. században.* Tanulmányok az anyagi kultúra köréből. *Dissertationes Ethnographicae* 6. ELTE-BTK Tárgyi Néprajzi Tanszék, Budapest.

HAMVAY Péter

2017. *Lehet-e múzeum a sírkert? Temető, pantheon, parcella.* In: *Múzeumcafé* 61. XI. évfolyam 5. szám. 57–75.

HERMAN, Jan

1983. *Jewish Cemeteries in Bohemia and Moravia.* Council of Jewish Communities in the Czech Socialist Republic, Prague.

HERMANN István, Ifj.

1993. *A pápai temetők története.* A Pápai Jókai Kör kiadványai 4. Pápai Jókai Kör, Pápa.

HIRSCH, Emil Gustav

1906. *Zunz, Leopold.* In: *Jewish Encyclopedia*. Vol. XII. Funk and Wagnalls, New York, 699–704.

Heritage Foundation for Preservation of Jewish Cemeteries (HFPJC). (utolsó megtekintés: 2018. május 18.)

www.hfpjc.com

HORVÁTH László

1999. *A gyöngyösi zsidóság története*. Mátra Múzeum, Gyöngyös.

HORVÁTH Zoltán

1998. *A kő sem örökéletű*. In: Kő és Gipsz. Építőanyag-ipari szakfolyóirat. II. évf 2. sz. 12–14.

Ikonográfia (Magyar Zsidó Levéltár). (utolsó megtekintés: 2018. június 21.)

<http://collections.milev.hu/exhibits/show/icon>

International Council on Monuments and Sites (ICOMOS). (utolsó megtekintés: 2018. június 18.)

<https://www.icomos.org/en/home-wh>

JAKAB Réka

2013. *Pápa város zsidó közösségének társadalom- és gazdaságtörténete 1748–1848. Doktori disszertáció*. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Budapest.

JAKUBEC, Pavel – ROZKOSNÁ, Blanka

2004. *Židovské památky Čech. Historie a památky židovského osídlení Čech*. Era, Brno.

JUHÁSZ Antal

1991. *Kőfejtés, kőbányászat, kőfaragás*. In: Magyar Néprajz III. Kézművesség. (szerk.: Paládi-Kovács Attila – Domonkos Ottó – Nagybakay Péter – Tomisa Ilona) Akadémiai, Budapest. 620–637.

KÁLMÁN Ödön

1940. *A rabbi könyve*. A szerző kiadása, Budapest.

KAUFMANN Dávid

1895. *Magyarország legrégebb zsidó temetője*. In: *Archaeologiai Értesítő*, XV. köt. (szerk.: Hampel József) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. 219–223.

Kaufmann Dávid élete. (utolsó megtekintés 2018. március 20.)

<http://kaufmann.mtak.hu/hu/study01.htm>

KAUFMANN, Kohler

1902. *Cemetery*. In: *Jewish Encyclopedia*. Vol. III. Funk and Wagnalls, New York, 634–642.

KECSKEMÉTI Károly

2006. *Homályzónák: a zsidók közép-európai történetének néhány tisztázandó kérdése. (Vázlat)* In: *Aetas. Történettudományi folyóirat*. XXI. évf. 1. szám. 120–132.

KERESKÉNYINÉ Cseh Edit

1994. *A gyulai zsidóság és a vészorszak*. Gyulai füzetek 6., Békés Megyei Levéltár, Gyula.

KHAIMOVICH, Boris

2005. *The Jewish Tombstones of the 16th–18th Centuries from the Eastern Province of the Polish Kingdom: Study of the Iconography and Style Genesis*. PhD dissertation. Hebrew University of Jerusalem, Jerusalem.

KLEIN Rudolf

2011. *Zsinagógák Magyarországon 1782–1918. Fejlődéstörténet, tipológia és építészeti jelentőség*. Terc, Budapest.

KODOLÁNYI János

1959. *A temetők és a temetkezés rendjének szabályozása a 18. században*. In: Néprajzi Közlemények. IV. évf 4. 244–253.

KOHN Sámuel

1896. *Zsidó történelmi emlékek. Különös tekintettel Magyarországra*. In: IMIT Évkönyv, II. évf. (szerk.: Bacher Vilmos és Mezey Ferencz), Izr. Magyar Irodalmi Társulat, Budapest, 52–62.

KOPECZKY Róna

2016. *Sziszüphosz romból várat épít. Ország Lili városképes periódusáról*. In: Árnny a kövön. Ország Lili művészete. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 76–89.

KOPPELMANN, Lieben

1856. *Gal-ed. Grabsteininschriften des prager isr. alten Friedhofs mit biografischen Notizen*. M. I. Landau, Prag.

Koppelman, Lieben. (utolsó megtekintés: 2018. június 17.)

http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_L/Lieben_Koppelman_1812_1892.xml

KORMOS Szilvia

2010. *A váci zsidó temetők*. MTA Judaisztikai Kutatóközpont, Budapest.

KORMOS Szilvia

2012. *A lovasberényi zsidó temető*. MTA TK Kisebbségkutató Intézet Judaisztikai Kutatócsoport.

KORMOS Szilvia

2016. *A pilisvörösvári zsidó temető*. Magyar Hebraisztikai Társaság – MTA TK Kisebbségkutató Intézet Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest.

KUNT Ernő

1983. *Temetők népművészete*. Corvina, Budapest.

KUNT Ernő

1990. *Temetési szokások*. In: Magyar Néprajz VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság. (szerk.: Dömötör Tekla – Hoppál Mihály – Paládi-Kovács Attila) Akadémiai, Budapest. 67–101.

Dr. Kunt Ernő munkássága. (utolsó megtekintés: 2018. március 21.)

<http://www.uni-miskolc.hu/~btkvat/kunterno.php>

LAMBERT-GOCS, Miles

2010. *Tokaji Wine: Fame, Fate, Tradition*. Ambeli Press, Williamsburg.

LAUFER Lajos

1886. *Kütfők. A paksi zsidók szabadalomlevele a mult századból*. In: Magyar–Zsidó Szemle, VI. évf (szerk.: Bacher Vilmos és Bánóczy József), Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 502-503.

LAVI, Theodore – KATZBURG, Nathaniel (szerk.) (לבי, תיאודור – קצבורג, נתנאל)

1975 פנקס הקהילות : הונגריה. יד ושם.

LEWYSOHN, Ludwig

1855 *Sechzig Epitaphien von Grabsteinen des israelitischen Friedhofes zu Worms regressiv bis zum Jahre 905*. Joseph Baer, Frankfurt am Main.

LŐVEI Pál

2015. *Temetők. Szempontok a topográfiai leírás rendszeréhez*. Enigma 2001 Kiadó, Székesfehérvár.

LÖW, Leopold

1858. *Blumen auf Gräbern*. In: Ben Chananja I. évf. 433–442.

LÖW, Leopold

1866. *Über Grabschriften*. In: Ben Chananja IX. évf. 777–785.

Ludia a udalosti v histórii Trnavy január – 2018. (utolsó megtekintés: 2018. márvius 29.)

<http://nzs.trnava.sk/?q=node/2542>

LUZZATTO, Samuel David – ALMANZI, Giuseppe (אלמנצי, יוסף – לוצאטו, שמואל דוד)

1841 *M. I. Landau, Prag*. *גל אבני זכרון*.

LUZZATTO, Aharon (אהרון, לוצאטו)

1851 *גל אבנים*. טריאסטי

Luzzatto, Aharon. (utolsó megtekintés 2018. június 17.)

<http://www.sephardicgen.com/databases/LuzzattoTriesteSrchFrm.html>

MAGYAR Mária – PÉTER Annamária

2003. *Az építészeti örökség védelme*. KJK – KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest.

MAJDÁN Béla

2012. *Ortodox izraelita temető*. Kertész István Alapítvány, Balassagyarmat.

MANDL Bernát

1937. *Magyar–Zsidó Oklevéltár*, II. köt., Izr. Magyar Irodalmi Társulat, Budapest.

MANNHEIMER, Sigmund

1903. *Frankl, Ludwig August, Ritter von Hochwart*. In: *Jewish Encyclopedia*. Vol. V. Funk and Wagnalls, New York, 495–496.

MARKÓ László (főszerk.)

2001–2004. *Új magyar életrajzi lexikon*. Vol. I–V. Magyar Könyvklub

MÁRKUS Dezső (szerk.)

1896. *1836–1868. évi törvénycikkek. Corpus Juris Hungarici, 1000–1895. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás*. Franklin Társulat, Budapest.

MATYIKÓ Sebestyén József – HARASZTI László

2008. *A siófoki zsidó temető*. Kálmán Imre Kulturális Központ, Siófok.

Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (MAZSIHISZ) – Vidéki temetők adatbázis. (utolsó megtekintés: 2018. június 1.)

www.mazsihisz.com

Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (MAZSIHISZ). (utolsó megtekintés: 2018. június 1.)

<http://www.mazsihisz.hu/magunkrol-29.html>

MOSOLYGÓ József

1930. *Tokaj és vidéke*. Magyar városok monográfiája. A Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest.

Műemlékem – adatbázis. (utolsó megtekintés: 2018. május 18.)

www.muemlekiem.hu

MUNELES, Otto – VILÍMKOVÁ, Milada

1955. *Starý židovský hřbitov v Praze. Židovské památky v Čechách a na Moravě sv. 3*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha.

NEUMANN Antal

1885. *Kütfők. A pápai zsidó község védlevele*. In: *Magyar–Zsidó Szemle*, II. évf (szerk.: Bacher Vilmos és Bánóczi József), Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 623–624.

NEUMANN Sándor

1912. *A lovasberényi zsidó hitközség története 1708-tól napjainkig*. Lovasberényi Izraelita Hitközség, Lovasberény.

OLÁH János

2016. *Egy kicsi város (Liptószentmiklós) zsidó "nagyjai" a XIX. századból*. In: *Yerusha. Zsidóság és kulturális antropológia*. Online folyóirat. 2016/2. (<http://yerushaonline.com/content/?v=gi31pla05>)

ORBÁNNÉ Szegő Ágnes

1995. *A tiszafüredi zsidóság története és demográfiája*. Füredi Kaszinó Egyesület, Tiszafüred.

ORMOS Imre

1955. *A kerttervezés története és gyakorlata*. Mezőgazdasági, Budapest.

ORTUTAY Gyula (főszerk.)

1981. *Magyar Néprajzi Lexikon IV.* Akadémiai, Budapest.

RADNÓTI Ilona

1995. *Adatok a Baranya megyei zsidóságról a 18. századi összeírások alapján*. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 39. 1994. Janus Pannonius Múzeum, Pécs. 135–142.

RADNÓTI Ilona

1999. *Temetkezési szokások a pécsi-baranyai zsidóság körében a dualizmus korában*. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 43. 1998. Janus Pannonius Múzeum, Pécs. 181–192.

RAJ Tamás (szerk.)

1993. *Biblia*. I–II. Budapest, Makkabi.

RAPCSÁNYI Jakab

1934. *Baja és Bács-Bodrog vármegye községei*. Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest.

RASKIN, Shlomo (רסקין, שלמה)

2010. קברי צדיקים באשכנז. דפוס אפי, תל אביב.

RICHTMANN Mózes

1905. *Landau Ezekiel prágai rabbi (1713–1793) és a magyar zsidók*. In: Magyar–Zsidó Szemle, XXII. évf (szerk.: Dr. Blau Lajos), Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 298–343.

ROMÁN András

2004. *487 bekezdés és 617 kép a műemlékvédelemről*. Terc, Budapest

Rosenthal Family. (utolsó megtekintés: 2018. június 14.)

http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Rosenthal_Family

SELIGSOHN, Max

1904. *Samuel David (ShaDaL) Luzzatto*. In: Jewish Encyclopedia. Vol. VIII. Funk and Wagnalls, New York, 224–226.

SCHEIBER Sándor

1960. *Magyarországi zsidó feliratok a III. századtól 1686-ig*. MIOK, Budapest.

SCHEIBER Sándor (szerk.)

1970. *Magyar–Zsidó Oklevéltár*, XIII. köt., Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete, Budapest.

SCHEIBER Sándor (szerk.)

1974. *Magyar–Zsidó Oklevéltár*, XVI. köt., Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete, Budapest.

SCHEIBER Sándor (szerk.)

1977. *Magyar–Zsidó Oklevéltár*, XVII. köt., Magyar Izraeliták Országos Képvisellete, Budapest.

SCHEIBER Sándor (szerk.)

1980. *Magyar–Zsidó Oklevéltár*, XVIII. köt., Magyar Izraeliták Országos Képvisellete, Budapest.

SCHEIBER Sándor

1982. *Hegyaljai zsidó sírkövek*. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXI. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.

SCHEIBERNÉ Bernáth Livia

1981. *A magyarországi zsidóság személy- és családnevei II. József névadó rendeletéig*. Magyar Izraeliták Országos Képvisellete, Budapest.

Schmelzer, Menahem. (utolsó megtekintés: 2018. június 1.)

<http://www.jtsa.edu/menahem-schmelzer>

SCHÖNER Alfréd

2008. *A pokol traktátusa képekben*. Gabbiano-Print Kft., Budapest.

SCHRAUB István

1997. *Sírkövek és kőkeresztek Mecseknádasdon. A nádasdi kőfaragók népművészete. Grabsteine und Steinkreuze in Nadasch. Volkskunst der Nadascher Steinmetzen*. Német Kisebbségi Önkormányzat, Mecseknádasd.

SCHWEITZER József – SZILÁGYI Mihály

1982. *A Tolna megyei zsidók története 1867-ig*. A Magyarországi zsidó hitközségek monográfiái 11. Magyar Izraeliták Országos Képvisellete, Budapest.

SIKLÓSI Vilmos – ZÓKA Gyula

2014. *Üzennek a kövek. Fotódokumentumok a Zala megyei elhagyott zsidó temetők felújításáról*. Zala Megyei Önkormányzat, Zalaegerszeg.

SOMODI Henrietta

2001. *Zsidók Bács-Kiskun megyében*. Makkabi Kiadó, Budapest.

SONKOLY Gábor

2005. *Örökség és történelem: az emlékezet technikái*. In: Kulturális örökség- társadalmi képzelet. (szerk.: György Péter, Kiss Barbara és Monok István) OSZK, Budapest, 53–60.

STEFÁN György

2011. *Zsidó emlékhelyek Hőgyészen*. In: Kultúrák találkozása a Völgységben. Előadások az V. Völgységi Konferencián, 2010. november 25. Völgységi Múzeum, Bonyhád. 73–82.

STEINIG, Renee

Bernhard Wachstein (utolsó megtekintés: 2018. március 21.)

https://kehilalinks.jewishgen.org/Suchostaw/sl_tlustetolstoye_wachstein.htm

SZILÁGYI Mihály

2000. *Gyöngk. Száz Magyar Falu Könyvesháza. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest.*

TAMÁS Máté

2017. *A Rongyos Lámpástól a Zsinagógáig. A zsinagóga mint multifunkcionális tér.* Kézirat. (Elhangzott: Nyitott társadalomtörténet XI. Az ELTE TDI Társadalom- és Gazdaságtörténeti Doktori Programjának éves konferenciája, Budapest, 2017. június 19.)

TÍMÁR Éva – MATTYASOVSKY Péter

1997. *Itt van elrejtve. Tóraszekerény-takarók.* Fővárosi Képtár katalógusai 87. Fővárosi Képtár – Kiscelli Múzeum, Budapest

TORONYI Zsuzsanna

2016. *A zsidó muzeológia helye és szerepe a magyar zsidó tudományosságban.* Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest.

TORONYI Zsuzsanna

2010. *Zsidó közösségek öröksége.* Magyar Zsidó Levéltári Füzetek 7. Magyar Zsidó Levéltár, Budapest.

TÓTH Ferenc

1996. *Makói temetők.* A Makói Múzeum füzete 83. Makó Város Önkormányzati Képviselőtestülete – Belvárosi Római katolikus Egyházközség. Makó.

TÓTHNÉ Unghy, Ilona

2004–2005. „... és meséld el fiadnak...” *A simontornyai zsidóság krónikája I.* Bogárd és Vidéke Nyomda és Lapkiadó, Simontornya.

TÓTHNÉ Unghy, Ilona

2005. „... és meséld el fiadnak...” *A simontornyai zsidóság krónikája II.* Bogárd és Vidéke Nyomda és Lapkiadó, Simontornya.

TURAI Sándor (szerk.)

2005. *Eleink öröksége. A Dunakanyar és az Ipoly-vidék zsidó emlékhelyei.* Exlibris, Budapest.

UJVÁRI Péter

1929. *Zsidó Lexikon.* A Zsidó Lexikon kiadása, Budapest.

ULRICH, Johann Caspar

1768 *Sammlung Jüdischer Geschichten, welche sich mit diesem Volk in dem XIII. und folgenden Jahrhunderten bis auf MDCCLX. in der Schweiz von Zeit zu Zeit zugetragen. Zur Beleuchtung der allgemeinen Historie dieser Nation herausgegeben.* Basel.

Ulrich, Johann Caspar. (utolsó megtekintés: 2018. június 17.)

<http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D10886.php>

VARGA László

1992. *Zsidó bevándorlás Magyarországon*. In: Századok, CXXVI. évfolyam 1. szám, 59–79.

VENETIANER Lajos – STERN, Isidore

1905. *Stern, Max Emanuel (Mendel bri Stern)*. In: Jewish Encyclopedia, Vol. XI. Funk and Wagnalls, New York, 551.

VIGA Gyula

2013. *Balassa Iván, a sokoldalú néprajztudós*. In: Zempléni Múzsza. XIII. évfolyam 1. szám, 40–44.

WACHSTEIN, Bernhard

1912. *Die Inschriften des Alten Judenfriedhofes in Wien. I teil. 1540(?)–1670*. Wilhelm Braumüller, Wien-Leipzig.

WILKE, Carsten L.

2013. *Medieval Hebrew Inscriptions: Towards a European Database*. In: Jewish Studies at the CEU, VII, 2009–2011. Jewish Studies Project, Central European University, Budapest, 147–172.

WIRTH Péter

1977. *A szatmárcsekei református temető védelme*. In: Műemlékvédelem, XXI. évf. 2., 96–102.

WIRTH Péter

1985. *Itt van elrejtve. Tokaj-hegyaljai zsidó temetők*. Európa, Budapest.

ZUNZ, Leopold

1845. *Das Gedächtnis der Gerechten*. In: *Zur Geschichte und Litteratur*. Veit und Comp., Berlin, 314–458.

Židovské cintoríny. (utolsó megtekintés: 2018. június 5.)

<http://www.slovak-jewish-heritage.org/old/zidovske-cintoriny.php>